IKONOTEKA LUBELSKA

Ewa Zielińska

FOTOGRAFIE DAWNEGO LUBLINA

z akt Inspekcji Budowlanej

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE

FOTOGRAFIE
DAWNEGO LUBLINA

z akt Inspekcji Budowlanej

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE

IKONOTEKA LUBELSKA

TOM 5

REDAKCJA
Piotr Dymmel

W SERII IKONOTEKA LUBELSKA UKAZAŁY SIĘ:

E. Błotnicka-Mazur,
Projekty architektoniczne Bohdana Kelles-Krauzego w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie i innych zbiorach archiwalnych, Lublin 2011

Lublin po bombardowaniu 9 września 1939 roku. Album fotografii, opracowali P. Dymmel i T. Rodziewicz, Lublin 2012

Polski plakat propagandowy dwudziestolecia międzywojennego w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie,
opracowała M. Schmeichel-Zarzeczna, Lublin 2014; wyd. 2 Lublin 2019

P. Dymmel, R. Litwiński, *Cmentarze lubelskie*, Lublin 2015

Ewa Zielińska

FOTOGRAFIE DAWNEGO LUBLINA

z akt Inspekcji Budowlanej

Lublin 2021

SPIS TREŚCI

Wstęp 7

Spis oznaczeń użytych w cytowanych napisach 43

Spis skrótów 43

Wykaz cytowanych publikacji 45

FOTOGRAFIE 49

Spis jednostek archiwalnych serii Inspekcja Budowlana miasta Lublina zawierających fotografie 349

Photographs of Lublin from the Files of the Construction Supervision Inspectorate. Summary 351

List of Colored Illustrations 357

List of Photographs 361

Spis adresów nieistniejących 371

Spis posesji o zmienionych adresach 372

WSTĘP

GENEZA I CHARAKTER PUBLIKACJI

Publikacja prezentuje 341 fotografii wykonanych w latach 1926-1949, przedstawiających widoki ulic Lublina, a także liczne ujęcia handlowych parterów kamienic oraz witryn pojedynczych sklepów, warsztatów rzemieślniczych, zakładów usługowych i lokali gastronomicznych. Powstanie tego zbioru to wynik działalności Inspekcji Budownictwa (po II wojnie Inspekcja Budowlana) – jednego z oddziałów Wydziału Budownictwa Zarządu Miejskiego Lublina. Fotografie zachowały się w aktach Inspekcji Budowlanej, które tworzą dziś osobną serię w zespole Akta miasta Lublina w lubelskim Archiwum Państwowym[1].

Na decyzji o opracowaniu i wydaniu tego zbioru zaważyła jego paradoksalna natura. Wiele zdjęć oglądanych osobno zniechęca brakiem ostrości, huśtawką punktów widzenia obiektywu, zmiennością skali fotografowanych obiektów, brakiem kompozycyjnego ładu kadrów, a także tym, co uczynił z nimi czas i co dodała do nich ręka urzędnika – odręcznymi adnotacjami, szkicami i kreśleniami. Jednocześnie i dokładnie z tych samych powodów fotografie te są frapujące jako zbiór. Brak ostrości obrazu jest wyzwaniem dla uwagi. Zdolność postrzegania stopniowo dostraja się do obcowania z ledwie widocznymi przedmiotami, a z czasem pogłębia. Niedbałe kadry, ukazujące różnorodne obiekty, widziane jednak stale od strony ulicy, w swojej masie stają się namiastką atrakcyjnego poznawczo spaceru i wizualizacją przeszłości. Podczas gdy na przedwojennych zdjęciach wykonanych przez ulicznych fotografów (tzw. lajkarzy) lub fotografów amatorów widzimy uchwyconych w naturalnym ruchu przechodniów, a na kolorowych fotografiach Lublina autorstwa Maxa Kirnbergera (1902-1983) z początku niemieckiej okupacji odnajdujemy atmosferę handlu ulicznego oraz gwaru i tłoku miejskich targowisk[2], to fotografie odnalezione w aktach IB oferują jeszcze jeden sposób patrzenia na miasto – postrzeganie go okiem przechodnia, który zwraca uwagę na to, co oferuje ulica – ciągi sklepów, wystawy, fasady kamienic i perspektywy ulic. Znajdziemy na nich wielkomiejski blichtr Krakowskiego Przedmieścia i błotniste peryferie miasta, jego polskie, żydowskie i polsko-żydowskie fragmenty. Zdjęcia, które są fotograficzno-rękopiśmiennymi hybrydami, zaciekawiają swoją prozaiczną formą. Wykraczają poza rolę pamiątki, przypisaną temu medium od narodzin sztuki fotografii. Są poręcznymi, nowoczesnymi narzędziami pracy administracyjnej[3].

1 APL, AmL, (Seria 10) Inspekcja Budowlana miasta Lublina [1926-] 1944-1950 [1951], sygn. 1-6191.
2 M. Kirnberger, *Fotografie getta. Lublin 1940*, Lublin 2009.
3 O początkach i historii fotografii na Lubelszczyźnie zob. R. Bogdziewicz, *Fotografia na Lubelszczyźnie na tle fotografii europejskiej i krajowej w latach 1839-1918*, Lublin 2017. Zob. też: I. J. Kamiński, *Życie artystyczne w Lublinie 1901-1926*, Lublin 2000, s. 357-366. Temu tematowi poświęcono również monograficzny numer pisma „Scriptores". Zob. *Poza kadrem. Fotografia w Lublinie w latach 1839-1939*, „Scriptores", 2019, nr 48.

Na kształt książki, prócz studiów nad historią fotografii, ikonografią miast i miasteczek, wpłynęło żywe ostatnio zainteresowanie formami reklamy i ciekawość, jaką budzą dawne napisy odsłaniane spod warstw przemalowań na elewacjach kamienic i budynków publicznych[4], a także działania instytucjonalne i społeczne podejmowane w celu zachowania dawnych reklam i wpływania na kształt przestrzeni miejskiej[5]. Charakter publikowanych zdjęć, które w większości są załącznikami do przedwojennych projektów napisów reklamowych umieszczanych na elewacjach, sprawił, że w ich opisach akcent spoczywa nie na zabudowie, lecz na obrazie ulicy, a zwłaszcza na wszelkich postaciach reklamy i pisma w przestrzeni publicznej[6]. Poprowadzono je w taki sposób, aby opisać zwłaszcza elementy sztafarzu miejskiego: obiekty małej architektury, rodzaje oświetlenia, formy informacji miejskiej, typy witryn, aranżację wystaw sklepowych oraz różne postacie reklamy ulicznej, czyli to wszystko, co było najmniej trwałe, ale jednak wpływało na wygląd wnętrz ulic.

Sposób opracowania zbioru jest również przejawem oporu wobec utraty informacji zawartej w obrazie fotograficznym, co ma miejsce w niektórych publikacjach, zwłaszcza tych wydawanych szybko. Zdjęcia błędnie reprodukowane (np. w lustrzanym odbiciu), często zbyt małe, sprowadzane są do roli małomównego decorum. Zubożeniu treści fotografii przez nieprzemyślany sposób powielenia nierzadko towarzyszy niedokładne datowanie – skutek patrzenia na te obiekty z pominięciem kontekstu, w którym występują (akt, innych fotografii)[7]. Sprzyja temu chaotyczne, podobnie pozbawione kontekstu, istnienie fotografii w Internecie, gdzie pełnią najczęściej rolę ciekawostek, czyli obrazów anegdotycznych – źródeł lekkich, ale wątłych opowieści, pozbawionych głębszej interpretacji i dalej sięgających powiązań.

Ponieważ brak dobrego katalogu fotografii Lublina[8], mieliśmy też na celu stworzenie, dzięki aktom, korpusu względnie dobrze datowanych ujęć miasta, jako chronologicznych reperów, mogących służyć pomocą w datowaniu innych obrazów. Bagatelizowanie czasu powstania fotografii nie jest zjawiskiem rzadkim i ma miejsce w pracach skądinąd doskonale świadomych swojej wagi[9]. Częstą praktyką jest poprzestawanie na dacie rocznej, podczas gdy moment powstania zdjęcia można uściślić w ramach roku. Niedoceniona jest też informacja kryjąca się w trzeciorzędnych, pozornie błahych, fotograficznych elementach obrazów.

4 Wiele takich napisów zamieszczono w tomikach serii Lwów po Polsku. Zob. m.in. K. Borodin, I. Honak, *Miejskie życie na co dzień. Przewodnik*, Lwów 2013; też, *Znak jakości. Przewodnik*, Lwów 2015. W Lublinie dawne napisy reklamowe wyeksponowano na ul. Olejnej (napis rosyjski, źle odtworzony) i w kamienicy przy ul. Grodzkiej 21 – siedzibie Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN" (napis w języku jidysz, odkryty w przejeździe bramy kamienicy przy ul. Cyruliczej).

5 Od 2012 r. działa w Warszawie Muzeum Neonów, gromadzące powojenne reklamy świetlne. Zob. też: *Księga standardów ulicy Piotrkowskiej. Zasady kształtowania frontów lokali usługowych w Parku Kulturowym ulicy Piotrkowskiej*, Łódź 2016; *Lubelska księga standardów. Deptak – plac Litewski*, Lublin 2018; *Od strony ulicy. Poradnik dobrych praktyk szyldowych dla śródmieścia Gdyni*, [tekst: N. Wielebska, J. Wielebski], Gdynia 2018.

6 Armando Petrucci stosuje w odniesieniu do niego terminy: ulotne pismo eksponowane i ulotne pismo reklamy komercyjnej. A. Petrucci, *Pismo. Idea i przedstawienie*, przekł. A. Osmólska-Mętrak, red. J. Kujawiński, Warszawa 2010, s. 169.

7 W taki sposób zdjęcia z akt IB pokazano w monografii Krakowskiego Przedmieścia, gdzie są one reprodukowane w małej skali, w tym jedno w lustrzanym odbiciu, niektóre są błędnie podpisane, inne źle datowane, wbrew wymowie akt. Por. M. Piwowarska, M. Surmacz, *Spacerem po Krakowskim Przedmieściu*, w: *Krakowskie Przedmieście w 450-lecie Unii Lubelskiej*, Lublin 2019, s. 271-308.

8 Wzorem dla publikacji z dziedziny ikonografii urbanistycznej pozostaje seria Katalog Widoków Krakowa, obejmująca także fotografie. Zob. J. Banach, *Ikonografia Rynku Głównego w Krakowie*, Kraków 1998, s. 5-40 (Katalog Widoków Krakowa, pod red. J. Banacha, t. 1).

9 Redaktor i autorzy – bardzo ważnego dla ikonografii przedwojennego Lublina i znakomitego od strony typograficznej – albumu zdjęć Stefana Kiełszni nie uwzględnili w tekstach zawartych w wydawnictwie i w podpisach do zdjęć ich dokładniejszej, innej niż do tej pory przyjmowana, datacji, opartej na drobiazgowej i poprawnej mikroanalizie treści obrazu fotograficznego, przeprowadzonej przez Marcina Fedorowicza i zamieszczonej w tej samej publikacji. Por. M. Fedorowicz, *Krytyczna analiza kolekcji Stefana Kiełszni. O datowaniu zdjęć*, w: *Stefan Kiełsznia. Ulica Nowa 3. Zdjęcia lubelskiej dzielnicy żydowskiej z lat 30. / Straßenfotografien aus dem jüdisches Viertel von Lublin in den 1930er Jahren. / Street photographs of the Jewish quarter of Lublin in the 1930s*, wyd. Ulrike Grossarth, Leipzig [2011], s. 7-12.

Zdjęcia nieuważnie obejrzane, błędnie opisane i niestarannie opublikowane, wprowadzane są do obiegu naukowego i nieweryfikowane krążą w nim potem siłą bezwładu[10], trafiają do publikacji popularnych, a portale i strony internetowe poświęcone dawnej fotografii utrwalają i multiplikują błąd, a tylko wyjątkowo go demaskują. Dlatego dołożyliśmy starań, aby zarówno możliwie precyzyjnie opisać, jak i wydatować – czasami z dokładnością do tygodnia lub dnia – każdy z reprodukowanych tu 341 widoków Lublina.

Fotografie, wykonywane pospiesznie i niedbale, głównie z inicjatywy petentów Wydziału Budownictwa, czyli właścicieli posesji, a w niewielkiej części przez urzędników IB, pokazane razem tworzą wartościową serię widoków reprezentacyjnych i handlowych ulic Lublina, wzbogaconą pojedynczymi ujęciami dzielnic peryferyjnych. Tym, co rekompensuje ich niską jakość techniczną, jest bliskość fotografowanych obiektów, pozwalająca dostrzec szczegóły: sposób ekspozycji towarów na wystawach, zabezpieczenia sklepów, reklamy, plakaty, afisze, szyldy i wywieszki. Fotografie te odwodzą od stereotypowego postrzegania miasta i jego zabudowy. Dzięki pozostawionym na nich śladom ich użytkowego traktowania (których w tej publikacji nie starano się maskować) zmieniają także sentymentalną perspektywę prezentowania dawnych fotografii, widzimy je bowiem w ich pierwotnej roli – poręcznego narzędzia, wspomagającego podejmowanie decyzji administracyjno-budowlanych.

Zdjęcia ukazują budynki dziś nieistniejące, zniszczone przez wojnę, a później odbudowane lub rozebrane, kamienice w dawnym kostiumie stylowym, zniszczonym przez późniejsze przebudowy, ale też, przypadkowo uchwycone i bogate w szczegóły, życie codzienne odrabiającego zaległości miasta. Lublin z drugiej połowy lat 30., który na tych fotografiach oglądamy najczęściej, zalany był reklamami środków czystości (mydło i proszki do prania), pierwszych koncentratów spożywczych (buliony w kostkach, przyprawy w płynie), żywności przetworzonej (tłuszcze spożywcze) oraz urządzeń i akcesoriów elektrycznych (odbiorniki i części radiowe, żarówki). Rytm i charakter śródmiejskim ulicom nadawały: banery i plakaty filmowe, afisze propagandowe, anonse wydarzeń kulturalnych, stojaki do ulicznej sprzedaży prasy i tablice ogłoszeń. Eleganckie sklepy wabiły panoramicznymi szybami, elektrycznym oświetleniem i pierwszymi neonami. Fotografie rejestrują upowszechnianie się nowych modnych materiałów w aranżacji frontów i wnętrz sklepowych: szkła matowego, forniru, elementów chromoniklowych, nowych wzorów płytek ceramicznych. Przed naszymi oczami przesuwają się wywieszki psychologów, szyldy akuszerek, witryny fryzjerni, w tym zdjęcia zakładu Felicji Ostrowskiej – miejsca śmierci poety Józefa Czechowicza (1903-1939)[11], liczne portrety zakładów fotograficznych, ujęcia banków prezentujących swoje nazwy na nobliwych, drewnianych szyldach rodem z *belle époque* lub malowane złotymi literami na modnych wtedy taflach czarnego szkła. Wiele ujęć to portrety małych sklepików, których wnętrza oświetlało tylko światło wpadające przez niewielkie przeszklenia w drzwiach. Fotografie utrwaliły również tanie, prowizoryczne i pomysłowe nośniki reklamy, jak szyldy malowane na tkaninie, transparenty reklamują-

10 Tak do obiegu naukowego została wprowadzona fotografia kamienicy przy ul. H. Kołłątaja 4, pochodząca z akt IB. Wbrew treści towarzyszących jej akt, mimo oczywistych różnic w wyglądzie obu budynków i widocznej tabliczce adresowej z numerem „4", została błędnie zidentyfikowana jako tzw. Stara Poczta przy ul. Krakowskie Przedmieście 52 i źle wydatowana na 1923, zamiast 1938 r. Zob. D. Kopciowski, *Prace remontowo-konserwatorskie przy zespole budynków poczty i zmiany zagospodarowania ich bezpośredniego otoczenia*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego", [R.] 8: 2006, s. 229-242; tenże, *Prace remontowo-konserwatorskie przy zespole budynków poczty i zmiany zagospodarowania ich bezpośredniego otoczenia*, w: *Budynek Poczty Głównej w Lublinie. Przeszłość i teraźniejszość*, pod red. Z. Nestorowicza, Lublin 2006, s. 101 (il. 12).

11 Fotografie kamienicy przy ul. Krakowskie Przedmieście 46, w której mieścił się ten zakład, znajdują się w teczce założonej dla drugiego adresu tego budynku (ul. T. Kościuszki 1), dlatego żadna z nich nie znalazła się w publikacji poświęconej śmierci poety. Zob. T. Pietrasiewcz, *Bombardowanie Lublina 9.09.39. Śmierć Józefa Czechowicza*, Lublin 2009. Tylko kwerenda w całych zespołach i seriach pozwala odnaleźć tego rodzaju materiały.

ce „tanie tygodnie", zasłony i firanki reklamowe. Widzimy też Lublin z okresu późnej wiosny i lata 1939 r., kiedy na murach pojawia się coraz więcej odezw i plakatów wzywających do społecznej mobilizacji. Wśród prezentowanych fotografii znajduje się rzadki widok, nieistniejącej dziś, zabudowy Majdanu Tatarskiego – robotniczego osiedla, na którego części Niemcy zorganizowali w czasie okupacji tzw. getto wtórne.

W kadrach pojawia się też codzienne życie mieszkańców Lublina – dozorcy przy pracy, zimowe zabawy dzieci, ruch dorożek i rowerów. Na tle fasad kamienic i wystaw sklepowych sportretowani zostali przypadkowi przechodnie, a także właściciele sklepów, Polacy i Żydzi, którzy prezentują różne postawy wobec obiektywu – od żartu, przez świadome pozowanie, po ukrytą za szybą, czujną i obserwującą obecność. Warto zagłębić się w szczegóły, aby odkryć specyfikę ówczesnej codzienności, np. wkraczanie w życie Lublina postaci kultury popularnej (Myszka Miki na wystawie sklepu przy ulicy Staszica) czy należący już całkowicie do przeszłości widok chłopca od piekarza wędrującego ulicą Świętoduską z tacą na głowie. Miasto ukazuje nam na zdjęciach rozmaite oblicza – reprezentacyjne kwartały z pysznie dekorowanymi kamienicami i zaniedbane oficyny podmywane brudnymi wodami Czechówki. Dzięki fotografiom widzimy Lublin w różnych porach roku i dnia – uchwycony także po zamknięciu sklepów, kiedy reklamową wrzawę tekstów i obrazów zakryły solidne drewniane okiennice, zabezpieczone zamkami, sztabami i kłódkami, zamieniając je w – rzadko utrwalane na kliszach – miasto zawarte.

Swoiste skanowanie miasta, wykonane podczas opisywania fotografii, które objęło m.in. napisy na elewacjach, witrynach, nie w pełni nawet czytelne tabliczki, afisze, ogłoszenia, wywieszki oraz graffiti, dało zaskakujące efekty. Odnaleziono np. projekt szyldu oraz fotografię reklamy świetlnej i szyldziku zakładu fryzjerskiego Szamy Grajera (1911-1942), dokumentujące mało znany epizod biografii, niesławnej pamięci „króla lubelskiego getta", czy szyld pracowni krawca damskiego Josefa Grinwalda (Grunwalda) (ok. 1899-1944), którego okupacyjną przeprowadzkę w napięciu śledziła społeczność lubelskiego getta, próbując przewidzieć swój los[12]. Wiele z tych zatrzymanych w czasie fotograficznych obrazów ma swoje dopełnienia i rozwinięcia w notatkach prasowych, dziennikach, wspomnieniach oraz ustnych relacjach lublinian, dzięki którym możemy zobaczyć je w kontinuum czasu w powiązaniu z losami osób i zdarzeniami[13].

Wizja, na którą składają się te obrazy, ma charakter nieciągły, chybotliwy, pełna jest uskoków czasowych i luk w obrazie przestrzeni, co znacznie komplikowało zarówno opis fotografii, jak i nadanie im funkcjonalnego układu. Mamy jednak nadzieję, że uda nam się ciekawie i nieco inaczej pokazać Lublin, zwłaszcza drugiej połowy lat 30.,

[12] Zob. I. Gliksztejn, *Pamiętnik z czasów wojny. Lublin, wrzesień 1939 – styczeń 1943*, wstęp, posłowie i opracowanie A. Kopciowski, Lublin 2017, s. 74-75, 88-89, 91-92, 99, 106, 110-111, 113, 120, 131-134, 137, 141.

[13] Sklep jubilerski „Jubilater" przy Krakowskim Przedmieściu 13 był sceną zabójstwa jego nowego właściciela – volksdeutscha. Zob. fot. 66-68. Róża Fiszman-Sznajdman opowiada w swoich wspomnieniach o losach Arona Jeleniewicza – szewca, a potem restauratora. Zob. fot. 19. Wielokrotnie powraca też do opisów przedwojennego handlu żydowskiego (legalnego i pokątnego). O życiu codziennym w okupowanym i powojennym Lublinie, w tym o aprowizacji, sprzedaży kartkowej i wyrzucaniu właścicieli z ich sklepów, pisze w dzienniku Remigiusz Moszyński, otoczony pamiętnikarskim wielogłosem swoich dzieci. Zmiany w wyglądzie Lublina czasu okupacji możemy zobaczyć oczami, odwiedzającego to miasto, Zygmunta Klukowskiego – lekarza i autora cenionych dzienników. We wspomnieniach Idy Gliksztejn powracają opisy rabowania sklepów, okupacyjnego handlu zamiennego i szmuglu, a także natrętnego fotografowania podbitego miasta i jego mieszkańców przez niemieckich żołnierzy. Włodzimierz Chętko w relacji ustnej opowiada o końcu życia Pawła Dudka – krawca specjalizującego się w szyciu odzieży dla duchownych. Por. fot. 154. Zob. także: R. Fiszman-Sznajdman, *Mój Lublin*, Lublin 1989; R. Moszyński, *Dziennik 1939-1945. Wojna i okupacja w Lublinie w oczach dorosłych i dzieci*, oprac. i wstęp ks. E. Walawander, Lublin [2014] (Biblioteka Pedagogiczna, seria B: Materiały i dokumenty, t. 8); Z. Klukowski, *Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny (1939-1944)*, wstęp i redakcja Z. Mańkowski, Lublin 1959; I. Gliksztejn, *Pamiętnik z czasów wojny...*; relacja ustna Włodzimierza Chętki zob. wykaz cytowanych publikacji; J. Kasperek, *Kronika wydarzeń w Lublinie w okresie okupacji hitlerowskiej*, wyd. 2, Lublin 1989.

jako miasto może trochę bardziej nowoczesne, niż do tego przywykliśmy, uparcie i wbrew trudnościom się modernizujące, zafascynowane kinem, goniące za modą i technicznymi nowinkami, zaprzątnięte swoją codziennością, remontujące się i smażące w upale, którego mieszkańcy brną w śniegu z deszczem i chuchają w dłonie – dokładnie jak my, lecz w scenerii w wielu frapujących szczegółach odmiennej. Zdjęcia te zapraszają do niespiesznej kontemplacji wycinków nieistniejącej całości – Lublina minionego. Miasta pozbawionego wprawdzie sensualnej pełni – gwaru, zapachu, odczucia relacji przestrzennych, lecz wciąż dającego się poznawać w migawkach tekstów i refleksach obrazów. Im właśnie – szczegółom, słowom, detalom i ich ułomkom, książka ta poświęca najwięcej miejsca.

INSPEKCJA BUDOWNICTWA (INSPEKCJA BUDOWLANA) – AKTA I DZIAŁALNOŚĆ

Akta

Fotografie rozproszone są w prawie 6,2 tys. teczek lubelskich nieruchomości, tworzących serię Inspekcja Budowlana miasta Lublina[14]. Z masy materiału aktowego wydobyła je kwerenda przeprowadzona w latach 2016-2019, która pozwoliła rozpoznać ich liczbę, a następnie ustalić czas powstania, autorstwo, związek z aktami i funkcje.

W każdej teczce (bardzo rzadko w poszycie) mieszczą się materiały dotyczące jednej nieruchomości położonej w Lublinie. Wyjątkowo tylko zdarzają się dokumentacje tak obszerne, że wypełniają kilka teczek[15]. Istnieją też jednostki, w których połączono materiały aktowe dwóch lub więcej posesji[16]. Każda teczka nosi tytuł „Akta nieruchomości położonej w Lublinie przy ul. (pl.)", uzupełniony nazwą ulicy (placu) i numerem posesji. Teczki ułożone są alfabetycznie według nazw ulic[17], a w ramach ulic zgodnie z numerami nieruchomości. Porządek alfabetyczny zaburzony jest tylko na końcu serii z powodu dołączenia dopływów.

Najobfitszy materiał aktowy przynoszą teczki posesji położonych w śródmieściu i przy ulicach nowo wytyczonych z szybko zabudowującymi się działkami. Mniej powodów do podejmowania działań administracyjnych, a w konsekwencji narastania materiału aktowego, dawały nieruchomości na przedmieściach, gdzie dominowała zabudowa jednorodzinna, a ruch budowlany był niewielki. Ich teczki zawierają często tylko jedną lub dwie urzędowe ankiety (z lat 1936-1938 i 1940-1942), w których zgromadzono dane o działkach i budynkach. Językiem dokumentacji jest polski. Rzadko pojawiają się rosyjski (głównie w załącznikach) i niemiecki w aktach z czasu II wojny i okupacji. Seria nie była planowo mikrofilmowana ani digitalizowana[18].

W 1967 r. teczki lubelskich nieruchomości wraz z aktami ogólnymi i dokumentacją techniczną Wydziału Budownictwa Zarządu Miejskiego w Lublinie z lat 1926-1950 zostały przekazane do ówczesnego Wojewódzkiego Archiwum

[14] Seria obejmuje sygn. 1-6191. Sygnaturom 2331-2340 nie odpowiadają jednak żadne jednostki archiwalne, więc rzeczywista liczba jednostek wynosi 6181. Zajmują one 17,85 mb.

[15] Np. akta szkoły powszechnej przy ul. Lipowej 5 obejmują 14 j.a., nieruchomości przy pl. Łokietka 1 (Nowy Ratusz) – 5 j.a., akta posesji przy ul. Krakowskie Przedmieście 62 podzielono na cztery części. APL, AmL (IB), sygn. 2505-2518 (Lipowa 5), 3852-3856 (Łokietka 1), 2141 cz. I-IV (Krakowskie Przedmieście 62).

[16] Są to np. akta nieruchomości przy ul. Koziej 2 i 4 oraz przy ul. Krakowskie Przedmieście 9, 10 i 11. APL, AmL (IB), sygn. 2086 (Kozia 2 i 4), 2100 (Krakowskie Przedmieście 9, 10, 11).

[17] Ulice świeżo wytyczone lub projektowane mają nazwy tymczasowe, np.: Bez Nazwy, Pierwsza, Czwarta, Czternasta, Legionowa Boczna, Majdan Tatarski Przecznica, Projektowana.

[18] Informacja na portalu „Szukaj w Archiwach" o istnieniu 1751 skanów akt IB jest błędna.

Państwowego w Lublinie. Uporządkowano je w latach 1972-1973, włączając akta ogólne do akt Wydziału Budownictwa ze stosownych okresów. Z akt szczegółowych utworzono osobną całość, dla której Stanisława Paulowa i Maria Trojanowska przygotowały inwentarz książkowy poprzedzony krótkim wstępem[19]. Na opis każdej jednostki składają się: sygnatura, nazwa jednostki, jej daty skrajne, informacja o formie zewnętrznej akt oraz uwagi o zmianie nazw ulic i (niepełne) o występowaniu w jednostkach planów, fotografii i jednej z ankiet (tzw. karty realności z lat 1940-1942). Po opracowaniu całość liczyła 6183 j.a. Skontrum przeprowadzone w połowie lat 90. wykazało brak 6 jednostek archiwalnych. Dopływy umieszczano początkowo w osobnych teczkach i oznaczano sygnaturą liczbową stosownej nieruchomości z dodaniem litery. W 2013 r. nadano im nowe sygnatury liczbowe i dopisano na końcu inwentarza (sygn. 6184-6191).

Chronologia odnalezionych fotografii, których większość wykonano w latach 1936-1939, decyduje o tym, że w kontekście ich opracowania bardziej interesujące – niż produkcja powojennej Inspekcji Budowlanej z lat 1944-1950, od której seria wzięła nazwę – są znacznie liczniejsze akta z lat 1926-1939, które są wynikiem działania jej poprzedniczki – przedwojennej Inspekcji Budownictwa.

Mimo stosunkowo krótkiego okresu, który obejmują akta IB, pozwalają one śledzić wiele zjawisk o różnej skali i charakterze, począwszy od zmian przestrzennego kształtu miasta, po drobne przekształcenia budynków. Korzysta się z nich, aby udokumentować stan prawny nieruchomości dla potrzeb sądowych. Są też bazą źródłową prac naukowych z wielu dziedzin. W oparciu o akta IB powstały studia historyczno-architektoniczne zabytków, typów budowli, urządzeń miejskich, a także ulic, bloków zabudowy i dzielnic oraz prace o życiu i twórczości lubelskich architektów. Dzięki kwerendom w tej serii akt stworzono niezbędne tło historyczne dla współczesnych adaptacji obiektów zabytkowych, rewitalizacji ulic i kwartałów. Bardzo często sięgają do nich autorzy różnych inwentaryzacji (np. strat i zniszczeń wojennych). W oparciu o tę dokumentację powstało też wiele prac studenckich (m.in. plany zagospodarowania terenu i obiektów zdegradowanych) oraz projektów edukacyjnych[20].

Działalność Inspekcji Budownictwa

Wydział Budownictwa, utworzony już w czasie okupacji austriackiej w 1916 r., przez cały okres istnienia II Rzeczypospolitej zachował swoją nazwę i miejsce w zmieniającej się strukturze lubelskiego Magistratu. W drugiej połowie lat 30. w jego skład, poza sekretariatem, wchodziły oddziały: Drogowo-Wodny, Inspekcji, Biuro Projektów i Biuro Pomiarów[21]. W 1937 r. w wydziale pracowało 65 osób, m.in. architektów, referentów, techników, kreślarzy i geodetów.

[19] *Inwentarz zespołu akt Inspekcja Budowlana m. Lublina z lat [1926-1943] 1944-1950 [1951]*, t. 1: sygn. 1-3000, t. 2: sygn. 3001-6183 (z późniejszymi uzupełnieniami od sygn. 6184 do 6191), [oprac. S. Paulowa, M. Trojanowska, Lublin 1973], rkps w APL, s. 1-7. Zob. też: *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzyniu Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997, s. 74-75. Podstawowa, najbardziej aktualna informacja o zawartości serii dostępna jest przez starą i nową wersję portalu „Szukaj w Archiwach", zob. wykaz cytowanych publikacji.

[20] Analiza planów, akt i fotografii z akt IB pomogła w opracowaniu makiety przedwojennego Lublina, zasiliła program edukacyjny Zapomniana Przeszłość – Wielokulturowe Tradycje Lubelszczyzny, projekty Pamięć Miejsca i Leksykon Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN", a także portal Lubelskie Archiwum Cyfrowe, przybliżający i popularyzujący zbiory Archiwum Państwowego w Lublinie.

[21] Ciekawym dokumentem działalności Wydziału Budownictwa jest album fotografii ofiarowany w 1937 r. naczelnikowi Ignacemu Kędzierskiemu przez jego podwładnych. Zawiera on m.in. portrety zbiorowe pracowników poszczególnych oddziałów, w tym IB. Zob. H. Danczowska, M. Sobieraj, *Ignacy Kędzierski architekt i budowniczy Lublina w II Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Sztuka Lublina od średniowiecza do współczesności. Studia i szkice*, red. L. Lameński, E. Letkiewicz, P. Majewski, J. Żywicki, Lublin 2019, s. 400, przyp. 45.

Korzystał on też z pracy osób zatrudnionych w miejskich warsztatach i przedsiębiorstwach, np. w zakładzie produkcji kostki brukowej. Dysponował dużym budżetem, czasami powiększanym w trybie wyjątkowym. O zmianach kadrowych, aktywności inwestycyjnej i administracyjnej wydziału informował „Dziennik Zarządu miasta Lublina" – oficjalny biuletyn miejskiego samorządu. Tu ukazywały się roczne sprawozdania z działalności wydziału, ujęte w tabelę obrazującą liczbę i rodzaj wydanych decyzji oraz rozpatrzonych spraw. W powiązaniu z Wydziałem Budownictwa działały ciała doradczo-opiniujące, jak Rada Rozwoju Miasta, Rada Budowlana i utworzona w 1935 r. Rada Artystyczna. Za ich pośrednictwem w decydowanie o rozwoju Lublina zostali włączeni przedstawiciele innych środowisk: architekci, inżynierowie, konserwatorzy zabytków, archiwiści, historycy i artyści.

W szerokim zakresie zadań Wydziału Budownictwa, w którego strukturze jako jeden z oddziałów działała IB, mieściło się m.in.: planowanie rozwoju przestrzennego miasta; regulacja, wytyczanie i budowa ulic; budowa infrastruktury komunalnej (sieć wodnokanalizacyjna, system oświetlenia miasta), projektowanie i realizacja inwestycji miejskich, ewidencja nieruchomości oraz nadzór nad ruchem budowlanym w mieście. Wydziałem kierował szef, a od 1926 r. – naczelnik wydziału. Funkcję tę w interesującym nas okresie przez wiele lat sprawował inż. arch. Ignacy Kędzierski (1877-1968)[22]. Po jego odejściu na wcześniejszą emeryturę obowiązki naczelnika wydziału pełnił inż. Henryk Zamorowski (1898-1980)[23].

Po wojnie Oddział Inspekcji Budowlanej podlegał Wydziałowi Technicznemu Zarządu Miejskiego. W jego skład wchodziły dwa referaty: Dzielnicowy i Kartoteki Nieruchomości. Koncentrowano się wtedy na rachowaniu strat wojennych, odbudowie budynków mieszkalnych i gmachów użyteczności publicznej, budowlanych konsekwencjach powojennych zmian własnościowych, reagowaniu na problemy mieszkaniowe i kłopoty z zaopatrzeniem w materiały budowlane. W tym czasie w IB zatrudniony był m.in. inż. Henryk Gawarecki (1912-1989) – znawca i popularyzator historii Lublina i jego zabytków[24].

Do zadań Inspekcji Budownictwa, a potem Inspekcji Budowlanej, należały: nadzór policyjno-budowlany nad budynkami (także nowo wznoszonymi) na terenie miasta oraz kontrola ruchu budowlanego, realizowana poprzez wydawanie pozwoleń na budowę, przebudowę (w tym zmiany funkcji) i rozbiórkę budynków, a także estetyka ulic, statystyka ruchu budowlanego, ewidencja nieruchomości oraz zmiany nazw ulic.

Wiele spraw prowadzonych przez IB miało swój początek w pracach komisji budowlano-policyjnych, a w przypadku budynków zabytkowych – komisji konserwatorsko-budowlanych, dokonujących tzw. zejść na miejsce, czyli komisyjnych oględzin posesji i budynków, a także w doniesieniach urzędników, funkcjonariuszy policji i mieszkańców, zgłaszających zastrzeżenia do działań budowlanych lub zaniedbań. Podstawowe czynności urzędników IB to: 1) wydawanie pozwoleń na budowę lub przebudowę (wymagających lub niewymagających zatwierdzenia projektu), 2) zatwierdzanie projektów urządzeń reklamowych i udzielenie pozwoleń na ich wykonanie, 3) wydawanie zarządzeń (nakazów) wykonania robót budowlanych (w przypadkach stwierdzenia uchybień w utrzymaniu posesji lub budynku, zagraża-

[22] Ignacy Kędzierski był szefem, a potem naczelnikiem Wydziału Budownictwa w latach 1920-1937. G. Jakimińska, *Kędzierski Ignacy*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, pod red. T. Radzika, A. A. Witusika i J. Ziółka, Lublin 1996, s. 101-103; H. Danczowska, M. Sobieraj, *Ignacy Kędzierski...*, s. 389-403.

[23] Henryk Zamorowski w latach 1937-1939 pełnił obowiązki naczelnika Wydziału Budownictwa, a od 1 IV 1939 do 1948 był naczelnikiem wydziału. M. Wyszkowski, *Zamorowski Henryk*, w: *Słownik biograficzny...*, t. 2, s. 344-347.

[24] M. Trzewik, *Niektóre postacie konserwatorstwa lubelskiego*, „Lubelszczyzna", 1996, nr 1, s. 24-25; M. Domański, *Gawarecki Henryk*, w: *Słownik biograficzny...*, t. 1, pod red. T. Radzika, J. Skarbka, A. A. Witusika, Lublin 1993, s. 92-95.

jących zdrowiu lub bezpieczeństwu mieszkańców) oraz 4) nakładanie kar w celu wymuszenia prac budowlano-remontowych. Dla usprawnienia prowadzenia typowych spraw wprowadzono ujednolicone formularze (maszynopisy powielone i druki).

Miejskie inwestycje prowadzone przez Wydział Budownictwa i działania komisji budowlano-policyjnych, jak chyba żaden inny rodzaj aktywności Zarządu Miejskiego, były wystawione na publiczny widok i ocenę. Refleksy tych opinii przynoszą streszczenia wystąpień radnych, notatki o zmianach kadrowych i ich powodach, publikowane w „Dzienniku Zarządu miasta Lublina", artykuły w lokalnej prasie, polskiej i żydowskiej, różnych orientacji politycznych i światopoglądowych. Są one też obecne w treści i tonie podań oraz odwołań od decyzji. Osobom kierującym miejskimi inwestycjami i remontami zarzucano zarówno pospieszne i niedbałe wykonywanie prac, jak i zbyt solidne i powolne prowadzenie robót, pochłaniających nadmierną ilość materiałów budowlanych. Niektórym pracownikom Wydziału Budownictwa postawiono zarzuty i wyciągnięto z ich uchybień służbowe konsekwencje, ze zwolnieniem z pracy włącznie, nie informując już jednak szczegółowo o ich powodach[25]. Wiele emocji wzbudzały prowadzone przez pracowników IB (w policyjnej asyście) akcje likwidacji tzw. dzikiego budownictwa, czyli domków wybudowanych bez zezwolenia, głównie na terenach zaniedbanych – w dolinach rzek i na obrzeżach miasta[26]. Opinia publiczna widziała w nich przyczynę samobójstw ojców rodzin, które pozbawiano dachu nad głową. Punktem stale powracającym podczas obrad Rady Miasta był brak harmonijnego rozwoju południowych dzielnic Lublina na tle dużych inwestycji i nakładów w jego reprezentacyjno-mieszkaniowej części zachodniej.

RODZAJE DOKUMENTACJI W AKTACH INSPEKCJI BUDOWLANEJ

Akta luźne

Sprawy prowadzone przez urzędników IB zostawiły swój ślad w postaci trzech form dokumentacji: 1) akt luźnych, 2) projektów oraz 3) fotografii. Wśród akt luźnych przeważają te wytworzone przez przedwojenną IB. Tylko ich niewielka część pochodzi z czasu okupacji i znajduje się w teczkach nieruchomości zajętych przez Niemców na cele wojskowe, administracyjne i mieszkalne oraz tych, na których znajdowały się obiekty przemysłowe, lub położonych w sąsiedztwie linii kolejowych. Niezbyt liczna jest też dokumentacja aktowa kilku powojennych lat działalności IB, na którą – prócz dokumentacji odbudowy budynków ze zniszczeń wojennych – składają się podania, korespondencja i bardzo liczne zaświadczenia.

W aktach przedwojennej IB znajdują się wnioski o powołanie komisji i zbadanie stanu nieruchomości, protokoły komisji dokonujących oględzin i opinie o stanie budynków. Niewykonanie w określonym czasie nakazów przeprowadzenia remontów lub poleceń usunięcia nieestetycznych szyldów i reklam było zagrożone karą grzywny lub więzienia. W teczkach nieruchomości znajdują się liczne upomnienia dla osób uchylających się, rzadko natomiast zdarzają się wnioski o egzekucję kar. Polecenia wykonania prac budowlanych i remontowych wywoływały prośby o przełożenie terminów (z powodu niesprzyjającej pory roku, braku środków, trudności w zakupie materiałów), a także odwołania od decyzji, składane do Urzędu Wojewódzkiego za pośrednictwem Zarządu Miejskiego. Wydawanie pozwoleń na budowy skutkowało napływem, wymaganych przy tej procedurze, deklaracji kierowników budów, mistrzów murarskich i ciesielskich. Usunięcie szyldów i reklam było natomiast wstępem do urzędowego uzgadniania ich nowej formy przez składanie podań o pozwolenie na budowę urządzeń reklamowych. W aktach IB zachowała się też korespondencja z petentami i urzędami oraz liczne zaświadczenia o stanie budynków, wydawane w celach sądowych, ubezpieczeniowych, meldunkowych i kwaterunkowych. Zdarzają się także kosztorysy prac budowlanych i dzienniki budowy.

Bardzo wartościową częścią akt IB są materiały statystyczne dotyczące zabudowy i sposobów użytkowania posesji, czyli dwie wspomniane ankiety – przedwojenna i okupacyjna. Dane do pierwszej zbierano głównie w latach 1936-1938. Ma ona formę drukowanego, czterostronicowego kwestionariusza, wypełnianego przez właścicieli nieruchomości. Pytania dotyczyły podstawowych danych posesji (adres, numer hipoteczny), stanu własnościowego, czasu powstania i zasiedlenia budynków, ich powierzchni, materiałów użytych do budowy, liczby i przeznaczenia lokali, rodzaju ogrzewania i oświetlenia, urządzeń sanitarnych, składowania i wywozu śmieci oraz stanu podwórza. Druga ankieta (tzw. karta realności) z lat 1940-1942 miała formę kilkunastu rozbudowanych tabel, w których notowano m.in.: personalia właścicieli (uzupełnione o daty urodzenia czy rodzaj pokrewieństwa istniejącego między współwłaścicielami lub dawnym właścicielem a jego sukcesorami), dane budynków, liczbę i rodzaju lokali (mieszkalnych i gospodarczych), izb w lokalach, a także liczbę mieszkańców (z podziałem wg profesji), liczbę i rodzaj sklepów, wytwórni, warsztatów rzemieślniczych, zakładów usługowych i gastronomicznych oraz dane o stanie ulicy i trotuaru. W kartach realności odnotowano też schrony przeciwgazowe i pomieszczenia, które mogły pełnić ich rolę, a także obiekty dające się przystosować do celów obrony przeciwlotniczej.

Jest to bardzo bogaty materiał do badań historyczno-architektonicznych i genealogicznych oraz służący poznaniu relacji społecznych (właściciel, plenipotent, zarządca, dozorca, lokatorzy, najemcy lokali handlowo-usługowych). Ankiety są kopalnią informacji o życiu gospodarczym, warunkach życia mieszkańców i socjotopografii miasta. W rekonstrukcji zabudowy działek nieocenione są, dołączone do kart realności, szkice sytuacyjne z oznaczeniem kamienic frontowych, oficyn, małych wytwórni (np. piekarnie, cukiernie), warsztatów rzemieślniczych, altan fotograficznych, garaży, komórek, szop, stajni, ustępów i zieleńców. To one właśnie często były kluczem do opisania fotografii.

Projekty

O specyfice akt IB decyduje obecność w nich dokumentacji technicznej, a zwłaszcza dużej liczby projektów. Do podania o wydanie zgody na budowę dołączano dwa egzemplarze projektu, w tym plan orientacyjny (w skali nie mniejszej niż 1:10 000)[27] i sytuacyjny (w skali 1:500), rzuty poziome kondygnacji oraz przekroje budowli. Plany często zawierały dane dotyczące regulacji miasta (oznaczenia osi ulic i linii zabudowy), a także rysunki różnego rodzaju instalacji. Stosunkowo rzadko zdarzają się rysunki perspektywiczne. Projekty obiektów niemieszkalnych: warsztatów, wytwórni i fabryczek ujawniają role poszczególnych pomieszczeń w cyklu technologicznym i ich wyposażenie, np. rodzaj i usta-

[25] Informacja o zmianach kadrowych w „Dzienniku Zarządu miasta Lublina", nadzwyczaj przejrzysta w latach 20., w następnej dekadzie stała się bardzo ogólnikowa. Bohaterem szeroko komentowanej w prasie afery wokół budowy Izby Skarbowej (inwestycja rządowa) został m.in. naczelnik wydziału Ignacy Kędzierski. Zob. I. J. Kamiński, *Życie artystyczne...*, s. 264-280.

[26] Il. 2-3.

[27] Plany orientacyjne to fragmenty planu miasta z uwidocznioną lokalizacją danej posesji na tle kilku sąsiednich ulic. Pełne są frapujących szczegółów topograficznych, ale też zaskakujących błędów (np. podpis „Czerniejówka" umieszczony na planie na tyłach ulicy Szerokiej).

wienie maszyn w cegielni, urządzenie fabrycznej stołówki, sklepu, kawiarni z tarasem, cieplarni, szpitalnej komory dezynfekcyjnej czy układ budynków na posesji miejskiego rakarza. Wiele planów dotyczy drobnych przebudów, wynikających z – żywej w czasach kryzysu i głodu mieszkaniowego – potrzeby adaptacji na mieszkania budynków o innych funkcjach (hale fabryczne, warsztaty, spichlerze, komórki, poddasza). W aktach IB znajdziemy wielką różnorodność projektów, od obszernych planów nowo wznoszonych obiektów sakralnych i mieszkaniowych o wielkich kubaturach, autorstwa renomowanych architektów, przez plany domów wielorodzinnych, willi, wytwórni, zakładów usługowych, drewnianych domków jednorodzinnych, po plany nowych podziałów wewnętrznych, powiększenia otworów czy zmiany układu balkonów. Urzędowe korekty planów lub konieczność dostosowania się do warunków określonych przez IB powodowały powstawanie nowych wariantów projektów. Zdarzają się też w aktach IB rysunki projektowe: jatek, kiosków, budek, ogrodzeń, bram, drzwi, tablic pamiątkowych, a także mebli biurowych i elementów dekoracyjnych, jak te zaprojektowane przez Jerzego Siennickiego (1886-1956) dla gmachu przy Krakowskim Przedmieściu 62 – siedziby okupacyjnego starostwa miejskiego.

Fotografie

W aktach IB zachowały się 343 oryginalne fotografie. Wraz z 43 dubletami zbiór liczy 386 egzemplarzy[28]. Znajdują się one w teczkach 168 posesji, co stanowi zaledwie 2,7% wszystkich jednostek archiwalnych. Aż 341 oryginalnych ujęć to widoki Lublina[29]. Tylko dwie fotografie przedstawiają obiekty z innych miast – Wilna i Lubartowa[30]. W budowlanej dokumentacji lubelskich nieruchomości zdjęcia – mimo coraz większej dostępności i popularności fotografii małoobrazkowej – są nowinką i rzadkością obsadzoną w drugorzędnej roli załączników, jednak dla budowania obrazu przedwojennego miasta w wielu jego wymiarach mają obecnie kapitalne znaczenie, stanowią bowiem – bez wszelkiej metafory – jego podgląd.

Fotografie pochodzą z teczek nieruchomości położonych przy 43 lubelskich ulicach i placach. Największą liczbę zdjęć przynoszą akta posesji usytuowanych przy reprezentacyjno-handlowych ulicach śródmieścia, tzw. ulicach pryncypalnych, do których w połowie lat 20. zaliczono ulice: Krakowskie Przedmieście, Królewską, Kapucyńską, Nową (dziś Lubartowska 1-26), Świętoduską (wtedy Św. Duska), Lubartowską (do skrzyżowania z Ruską). Bogate w fotografie są także teczki posesji położonych przy ulicach „bocznych do pryncypalnych", gdzie intensywnie rozwijał się handel, usługi i drobna wytwórczość, jak: Bernardyńska, Cicha, Cyrulicza, Kołłątaja, Kościuszki, Kowalska, 3 Maja, Narutowicza, Pijarska, Al. Racławicka (dziś Aleje Racławickie), Kazimierza Wyszyńskiego (dziś Niecała), Zielona[31]. Swoją fragmentaryczną dokumentację fotograficzną ma też zabudowa tzw. ulic dalszych głównych: Al. Marszałka J. Piłsudskiego, Orlej, 1 Maja, Bychawskiej (dziś W. Kunickiego), Olejnej, Szerokiej i Zamojskiej. Niewiele zachowało się zdjęć budynków przy ulicach niższych kategorii. Brak też w zbiorze choćby jednego ujęcia wnętrza Starego Miasta. W fotograficznym spacerze po dawnym Lublinie poruszamy się więc ulicami łączącymi jego krańce południowo-wschodni i północno-zachodni oraz od centrum w kierunku północno-wschodnim – wzdłuż ulic Nowej i Lubartowskiej, z uwzględnieniem ich przecznic.

Fotografie jako wierne[32], a zarazem wygodne w praktyce urzędowej, świadectwa stanu budynków pełniły rolę załączników do: 1) projektów urządzeń reklamowych (szyldów, napisów na elewacjach, gablotek, reklam świetlnych i neonów), 2) projektów architektonicznych, 3) podań i korespondencji, 4) opinii o stanie budynków. Osobne, mało liczne grupy tworzą 5) zdjęcia luźne dokumentujące stan budynków i 6) niemające oczywistego związku z treścią akt lub z projektami.

Najstarsze fotografie w aktach IB dołączone są do projektów architektonicznych. Plany budynków w zabudowie zwartej musiały uwzględniać m.in. „widok zewnętrzny budowli w skali 1:100 z podaniem dokładnych zdjęć z natury przyległych części sąsiedzkich frontowych budowli"[33]. Owo „zdjęcie z natury", ukazujące architektoniczny kontekst, w którym miał stanąć projektowany obiekt, to początkowo rysunki. W drugiej połowie lat 20. rolę tę – już poza formalnymi regulacjami – przejęły powoli fotografie naklejane na arkusze projektowe. Zdarzają się także zdjęcia budynków, które mają być poddane przebudowie lub adaptacji. Szczególne zamiłowanie do łączenia fotografii i rysunku przejawiał architekt Tadeusz Witkowski (1906-1986), który dokonywał wizualizacji wariantów brył projektowanych budynków przez wykreślanie ich na fotografii pierzei ulicy[34]. Kilka zdjęć prezentowanych w tej książce pochodzi też z okładek projektów. Podobnie jak umieszczane na nich rysunki, były nie tylko dekoracją, ale też wizytówką architekta i sposobem promowania preferowanej przez niego estetyki, a czasem ukłonem w stronę inwestora-zleceniodawcy[35].

Fotografii jako załączników używali także petenci w pismach i podaniach do Wydziału Budownictwa, traktując je jako świadectwa opisywanego stanu lub środki eksplikacji swojego stanowiska. Trzy fotografie w zbiorze to załączniki wklejone do specjalistycznej opinii o stanie budynku, a jednocześnie swojego rodzaju reportaż ukazujący trzy widoki zaniedbanej oficyny nad brzegiem Czechówki z oznaczeniem miejsc stwarzających zagrożenie. Także pracownicy wydziału i przedsiębiorstw miejskich dokumentowali stan domów i kamienic, zaznaczając na zdjęciach niebezpieczne spękania murów kolorowym tuszem. Jedno ma natomiast wszystkie formalne cechy służbowego doniesienia. Na odwrocie, pod notatką umieszczone są data, pieczątka i podpis[36]. Zdjęcia luźne, znajdujące się nierzadko w aktach niewłaściwych posesji, sprawiły najwięcej trudności w datowaniu i w ustalaniu ich związku z aktami. Ich pierwotna rola często jest niejasna. Najliczniejszą grupę fotografii-załączników do projektów urządzeń reklamowych z lat 1936-1939 omówiono osobno w należnym jej szerszym ujęciu.

Prawie wszystkie fotografie to odbitki srebrowe na papierze żelatynowym, błyszczącym, bardzo rzadko półmatowym, matowym lub z dodaną fakturą. Tylko nieliczne to fotografie stykowe. Niektóre zostały poddane sepiowaniu.

28 Istnienie dubletów wynika z wymogu składania dwóch egzemplarzy projektu, które potem nie zostały odebrane, a także z niekonsekwentnego brakowania akt podczas ich archiwalnego opracowywania.

29 W tej liczbie ujęto dwie identyczne fotografie, na których wykreślono różne rysunki perspektywiczne, co pozwala traktować je jako oryginalne całości.

30 Fotografia nocnego Wilna trafiła do akt IB jako wzór wielkoformatowej reklamy świetlnej, zob. il. 14. Trudno natomiast wyjaśnić obecność w aktach zdjęcia budki-strzelnicy w Lubartowie. APL, AmL (IB), sygn. 5431 (Świętoduska 20), sygn. 5953 (Zamojska 45).

31 Na temat podziału ulic Lublina zob. DZmL, 1925, nr 12, s. 3-4.

32 W całym zbiorze są tylko dwa zdjęcia retuszowane. Jedno z nich poprawiono z powodów estetycznych. Retusze na drugiej fotografii miały zmienić prawdziwy obraz elewacji.

33 Wymagania formalne wobec planów przedkładanych do akceptacji władz miejskich określało rozporządzenie wykonawcze Ministra Robót Publicznych z dn. 12 VIII 1924 r. (§4, pkt 5) do Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 14 IV 1924 r. o przekazaniu zarządom gmin miejskich i wiejskich zatwierdzenia projektów budowli i wydawania pozwoleń na budowę na obszarze województw: warszawskiego, łódzkiego, lubelskiego, kieleckiego, białostockiego, nowogródzkiego, wołyńskiego, wileńskiego okręgu administracyjnego i m. st. Warszawy (Dz. Ust. R. P. nr 36, poz. 383). Zob. też: DZmL, 1924, nr 26, s. 7.

34 Powojenne przykłady takich fotograficzno-rysunkowych hybryd wykonanych przez tego architekta znajdują się w zbiorach Muzeum KUL.

35 Zob. il. 8. Autorem ekspresyjnych rysunków tuszowych na okładkach projektów był architekt Aleksander Gruchalski.

36 Il. 6-7. Fotografię, która była poświadczeniem tożsamości policjanta i jednocześnie udzielonym mu przez dowódcę upoważnieniem do wykonania operacji finansowych, opublikowano w: *Łęcznianie*, red. E. Misiewicz, P. Brodzisz, Łęczna 2008, s. 243.

Z genezy, chronologii i funkcji tego zbioru wynika różnorodność formatów zdjęć. Wiele ma wymiary nieprzekraczające 100 mm. Niektóre mierzą nawet 30-40 mm. Największe ma 252 x 320 mm. Zdjęcia często mają usterki techniczne i estetyczne, np. nieregularny kształt kadrów, widoczną na skraju fotografii perforację negatywów, nierówno przycięty papier fotograficzny i krawędzie wykończone niedbałym ząbkowaniem. Traktowane bez pietyzmu, z czasem pokryły się: zadrapaniami, przetarciami, zagięciami, perforacjami i ubytkami. Na powierzchni zdjęć występują także przebarwienia, zabrudzenia, plamy i odciski palców, powstałe podczas ich wykonywania, używania bądź przechowywania.

Skutkami traktowania zdjęć z akt IB jako narzędzi pracy są też: pieczątki, adnotacje, wymiary i linie wymiarowe oraz szkice. Na warstwę obrazu fotograficznego nakładają się odręczne, kreślone czerwonym lub niebieskim tuszem, prostokątne pola – oznaczenia miejsc przyszłych napisów reklamowych, ołówkowe zarysy planowanych reklam dachowych, strzałki wskazujące punkty niebezpieczne dla statyki budowli i rysunki architektoniczne. W tej książce nie staramy się tej roboczej funkcji fotografii ukrywać i wymienionych cech maskować, ani łagodzić. Nie korygowano krzywizn odbitek, będących często czworobokami nieforemnymi[37]. Nie udają pięknych fotografii retro, którymi w istocie – w tamtej roli i w tamtym czasie – nie były. Dopiero z pewnego oddalenia, jakie tworzy upływ czasu, możemy docenić urodę niektórych z nich, co zwykle nie daje się już oddzielić od wyjątkowych treści obrazu, np. unikalnego, prawie frontalnego ujęcia wejścia do kino-teatru „Stylowy" z całym jego reklamowym anturażem czy widoku zblazowanego młodzieńca opartego o framugę i dłubiącego w zębach w samym środku remontowego zamieszania na ulicy Lubartowskiej.

Czas powstania zdjęć tylko wyjątkowo ujawnia adnotacja na odwrocie. Datowanie większości fotografii oparto na materiale aktowym. *Terminus ante quem* wyznacza zwykle data dzienna wpływu podania o zatwierdzenie projektu, a w przypadku braku podania, długiego rozpatrywania sprawy lub zwracania rysunków do poprawek – data zatwierdzenia, wystawienia pozwolenia na budowę lub wykonanie urządzenia reklamowego. Mniej dokładnie datowane są zdjęcia przy projektach niezatwierdzonych, dla których często brak podań. Niekiedy punktem wyjścia do określenia czasu wykonania ujęcia okazał się widoczny na nim szczegół, np. plakat filmowy skonfrontowany z ówczesnym repertuarem kin czy tytułowa strona dziennika na stojaku do ulicznej sprzedaży gazet, gdy niewyraźną plamę prasowej fotografii udało się dopasować do konkretnego numeru pisma. Pomocą w ustaleniu chronologii względnej były inne datowane ujęcia tego samego fragmentu ulicy i stan reklam.

Zdjęcia są w większości anonimowe. Tylko w kilku przypadkach udało się ustalić ich autorstwo. Przykładem dobrze opisanych fotografii dokumentacyjnych są te, które w ramach zadań służbowych wykonali inż. Eugeniusz Górecki i inż. Kazimierz Barszczewski[38]. Miejsce wywołania niektórych zdjęć ujawniają, suche lub tuszowe, pieczątki z nazwami zakładów fotograficznych. W przypadku obiektów niesygnowanych pozostają tylko przypuszczenia. Autorami niektórych zdjęć zamieszczonych przy projektach mogli być lubelscy architekci T. Witkowski i J. Siennicki, o których wiemy, że już w okresie międzywojennym amatorsko zajmowali się m.in. fotografią. Obaj bardzo świadomie starali się wyróżnić wśród przedstawicieli swojej profesji, używając indywidualnie i artystycznie nacechowanych przedmiotów, takich jak papier firmowy i pieczątki. Przykładali wagę do okładek projektów i liternictwa opisów projektowych.

[37] Podobnie do fotografii podeszli autorzy publikacji: J. Stroop, *Dzielnica żydowska w Warszawie nie istnieje!*, Warszawa 2009. Zachowując skalę oryginału, prezentują ostentacyjnie surowy w formie materiał, w tym fotografie, wielokrotnie publikowane i na rozmaite sposoby przetwarzane, bez ich upiększania.

[38] Fot. 9-10, 223.

Nie jest przypadkiem, że obaj do listy swoich zawodowych zatrudnień dołączyli projektowanie frontów sklepów i wyposażenia wnętrz, a T. Witkowski także projektowanie graficzne (okładki pism, znaki firmowe, opakowania)[39]. Jest prawdopodobne, że właściciele fotograficznych laboratoriów oraz składów materiałów i przyborów fotograficznych, jak Edward Hartwig, Bernard Blaugründ czy Stanisław Magierski, sami wykonali zdjęcia do projektów napisów swoich zakładów i sklepów lub zlecili to swoim pracownikom. Innym miejscem, w którym młodzi kreślarze, autorzy projektów reklamowych, mogli zetknąć się z fotografią, była lubelska Szkoła Budownictwa – średnia, męska szkoła zawodowa, kształcąca techników budowlanych, w której działało koło fotograficzne oraz odbywały się wystawy i konkursy.

Fotografie różnych autorów, wykonane w różnym czasie, we wszystkich porach roku i dnia (także po zmierzchu)[40], prezentują niejednolity punkt widzenia i niehomogeniczny „świat przedstawiony" – domy, ulice, wystawy sklepowe, reklamy, życie codzienne, ruch uliczny, budynki przemysłowe i gospodarcze, obrazy z dzielnic zaniedbanych, a także ludzi uwiecznionych przypadkowo lub intencjonalnie, ich czynności, zachowania, ubiory i akcesoria, ujawniające status społeczny i profesję. Do typowych, powtarzających się ujęć należą: 1) zabudowa ulicy lub jej fragmentu, 2) budynek, 3) fragment budynku, zwykle parter zajęty przez sklepy, 4) frontalnie ujęty sklep lub zakład usługowy, 5) zbliżenia szyldów, reklam i napisów reklamowych.

Zdjęcia robione w prozaicznych celach, często w pośpiechu, przy złej pogodzie i w przypadkowych porach dnia, często bywają nieostre, czasami niedoświetlone lub widać na nich skutki przedłużonego czasu wywoływania. Zła ostrość powoduje niepowetowane straty szczegółów. Tylko nieliczne zdjęcia, zwykle większych formatów i traktowane być może jako swojego rodzaju wizytówki sklepów i warsztatów, mają znakomitą jakość, więc po powiększeniu pozwalają odczytać tak drobne szczegóły na szyldzie, jak sygnatura jego malarza, albo dostrzec znaki czasu, np. okopcenia na ścianach kamienic powstałe od palących się w nocy naftowych latarek z numerami posesji. Nawet na zdjęciach niezbyt ostrych udaje się czasami zidentyfikować detale: napisy na niewielkich szyldach przy bramach, metalowe reklamy zabezpieczane przed kradzieżą małymi kłódkami, numery domów, uchwyty dzwonków służących do wzywania dozorców w nocy, szyny kolejowe użyte jako prowizoryczne odboje, a także oznaki złego stanu wielu domów – zapadnięte dachy, wybite szyby, prowizorycznie zabezpieczone okna.

Statyczne, pozornie ubogie, wręcz puste kadry, przedstawiające pojedyncze sklepy, których formę wymusiła potrzeba zilustrowania projektów reklamowych, warte są szczególnej uwagi, ponieważ redukują kontekst, a jednocześnie ustalają niewielki dystans między oglądającym a oglądanym przedmiotem. To widzenie z bliska pozwala zapoznać się ze szczegółami przedwojennej stolarki okiennej i drzwiowej, którą trudno nazwać bogatą, ale z całą pewnością nie można jej odmówić pewnej szlachetności i harmonii z architekturą. Zdjęcia umożliwiają skupienie uwagi na cechach jej konstrukcji, dekoracji i kształtach profili. Dzięki nim poznajemy też ówczesne sposoby oznaczania i zabezpieczania sklepów (tabliczki informacyjne, okiennice, zamki, rodza-

[39] Z projektami T. Witkowskiego związanych jest 16 fotografii różnej jakości, często dużego formatu, wykonanych w latach 1927-1948. Zob. fot. 11, 13, 32, 63, 69-70, 103, 107, 117, 118, 124, 229-230, 234, 250, 286. Kwerenda w spuściźnie tego architekta w Muzeum KUL nie dała pozytywnych rezultatów. Składają się na nią prawie wyłącznie zdjęcia powojenne i żadne z nich nie powtarza się w aktach IB. Zob. też: H. Danczowska, *Architekt Tadeusz Witkowski (1904-1986). Kalendarium życia i twórczości*, Lublin 2009, s. 34-35; K. Pylak, *Technik Lubelski (1929-1931). Czasopismo Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego*, Lublin 2017, s. 12, 17. Z projektów J. Siennickiego pochodzi 9 zdjęć z lat 1927-1939. Zob. fot. 30-31, 35, 96, 126, 285, 289, 290, 311. Różnią się one formatem, ale łączy je bardzo dobra jakość techniczna i często stykowa metoda wykonania odbitek na matowym papierze. Ujęcia te są ciekawe kompozycyjnie i bardzo dobrze oddają grę światła. Zob. też: J. Żywicki, *Jerzy Siennicki – pierwszy konserwator zabytków w Lublinie*, „Lubelszczyzna", 1996, nr 1, s. 38-42.

[40] Kilka widoków wykonano z dużej wysokości. Fot. 27, 289-290.

je krat, mechanizmy regulacji markiz). Możemy obserwować aranżację wystaw sklepowych, małe reklamy handlowe (plakaty i plakietki), ogłoszenia i wywieszki na okiennicach, wokół wejść i we wnętrzach sklepów. Oglądane w zbliżeniu detale (gzymsy, fryzy śródkondygnacyjne, dekoracja architektoniczna, ościeża, balustrady balkonów) wywołują też zaskoczenie, np. odkryciem obecności okien obrotowych w morzu zwykłych i najbardziej popularnych, dwuskrzydłowych okien rozwieranych. Na elewacjach odkrywamy dekorację architektoniczną, która została usunięta przy zmianie kostiumu stylowego kamienic, ale na fotografiach nadal jest czytelna w szczegółach ikonograficznych[41].

Pewnym paradoksem jest to, że właśnie te pospiesznie zrobione ujęcia często ciekawie przełamują turystyczną perspektywę w fotografowaniu miasta. Znane widoki ulicy Przechodniej od strony Krakowskiego Przedmieścia z zamykającą ją – górującą nad otoczeniem i centralnie ujętą – wieżą ciśnień, ustępują miejsca fotografiom, które w niełatwych warunkach śródmiejskiego ścieśnienia, próbują objąć w mocnym perspektywicznym skrócie zabudowę pierzei, partery kamienic, a zwłaszcza witryny sklepów i zakładów. Dzięki temu widzimy miasto i bliżej, i inaczej.

Na zdjęciach pojawiają się przypadkowi przechodnie, osoby zajęte pracą lub wyraźnie pozujące do fotografii, a także „ludzie zza szyby" – właściciele sklepów i warsztatów, sprzedawcy i pracownicy, jawnie lub ukradkiem wyglądający na zewnątrz. Z fotografii rozjaśnianych i powiększanych podczas ich opracowywania nieoczekiwanie i nadspodziewanie często wyłaniały się z mrocznych wnętrz sklepów, niewidoczne wcześniej, twarze lub postacie. Fotografia i fotografowanie, mimo ich dużej już wtedy popularności, wciąż budziły ciekawość. Na wielu uważnie oglądanych zdjęciach znajdziemy tę jawną i skrywaną obecność – motyw, który artystycznie nobilitował w swoich fotografiach Eugène Atget (1857-1927). Co może dziwić, przy często frontalnym fotografowaniu szyb wystawowych, nie znajdujemy na ani jednej z nich wyraźnego odbicia sylwetki fotografa.

Pewność siebie i duma w postawie niektórych osób pozujących przed sklepami i zakładami sugeruje, że mogą to być ich właściciele. Na jednym ze zdjęć Krakowskiego Przedmieścia oglądamy prawdopodobnie jednego z braci Sarneckich, a na błotnistej wtedy ulicy Farbiarskiej – właściciela mieszczącego się tam zakładu farbiarskiego i kąpielowego, Wacława Łabęckiego. Na innych to nie postawa modela, lecz miejsce wykonania fotografii i podobieństwo fizjonomii mogą sugerować, że są to uliczne portrety znanych w Lublinie osób – M. Morajne na ulicy Kapucyńskiej i może architekta I. Kędzierskiego przed Nowym Ratuszem. Na kilku fotografiach uchwycono żartobliwe gesty i miny. Z niektórymi osobami pozującymi przed obiektywem fotograf obszedł się bezpardonowo, przecinając krawędzią kadru ich postacie na pół[42]. Najważniejszym bowiem bohaterem tych zdjęć – czy nam się to podoba, czy nie – jest sklep.

LUBELSKIE *SKŁADY I HANDLE*

W dwudziestoleciu międzywojennym działało w Lublinie ponad 3,5 tys. sklepów, w których prowadzono handel głównie artykułami spożywczymi, odzieżą i galanterią. Ich liczba była względnie stabilna i utrzymała się na podobnym poziomie do wybuchu wojny[43]. W większości były to sklepy prywatne, stosunkowo małe (tzw. groszowe), prowadzone

41 Fot. 132-135.
42 Fot. 263.
43 A. Kierek, *Rozwój gospodarczy w latach 1918-1939*, w: *Dzieje Lublina*, t. 2, pod red. S. Krzykały, Lublin 1975, s. 72. Zob. T. Radzik, *W latach dwudziestolecia międzywojennego*, w: T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin. Dzieje miasta*, t. 2: *XIX i XX wiek*, Lublin 2000, s. 188-189.

głównie przez słabo zasymilowanych Żydów, którzy stanowili wtedy ok. 37% ludności miasta. Niewielka liczba sklepów należała do spółek i spółdzielni. Wymiana handlowa, zwłaszcza między okolicznymi wsiami i miastem, odbywała się też na pięciu targowiskach miejskich. W odróżnieniu od względnie stałej liczby sklepów, stale rosła w Lublinie liczba warsztatów rzemieślniczych. Tuż przed II wojną było ich ponad 2,5 tys. Istniały wówczas także nielegalne formy handlu, jak i nierejestrowana działalność rzemieślnicza[44]. Powstawanie i likwidowanie interesów w tamtym czasie nie różniło się od tempa dzisiejszych zmian własnościowych i branżowych. Na zdjęciach widoczna jest popularność niektórych rodzajów przedsięwzięć, np. rozwój sieci pralni chemicznych i farbiarni (W. Łabęckiego i J. Götze), sklepów galanteryjnych, mydlarsko-kosmetycznych, perfumerii, sklepów z ubiorami gotowymi. Liczba tych ostatnich pozostawała jednak w równowadze z równie licznymi pracowniami krawieckimi. Specyficzny klimat nadawały ulicom owocarnie i małe sklepy z wodą sodową, zwane sodówkami. Nowością były sklepy z materiałami elektrotechnicznymi, radiowymi, często oferujące też rowery, a także salony samochodowe i sklepy z częściami do aut. Zauważalna jest również popularność pewnych surowców (skóry) i towarów, np. wyrobów dziewiarskich (trykoty), gumowych i żarówek. Lubelski handel miał też swoją własną topografię, składy meblowe koncentrowały się np. w okolicy Bramy Krakowskiej.

Lubelskie kamienice często pełniły, prócz mieszkaniowej, także rolę handlowo-usługową. Sklepy zajmowały partery domów. W podwórzach mieściły się składy, magazyny i warsztaty. Nawet ścisłe centrum miasta nie było wolne od zakładów wulkanizacyjnych, pracowni trumien czy koszykarni. W okolicy Placu Łokietka i ulic od niego odchodzących (Krakowskiego Przedmieścia, Nowej, Królewskiej i jej przedłużenia – Zamojskiej) istniały kamienice i parterowe oficyny frontowe zajęte wyłącznie przez lokale handlowe i usługowe. W centrum lokowano składy meblowe także na wyższych kondygnacjach, wykorzystując poddasza jako powierzchnie magazynowe, co prowadziło do przeciążania stropów, skarg lokatorów i urzędowych interwencji. Na zdjęciach z akt IB widzimy głównie sklepy frontowe. Rzadko zapuszczamy się w podwórza, między oficyny i przybudówki. Tylko czasami podwórka, gdzie skupiała się drobna wytwórczość i działalność rzemieślnicza, widoczne są w bramie fotografowanej kamienicy.

Lubelskie sklepy, pracownie i zakłady usługowe to zwykle jednoizbowe, wąskie pomieszczenia, często z małym przeszkleniem w drewnianych drzwiach jako jedynym źródłem światła[45]. Większe sklepiki miewały niewielkie okna wystawowe. W głębi czasami znajdował się mały aneks wydzielony trwale, prowizorycznym przepierzeniem lub kotarą. Fronty większych sklepów, położonych zwłaszcza wzdłuż Krakowskiego Przedmieścia, scalała i zdobiła stolarska oprawa, obejmująca szeroką ramą wejście i witrynę. Zagłębione drzwi prowadziły do obszerniejszego wnętrza. Do zdobienia drzwi chętnie stosowano cienkie tkaniny. Dzięki lambrekinom, zasłonom i firankom zawieszonym w drzwiach i przewiązanym tasiemką, ulice Lublina zyskiwały wygląd na pół-salonowy i pół-domowy. Przemijalność dekoratorskich mód, pojawianie się kolejnych materiałów i pomysłów na ich wykorzystanie, pozwalają dostrzec upływ czasu.

Pod koniec lat 20. i w latach 30. wiele lokali sklepowych zmodernizowano przez: 1) powiększenie okien wystawowych i wejść[46], 2) wymianę drzwi dwuskrzydłowych na szersze, jednoskrzydłowe z większymi przeszkleniami,

44 O sposobach obchodzenia przepisów w handlu i rzemiośle żydowskim zob. R. Fiszman-Sznajdman, *Mój Lublin...*, passim.
45 Il. 10.
46 Tendencję tę dobrze ilustruje projekt przebudowy otworów okiennych na parterze domu przy ul. Bychawskiej 61, autorstwa Michała Krzywickiego. AFL, AmL (IB), sygn. 325. Por. też fot. 12 (fasada sprzed modernizacji). Fotografie wielu sklepów, zwłaszcza przy Krakowskim Przedmieściu, pokazują lokale, które przeszły przekształcenia architektoniczne.

3) uproszczenie podziałów w przeszkleniach lub ich wyeliminowanie, 4) wymianę tradycyjnych klamek na duże, bardziej funkcjonalne i wytrzymałe – najpierw esowate, a potem proste – uchwyty, 5) wprowadzenie elektrycznego oświetlenia witryn, 6) pozbycie się drewnianych okiennic, chroniących fronty sklepowe i zastąpienie ich ażurowymi, składanymi kratami oraz 7) usunięcie utrudnień komunikacyjnych, np. obniżenie wysokich schodków. Wielkopowierzchniowe szyby wystawowe szybko ujawniły swoje minusy. Przed nadmiernym nasłonecznieniem i przegrzewaniem wnętrz broniono się, montując rolety, markizy i wypełniając górne partie witryn taflami matowego szkła[47].

Do stworzenia namiastki wystawy sklepowej – łącznika między ulicą i wnętrzem – czasami wystarczało przeszklenie w jednym z dwóch skrzydeł drzwi. Towary nierzadko wisiały nad wejściem lub wokół sklepu[48]. Kiedy pozwalały na to warunki, wystawy sklepowe urządzane były w zamykanej od wewnątrz konstrukcji, przypominającej oszkloną szafkę. W eleganckich magazynach, na przykład tym prowadzonym przez braci Sarneckich przy Krakowskim Przedmieściu 30, oferującym bogaty wybór tkanin, była to obszerna, pokryta fornirem wnęka, do której prowadziły drzwi zamaskowane lustrami[49].

W urządzaniu wystaw sklepów z ubiorami i witryn zakładów fryzjerskich stosowano manekiny (postacie, popiersia i głowy). Najczęściej były to figury kobiet i dzieci[50]. Wyraz twarzy tych manekinów był inny niż współczesnych. Czasami wydają się one echem konwencji przedstawiania świętych w malarstwie barokowym[51]. Towary, w zależności od rodzaju, prezentowane były na linkach, drążkach, półeczkach, stojakach, a w sklepach jubilerskich i pracowniach-sklepach zegarmistrzów – w oszklonych kasetkach. Zdarzały się pomysły mniej typowe, o których naturze – zabobonnej, reklamowej czy religijnej – trudno jednoznacznie przesądzić, jak umieszczenie wizerunku oka na wystawie zakładu zegarmistrzowsko-optycznego Henocha Kupremana[52]. Innym osobliwym, nie tylko ze względów higienicznych, pomysłem było umieszczanie kawałków mięsa na wystawach sklepów nim handlujących. Czasami można dostrzec elementy wyposażenia sklepowych wnętrz: regały z prostymi i pochylonymi półkami, lady zwykłe i specjalne (np. do sprzedaży lodów), oszklone szafki do przechowywania tzw. cukrów i ciast, maszynki do robienia czekolady pitnej, a także skrzynki, słoje i dekoracyjne dodatki, jak przykrywające półki serwetki.

47 Te, niegdyś powiększone, wielkie witryny pokryte są dziś folią zadrukowaną reklamami, tuszującą nudę pomieszczeń bankowych i powtarzalność sal obsługi klienta sieci telefonii komórkowej. Tylko nielicznym przywrócono pierwotne proporcje i oprawę, np. oknom zachodniego skrzydła dawnego Pałacu Morskich (Krakowskie Przedmieście 62).

48 Fot. 183, 246.

49 Właściciele sklepu zadbali też o reklamowe drobiazgi dawane klientom przy zakupach. Do dziś kolorowe torebki firmowe z dawnego sklepu braci Sarneckich są przedmiotami kolekcjonerskimi i krążą w obiegu antykwarycznym i na aukcjach internetowych.

50 Fot. 99.

51 Fot. 151-152.

52 Fot. 298.

FORMY REKLAMY ZEWNĘTRZNEJ

Pocztówki, fotografie i statuty opłat, określające wysokość miejskiego podatku od szyldów i reklam[53], uchwalane corocznie przez Radę Miejską, pozwalają poznać prawne ramy funkcjonowania reklamy, formy przedwojennych nośników reklamowych i ich nazewnictwo. Przepisy prawa przemysłowego wprowadzały ponadto wymóg umieszczania imion i nazwisk właścicieli przy zakładach produkcyjnych (np. piekarnie, masarnie), sklepach oraz na środkach transportu (np. wozy, wózki do sprzedaży lodów)[54]. Na fotografiach często są one widoczne jako wąskie, emaliowane, białe tabliczki umieszczone nad wejściami. Z przepisów sanitarnych wynikała z kolei konieczność zasłaniania widoku wnętrz zakładów fryzjerskich od strony ulicy[55].

W centrum Lublina w końcu XIX i na początku XX wieku dominowały napisy malowane na drewnie. Te tradycyjne szyldy osiągnęły wtedy wyjątkowo duże rozmiary, a ich ówczesnej, nieco surrealistycznej skali nie tłumaczy nawet potrzeba pomieszczenia na nich tych samych treści w dwóch językach – rosyjskim i polskim[56]. Otoczone ramą, duże szyldy o skrzyniowej konstrukcji, w stylistyce zbliżonej do tej wypracowanej w końcu XIX i na początku XX wieku, dla niektórych instytucji, kupców i wytwórców lubelskich zachowały swą atrakcyjność także w międzywojniu. W ten sposób prezentowały się m.in. Dom Bankowy Michała Morajne oraz pracownia, a zarazem sklep z męskimi nakryciami głowy Stanisława Januszewskiego[57]. Nobliwa forma tych szyldów nawiązywała do starszej estetyki, jedynie płynne linie liter o lekko zdeformowanej geometrii, charakterystyczne dla napisów z początku XX wieku, zastąpione zostały przez prostsze formy liternicze. Tradycję podkreślały też powiększone repliki medali wystawy z 1901 r. z rosyjskimi napisami, zawieszone np. nad witryną pracowni i sklepu S. Januszewskiego.

Na początku lat 20. funkcjonowały również szafki (gablotki), tablice i oznaki reklamowe. Polem prezentacji sklepu i jego asortymentu lub warsztatu i jego specjalności były drzwi wejściowe i elewacja. Tu umieszczano nazwę przedsięwzięcia, plakietki i małe plakaty reklamowe, towary lub wyroby oraz wspomnianą już – wymaganą przez prawo przemysłowe – wąską tabliczkę z nazwiskiem właściciela.

Fotografie ulic Lublina z lat 20. i pierwszej połowy lat 30. pokazują reklamę ekspansywną, wyrazistą w formie, czasami dosadną, atakującą nadmiarem dublujących się napisów na szyldach, okiennicach i witrynach oraz obrazowymi wyliczankami towarów, malowanymi na planszach reklamowych na użytek niepiśmiennych i półpiśmiennych

53 Wysokość podatku od reklam zależała od kategorii ulicy, przy której działał sklep, zakład usługowy lub lokal gastronomiczny, oraz od powierzchni reklamy. Na początku lat 20. do ulic i placów kategorii I zaliczano: Krakowskie Przedmieście, Królewską, Bernardyńską, Plac Litewski, Świętoduską, Zamojską, Plac Łokietka, Nową, Foksal (od 1928 r. – 1 Maja), Kapucyńską, Lubartowską, Kowalską, Stary i Nowy Targ, 3 Maja, Kościuszki i Kołłątaja. Pozostałe należały do kategorii II. Od podatku od reklam wolne były napisy mocowane wprost na elewacji, umieszczane na szybach, drzwiach i markizach. Między innymi z tego powodu w drugiej połowie lat 30. władzom miejskim przyszło walczyć z małymi tabliczkami na wystawach, jako jedyną informacją i reklamą działalności, oraz z nadmiarem napisów na okiennicach i przeszkleniach. Nie były obciążone podatkiem także urządzenia praktycznie użyteczne, np. zegary reklamowe, wskazujące poprawny czas, zob. il. 20. Łagodniej traktowani byli właściciele warsztatów usługowych opłacający karty rzemieślnika. Niektóre firmy, prowadzące duże kampanie reklamowe, wpłacały do kasy miejskiej opłaty zryczałtowane (np. Schicht-Lever S.A.). Zdarzały się lata, w których zawieszano pobieranie tego podatku. Zob. DZmL, 1922, nr 26, s. 8.

54 DZmL, 1926, nr 7, s. 50; nr 11, s. 82.

55 Zob. fot. 211. Ze względu na zagrożenie chorobami zakaźnymi, działalność zakładów fryzjerskich, a także kawiarni, cukierni, jadłodajni regulowały szczegółowo rozporządzenia ministra zdrowia. Jeszcze staranniej, z powodów technicznych, zaciemniano wnętrza małych laboratoriów fotograficznych. Zob. fot. 205-206.

56 Rzadziej stosowano reklamy prostopadłe do lica budynków (tzw. semaforowe), a zupełnie wyjątkowo litery nakładane wprost na elewację (tak ok. 1918 r. reklamował się Hotel Angielski). Treści reklamowe zdążyły już wówczas zająć ślepe ściany kamienic. Szyldy i transparenty przekraczały wysokość pierwszej kondygnacji i pojawiały się na balkonach. Dopełnieniem handlowo-reklamowego pejzażu ulicy były tablice reklamowe na elewacjach i małe metalowe tabliczki o tej samej funkcji na sklepowych okiennicach. Por. *Lublin trzech pokoleń*, [oprac. M. Kurzątkowski], Lublin 1987, il. 1, 8, 14, 36, 70-72, 100, 112, 154.

57 Fot. 35, 125.

klientów[58]. Znakomitym przykładem reklamowej kakofonii, osiągniętej nawet bez użycia obrazu, jest prawie pochłonięty przez napisy reklamowe drewniany budynek składu Lubelskiego Syndykatu Rolnego przy Krakowskim Przedmieściu 64 (dziś w tym miejscu gmach Banku PKO S.A.)[59]. Napisy biegły: poziomo, pionowo, ukośnie, schodkowo, wzdłuż łuku, linii falistej lub były kombinacjami tych układów[60]. Do materiałów chętnie wówczas wykorzystywanych należały: blacha, drewno, płótno i szkło. Z lubelską reklamą pierwszej połowy XX wieku łączy się też wielojęzyczność napisów, najpierw rosyjsko-polskich, a w okresie międzywojennym polsko-hebrajskich w formie graficznej, a polsko-hebrajsko-jidyszowych w wymiarze językowym.

W przestrzeni publicznej funkcjonowały ponadto: 1) urzędowe oznaczenia sklepów i punktów, w których handlowano towarami będącymi przedmiotem monopolu państwowego, 2) wszystko to, co dziś jest przedmiotem kompleksowego projektowania, czyli elementy informacji miejskiej: tabliczki z nazwami ulic, numerami posesji, nazwiskami właścicieli nieruchomości, 3) szyldy urzędów, instytucji i organizacji oraz 4) praktyk prywatnych, a także szybko zmieniające się 5) plakaty, afisze i obwieszczenia.

Dla interesów oddalonych od ulicy, sklepów, składów i warsztatów ulokowanych na wyższych kondygnacjach domów, w oficynach, podwórzowych przybudówkach i suterenach namiastką witryny i jedyną okazją stworzenia miniekspozycji – oferty i zachęty – były gablotki, zwane wówczas szafkami reklamowymi, wiszące na elewacjach, wspierające się na podkonstrukcji-cokole lub umieszczane w przejeździe bramnym i wtedy zwykle podświetlane[61]. Posługiwały się nimi m.in. zakłady fotograficzne, działające najczęściej w prowizorycznych, drewnianych „altankach fotograficznych"[62]. Czasami w roli gablotek obsadzano przedmioty pochodzące ze sfery życia domowego, np. ramy do obrazów[63]. Wprowadzenie w pejzaż ulicy elementów salonu czy – jak w niektórych projektach Tadeusza Witkowskiego – łazienki zwykle nie wpływa dobrze na wygląd przestrzeni miejskiej. Prawdopodobnie dlatego te półdomowe widoki odbieramy dziś jako swojskie, bliskie, nieco bałaganiarskie i sympatyczne, choć ludziom tamtego czasu żyć wśród nich musiało być ciężko.

Napisy i wizerunki umieszczano też na dużych prostokątnych tablicach montowanych do elewacji, na stolarce lokali sklepowych i na szybach wystawowych. Prawie teatralny efekt zmiany miejskiej scenografii dawały rozkładane okiennice, zabezpieczające okna i wejścia sklepów, pokryte od wewnątrz napisami i obrazami. Po ich rozłożeniu powstawały swojego rodzaju filary reklamowe flankujące wejścia. Po zamknięciu sklepów, poza porą handlu lub w dni świąteczne, ulice zyskiwały zupełnie inny wygląd. Od ścian kamienic odcinały się drewniane surowe powierzchnie okiennic, podtrzymywanych przez metalowe sztaby. To oblicze miasta możemy zobaczyć na wielu prezentowanych fotografiach, np. na nastrojowym ujęciu ulicy

[58] Przedmioty te malowane były na jednolitym jasnym tle w nieco wyidealizowanej konwencji, przypominającej tę stosowaną w cennikach i ofertach handlowych. Wiele reprodukcji kart dawnych cenników przynosi publikacja: G. Miliszkiewicz, Ł. Kondratowicz-Miliszkiewicz, H. Stachyra, *Poznaj i uszanuj codzienność innych*, Lublin 2009.

[59] Fot. 130.

[60] Fot. 148-149. Z różnymi układami tekstu eksperymentowano też na afiszach. W latach 20. popularny był na nich układ schodkowy.

[61] Na fot. 178 i 179 widoczna duża, dwustronna, narożna gablota zakładu fotograficznego wsparta na cokole.

[62] Por. np. fotografię Marii Hartwig (z domu Briukow) z synami Walentym i Edwardem na tle drewnianej pracowni Ludwika Hartwiga zwanej „budą", na podwórzu kamienicy przy ul. Peowiaków 2. J. Zętar, *Lublin, którego nie ma*, Łódź 2018, s. 83. Akta IB zawierają też – ciekawe i niewykorzystane dotąd – plany lubelskich altanek i zakładów fotograficznych, łącznie z funkcjonalnym podziałem ich pomieszczeń.

[63] Fot. 205-206.

Świętoduskiej[64]. Jest to widok bardzo różny od tego, do którego przyzwyczaiły nas kadry Stefana Kiełszni (1911-1987), wypełnione napisami, reklamami, afiszami i ogłoszeniami swobodnie krzewiącymi się na murach domów i frontach sklepów. W połowie lat 30. popularne stało się umieszczanie nazw w nadświetlach lub na szyldach z inicjałem i nazwiskiem właściciela, oddanymi kursywą[65]. Odwrócenie ustalonego porządku następowało na Krakowskim Przedmieściu. Tu nie epatowano ani słownymi, ani obrazowymi wyliczankami oferowanego asortymentu. Klientów zapraszały do wnętrz sklepów wielkie, atrakcyjnie opracowane nazwiska lub nazwy spółek (A. Czapski, Bracia Sarneccy, Bracia Kestenberg), a tylko małe tabliczki na elewacji lub napisy na wystawach – zbędne wobec powszechnej znajomości nazwiska-marki – informowały o jego specjalności[66].

Nowością szybko upowszechniającą się w Lublinie w latach 30. były nośniki reklamy wykorzystujące światło elektryczne. Oświetlano wejścia sklepów, ich wnętrza i wystawy[67]. Źródeł światła nie ukrywano jak obecnie. Ostentacyjna obecność lamp, a także ich liczba były wręcz środkami budowania prestiżu. Nad wejściem do Domu Bankowego M. Morajne zamontowano dwie duże, oryginalne lampy na metalowych, zapewne mosiężnych, profilowanych wysięgnikach[68]. Wystawy oświetlano światłem górnym z jednego lub dwóch źródeł. Popularny i wytworny lokal, należący do Walentego Józefa Radzymińskiego przy Krakowskim Przedmieściu, oświetlał swoje duże witryny trzema opuszczonymi nisko lampami[69].

Najprostszą formą reklamy wzmocnionej przez światło była lampa z napisem nad wejściem. W Lublinie kuliste abażury reklamowe umieszczano chętnie nad drzwiami zakładów fryzjerskich. Ich udoskonaloną odmianą były reklamy świetlne. Jedną z nich, w całej pełni jej niewyszukanej anatomii, widzimy na fotografii bramy tzw. Starej Poczty przy Krakowskim Przedmieściu 52[70]. Jest to metalowa konstrukcja ramowa, prostopadła do fasady, z kilkoma żarówkami wewnątrz. Boczne szybki z mlecznego lub malowanego szkła pokrywano napisami (rzadko obrazami). Monumentalną odmianą tego pomysłu były wielkoformatowe reklamy świetlne na dachach domów. Tak w Lublinie, jak i innych miastach wybierano dla nich miejsca szczególnie widoczne i wzmacniające ich oddziaływanie, np. dachy kamienic narożnych[71].

W 1936 r. pojawił się w Lublinie pierwszy neon. Zamontowano go nad sklepem pończoszniczym Franciszka Roja przy Krakowskim Przedmieściu[72]. Jedno- lub dwubarwne neony były montowane płasko na fasadach, a jako formy przestrzenne (dwu- lub trójstronne) i wtedy zwykle dwu- lub trójbarwne – także prostopadle do elewacji. Po tę nowoczesną reklamę sięgały duże firmy o międzynarodowym (Schicht-Lever) lub ogólnopolskim (Wedel) zasięgu oraz związane z branżą elektrotechniczną (Philips, Centra). Przedwojenne neony często ulegały awariom. Już w latach 30. właści-

[64] Fot. 303.

[65] Fot. 56, 92, 307.

[66] Fot. 87, 96, 126, 264.

[67] Lublin pełen był też wtedy wszechobecnych reklam żarówek firm Philips i Tungsram, a witryny sklepów elektrotechnicznych przodowały pod względem liczby plakatów i plakietek reklamowych w witrynach. Jako jedne z pierwszych montowały też neony. Fot. 38.

[68] Fot. 125. Skromniejszy, ale ciekawy kształt ma też lampa nad cukiernią „Danka", zob. fot. 75.

[69] Fot. 119. Pięknym artystycznym nokturnem, wykorzystującym błysk dużych szklanych powierzchni i efekty światła sztucznego po zmroku, jest fotograficzny portret magazynu bławatnego Antoniego Czapskiego, ozdobionego wielkim szyldem z zapewne złotymi, ciekawie łączonymi i dekorowanymi literami, malowanymi na wielkiej tafli czarnego szkła, zob. fot. 96.

[70] Fot. 110.

[71] Il. 13.

[72] Nowość tę komentowała lokalna prasa, zob. „Głos Lubelski", 1936, nr 85.

ciele niektórych sklepów zmierzali też w stronę tego, co od niedawna nazywa się „śmieceniem światłem". W projekcie dla składu firmy Magierski i Spółka z 1936 r. przewidziano, oprócz nazwy firmy nad wejściem, dwa niebiesko-czerwone neony poprzeczne – pionowy z reklamą firmy Kodak i poziomy z napisem „ARTYKUŁY FOTOGRAFICZNE" oraz logotypem firmy „Alfa"[73]. Projekt ten, jak pokazuje późniejsze zdjęcie tego fragmentu Krakowskiego Przedmieścia, zrealizowano ściśle według planu[74].

Fotografie rejestrują również mniej szlachetne, nietrwałe formy reklamy handlowej, m.in. wykorzystujące jako nośniki tekstylia. Coś, co przy pobieżnym przeglądaniu zdjęć, wygląda jak szyld, okazuje się napisem namalowanym na tkaninie przybitej nad wejściem[75]. W przedwojennym Lublinie rozwieszano też transparenty reklamujące zarówno wydarzenia kulturalne, jak i okresowe obniżki cen (tzw. tanie tygodnie)[76]. Treści reklamowe znajdujemy na lambrekinach zawieszanych nad wejściami sklepów, na powierzchniach markiz i ich ozdobnych skrajach. Właściciele składów i sklepów ulokowanych na piętrach próbowali przyciągnąć uwagę klientów nie tylko napisami na szybach, ale także zasłonami i firankami z malowanymi, naszywanymi lub haftowanymi napisami.

Listę nośników reklamy ulicznej dopełnia mała architektura miejska, pomyślana tak, aby umożliwiać eksponowanie ogłoszeń i reklam, a więc: słupy (*kolumny miejskie*) i tablice ogłoszeniowe (*ekrany reklamowe*) oraz słupy kinowe – jednolite w formie, przeszklone, prostopadłościenne konstrukcje ramowe służące do prezentacji oferty lubelskich kin (głównie fotosów), montowane w końcu lat 30. w śródmieściu[77]. Do prezentacji bieżącego repertuaru kinowego służyły gablotki, uliczne stojaki i banery wieszane na barierkach balkonów. Umiejętnie wykorzystywano też potencjał barwnych plakatów filmowych. Doskonale pokazuje to fotografia Krakowskiego Przedmieścia zrobiona na wysokości kina-teatru „Stylowy" (Krakowskie Przedmieście 48)[78]. W celach reklamowych wykorzystywano też różnego rodzaju budki i kioski, osadzając na ich dachach – często przytłaczające je swoją wielkością – konstrukcje, napisy i wizerunki.

Do opisanych rozwiązań handlowa inwencja dodawała nowe, np. reklamowe pudła-śmietniki[79]. W tej roli doskonale sprawdzała się też egzotyka. Sam Sandi (zm. 1937) – Kameruńczyk, powstaniec wielkopolski, zapaśnik w cyrku Staniewskich w latach 30. – zachęcał na ulicach Lublina do kupienia biletów na przedstawienia cyrkowe[80].

Zdjęcia pozwalają czasami zajrzeć też do wnętrz sklepów, gdzie dostrzec można plakaty i plakietki reklamujące produkty popularnych marek. Choć Lublin oswajał się z plakatami już od początku XX wieku[81], to ich nowoczesne formy, jak zaprojektowany przez Jerzego Gronowskiego plakat „Radion sam pierze", wzbudzały wciąż bardzo żywe

73 Obecność logotypów zaznaczała się w mieście bardzo słabo. Fot. 87, 169, 177 oraz il. 11, 13, 15-17.

74 Projekt neonów: APL, AmL (IB), sygn. 5152 (Staszica 1). Zob. też: il. 15-16. Fotografia składu z zamontowanymi neonami, wykonana w lipcu 1939 r., znajduje się w zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego. Zob. wykaz cytowanych publikacji.

75 Szyldy-transparenty (malowane na tkaninach) zob. m.in. fot. 205-206, 306.

76 Fot. 60, 254.

77 Podobnie zaprojektowane, różniły się tylko barwą napisów i prostych elementów dekoracyjnych. Projekty zob. il. 23. Realizacja zob. M. Denys, *Lublin między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918-1939*, Łódź – Lublin 2010, s. 6, 100.

78 Fot. 105. Kolorowe plakaty filmowe widoczne są też na tablicy ogłoszeniowej uchwyconej na ul. Lubartowskiej, zob. fot. 180.

79 DZmL, 1925, nr 12, s. 4.

80 Por. relacja ustna Anatola Binsztoka. Zob. wykaz cytowanych publikacji.

81 *Plakat polski 1899-1945 ze Zbiorów Specjalnych Biblioteki UMCS w Lublinie. Katalog wystawy, Biblioteka Główna UMCS, listopad – grudzień 2004*, Lublin 2004.

i pozytywne emocje[82]. Na lubelskich ulicach z reklamami handlowymi mieszał się przekaz obwieszczeń, afiszy zapowiadających wydarzenia sportowe, patriotyczne, teatralne, muzyczne i występy estradowe. W tej przesyconej komunikatami przestrzeni (w takim znaczeniu, w jakim chemicy mówią o roztworach przesyconych) funkcjonują też odręczne szyldy, oferty, zachęty, ogłoszenia, które – o ile udało się pokonać barierę ostrości obrazu – zostały w opisach fotografii zacytowane. Celowość takiego podejścia, polegającego na swoistym skanowaniu miasta, widoczna jest we wspomnianych wcześniej odnalezionych projektach i zdjęciach oraz zidentyfikowanych szczegółach, jak również w odczytaniu i zapisaniu ulotnej warstwy znaczeniowej i językowego kształtu ulicznych ogłoszeń.

JĘZYK REKLAMY – CZAS PRZESZŁY ZNIKAJĄCY

Akta IB to zapis żywego i zróżnicowanego języka lublinian, m.in. lokalnych toponimów, (np. *Błotniki*)[83], ówczesnego uzusu językowego, w którym obok oficjalnych nazw ulic funkcjonowały ich warianty potoczne (*Foksalna* obok *Foksal*, od 1928 r. ul. 1 Maja, *Rusałkowska* obok *Rusałka*, *Początkowska* obok zniekształconej i częściej używanej *Początkowskiej*) i warianty ich pisowni (*Grotgiera*, *Grotgera*, *Grottgera*). Akta budowlane pozwalają nie tylko zobaczyć, ale – w takich frazach jak *kryty papo*, *kryty papu*, *z wapna i cegli*, *10 okci szeroko 10 dłógo* – wręcz usłyszeć język dwudziestolecia, utrwalony w fonetycznej pisowni słabo wykształconych, często napływowych mieszkańców miasta[84]. Zygmunt Brodt – kreślarz i autor wielu projektów reklamowych, zasymilowany Żyd, władający polskim biegle, na okładkach projektów konsekwentnie używał męskich form nazwisk kobiet, np. *Rywki Zygielwaksa*, *Estery Rubina*. Specyfikę języka reklamy zwłaszcza w drugiej połowie lat 30. XX wieku staraliśmy się uchwycić przez cytowanie w opisach fotografii większości napisów z projektów reklamowych, a także odczytanych z fotografii zarówno starych (usuwanych), jak i świeżo zawieszonych, a nawet usuniętych, ale czytelnych przez ślady montażowe. Do opisów zdjęć trafiły też teksty odpisane z szyldów, tabliczek informacyjnych, napisy na ulicznych stojakach reklamowych, plakatach i tabliczkach umieszczanych w witrynach oraz wszelki „plankton codzienności", w tym teksty ogłoszeń i wywieszek w witrynach sklepów i warsztatów. Są w nich słowa, które wyszły z użycia, jak: *magazyn bławatny*, *towary łokciowe*, *sklep z manufakturą* – na określenie różniących się wtedy asortymentem rodzajów sklepów. Bardzo ciekawym, szeroko rozpowszechnionym w pejzażu lubelskiej ulicy, dziś nieużywanym, słowem-efemerydą była *owocarnia*. Do językowego lamusa należy też termin *dorożki samochodowe*, używany w odniesieniu do taksówek, które na ulicach Lublina pojawiły się w roku 1921, oraz słowo *fryzura* na określenie zakładu fryzjerskiego. Trudno odmówić słowotwórczej poprawności nieużywanej już formie przymiotnika *szewcki* albo urody nazwie *rękawicznik*.

W opisach zdjęć pozostawiono ówczesne określenia form handlu, wytwórczości oraz asortymentu zaczerpnięte z napisów, pism urzędowych, podań i ankiet, takie jak: *skład*, *magazyn*, *kapeluszniczka*, *trykoty*, *trykotaże*, których nie próbowano przekładać na realia współczesne. Nie wiemy, czy napis *materiały męskie i damskie* odnosi się do tkanin wyróż-

82 Pisze o tym: Sz. Bojko, *Polska sztuka plakatu. Początki i rozwój do 1939 roku*, Warszawa 1971, s. 68. Lubelscy radni w swoich wystąpieniach wykorzystywali kontrast między stanem niektórych dzielnic a plakatowym wizerunkiem miasta stworzonym na użytek turystów.

83 Na temat żydowskich toponimów Lublina zob. P. Nazaruk, *Kokebebe*, Lublin 2019, s. 9-28.

84 Spotykamy w nich też wiele – rodzimych i zapożyczonych – terminów technicznych i architektonicznych, jak np. *lice budynku* i *chambeau*, czy trzy określenia nadświetla: *oberluft*, *wietrznik* i *nadświetlnik*.

nionych ze względu na surowiec, kolor, deseń czy fakturę. Już wtedy funkcjonowały wątpliwej urody nazwy-skrótowce, jak „Budokan" (sklep z artykułami budowlano-kanalizacyjnymi), „Mydłokos" (sklep mydlarsko-kosmetyczny), „Długochód" i „Butgum" (sklepy obuwnicze).

Rywalizacja między dominującym handlem żydowskim i polskim znalazła swój wyraz w podkreślaniu w nazwach sklepów i pracowni ich narodowego lub wyznaniowego charakteru. W drugiej połowie lat 30. przybywa nazw typu: Jadłodajnia Polska, Polska Pracownia Futer, Owocarnia Chrześcijańska, Placówka Chrześcijańska (drobna sprzedaż rzeczy używanych), ale też szyldów z napisami – Sprzedaż Mięsa Rytualnego. Na szyldach, wbrew regulacjom prawa przemysłowego, żydowskie imiona często starano się zastępować inicjałami, co widoczne jest w aktach, na zdjęciach i projektach. Na kolejnym poziomie językowego zaznaczania stref wpływów, a może narodowych deklaracji, funkcjonują przedsięwzięcia typu: Skład Mebli „Polonia" E. Felcmana, albo „Ściegi Polskie" – pasmanteria i galanteria Reginy Herszenhorn[85].

Wielokulturowy Lublin mieścił w swoich granicach nie tylko kwartały żydowskie, ale także interesy innych nacji. Przy ulicy Świętoduskiej 10 działały m.in. turecka piekarnia i cukiernia[86]. Ich szyld, jako jeden z niewielu w tym czasie, zawierał element graficzny – półksiężyc i pięcioramienną gwiazdę, podobnie jak pieczątka firmy. Nazwy francuskie miały dodawać perfumeriom, sklepom z konfekcją damską i galanteryjnymi dodatkami elegancji oraz paryskiego szyku. Lubelskie fryzjernie często miały wymalowany na drzwiach napis *Entrée*.

MNIEJ WIEJSKIE I BARDZIEJ EUROPEJSKIE – AKCJA „ESTETYZACJI MIASTA" W LATACH 1936-1939

Jednym ze skutków rywalizacji w handlu był chaos reklamowy, dostrzegany i komentowany w lokalnej prasie. Już w latach 20. zwracano uwagę na aspekty estetyczne planowanych inwestycji i ład informacji miejskiej. W 1924 r. Wydział Budownictwa uporządkował „numeraty". Przygotowano nowy, poprawiony wykaz nieruchomości, wprowadzono wymóg umieszczenia tabliczek z numerem posesji oraz opracowano ich wzór[87]. Artykuły prasowe wzywały do rozebrania ruder, odnowienia fasad kamienic, uporządkowania Starego Miasta i ukrócenia reklamowego bałaganu[88]. Zaczynano uświadamiać sobie turystyczny potencjał Lublina, który pod względem liczby mieszkańców był 11 miastem w Polsce i miał ambicję, by dotrzymać kroku czołówce. Władze miasta szukały sposobów na podniesienie jego rangi przez nadrabianie zaległości, budowę nowoczesnej infrastruktury i urządzeń komunalnych (rozbudowa sieci wodnokanalizacyjnej, elektrownia, rzeźnia, łaźnia), ale też poprzez mniejsze inwestycje, np. budowę podziemnego szaletu na Placu Litewskim (w latach 1935-1936)[89]. Wzorem były działania władz stolicy oraz Lwowa

85 Wiele innych przykładów przynosi książka telefoniczna i lubelska prasa codzienna.

86 APL, IB, sygn. 5426.

87 Tabliczki, wykonane z lanego żelaza lub blachy, miały mieć jednolite wymiary (20 x 16 cm) i namalowany na białym tle ciemnoniebieski numer posesji. Drewniane tabliczki były niedopuszczalne. To wykluczenie drewna, jako materiału nie tylko nietrwałego, ale także „niemiejskiego", będzie typowe również dla późniejszych decyzji dotyczących wyglądu miasta. Obowiązek posiadania nowych tabliczek adresowych posesji wprowadzono od 1 VIII 1924 r. DZmL, 1924, nr 10, s. 2-3.

88 Zob. „Głos Lubelski", 1925, nr 203; 1936, nr 150; 1939, nr 28.

89 Działania te obejmowały publikację przewodnika po Lublinie, artykułów poświęconych miastu i jego zabytkom w czasopismach, organizowanie wystaw, opiekę nad zabytkami i udostępnienie ich zwiedzającym. W 1931 r. z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego przy finansowym wsparciu Ministerstwa Robót Publicznych ukazał się *Ilustrowany przewodnik po Lublinie*. Zob. M. Wyszkowski, *Przewodniki po Lublinie i ich autorzy*, w: *Lublin a książka*, pod red. A. Krawczyka, E. Jó-

i Krakowa, do których zwracano się po rady i które bacznie obserwowano.

W planowaniu rozwoju miasta coraz częściej próbowano uwzględniać kryteria estetyczne, dostrzegając ich wagę także w mikroskali – w tym w jakości reklamy zewnętrznej, wpływającej na wygląd wnętrz ulic. Pod koniec prezydentury Józefa Piechoty[90], w maju 1935 r. powołano nowe ciało opiniodawcze i doradcze – Radę Artystyczną[91]. Jednym z jej głównych celów była poprawa estetyki szyldów przez opracowanie spójnych kryteriów ich oceny.

Po nagłej śmierci J. Piechoty i niełatwym wyborze nowego prezydenta Bolesława Liszkowskiego (1937-1939) władze miejskie poczyniły wiele starań, by mimo skromnych zasobów finansowych uczynić Lublin miastem mniej prowincjonalnym i nadać mu bardziej wielkomiejski charakter. Sprawa uporządkowania przestrzeni publicznej stała się ważnym etapem prowadzącym do tego celu[92]. Wtedy właśnie podjęto, realizowane aż do wybuchu wojny, działania określane mianem akcji „estetyzacji miasta". Była ona prowadzona głównie przez urzędników IB i przy wsparciu Rady Artystycznej. W czerwcu 1936 r. rozplakatowano afisz z tekstem „O estetyczny wygląd miasta", podpisanym przez prezydenta B. Liszkowskiego, wyjaśniającym powody i zasady akcji porządkowania ulic i wyglądu elewacji oraz warunki, jakim mają sprostać właściciele zarówno nieruchomości, jak i szyldów – najemcy lokali handlowych i usługowych[93]. W ten sposób zapoczątkowano, trwającą ponad trzy lata, przerwaną wybuchem wojny, akcję odnawiania fasad budynków oraz oczyszczania ich ze zniszczonych, lichych i brzydkich szyldów i reklam. Jej efektem miała być modernizacja szaty reklamowej miasta, zwłaszcza jego reprezentacyjnych i handlowych części. Jej ubocznym skutkiem jest powstanie większości fotografii prezentowanych w tej publikacji.

Wstępem do zmiany wyglądu lubelskich ulic były oceny stanu budynków i posesji wykonywane przez urzędników i kierowane do właścicieli nieruchomości nakazy 1) odświeżenia elewacji frontowych i 2) usunięcia drewnianych okiennic, szyldów „szpecących ulicę" oraz napisów i reklam malowanych na tynku. Właściciele sklepów zostali zmuszeni do wymiany szyldów na nowe, wymagające zatwierdzenia Wydziału Budownictwa. Do urzędowego opiniowania dopuszczono tylko: *reklamy neonowe*, *plastyczne napisy z materiałów trwałych umieszczone bezpośrednio na wyprawie*, *napisy z materiałów trwałych umieszczone na szybie wystawowej* oraz *tabliczki emalijowane*[94]. Te ostatnie, co ważne, miały mieć jednolite wymiary (25 x 40 cm) i występować w uporządkowanych grupach. Ograniczono więc liczbę możliwych rozwiązań, narzucając przy tym formę napisów i sposób ich eksponowania.

zefowicz-Wisińskiej, Lublin 2004, s. 491-492. Miasto ufundowało też nagrodę dla historyka i archiwisty Jana Riabinina, na którą musiało zaciągnąć pożyczkę. Inne działania realizowane były przez Referat Oświaty i Kultury.

90 Józef Piechota był w latach 1929-1934 komisarycznym kierownikiem Zarządu Miejskiego, a w latach 1934-1936 – prezydentem z wyboru. Zmarł 9 lipca 1936 r. J. Marczuk, *Prezydenci miasta Lublina 1918-1939*, Lublin 1994, s. 59-70.

91 Zob. H. Danczowska, *Rada Artystyczna miasta Lublina 1935-1939*, Lublin 2011.

92 J. Marczuk, *Prezydenci miasta Lublina...*, s. 71-84.

93 H. Danczowska, *Rada Artystyczna...*, s. 35.

94 Tamże.

PROJEKTY URZĄDZEŃ REKLAMOWYCH

Autorzy projektów

Warunkiem uzyskania zgody na zainstalowanie nowych urządzeń reklamowych było złożenie podania wraz z dwoma egzemplarzami projektu i ich opłacenie (zwykle 7 zł). W praktyce grupa opiniowanych i zatwierdzanych urządzeń reklamowych nie była aż tak wąska i obejmowała: szyldy i napisy na elewacjach oraz szyldziki, a także gablotki, reklamy świetlne i neony. Projekty, które wpłynęły do Wydziału Budownictwa, mają różną jakość. Są wśród nich rysunki wykonane nieprofesjonalnie, czasami wręcz prymitywnie[95]. Wiele nie ma pełnego zestawu rysunków, wymiarów, opisów i nigdy nie posiadało załączników fotograficznych. Uwagi o projektach reklamowych oparte są głównie na tych, które zaopatrzone były w fotograficzne załączniki.

Oprócz pojedynczych przypadków, jak dwa warianty niesygnowanego projektu aranżacji wejścia do sklepu fabrycznego „Trójkąt w Kole" przy Krakowskim Przedmieściu wykonanego w Białej (obecnie Bielsko-Biała), gdzie mieściła się siedziba firmy – rzadkiego przykładu konsekwentnego projektowania w duchu geometrycznego funkcjonalizmu – wszystkie projekty opatrzone zdjęciami powstały w środowisku lubelskim. Ich autorami byli: 1) architekci, 2) technicy-kreślarze, 3) pracownia reklamy, 4) właściciele sklepów, zakładów usługowych i firm oraz ich krewni, a także 5) osoby niezidentyfikowane, o których profesji nic nie wiemy.

Inżynierowie architekci przygotowywali projekty reklamowe zwykle dla lokali przy głównych ulicach. Opracowanie nowej formy witryny i szaty reklamowej sklepu wieńczyło szerzej zakrojone przedsięwzięcie budowlane, np. remont elewacji, zmianę podziałów wewnętrznych czy przeróbki otworów. Autorami projektów reklamowych byli architekci: Stanisław Fertner, Aleksander Gruchalski, Michał Krzywicki, Henryk Bekker, Henryk Paprocki, Jerzy Siennicki i Tadeusz Witkowski. Dwaj ostatni interesowali się też projektowaniem wyposażenia wnętrz lokali handlowych, usługowych i gastronomicznych, reklamą oraz liternictwem. J. Siennicki starał się wprowadzać na lubelski grunt nowinki techniczne, jak opuszczane i chowane poniżej poziomu gruntu wielkopowierzchniowe szyby, pozwalające w sezonie letnim otworzyć jedną ze śródmiejskich kawiarń na ulicę[96]. T. Witkowski uważnie śledził dorobek i poczynania środowiska Bauhausu w dziedzinie projektowania graficznego i w swoich pracach z przełomu lat 30. i 40. promował modernizm nie tylko w architekturze, ale także w liternictwie[97]. Projekty architektów nie są liczne, ale dotyczą zwykle prestiżowych inwestycji w centrum miasta. Projekty neonów i niektórych reklam świetlnych – ze względu na techniczną specyfikę tych urządzeń – przygotowywali inż. arch. Marian Pyrek i inż. S. Gradel.

Najwięcej projektów urządzeń reklamowych wykonali technicy-kreślarze. W tej grupie prawdziwie wielką liczbą prac wyróżnił się Zygmunt Brodt – sygnujący swoje prace podpisem i pieczątką z napisem „Zygmunt Brodt, kreślarz techniczno-budowlany, Kościuszki 5 m. 1"[98]. Pracował dla klienteli żydowskiej i polskiej. Pochodził z zamożnej i znanej w Lublinie rodziny Brodtów. Adres, pod którym mieszkał, i projekty kreślone dla cegielni należącej do Szyi Brodta, ówczesnego właściciela m.in. kamienicy przy ulicy Kościuszki 5, wskazują na to, że był z nim blisko spokrewniony, brak jednak źródeł wprost to potwierdzających.

Projekty Z. Brodta, z nielicznymi wyjątkami, powielają podobny schemat treściowy i kompozycyjny. Są to dwuwierszowe, poziome napisy ułożone z liter przestrzennych, z nazwą sklepu lub firmy u góry, a imieniem i nazwiskiem właściciela u dołu[99]. Duże doświadczenie i swoista specjalizacja Z. Brodta sprawiły, że łatwo ujednolicał wymiary i formy elementów reklamowych w długich ciągach sklepów. Czasami jednak nie radził sobie z komplikacjami, jakie w kompozycji reklam stwarzały elementy architektoniczne (gzymsy, pilastry, balkony) oraz dekoracja elewacji (boniowania, ślepe arkady) i otworów (profilowane ościeża, pseudozworniki). Jego projekty często powstawały w pośpiechu. Z. Brodt popełniał niekiedy błędy rysunkowe w oddawaniu szczegółów elewacji oraz zniekształcał nazwiska i imiona właścicieli sklepów[100]. Zdarzało mu się pomylić fotografie wklejane do projektów. Kiedy odchodził od schematu, efekt nie był najlepszy, jak wtedy, gdy zaplanował umieścić w nadświetlach kilku witryn odręczne, czasami niewprawne, podpisy właścicieli[101].

Znacznie mniej projektów wykonali inni technicy budowlani i kreślarze: Jakub Szejner (15), A. Klajner[102] (7), Stanisław Szklarski (5), Roman Dobosz (2), M. J. Goldsztejn (2), Juliusz Maczuga (2), Szymon Najmanowicz (2), Abram Goldsztejn (1), Adam Jarosz (1). Projektanci ci mieli mniejszy dorobek i doświadczenie, a ich prace często były poprawiane i odrzucane. Czasami nawiązywali do pomysłów Z. Brodta. Tylko nieliczni byli autorami bardziej oryginalnych propozycji literniczych lub rozwiązań technicznych[103]. Prawdopodobnie działalność ta była koncesjonowana. Zdarzały się również przypadki współpracy między architektami i kreślarzami (Krzywicki-Brodt, Bekker-Brodt) oraz między kreślarzami (Brodt-Szejner, Winograd-Klajner, M. Goldsztejn-Szejner)[104].

Lublinowi daleko było do dynamiki widocznej w rozwoju warszawskich firm specjalizujących się w reklamie handlowej[105]. W aktach IB ślad pozostawiła działalność tylko jednej takiej pracowni, która należała do Zenona Kalinowskiego i była zarejestrowana przy Kapucyńskiej 1. Funkcjonowała pod dwiema nazwami: Zakład Malarski Z. Kalinowskiego, a od 1938 r. Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Z. Kalinowskiego. Powstało w niej 9 projektów dla lokali przy Krakowskim Przedmieściu, Bernardyńskiej i Świętoduskiej. Te kompozycje literowe są bardziej urozmaicone. Spotykają się w nich różne rodzaje pism, w tym kursywa, odchodzą też czasami od poziomego biegu napisów, wprowadzają grę modułów i bardziej urozmaicone kształty liter. Sygnatura malarza szyldów „K. KALINOWSKI", widoczna na jednym ze zdjęć[106], może sugerować, że mamy do czynienia z dłuższą tradycją rodzinnej działalności rzemieślniczej.

95 Il. 24-25.
96 Il. 12.
97 Praca o życiu i działalności Tadeusza Witkowskiego odnotowuje tylko jego zainteresowanie projektowaniem graficznym (opakowania, znaki towarowe) oraz jeden projekt reklamowy. H. Danczowska, *Architekt Tadeusz Witkowski*..., s. 34-35, 123.
98 Pod koniec lat 30. sporadycznie używał też dwóch pieczątek z napisem: „»Kreślarnia Techniczna«, Zygmunta Brodta, Lublin, Kościuszki 5". Na podstawie cech pisma i rysunków przypisać należy mu też projekty z pieczątką „Kreślarnia Techniczna »Technorys«, ul. Kościuszki 5", zob. fot. 120.
99 Typowy projekt Zygmunta Brodta, zob. il. 5.
100 Różnice w brzmieniu nazwisk na rysunku projektowym i w podpisie właściciela sklepu na projekcie uwzględniono w opisach zdjęć.
101 Il. 30.
102 Brzmienie tego nazwiska nie jest pewne, podpis często jest bowiem nieczytelny, a na podaniach personalia projektanta są konsekwentnie pomijane.
103 Il. 32-33, 39.
104 Chyba tylko doraźna potrzeba powołała do życia efemerydę, jaką była „Kreślarnia Techniczno-Budowlana Brodt-Szejner". Tak opisane jest w podaniu autorstwo jednego projektu, zob. fot. 248.
105 O profesjonalizacji projektowania graficznego na użytek reklamy w Polsce zob. P. Rypson, *Nie gęsi. Polskie projektowanie graficzne*, Kraków 2011, s. 168-169. W Lublinie w latach 1919-1922 (z przerwami) wydawano specjalistyczne pismo „Reklama". Było ukierunkowane na promocję stojącego za nim komercyjnego przedsięwzięcia o nazwie Biuro „Reklama", którego polami działania były: pośrednictwo w publikowaniu ogłoszeń prasowych, wydawanie informatorów przemysłu i handlu oraz projektowanie plakatów i druków akcydensowych. O zawartości i poziomie tego pisma zob. I. J. Kamiński, *Życie artystyczne*..., s. 189-192 i il. 24. W Lublinie w latach 30. działała też Agencja Racjonalnej Reklamy przy ul. Ewangelickiej 6.
106 Fot. 35.

Niekiedy nazwiska techników-kreślarzy są identyczne z nazwiskami zleceniodawców, np. Antoni Wieluński przygotował projekt dla sklepu Heleny Wieluńskiej przy Kapucyńskiej 6, a Stanisław Pełczyński – dla fryzjerni Józefa Pełczyńskiego przy Alei Racławickiej 6[107]. Na projektach widnieją też podpisy półczytelne lub nieczytelne. Przy braku danych autora projektu w podaniu trudno ustalić jego imię, nazwisko i profesję. Zdarzają się też projekty niesygnowane.

Projektanci, upoważnieni przez właścicieli nieruchomości, podejmowali się też innych czynności, których wymagało uzyskanie pozwolenia. Kreślarz Z. Brodt napisał w imieniu swoich zleceniodawców wiele podań o zatwierdzenie napisów reklamowych, odbierał projekty, aby wykonać na nich poprawki, ponownie dostarczał je do urzędu i odbierał pozwolenia na wykonanie urządzeń. Pełnił więc rolę podobną do, licznych wówczas w Lublinie, biur pisania podań.

Ponieważ projekty krążyły – kierowane były do korekty, po czym wracały do urzędowej akceptacji, a ponadto zmieniał się sposób ich zatwierdzania, nie jest możliwe zbudowanie godnej zaufania statystyki projektów zatwierdzonych i odrzuconych. Materiał w aktach IB z całą pewnością nie jest kompletny. Zdarzają się podania bez projektów oraz projekty bez podań.

Projekt urządzenia reklamowego powstawał dla jednego, kilku, a czasami kilkunastu sklepów i zakładów działających na terenie jednej nieruchomości. Składał się z trzech rysunków: 1) ogólnego widoku elewacji (w skalach 1:50 lub 1:100), 2) szczegółów urządzenia reklamowego, czyli rysunku całego napisu (w skalach 1:10 lub 1:20), 3) rysunku 2-3 przykładowych liter (płaskich lub przestrzennych), zwykle dwóch wielkości z ich wymiarami (w skalach 1:2, 1:4, 1:5, 1:10). Czasami dodawano rysunek przekroju elewacji z uwzględnieniem wysokości: lokalu, wejścia lub witryny, wierszy napisu i przestrzeni międzywierszowych, a zupełnie wyjątkowo plan orientacyjny, pokazujący położenie nieruchomości.

Opisy na projektach charakteryzowały: 1) materiał, z jakiego ma być wykonane urządzenie (*litery blaszane, z blachy cynkowej, metalowe, drewniane*), 2) formę liter (*litery o przekroju płaskim, prostokątnym, półkolistym, stożkowym, trójkątnym*), 3) barwę i sposób wykończenia (*polakierowane na kolor srebrny, lakierowane kolorem ciemno-szafirowym, pokolorowane na kolor wiśniowy, koloru niebieskiego na cielistym tle, malowane na kolor wiśniowy na szarym tle*) i nadzwyczaj rzadko 4) techniczne szczegóły montażu.

Na projekcie podpisy składali: 1) jego autor, 2) właściciel nieruchomości i 3) właściciel sklepu, firmy lub zakładu usługowego. Nierzadko w rysunkach i opisach projektowych znajdujemy autokorekty zrobione przed oddaniem projektów do urzędowej oceny. Czasami zmieniano nazwisko autora, naklejano karteczki z podpisami na te, którymi były już sygnowane projekty, co było zapewne próbą ominięcia przeszkód formalnych. Wymagane kopie rysunków projektowych powstawały przy użyciu urządzeń kopiujących.

Fotografie dołączane do projektów ułatwiały ich szybką ocenę zza biurka, wskazanie ewentualnych przeszkód w realizacji, a także pokazywały kontekst reklamowy planowanego urządzenia[108]. Wymóg ich zatwierdzania umożliwiał i usprawniał odgórne wprowadzanie zmian estetycznych i kształtowanie przestrzeni publicznej według priorytetów przyjętych przez władze miasta. Przysparzał też korzyści niezasobnej kasie miejskiej. Wiele pozwoleń wydawano na napisy już zrealizowane, zatwierdzając je *ex post*. Stosunkowo rzadko nakazywano zdejmowanie czy poprawianie już istniejących. Zdjęcia z akt IB są więc szczególnym, symultanicznym obrazem zdarzeń w czasie, podobnym do konwencji stosowanej w malarstwie średniowiecznym. Przeglądając je, patrzymy na miasto niedotknięte „estetyzacją",

[107] Fot. 39, 270.
[108] Zdjęcia przyklejano do wewnętrznej strony okładki projektu, rzadko na okładce, niektóre zaś to fotografie luźne.

ale także na zdejmowanie plansz reklamowych i szyldów, na fronty sklepów pozbawione wszelkich napisów i czekające na odnowienie, malowanie fasad i wcale niemałą liczbę zrealizowanych już pomysłów.

Na podaniach i projektach urzędnicy IB dopisywali uwagi, robili korekty i formułowali dodatkowe warunki, od których uzależniali wydanie pozwolenia na realizację. Pozwalają one poznać urzędową wizję Lublina jako miasta nowoczesnego także pod względem reklamy. Projekt akceptował inspektor budownictwa, a zatwierdzał i wydawał zgodę na jego realizację prezydent miasta, a najczęściej, działający w jego zastępstwie, wiceprezydent. Sprawy te bywały też przedmiotem obrad Rady Miejskiej. Znakiem pozytywnego zamknięcia sprawy była duża prostokątna pieczęć, na której prócz powołania się na podstawę prawną[109] wpisywano datę wydania pozwolenia, pod którą widniał podpis wiceprezydenta. Na osobnym formularzu wystawiano pozwolenie na wykonanie urządzenia reklamowego wraz z wyliczeniem ewentualnych warunków dodatkowych, jakie miał spełnić wnioskodawca.

Napisy reklamowe

Projektowane urządzenia reklamowe to w ogromnej większości napisy na elewacjach i razem z nimi zatwierdzane tabliczki (szyldziki). W centrum zainteresowania projektantów znajdowało się więc pismo, czemu sprzyjała też ówczesna niechęć do dekoracyjności, znaku i ornamentu[110]. Napisy miały być układane z liter-brył wprost na powierzchni odświeżonych, jasnych elewacji, bez jakichkolwiek elementów ramowych i dekoracyjnych[111]. W razie napotkania przeszkód architektonicznych płaskie litery miały być klejone na szybach (witryny, nadświetla). Dość ściśle respektowane było linearne uporządkowanie tych krótkich tekstów, zajmujących dwa poziome wiersze, wyśrodkowane względem osi wejścia, frontu sklepu, bramy lub elewacji. Rzadkie są przykłady posłużenia się układem blokowym. Wizualne walory tak pomyślanych napisów i ich czytelność nie były najlepsze ze względu na kąt, pod jakim przychodziło je czytać oraz brak optycznych korekt kształtów znaków i odstępów między nimi. W projektach dobra jakość rysunków elewacji często kontrastuje z nieudolnym opracowaniem szczegółów literniczych. Rysownicy, oddając je, posługiwali się grubą linią i jakby mniej wprawną ręką. Błędy widoczne są w kompozycji napisów i konstrukcji znaków. Budowa liter i ich rozplanowanie zbyt często podporządkowane były geometrii, a liternictwo – jak trafnie ujął to Stefan Bernaciński – jest domeną wrażliwego oka i dobrego smaku. Litery i kompozycje liternicze wymagają umiejętnej korekty optycznej[112]. Lubelskim projektom czasami brakowało dyskretnej ingerencji oka trafnie oceniającego proporcje, odległości i harmonię całości.

Litery przeznaczone na elewacje wykonywane były zwykle z blachy ocynkowanej grubości ok. 1-1,5 mm, niekiedy z aluminium lub z blach szlachetniejszych, np. mosiężnej, mosiężnej niklowanej, chromowanej[113]. Prawdopodobnie były wykrawane z blaszanych arkuszy, wyginane, a następnie lutowane w formy przestrzenne o różnych przekrojach. Dla jednego lokalu handlowego lub usługowego wykonywano znaki dwóch wielkości. Z większych układano nazwę, z mniejszych – imię i nazwisko właściciela.

[109] *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o prawie budowlanem i zabudowaniu osiedli z dn. 16 lutego 1928 r.* Dz. Ust. R. P. 1928, nr 23 (5 marca 1928), poz. 202, s. 365-404.
[110] Por. A. Loos, *Ornament i zbrodnia*, w: tegoż, *Ornament i zbrodnia. Eseje wybrane*, przeł. A. Stępnikowska-Berens, Warszawa 2013, s. 133-143.
[111] Rzadko i głównie z powodów technicznych litery umieszczano na siatce rozpiętej na metalowej ramie, na płaskownikach lub listewkach.
[112] S. Bernaciński, *Liternictwo*, Warszawa 1990, s. 11.
[113] Zob. projekt dla browaru „Victoria". APL, AmL (IB), sygn. 2565 (Lubartowska 1 i 2).

Czasami pod imieniem dodawano grubą poziomą linię, charakterystyczną dla konstruktywistycznej typografii. Litery były dwukrotnie malowane. Preferowano ciemną, wiśniową czerwień lub kolor ciemnoniebieski. Sklepy jubilerskie i zakłady zegarmistrzowskie często miewały litery o barwie złotej lub srebrnej, a w przekroju trójkątne, przypominające, zwłaszcza na łączeniach, szlify szlachetnych kamieni[114]. Znaki pisma w napisie zaprojektowanym dla Gdyńskiego Domu Handlowego miały mieć np. barwę zieloną i srebrne brzegi, nawiązujące do kolorów fal morskich[115]. Napisy mocno kontrastowały z jasnymi, odświeżonymi elewacjami.

Pismo

Wśród pism wprowadzanych w końcu lat 30. na elewacje lubelskich domów prawie zupełnie brak pism szeryfowych. Króluje natomiast uproszczona forma antykwy, bezszeryfowy, jednoelementowy grotesk w odmianach regularnej i wąskiej (ściągłej)[116]. Jako pismo reklamowe wydaje się on dość surowy i mało podatny na pomysłowe przekształcenia. To, co poddaje się modyfikacji, to wielkość i proporcje znaków (litery wpisane w mandorlę, w wysmukły prostokąt, w kwadrat) oraz grubość kształtujących je linii. Znaki grotesku daje się łączyć w swoiste kolaże liternicze, deformować lub zredukowane już formy poddawać dalszej redukcji (eliminacja poprzecznej belki „A")[117].

W niektórych realizacjach litery bywały otaczane kontrastowym konturem. Inne imitowały neony, środkiem ich elementów składowych (prostych, łuków i okręgów) biegła bowiem jasna linia, tak jak szklana rurka wypełniona gazem w neonach była prowadzona po powierzchni ciemnych, przestrzennych liter, stanowiących jej tło i podstawę[118]. W tym rodzaju liter można też widzieć adaptację akcydensowej odmiany kroju Paneuropa (proj. Jan Idźkowski), znanego w Polsce pod nazwą Paneuropa Podwójna[119].

Obok różnych odmian grotesku stosowano też pismo nazywane w projektach „kaligrafią", czyli wiązane kursywy (pisanki) o zróżnicowanej grubości linii, wzorowane na piśmie odręcznym. Trafiało ono najczęściej nad wejścia drogerii, perfumerii, sklepów z konfekcją damską, pracowni modystek i cukierni. Napis często biegł ukośnie ku górze, co ujmowało mu powagi i kojarzyło się z lekkością, beztroską i elegancją[120].

Na zdjęciach lubelskich ulic i w projektach odnaleźć możemy też kilka przykładów tzw. „pisma cyrklowego". W budowie znaków zaakcentowany jest okrąg, a w utworzonych z nich napisach z reguły nie stosowano wielkich liter, zgodnie z postulatem Jana Tschicholda, który w 1928 r. pisał: „Żadna inna zmiana zasad pisowni nie jest tak potrzebna, jak usunięcie z nich pojęcia wielkich i małych liter" dla „niebywałej oszczędności energii intelektualnej"[121]. W Lublinie napisy ułożone wyłącznie z minuskuł o krągłych kształtach występują m.in. w projektach Tadeusza Witkowskiego i Henryka Bekkera[122]. Podobne do nich, starannie rozmieszczone i dobrze wystylizowane, metaliczne litery zdobiły też wejście do składu materiałów piśmiennych braci Kestenbergów[123]. W większości lubelskich realizacji adaptacje zasad i form propagowanych przez zwolenników funkcjonalizmu były jednak swojego rodzaju cytatami – formami zapożyczonymi, bez zrozumienia istoty nowej estetyki i jej środków. Mogłyby z powodzeniem wystąpić w roli negatywnych przykładów w pracy J. Tschicholda pt. *Nowa typografia. Podręcznik dla tworzących w duchu współczesności*. Z pionierskich rozwiązań typograficznych – które w latach 20. pojawiły się w awangardowych czasopismach, a na początku lat 30. zostały upowszechnione przez projektowane w nowym duchu popularne periodyki, okładki książek, plakaty, druki akcydensowe i opakowania – przejmowały tylko elementy rozpoznawalne jako nowoczesne, np. układ blokowy, grubą czarną linię i punkt, ale traktowały je powierzchownie, jako nowe ornamenty pozbawione jasnej kompozycyjnej roli, uzasadniającej ich użycie[124]. Na fotografiach międzywojennego Lublina i w projektach możemy znaleźć przykłady takiego pseudofunkcjonalistycznego podejścia do formy i kompozycji tekstów[125].

Kilka projektów napisów naściennych w śródmieściu Lublina wykorzystuje litery płaszczyznowe, a jako ich urozmaicenie – asymetrię[126]. Inni projektanci poszukiwali oryginalnych rozwiązań w obniżaniu optycznego „środka ciężkości" liter, modyfikowaniu ich kształtu i proporcji[127]. Powstawały udane kompozycje liternicze złożone z dobrze wystylizowanych i optycznie powiązanych, choć nie łączonych minuskuł[128]. Dość powszechne było też zestawianie w jednym napisie różnych odmian jednego pisma (np. regularnego i linearnego grotesku) lub różnych rodzajów pism[129]. W poszukiwaniu różnorodności w ciąg statycznych, wąskich majuskuł włączano pojedyncze litery minuskulne o proporcjach opartych na kole[130]. W projektach zdarza się czasami świadome wzbogacanie plastyki napisów reklamowych przez różnicowanie wielkości liter, ich przekrojów i zestawianie różnych krojów pisma (grotesku i pisanki)[131].

Liternictwo wprowadzane w Lublinie w drugiej połowie lat 30. było recepcją formalnych osiągnięć modernizmu z pominięciem inspiracji płynących z nurtu art déco.

114 Il. 35-36.
115 Fot. 4.
116 Grotesk pojawił się w typografii na początku XIX wieku. Był stosowany w geometrycznym nurcie secesji, ale kariera tej grupy antykw o konstrukcji opartej na kole, kwadracie, trójkącie, poddanych uproszczeniom (eliminacja szeryfów i ozdobników), nabrała szybkiego tempa po I wojnie światowej, kiedy przedstawiciele modernizmu w sztuce czystej i użytkowej uznali je za najlepiej wyrażające, pozbawioną obciążeń przeszłości, nowoczesność, a także wraz z rozpowszechnieniem się ok. 1928 r. kroju Futura Paula Rennera, jego licznych naśladownictw (w Polsce Paneuropa z 1931 r.) i innych pism geometrycznych. A. Szydłowska, M. Misiak, *Paneuropa, Kometa, Hel. Szkice z historii projektowania liter w Polsce*, Kraków 2015, s. 82-85; Z. Kolesár, J. Mrowczyk, *Historia projektowania graficznego*, Kraków 2018, s. 120-128; D. Thomas, *Wystrzegaj się Futury*, tłum. D. Malina, Kraków 2019, s. 25-63. Zob. il. 5, 13, 18, 30, 34 – grotesk o literach kształtowanych przez linie skośne i kąty ostre, il. 27, 31, 44 – grotesk operujący zaokrągleniami.
117 Il. 23, 32, 37.
118 Fot. 209.
119 Zob. F. Trzaska, *Podstawy techniki wydawniczej*, Warszawa 1967, tabl. 6, s. 45. Krój powstał w 1934 r. Jest polskim naśladownictwem eleganckiej akcydensowej odmiany grotesku Hansa Möhringa z 1929 r., znanej pod nazwą Elegant-Grotesk Licht. Liternictwo operujące „jarzącą się", neonową linią, spopularyzowaną przez grafikę prasową projektowaną w modnym stylu art déco, widzimy w Lublinie już w pierwszej połowie lat 30. Por. *Stefan Kiełsznia. Ulica Nowa 3...*, sygn. SK_050.
120 Il. 29, 43.
121 J. Tschichold, *Nowa typografia. Podręcznik dla tworzących w duchu nowoczesności*, Łódź 2011, s. 81. Odejście od używania wielkich liter po I wojnie światowej było często tematem deklaracji programowych i przedmiotem debat, toczących się na przenikających się obszarach literatury, sztuki, projektowania graficznego i typografii. Szerzej na temat zasad tzw. nowej typografii zob. L. Moholy-Nagy, *Nowa typografia*, w: *Widzieć/Wiedzieć. Wybór najważniejszych tekstów o dizajnie*, red. P. Dębski, J. Mrowczyk, Kraków 2011, s. 17-19; El Lissitzky, *Topografia typografii*, tamże, s. 23; J. Tschichold, *Nowe życie druku*, tamże, s. 27-35.
122 Fot. 57, 68, 286.
123 Fot. 126.
124 J. Tschichold, *Nowa typografia...*, s. 83-86.
125 Il. 42.
126 Il. 11, 39 i fot. 102-103.
127 Il. 32.
128 Il. 40.
129 Il. 11, 26, 29, 43.
130 Il. 37.
131 Por. AmL, IB, sygn. 5426 (Świętoduska 10). Projekt Pracowni Zenona Kalinowskiego.

W konkretnych realizacjach wyrażało ono jednak nie tyle autentyczne zmęczenie literami ornamentowanymi i stylistycznym chaosem końca XIX i początku XX wieku, rozpływającymi się, amorficznymi kształtami secesji, ile potrzebę upodobnienia zewnętrznej reklamy handlowej w Lublinie do tego, jak wyglądały wtedy ulice Warszawy[132]. Rozwój światowej i polskiej grafiki użytkowej decydował o tym, że pismo reklamowe, eksponowane na elewacjach lubelskich kamienic, dostrajało się do tego ogólnego kierunku, a raczej zostawało do tego odgórnie skłonione. Jest to bardziej nowoczesność zadekretowana, nakazana i modna, niż przeżyta lub wybrana z głębszych motywacji.

NOWY IDEAŁ ESTETYCZNY – REKLAMA URZĘDOWO UPORZĄDKOWANA

Wizję tego, co uznawano w reklamie miejskiej za estetyczne i nowoczesne, ujawniają wytyczne Rady Artystycznej, konkluzje oględzin posesji, poprawki na rysunkach projektowych, projekty odrzucone i warunki dopisane na pozwoleniach na budowę urządzeń reklamowych. Na fasadę patrzono całościowo. Dwa najważniejsze cele: odświeżenie elewacji oraz zastąpienie nieestetycznych szyldów i reklam nowymi, musiały być rozpisane na szereg drobnych, konkretnych rozstrzygnięć i decyzji. Strefa reklam miała ograniczać się do parteru budynków. Wyjątki robiono dla reklam świetlnych i neonów. Sporadycznie pozwalano też na montowanie napisów na barierkach balkonów pierwszego piętra. Napisy projektowano prawie wyłącznie w poziomie. Po łuku biegły wtedy, gdy były podporządkowane formom architektury, np. dostosowane do półkoliście zamkniętego wejścia lub ślepej arkady. Przestrzegano tego, by napisy na elewacji biegły na tej samej wysokości i tworzyły pas reklamowy, a ich rozpiętość ograniczała się do szerokości wejścia lub frontu lokalu[133]. Przedmiotem korekt były ponadto: układ napisu (usuwanie lub dodawanie „wierszy"), szerokość odstępów między umieszczoną u góry nazwą a personaliami właściciela u dołu, wielkość liter i ich barwa – „wiśniowy" zamieniano najczęściej na „niebieski" lub odwrotnie. Dokonując tego swoistego redagowania miasta, nie ingerowano w niuanse form literniczych. Ceniono, dość sztywno rozumianą i wymierną, jednolitość.

Za „szpecące fasadę" uznawano to, co wystaje poza lico elewacji, a zwłaszcza przedmioty zniszczone i nietrwałe, przypominające czasy niedawno minione, kiedy na ulicach dominowały duże szyldy wieszane pod kątem, jak obrazy w wiejskich chatach[134]. Tłem dla „liter nakładanych" miała być czysta i jasna elewacja[135], a w przypadku liter płaskich – witryna. Uzyskaniu niezaburzonej, szerokiej fasady i wyparciu drewna z miasta służyły wielokrotnie powtarzane dopiski na podaniach: „Usunąć okiennice!". Masowo likwidowano drewniane zabezpieczenia frontów sklepowych, których wewnętrzne strony służyły do wywieszania towarów i drobnych reklam. Niechętnie patrzono też na tzw. portale – drewniane, profilowane oprawy wejść. Podobnie oceniano drewno proponowane w projektach jako materiał. „Litery z drzewa" poprawiane były wielokrotnie i prawie mechanicznie na „litery z blachy" lub „litery z metalu". Za nieestetyczne uznawane były zwłaszcza napisy malowane wprost na murze, które polecano usuwać. Nakazywano demontaż zepsutych markiz i usuwanie napisów na szybach. Modernistyczna potrzeba normalizacji znajdowała wyraz w forsowaniu powtarzalności – techniki wykonania, materiałów, form literniczych i wąskiej palety barw.

Lubelscy urzędnicy ideał modernistów – pozbawioną ozdób, czystą ścianę – w tych częściach miasta, w których dominowała zabudowa historyczna, wprowadzali z konieczności w wersji złagodzonej. Uporządkowane napisy, biegnące na jednej wysokości i nieprzekraczające gzymsu śródkondygnacyjnego, miały nie zaburzać odbioru budowli i ich dekoracyjnych detali. W praktyce elementy konstrukcyjne i architektoniczne ozdobniki, jak wsporniki balkonów, pseudozworniki, boniowania czy ślepe arkady, wielokrotnie utrudniały montaż napisów, ograniczając pole ich ekspozycji i komplikując ich bieg. Nie było łatwo równomiernie rozmieścić litery i trwale je zamocować. Fotografie zrobione po zmianie napisów pokazują wiele takich nieudanych realizacji[136]. Przestrzenne litery miewają zbyt małe rozmiary i zbyt duże korpusy, w których gubią się ich oczka. Zdarzają się napisy niesymetrycznie umieszczone, źle rozłożone, albo litery nierówno osadzone, przytwierdzone z daleka widocznymi gwoździami lub hakami, wbitymi w przypadkowych miejscach, przekrzywione, w momencie robienia fotografii do projektu już odpadłe, jak również realizacje całkowicie barbarzyńskie i prawdziwie szpecące[137]. Najlepiej wyglądały litery przestrzenne, ale względnie płaskie, o półkolistym lub trójkątnym przekroju, tworzące na murach domów eleganckie metaliczne aplikacje o delikatnym reliefie[138]. Najgorzej – niezgrabne litery-bryły, układające się w zagęszczone, słabo czytelne, monotonne ciągi napisów. Za pomocą ujednolicenia wymiarów małych szyldów i montowania ich do plansz wymuszono ich jednolitą formę i uporządkowano ich układ[139]. W Lublinie pojawiło się więcej nowoczesnych reklam świetlnych, odnowionych gablotek i neonów[140].

Podobnie jak niektóre lubelskie kamienice zrzucały eklektyczną dekorację, zyskując nowy wygląd elewacji[141], tak też unowocześniała się forma nośników reklamowych i stosowanych w nich rozwiązań literniczych. Reklama, odgórnie uporządkowana, odcinała się od przeszłości i bieżącej, chaotycznej rzeczywistości poprzez ograniczenie liczby reklam, ich uproszczenie i ujednolicenie. Jako estetyczny drogowskaz dla nowych rozwiązań reklamowych przyjęto zasady funkcjonalizmu, rezygnując ze świeżości pomysłów i kolorystyki, dekoratywnych, pogodnych i stowarzyszonych z luksusem form stylu art déco, przyciągających uwagę klienta elementami zaskoczenia i nowości. Obrano kurs na ład i prostotę, gwarantujący uzyskanie efektu radykalnej zmiany wyglądu ulic przy niskich kosztach całej operacji. O tym wyborze przesądził też przykład innych dużych miast, a także stylistyczne preferencje lubelskich architektów, zatrudnionych w Wydziale Budownictwa i działających w Radzie Artystycznej.

W centrum Lublina udało się osiągnąć efekt względnie płaskich, jasnych fasad z biegnącymi na jednym poziomie, nienarzucającymi się napisami. Konsekwencją uznania groteski za podstawowe pismo prezentowane w przestrzeni miejskiej było ograniczenie liczby możliwych rozwiązań i swobody w kształtowaniu formy przekazów tekstowych. Materiały organiczne (tkaniny, drewno) w reklamie i aran-

132 Stolicę z tego okresu pokazuje seria zdjęć z akt Referatu Gabarytów Zarządu Miejskiego (Wydział Planowania Miasta, Sekcja Planowania), opublikowanych w wersji cyfrowej przez Archiwum Państwowe w Warszawie. Zob. wykaz cytowanych publikacji.

133 Il. 43-45.

134 Takie ustawienie szyldów sprzyjało lepszej widoczności napisów. Zob. *Lublin w dawnej pocztówce*, Lublin 2006.

135 Adolf Loos pisał: „Pokonaliśmy ornament, osiągnęliśmy brak ornamentu. Spójrzcie, oto nadchodzi czas naszego spełnienia. Wkrótce ulice miast będą lśnić jak białe ściany!". Cyt. za: A. Loos, *Ornament i zbrodnia...*, s. 136.

136 Fot. 226, 335.

137 Fot. 137, 152, 213, 225.

138 Zob. np. fot. 75.

139 Fot. 77-78, 84, 89.

140 Żywotność neonów była wówczas krótka. Podobnie niezbyt trwałe były litery płaskie klejone na szybach wystawowych lub montowane w nadświetlach, gdy niemożliwe było ich umieszczenie na fasadzie.

141 Taką spektakularną zmianę kostiumu stylowego kamienicy przy ul. Krakowskie Przedmieście 70 dokumentują fot. 132-135.

żacji frontów sklepowych zostały zastąpione przez przemysłowe (metal, szkło). W dekoracji witryn modne stały się połyskliwe metale, „szyba mrożona" i matowe szkło – materiał małych tabliczek informacyjnych umieszczanych na wystawach. Trudno nam dziś może zrozumieć, że luksus i elegancja były wówczas kojarzone także z efektem, jaki dawały złote litery malowane na czarnym (barwionym w masie), błyszczącym szkle. Takimi szyldami reklamowały się w Lublinie banki, duże składy o ponadlokalnym zasięgu, wytworne sklepy i zakłady usługowe w centrum[142]. Skłonność do łączenia szkła przezroczystego i matowego oraz kontrastowego użycia czerni odnajdujemy w projektach witryn sklepowych Tadeusza Witkowskiego[143].

Swoisty ikonoklazm drugiej połowy lat 30. przejawiał się w eliminowaniu obrazów, znaków i ornamentów[144]. Na ulicach dominował tekst, przekazany prostym, niewyszukanym pismem o wyrazistej barwie. Jego forma okazała się więc skuteczna jako środek nie tylko „estetyzacji" miasta, ale również typizacji reklamy zewnętrznej. Znikły komunikaty „nadmiarowe", a więc obrazy i napisy usuwane wraz z niechętnie widzianymi okiennicami zabezpieczającymi sklepy. Mniej widoczne stało się taż multilingwalne i multiskryptowe oblicze miasta, bardzo dobrze pokazane na zdjęciach S. Kiełszni, na których często pojawiają się napisy polskie, w jidysz i hebrajskie[145]. Skutkiem porządkowania lubelskich reklam było zredukowanie obecności języków jidysz i hebrajskiego oraz znaków alfabetu hebrajskiego w mieście. Nowe napisy miały jedną, polską wersję. W projektach daje się również dostrzec tendencję do przenoszenia żydowskich nazwisk na elewacje w polskiej pisowni fonetycznej, różnej od stosowanej w podpisach właścicieli sklepów widocznych na tych samych projektach (Rubinsztajn – na rysunku projektowym, Rubinstein – w podpisie).

Działania władz miejskich doprowadziły do uporządkowania i zmiany wyglądu wnętrza ulic śródmieścia. Elewacjom na poziomie parteru nadano jednolity, prosty, a przy tym nieco monotonny wyraz. Błędy projektantów i wykonawców wzmocniły wrażenie jednostajności rozwiązań technicznych, literniczych i kolorystycznych. Powstała spreparowana, urzędowo ukształtowana „maska miasta", czyli nowa, głównie tekstowa, rzeczywistość wizualna, tuszująca m.in. analfabetyzm sporej części jego mieszkańców i ludności okolicznych wsi i miasteczek, z której rekrutowała się część klientów. Zastąpiła ona reklamy o niesfornych, różnorodnych formach, wynikających z masowych gustów, i wprowadziła w przestrzeń miejską nieco nierzeczywisty, urzędniczy smak[146]. Właściciele sklepów i zakładów wyrażali swoje niezadowolenie w odwołaniach od decyzji Wydziału Budownictwa, wnoszonych za pośrednictwem Zarządu Miejskiego do Urzędu Wojewódzkiego. Powtarza się w nich obawa o utratę klienteli niepiśmiennej. Opierano się też zdejmowaniu szyldów, za które zapłacono coroczny podatek miejski. Nakaz usuwania okiennic budził uzasadnione obawy o bezpieczeństwo sklepów[147].

[142] Fot. 96, 169-170. Estetyka ta dożywa swoich dni na cmentarzach jako popularna jeszcze dziś forma tabliczek nagrobnych.

[143] Proponował on m.in. jako okładzinę dolnej partii elewacji „czarne płytki porcelanowe" łączone białą cementową fugą, co musiało razić zwłaszcza w oprawie lokalu usługowego, mieszczącego się w jednym ze skrzydeł klasztoru Kapucynów przy Krakowskim Przedmieściu. APL, AmL (IB), sygn. 2125 (Krakowskie Przedmieście 44), il. 11.

[144] W serii publikowanych tu fotografii uproszczone wizerunki okularów towarzyszą napisom nad zakładami optycznymi, zob. fot. 175. Zob. też projekt wspomnianej wcześniej tureckiej cukierni przy ul. Świętoduskiej, il. 28.

[145] *Stefan Kiełsznia. Ulica Nowa 3...*, np. sygn. SK_002, 018, 044, 048, 049, 054, 058, 060, 062, 064.

[146] Dosłowną fasadowość tych działań pokazuje fotografia drewnianej szopy do sprzedaży opału, którą od ul. Ruskiej zasłonięto, jak teatralną dekoracją, drewnianą ścianą z przepisowym napisem z „liter nakładanych", zob. fot. 282. Kompromisy między ekonomicznymi potrzebami mieszkańców a estetycznymi ideałami urzędników miasta, cierpiącego stale na braki finansowe, musiały powoływać do życia takie właśnie miejskie odpowiedniki potiomkinowskich wiosek.

[147] Okradanie sklepów zdarzało się wówczas często, np. skład futer „Syberia" przy ul. Krakowskie Przedmieście 26 został okradziony 7 lutego 1938 r. z pomocą podkopu. Zob. „Głos Lubelski", R. 1938, nr 41 (11 lutego 1938). Poza godzinami otwarcia sklepy, warsztaty rzemieślnicze i zakłady usługowe zabezpieczane były drewnianymi

OKUPACJA I OKRES POWOJENNY

Reklama uliczna w jej warstwach tekstowej i obrazowej to materia krucha i nietrwała. Zdjęcia Lublina po bombardowaniach we wrześniu 1939 r. pokazują dopiero co zmodernizowane miasto w częściowej ruinie. Wśród gruzów leżą słupy i tablice ogłoszeniowe oraz tabliczki informacyjne. Przewijają się na nich także zniszczone budynki z niedawno zamontowanymi reklamami i napisami[148]. Fotografie te dokumentują też kres krótkiego żywota, troskliwie i w dwóch wariantach zaprojektowanego, neonu firmy E. Wedel[149] czy zniszczony neon Komunalnej Kasy Oszczędności[150]. Ujęcia podwórza Hotelu Europejskiego, na którym wśród rumowiska daje się rozpoznać ludowy w wyrazie, malowany, obrazkowy szyld zakładu rymarskiego, uświadamia nam, że mimo oczyszczenia reklamowej fasady miasta, podwórka – nawet w ścisłym centrum Lublina – zachowały swój dawny klimat[151]. Symbolicznej wymowy nabiera w tym kontekście zdjęcie Nowego Ratusza z na wpół zniszczonym w 1944 r. napisem „ZARZĄD MIEJSKI" z liter nakładanych[152].

Okupacja niemiecka, oprócz wyniszczenia i cierpień ludności miasta oraz zniszczenia jego zabudowy mieszkalnej i zakładów przemysłowych, przyniosła problemy z aprowizacją, regulację cen i sprzedaż kartkową oraz wiele zmian w handlu, począwszy od specjalnego oznaczania sklepów, zakazów obrotu pewnymi towarami, rozwój czarnego rynku, po konfiskaty i rabunki sklepów[153]. W Lublinie pojawiły się niemieckie nazwy ulic wymalowane na tabliczkach pismem neogotyckim[154]. Na Placu Litewskim zamontowano wielką planszę pokazującą wojenne postępy Niemców. Po usunięciu polskich znaków z fasad budynków użyteczności publicznej wprowadzono niemieckie nazwy urzędów i instytucji, formą pisma nawiązujące do rzymskiej kapitały kwadratowej, oraz faszystowską symbolikę[155].

Czas tuż po wojnie przyniósł zanik sklepów żydowskich, charakterystycznych dla okresu przedwojennego. Cechowała go zapaść gospodarcza, niedobór towarów, sprzedaż reglamentowana (wprowadzona we wrześniu 1944 r.), a wkrótce stopniowe ograniczanie swobody działania handlu prywatnego, najpierw hurtowego (od początku 1946 r.), a od wiosny 1947 r. także detalicznego (tzw. „bitwa o handel"), co już w początku lat 50. poskutkowało spadkiem liczby sklepów i zmianami w strukturze ich własności. Dominującą rolę zaczął odgrywać handel spółdzielczy i państwowy, a udział sektora prywatnego został zredukowany (w skali województwa) do zaledwie 27%[156]. Skarlała też jego skala. W 1956 r. ponad połowę prowadzonych przez osoby prywatne punktów sprzedaży stanowiły kioski, stragany i rozmaite

okiennicami i dodatkowymi drzwiami zewnętrznymi z solidnymi hakami od wewnątrz i zamykane sztabami. Metalowe okręgi chroniły kłódki przed wyłamaniem. W centrum popularne były natomiast składane kraty, rozciągane w poziomie, rzadziej mające formę „sieci" i rozwijane od góry. Na fotografiach widzimy kraty zabezpieczające gablotki i kłódeczki przy nisko wiszących szyldach-reklamach wykonanych na tłoczonej, emaliowanej blasze. Okiennice, na podstawie indywidualnie wydawanych pozwoleń, przywrócono częściowo w okresie niemieckiej okupacji.

[148] *Lublin po bombardowaniu 9 września 1939 roku. Album fotografii*, oprac. P. Dymmel i T. Rodziewicz, Lublin 2012, fot. 1-2, 5, 11-15, 24, 27, 32, 52, 55-57, 65, 92; zob. też: *Zniszczenia Lublina na skutek bombardowania przez Niemców – 9 IX 1939*, [Lublin 2019].

[149] *Lublin po bombardowaniu...*, fot. 6-9.

[150] Tamże, fot. 35-37; inne neony – fot. 32.

[151] Tamże, fot. 25 i 26. Zob. też fotografię podwórza kamienicy przy ul. Bramowej, na której widoczny jest malowany na tynku napis nad wejściem do pracowni krawieckiej. Tamże, fot. 71.

[152] *Lublin trzech pokoleń...*, fot. 18.

[153] J. Kasperek, *Kronika wydarzeń...*, passim.

[154] Tabliczka z napisem „Adolf Hitler-Platz" zachowała się w Archiwum Państwowym w Lublinie.

[155] Zob. projekty napisów i symboli dla gmachu przy Krakowskim Przedmieściu 62. APL, AmL (IB), sygn. 2141 cz. II.

[156] Zob. T. Osiński, *Handel*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, pod red. T. Osińskiego i M. Mazura, Lublin 2017, s. 393-404. O powojennych problemach aprowizacyjnych, formach i warunkach handlu oraz wyglądzie Lublina zob. też: M. Mazur, *Życie codzienne*, tamże, s. 309-342.

formy sprzedaży ruchomej. Spadła też ogólna liczba sklepów w Lublinie. Skupiały się one w centrum miasta, a brakowało ich w pozostałych dzielnicach.

Działania władz miejskich w dziedzinie budownictwa ukierunkowane były na rachubę strat, usuwanie zniszczeń, wyburzenia lub odbudowę budynków w warunkach chronicznych trudności ze zdobyciem materiałów. Projektowanie zewnętrznej szaty sklepów i zakładów usługowych nie było wówczas zadaniem szczególnie ważnym. Z okresu powojennego w aktach IB, które sięgają do 1951 r., zachowało się niewiele projektów napisów. Nie są one już wtedy samodzielnym zadaniem projektowym, ale jedynie koniecznym, końcowym etapem większych przekształceń, których przykładem może być przebudowa pawilonu, zajętego przed wojną przez pięć polskich i żydowskich sklepików i skład mąki, na jeden duży sklep z zapleczem magazynowym o nazwie Miejski Handel Detaliczny z 1950 r.[157] W napisach stosowano pozbawioną szeryfów, linearną lub płaszczyznową majuskułę o proporcjach bardziej harmonijnych niż w dwudziestoleciu międzywojennym. Po okresie niechęci do obrazu, mocno zaznaczonej w latach 30., do reklamy handlowej powróciły proste elementy graficzne. Projekty uwzględniające wyposażenie wnętrz i reklamy sklepów z początku lat 50. są jednak w aktach IB rzadkością.

Charakter reklamy naznacza obraz miasta danego czasu, w pewnym sensie także go odmierza, stając się jego czułym rejestratorem. Przez Lublin w latach 30. przeszła prawdziwa powódź wielkich i małych, wszędzie obecnych, reklam produktów koncernu Schicht-Lever. Pod koniec lat 30. pojawiły się liczne, wolno stojące, charakterystyczne znaki z napisem „OLEJE SMARY POLMIN" (lubelskiego oddziału Państwowej Fabryki Olejów Mineralnych „Polmin"). Charakterystyczne dla lat 70. i 80. są trzymające się tego samego, prostego i nużącego, schematu lubelskie afisze sportowe czy plakaty imprez żużlowych oraz ofensywa – gdzieniegdzie do dziś dobrze zachowanej – metaloplastyki i neonów[158]. Widoczna we współczesnej kulturze popularnej moda na dwudziestolecie międzywojenne sprzyja nawiązaniom do stylistyki reklam z tego okresu. Inspiracje przedwojenną estetyką czytelne są w warstwach graficznej i tekstowej szyldów niektórych działających dziś w Lublinie lokali gastronomicznych, sklepów i zakładów usługowych. Są one cytatami retro lub przetworzeniami ówczesnych rozwiązań reklamowych. W projektowanych obecnie napisach reklamowych można też spotkać – dość bezbarwny w wyrazie – grotesk o łagodnych kształtach liter, prawie żywcem przeniesiony z dwudziestolecia, zwykle jednak w towarzystwie obrazów.

UKŁAD I OPIS FOTOGRAFII

Zdjęcia oznaczone numerami (od 1 do 341) ułożone są alfabetycznie według nazw ulic w tytułach jednostek archiwalnych, z których pochodzą. Ich układ odpowiada porządkowi teczek, a zarazem sygnatur w ramach serii[159]. Nazwy ulic umieszczone u góry każdej strony odnoszą się wyłącznie do tytułów jednostek archiwalnych, a nie do lokalizacji obiektów na zdjęciach. W przypadku kamienic narożnych i wychodzących na dwie lub trzy ulice do akt trafiały ujęcia tego samego budynku robione od strony różnych ulic oraz fotografie przypadkowe.

Zdjęcia pochodzące z teczek nieruchomości położonych przy tej samej ulicy uporządkowano według ówczesnych numerów posesji. Kilka fotografii przedstawiających tę samą nieruchomość układano chronologicznie. Czasami dawano jednak pierwszeństwo fotografii młodszej, gdy obejmowała większą część budynku i ułatwiała orientację w układzie fasady i w położeniu pojedynczych sklepów widocznych na starszych zdjęciach. W przypadku ulic krótkich, posiadających bogatą dokumentację fotograficzną obu pierzei (ul. Pijarska), zastosowano układ topograficzny, czyli najpierw pokazano zdjęcia kamienic po parzystej, a następnie nieparzystej stronie ulicy.

Podstawą opisów fotografii, identyfikacji sklepów, zakładów usługowych i warsztatów oraz ich właścicieli była analiza zdjęć, projektów (architektonicznych i reklamowych), planów, lektura akt, a także wiedza czerpana z literatury dotyczącej rozwoju przestrzennego Lublina i historii jego zabudowy. Wykorzystano także inne źródła ikonograficzne, głównie pocztówki i fotografie. Opisy fotografii nie koncentrują się jednak na formie architektonicznej budynków, ale na różnych postaciach reklamy ulicznej. Staraliśmy się zawrzeć w nich nie tylko to, co niesie obraz, ale też dane zaczerpnięte z projektów, do których zdjęcia były załącznikami, np. napisy z rysunków projektowych.

Opisy składają się z trzech części: 1) ogólnej charakterystyki obiektu przedstawionego na fotografii, 2) rozwinięcia opisu, 3) danych dotyczących pochodzenia i formy reprodukowanej fotografii.

Pierwsza część opisu (wyróżniona kolorem brązowym) przynosi informację o lokalizacji budynków widocznych na fotografii. W przypadku posesji położonych na rogach ulic lub budynków posiadających wejścia od dwóch lub trzech ulic, w nawiasach lub po ukośniku podano ich inne adresy. Czasami dodano też wzmiankę o kierunku wykonania ujęcia.

W części drugiej wymieniono inne, mniej ważne obiekty widoczne na zdjęciach i przytoczono napisy, które udało się odczytać z elewacji, szyldów, plakatów, wywieszek i in. Są one wyróżnione kolorem szarym.

W trzeciej części opisu fotografii, następującej po graficznym separatorze, zamieszczono: 1) określenie związku fotografii z aktami (np. załącznik do projektu, opinii, podania, zdjęcie luźne), 2) napis lub napisy zaczerpnięte z projektu (wyróżnione kolorem szarym), 3) imię i nazwisko autora projektu, 4) imię i nazwisko autora zdjęcia lub nazwę laboratorium, w którym zostało wywołane[160], 5) czas powstania fotografii, niekiedy z dodaniem informacji o okolicznościach jej wykonania, 6) jej wymiary (wysokość i szerokość w milimetrach)[161], 7) uwagi o technice fotograficznej i o rodzaju papieru, kiedy różnią się od omówionych we wstępie, 8) sygnaturę jednostki archiwalnej, w której znajduje się fotografia z dodaniem w nawiasie adresu nieruchomości, jeśli jest on inny niż wymieniony w pierwszym zdaniu opisu lub gdy mogłoby wyniknąć jakiekolwiek nieporozumienie[162]. Zdarzało się, że fotografie trafiały do teczek niewłaściwych nieruchomości, położonych przy tej samej ulicy (np. Krakowskie Przedmieście 44 do teczki posesji Krakowskie Przedmieście 34) lub do akt posesji „drugoadresowej" (np. Krakowskie Przedmieście 40 do teczki posesji Kościuszki 1). Ten stan utrwaliła zasada zachowania układu kancelaryjnego. Przesunięcia fotografii między teczkami sygnalizujemy w opisach. Właściwa lokalizacja obiektu widocznego na fotografii wymieniona jest zawsze w pierwszym zdaniu opisu, natomiast sygnatura podana na końcu wskazuje rzeczywi-

157 APL, AmL (IB), sygn. 5943 (Zamojska 29), zob. fot. 331.

158 Lubelskie neony nie znalazły się w publikacji poświęconej polskim powojennym neonom: I. Karwińska, *Cold war neon*, New York – London 2011.

159 Wyjątkiem są ulice: 1 Maja, 3 Maja i Plac Króla Łokietka, które umieszczono pod literami „M" i „Ł", ponieważ początkowo książka była przygotowywana do druku w wersji dwujęzycznej – polskiej i angielskiej. Właściwy układ serii oddaje spis jednostek zawierających fotografie na końcu książki.

160 W przypadku fotografii anonimowych, które przeważają w aktach IB, nie powtarzano w opisie zwrotu „autor nieznany".

161 W przypadku form nieregularnych podano wymiary dłuższych boków.

162 Ze względu na pochodzenie wszystkich zdjęć z tej samej serii zespołu Akta miasta Lublina, rezygnujemy z podawania w każdym opisie pełnej nazw archiwum, zespołu, serii oraz tytułu jednostki, skracając opis archiwalnej lokalizacji obiektu, który w pełnej postaci brzmiałby: „APL, AmL (IB), Akta nieruchomości położonej w Lublinie przy ulicy Bernardyńskiej 3, sygn. 68" do: „sygn. 68 (Bernardyńska 3)".

stą, choć czasami błędną, lokalizację fotografii w konkretnej jednostce archiwalnej. W opisach posługujemy się przedwojennymi nazwami ulic w ich ówczesnej pisowni, a zmiany (likwidacja ulicy, podział, zmiana nazwy) zostały odnotowane przy nazwie danej ulicy u góry każdej strony fotograficznej części książki. Informację o zmianach przebiegu ulic podano w opisach zdjęć (ul. Pijarska), ale kiedy nie miało to związku z fotografią, nie nawiązywano do nich (ul. Ruska).

* * *

Składam serdeczne podziękowania wszystkim osobom, z którymi miałam przyjemność wymieniać myśli, szukać wspólnie odpowiedzi na pytania i z których erudycji, doświadczenia i uczynności wielokrotnie korzystałam. Dziękuję Panu Józefowi Kusowi, byłemu dyrektorowi Archiwum Państwowego w Lublinie, który opowiedział mi o opracowaniu akt Inspekcji Budowlanej, w którym uczestniczył, a także Pani Alinie Niedziałomskiej, której zawdzięczam wiedzę o późniejszych zmianach w układzie akt. Pani Agnieszce Nowak, od której od wielu lat zależy sprawne korzystanie z zasobów archiwalnych magazynów, jestem wdzięczna za nadzwyczajną cierpliwość i wyrozumiałość wobec kwerendy, która objęła każdą z ponad 6 tysięcy teczek. Jej zakończenie to w części także zasługa Pań z pracowni naukowej – Krystyny Wrzos, Barbary Dymitrzak i Zofii Jakóbczak, które okazały mi wiele życzliwości. Za gotowość do rozmów i czas na nie poświęcony dziękuję moim Koleżankom i Kolegom z Archiwum Państwowego w Lublinie – Marzannie Kędzierskiej, Robertowi Małkowi i Tomaszowi Rodziewiczowi. Jestem wdzięczna też wszystkim, którzy swoimi uwagami, radami, podpowiedziami i zachętą wpłynęli na ostateczny kształt tej publikacji – Pani Jadwidze Teodorowicz-Czerepińskiej, prof. Jerzemu Żywickiemu, prof. Zenonowi Piechowi, dr. hab. Markowi Letkiewiczowi, dr. Januszowi Kłapciowi, dr. Krzysztofowi Przylickiemu, Monice Kurczewicz, Annie Paprockiej i Amadeuszowi Targońskiemu. Moim Przyjaciółkom – Renacie Sarzyńskiej-Janczak i Marzenie Gałeckiej dziękuję za czas poświęcony na pierwszą lekturę surowych jeszcze opisów fotografii, a także za uwagi i korekty. Książka powstała też dzięki Panu Arkadiuszowi Babikowi, który pomagał mi na początku pracy, i Pani Ewelinie Fatydze, która poświęciła swój czas, abym mogła ją dokończyć, a także Michałowi Zawadzie, który trzymał pieczę nad skanami, Marcinowi Sudzińskiemu, który ocenił stronę techniczną zdjęć i dr. Robertowi Jopowi, który pomagał mi w docieraniu do literatury.

W znajdowaniu ładu w tej nieciągłej w czasie i przestrzeni układance obrazów i w opisywaniu ich wspomagali mnie – w stopniu o wiele szerszym, niż mówi o tym stopka redakcyjna – Marcin Fedorowicz, który okazał mi pomoc przy identyfikacji niektórych obiektów i Piotr Nazaruk, który nie tylko tłumaczył napisy hebrajskie i w języku jidysz, ale także przeprowadził mnie przez zawiłości żydowskiej antroponimii i obyczajów oraz zidentyfikował część afiszy filmowych i filmów.

Panu Jerzemu Kiełszni dziękuję za zgodę na publikację fotografii Stefana Kiełszni, bez których ikonografia Lublina nigdy nie zyskałaby tej magnetycznie wciągającej mikroperspektywy.

Archiwum Państwowemu w Lublinie w osobie jego Dyrektora dr. Piotra Dymmela i Urzędowi Miasta Lublina w osobie Prezydenta Miasta dr. Krzysztofa Żuka – składam podziękowanie za sfinansowanie prac nad tą publikacją i jej druku.

Lublin (Wieniawa), 29 lutego – 21 sierpnia 2020
Ewa Zielińska

SPIS OZNACZEŃ UŻYTYCH W CYTOWANYCH NAPISACH

|	koniec wiersza
(?)	odczyt niepewny
(!)	potwierdzenie błędu pisowni lub nietypowej formy wyrazu
(...)	część napisu nieczytelna, przesłonięta przez inny obiekt na zdjęciu lub znajdująca się poza kadrem
SK(LEP)	napisy zrekonstruowane

SPIS SKRÓTÓW

AmL	Akta miasta Lublina
APL	Archiwum Państwowe w Lublinie
DZmL	„Dziennik Zarządu Miasta Lublina"
Dz. Ust. R. P.	Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
IB	Inspekcja Budownictwa/Inspekcja Budowlana
j.a.	jednostka archiwalna
Muzeum KUL	Muzeum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

WYKAZ CYTOWANYCH PUBLIKACJI

Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzyniu Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997.

Banach J., *Ikonografia Rynku Głównego w Krakowie*, Kraków 1998 (Katalog Widoków Krakowa, pod red. J. Banacha, t. 1).

Bernaciński S., *Liternictwo*, Warszawa 1990.

Bogdziewicz R., *Fotografia na Lubelszczyźnie na tle fotografii europejskiej i krajowej w latach 1839-1918*, Lublin 2017.

Bojko Sz., *Polska sztuka plakatu. Początki i rozwój do 1939 roku*, Warszawa 1971.

Borodin K., Honak I., *Miejskie życie na co dzień. Przewodnik*, Lwów 2013 (Lwów po Polsku).

Borodin K., Honak I., *Znak jakości. Przewodnik*, Lwów 2015 (Lwów po Polsku).

Danczowska H., *Architekt Tadeusz Witkowski (1904-1986). Kalendarium życia i twórczości*, Lublin 2009.

Danczowska H., *Rada Artystyczna miasta Lublina 1935-1939*, Lublin 2011.

Danczowska H., Sobieraj M., *Ignacy Kędzierski architekt i budowniczy Lublina w II Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Sztuka Lublina od średniowiecza do współczesności. Studia i szkice*, red. L. Lameński, E. Letkiewicz, P. Majewski, J. Żywicki, Lublin 2019, s. 389-412.

Denys M., *Lublin między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918-1939*, Łódź – Lublin 2010.

Domański M., *Gawarecki Henryk*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, pod red. T. Radzika, J. Skarbka, A. A. Witusika, Lublin 1993, s. 92-95.

Fedorowicz M., *Krytyczna analiza kolekcji Stefana Kiełszni. O datowaniu zdjęć*, w: *Stefan Kiełsznia. Ulica Nowa 3. Zdjęcia lubelskiej dzielnicy żydowskiej z lat 30. / Straßenfotografien aus dem jüdisches Viertel von Lublin in den 1930er Jahren. / Street photographs of the Jewish quarter of Lublin in the 1930s*, wyd. Ulrike Grossarth, Leipzig [2011], s. 7-12.

Fiszman-Sznajdman R., *Mój Lublin*, Lublin 1989.

Gliksztejn I., *Pamiętnik z czasów wojny. Lublin, wrzesień 1939 – styczeń 1943*, wstęp, posłowie i oprac. A. Kopciowski, Lublin 2017.

Inwentarz zespołu akt Inspekcja Budowlana m. Lublina z lat [1926-1943] 1944-1950 [1951], t. 1: sygn. 1-3000, t. 2: sygn. 3001-6183 (z późniejszymi uzupełnieniami od sygn. 6184 do 6191), [oprac. S. Paulowa, M. Trojanowska, Lublin 1973], rkps w APL.

Jakimińska G., *Kędzierski Ignacy*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, pod red. T. Radzika, A. A. Witusika i J. Ziółka, Lublin 1996, s. 101-103.

Kamiński I. J., *Życie artystyczne w Lublinie 1901-1926*, Lublin 2000.

Karwińska I., *Cold war neon*, New York – London 2011.

Kasperek J., *Kronika wydarzeń w Lublinie w okresie okupacji hitlerowskiej*, wyd. 2, Lublin 1989.

Kierek A., *Rozwój gospodarczy w latach 1918-1939*, w: *Dzieje Lublina*, t. 2, pod red. S. Krzykały, Lublin 1975, s. 33-114.

Kirnberger M., *Fotografie getta. Lublin 1940*, Lublin 2009.

Klukowski Z., *Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny (1939-1944)*, wstęp i redakcja Z. Mańkowski, Lublin 1959.

Kolesár Z., Mrowczyk J., *Historia projektowania graficznego*, Kraków 2018.
Kopciowski D., *Prace remontowo-konserwatorskie przy zespole budynków poczty i zmiany zagospodarowania ich bezpośredniego otoczenia*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego", [R.] 8: 2006, s. 229-242.
Kopciowski D., *Prace remontowo-konserwatorskie przy zespole budynków poczty i zmiany zagospodarowania ich bezpośredniego otoczenia*, w: *Budynek Poczty Głównej w Lublinie. Przeszłość i teraźniejszość*, pod red. Z. Nestorowicza, Lublin 2006, s. 91-106.
Księga standardów ulicy Piotrkowskiej. Zasady kształtowania frontów lokali usługowych w Parku Kulturowym ulicy Piotrkowskiej, Łódź 2016.
Lissitzky El, *Topografia typografii*, w: *Widzieć/Wiedzieć. Wybór najważniejszych tekstów o dizajnie*, red. P. Dębski, J. Mrowczyk, Kraków 2011, s. 23.
Loos A., *Ornament i zbrodnia*, w: tegoż, *Ornament i zbrodnia. Eseje wybrane*, przeł. A. Stępnikowska-Berens, Warszawa 2013, s. 133-143.
Lubelska księga standardów. Deptak – plac Litewski, Lublin 2018.
Lublin po bombardowaniu 9 września 1939 roku. Album fotografii, oprac. P. Dymmel i T. Rodziewicz, Lublin 2012.
Lublin trzech pokoleń, [oprac. M. Kurzątkowski], Lublin 1987.
Lublin w dawnej pocztówce, Lublin 2006.
Łęcznianie, red. E. Misiewicz, P. Brodzisz, Łęczna 2008.
Marczuk J., *Prezydenci miasta Lublina 1918-1939*, Lublin 1994.
Mazur M., *Życie codzienne*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, pod red. T. Osińskiego i M. Mazura, Lublin 2017, s. 309-342.
Moszyński R., *Dziennik 1939-1945. Wojna i okupacja w Lublinie w oczach dorosłych i dzieci*, oprac. i wstęp ks. E. Walawander, Lublin [2014] (Biblioteka Pedagogiczna, seria B: Materiały i dokumenty, t. 8).
Miliszkiewicz G., Kondratowicz-Miliszkiewicz Ł., Stachyra H., *Poznaj i uszanuj codzienność innych*, Lublin 2009.
Moholy-Nagy L., *Nowa typografia*, w: *Widzieć/Wiedzieć. Wybór najważniejszych tekstów o dizajnie*, red. P. Dębski, J. Mrowczyk, Kraków 2011, s. 17-19.
Nazaruk P., *Kokebebe*, Lublin 2019.
Od strony ulicy. Poradnik dobrych praktyk szyldowych dla śródmieścia Gdyni, [tekst: N. Wielebska, J. Wielebski], Gdynia 2018.
Osiński T., *Handel*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944-1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, pod red. T. Osińskiego i M. Mazura, Lublin 2017, s. 393-404.
Petrucci A., *Pismo. Idea i przedstawienie*, przekład A. Osmólska-Mętrak, red. J. Kujawiński, Warszawa 2010.
Pietrasiewcz T., *Bombardowanie Lublina 9.09.39. Śmierć Józefa Czechowicza*, Lublin 2009.
Piwowarska M., Surmacz M., *Spacerem po Krakowskim Przedmieściu*, w: *Krakowskie Przedmieście w 450-lecie Unii Lubelskiej*, Lublin 2019, s. 271-308.
Plakat polski 1899-1945 ze Zbiorów Specjalnych Biblioteki UMCS w Lublinie. Katalog wystawy, Biblioteka Główna UMCS, listopad – grudzień 2004, Lublin 2004.
Poza kadrem. Fotografia w Lublinie w latach 1839-1939, „Scriptores", 2019, nr 48.
Pylak K., *Technik Lubelski (1929-1931). Czasopismo Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego*, Lublin 2017.
Radzik T., *W latach dwudziestolecia międzywojennego*, w: T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin. Dzieje miasta*, t. 2: *XIX i XX wiek*, Lublin 2000, s. 173-226.
Rypson P., *Nie gęsi. Polskie projektowanie graficzne*, wyd. 2, Kraków 2011.
Stroop J., *Dzielnica żydowska w Warszawie nie istnieje!*, Warszawa 2009.
Szydłowska A., Misiak M., *Paneuropa, Kometa, Hel. Szkice z historii projektowania liter w Polsce*, Kraków 2015.
Thomas D., *Wystrzegaj się Futury*, tłum. D. Malina, Kraków 2019.
Trzaska F., *Podstawy techniki wydawniczej*, Warszawa 1967.
Trzewik M., *Niektóre postacie konserwatorstwa lubelskiego*, „Lubelszczyzna", 1996, nr 1, s. 20-32.

Tschichold J., *Nowa typografia. Podręcznik dla tworzących w duchu nowoczesności*, tłum. E. Borg, Łódź 2011.
Tschichold J., *Nowe życie druku*, w: *Widzieć/Wiedzieć. Wybór najważniejszych tekstów o dizajnie*, red. P. Dębski, J. Mrowczyk, Kraków 2011, s. 27-35.
Wyszkowski M., *Przewodniki po Lublinie i ich autorzy*, w: *Lublin a książka*, pod red. A. Krawczyka, E. Józefowicz-Wisińskiej, Lublin 2004, s. 485-497.
Wyszkowski M., *Zamorowski Henryk*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 2, pod red. T. Radzika, A. A. Witusika i J. Ziółka, Lublin 1996, s. 344-347.
Zętar J., *Lublin, którego nie ma*, Łódź 2018.
Zniszczenia Lublina na skutek bombardowania przez Niemców – 9 IX 1939, [Lublin 2019].
Żywicki J., *Jerzy Siennicki – pierwszy konserwator zabytków w Lublinie*, „Lubelszczyzna", 1996, nr 1, s. 38-42.

PUBLIKACJE INTERNETOWE

Fotografie z akt Referatu Gabarytów Zarządu Miejskiego (Wydział Planowania Miasta, Sekcja Planowania) opublikowane na stronie internetowej Archiwum Państwowego w Warszawie: https://www.warszawa.ap.gov.pl/referat_gabarytow/referat_gabarytow.html [dostęp 1.08.2020]
Portal „Szukaj w Archiwach": www.https://szukajwarchiwach.pl [dostęp 1.08.2020], https://www.szukajwarchiwach.gov.pl [dostęp 1.08.2020]
Relacja ustna Anatola Binsztoka „Przedwojenne wyjazdy do Chełma i Lublina" (tekst i video, 2011 r.) opublikowana na stronie internetowej Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN" w Lublinie (Biblioteka Multimedialna): http://teatrnn.pl/historiamowiona/swiadek/Binsztok%2C_Anatol_%281921-_%29?tar=115970 [dostęp 1.08.2020]
Relacja ustna Włodzimierza Chętki „Dostaliśmy zawiadomienie o śmierci dziadka w Oświęcimiu" (tekst i video) opublikowana na stronie internetowej Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN" w Lublinie (zarejestrowana w 2009 r. w ramach programu Historia Mówiona. Wspomnienia o Lublinie i Lubelszczyźnie): http://teatrnn.pl/historiamowiona/swiadek/Ch%C4%99tko%2C_W%C5%82odzimierz_%281924-_%29?tar=114429 [dostęp 1.08.2020]

Il. 1. Pracownicy Inspekcji Budownictwa w 1937 r., APL, Spuścizna architekta Ignacego Kędzierskiego, sygn. 1

Il. 2. Urzędnicy Inspekcji Budownictwa i policjanci przy likwidacji domów wybudowanych bez zezwolenia (miejsce niezidentyfikowane), ok. 1937, APL, Spuścizna architekta Ignacego Kędzierskiego, sygn. 1

Il. 3. Usuwanie domów wybudowanych bez zezwolenia (miejsce niezidentyfikowane), ok. 1937, APL, Spuścizna architekta Ignacego Kędzierskiego, sygn. 1

Warunek z dopilnowaniem usunięcia okiennic. Zamur 54

Lublin, dnia 4. Sierpnia 193 8 r.

Do Pana Prezydenta Miasta

W LUBLINIE. II - 1210/38

Opłata kancelaryjna. 5 2 2

Nazwisko petenta Szpiro

Imię Szejna

Adres Lub. Ste-Duska 12

PODANIE.

Zamierzając wykonać szyldzik z napis rodz. przed. i zimą i warzywo na nieruchomości Nr. hip. stanowiącej własność Nusyma Perecа

a położonej w Lublinie przy ul. Św-Duskiej Nr. 12

proszę Pana Prezydenta Miasta o zatwierdzenie załączonego projektu budowy (przebudowy, urządzenia reklamowego) i udzielenie mi pozwolenia na jej wykonanie.

Projekt sporządzony został przez M. Goldsztejna

zamieszkałego w Lublinie przy ul. Rynek l. 5

Do załatwiania wszelkich spraw, związanych z wyjednaniem niniejszego pozwolenia i do odbioru tegoż pozwolenia i zatwierdzonych planów upoważniam Frajs Szpiro zamieszk. Lublin Rybna 8

Do podania dołączam:

1) projekt budowy (przebudowy, urządzenia reklamowego) w 2-ch egzempl.
2) dowód uiszczenia opłaty kancel.
3) obliczenia statystyczne.

Podpis Szejna Szpiro

2836/38 8.X.38

RACHUNEK OPŁAT:

Podanie		3	4 zł.
1 sekcyj projektu	po 18 zł.		3 zł.
„ obliczeń	po 10 zł.		zł.
„ trzeciego egzepl.	po 1 zł.		zł.
„ planów zamiennych			zł.
razem			7 zł.

Projekt opracowany jest zgodnie z przepisami o sporządzaniu projektów.

Podpis urzędnika Inspekc. Bud.

Nr. 136. 1935. VI.36.

1608/38

Il. 4. Podanie Szejwy Szpiro o zatwierdzenie projektu szyldu nad piwiarnią i herbaciarnią przy ul. Świętoduskiej 12, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 5427

Il. 5. Projekt napisów reklamowych dla dwóch sklepów przy ul. Nowej 7 autorstwa Zygmunta Brodta z dwiema fotografiami-załącznikami, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 3304

UBIORY GOTOWE
ELA ROZENBAUM

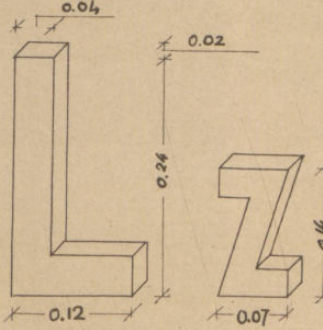
KAPELUSZE i CZAPKI
NAFTALI MINCEMACHER

0.24 0.10 0.14 0.20 0.68

SZCZEGÓŁ URZĄDZEŃ REKLAMOWEGO 1:20

OPIS LITER:

LITERY O PRZEKROJU PROSTOKĄTNYM-BLASZANE POLAKIEROWANE NA KOLOR WIŚNIOWY.

SZCZEGÓŁ LITER 1:5

ELEWACJA 1:100

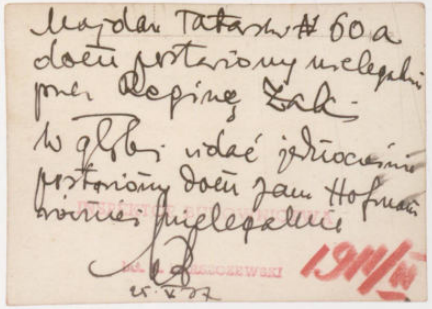
WŁ. DOMU: Razem domu Fi Hochmana

WŁ. FIRM: E/a Rozenbaum
N Mucenmacher

Na podstawie art. 383 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10. II. 1928 r. o prawie budowlanem i z [illegible] osiedli (Dz. U. R. P. Nr. 23 poz. [illegible]) zatwierdza się niniejszy projekt (plan), składający [illegible] z [illegible] warunkami, wymienionemi w pozwoleniu z dnia [illegible] 1938 r. Nr. Bud. 176/2/161
Lublin, dnia 13 SIERP. 1938 r.
PREZYDENT MIASTA
ZA PREZYDENTA MIASTA
Inż. HENRYK ZAMOROWSKI
p. o. Naczelnika Wydziału

AUTOR PROJEKTU:
ZYGMUNT BRODT
KREŚLARZ
techniczno-budowlany
ul. Kościuszki 8 m. 1
Zygm. Brodt

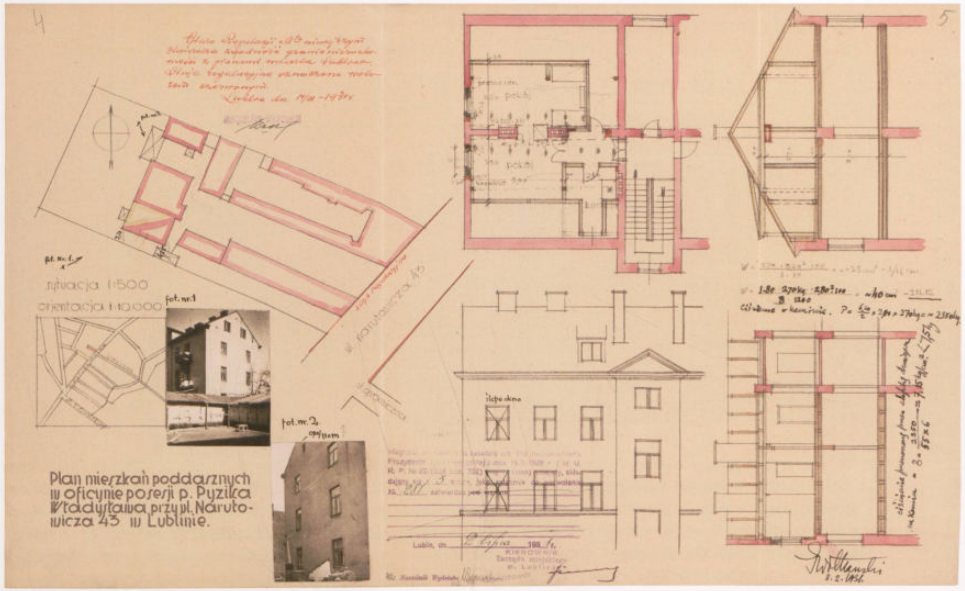

II. 6. Fotografia luźna, dokumentująca tzw. dziką zabudowę na terenie Majdanu Tatarskiego, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 2941 (Majdan Tatarski 60a)

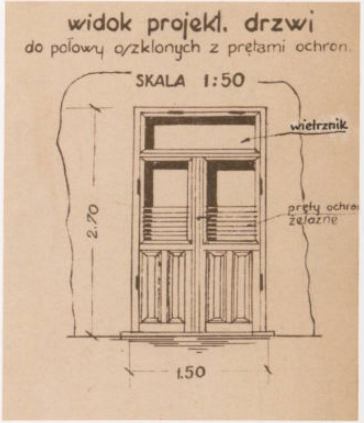
II. 7. Na odwrocie tej samej fotografii zapiska-doniesienie o nielegalnej zabudowie z pieczątką i podpisem inspektora budownictwa inż. Kazimierza Barszczewskiego, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 2941 (Majdan Tatarski 60a)

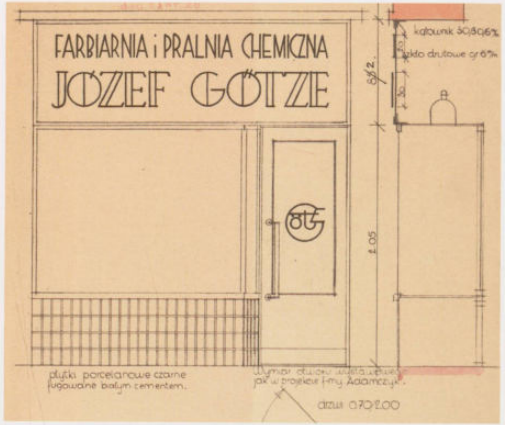
II. 8. Okładka projektu przebudowy kamienicy przy ul. Zamojskiej 12, autor Agenor Smoluchowski, 1931, APL, AmL (IB), sygn. 5928

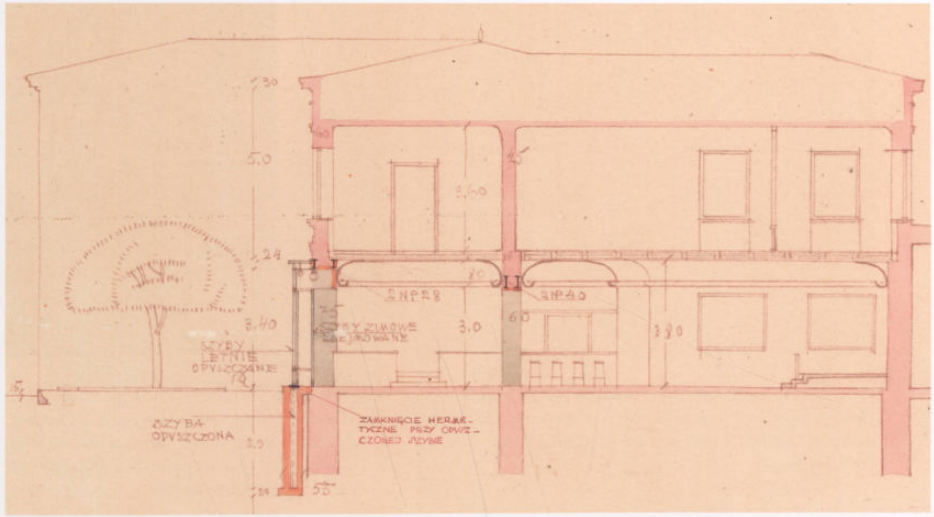
II. 9. Projekt przebudowy poddasza oficyny na posesji przy ul. G. Narutowicza 43 autorstwa Tadeusza Witkowskiego z dwiema fotografiami i oznaczeniem kierunków wykonania ujęć, 1931, APL, AmL (IB), sygn. 3241

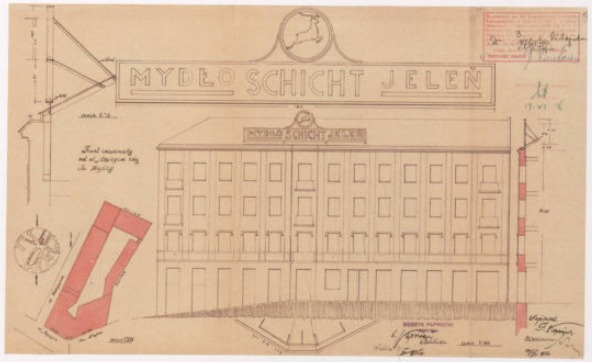
Il. 10. Tradycyjna oprawa wejścia do sklepu przy ul. Szerokiej 35b – drewniane, dwuskrzydłowe drzwi z przeszkleniami zabezpieczonymi metalowymi prętami i z nadświetlem, fragment projektu Michała Krzywickiego, 1936, APL, AmL (IB), sygn. 5261

Il. 11. Nowoczesna aranżacja witryny i wejścia do farbiarni i pralni chemicznej Józefa Götze przy ul. Krakowskie Przedmieście 44 – wielkopowierzchniowa szyba wystawowa, proste drzwi z dużym przeszkleniem, długim uchwytem i nazwiskiem właściciela z liter wiązanych na środku, zróżnicowany literniczo napis w nadświetlu i oblicówka z czarnych porcelanowych płytek, fugowanych białym cementem w dolnej partii elewacji, fragment projektu Tadeusza Witkowskiego, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 2125

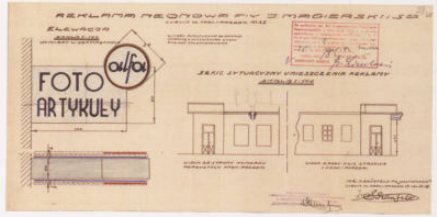
Il. 12. Przekrój przez budynek przy ul. Krakowskie Przedmieście 62 (dawny Pałac Morskich). Dla kawiarni na parterze zaprojektowano wielkopowierzchniowe, doszlifowane i łączone bez szprosów szyby, w sezonie letnim opuszczane i chowane we wnęce poniżej poziomu chodnika, umożliwiające stworzenie przestrzeni otwartej na ulicę, fragment projektu Jerzego Siennickiego, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 2141 cz. I

Il. 13. Projekt wielkoformatowej reklamy świetlnej mydła „Jeleń" firmy Schicht (Schicht-Lever S.A.) na dachu kamienicy u zbiegu ulic Wodopojnej, Staszica i Świętoduskiej w Lublinie, projekt Henryka Paprockiego, 1936, APL, AmL (IB), sygn. 5431 (Świętoduska 20)

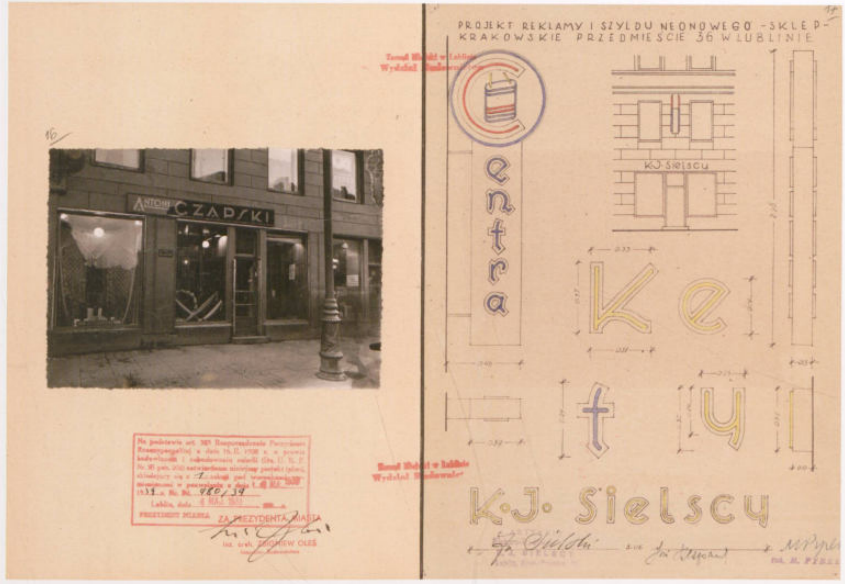
Il. 14. Reklama świetlna mydła „Jeleń" na dachu kamienicy przy ul. Śniadeckich w Wilnie – wzór dla reklamy w Lublinie, ok. 1936, APL, AmL (IB), sygn. 5431 (Świętoduska 20)

Il. 15. Projekt dwustronnego, poprzecznego neonu dla składu materiałów aptecznych i farb firmy J. Magierski i Spółka przy ul. Krakowskie Przedmieście 25 (róg Staszica), autor S. Grünfeld („Woltamper"), 1936, APL, AmL (IB), sygn. 5152 (Staszica 1)

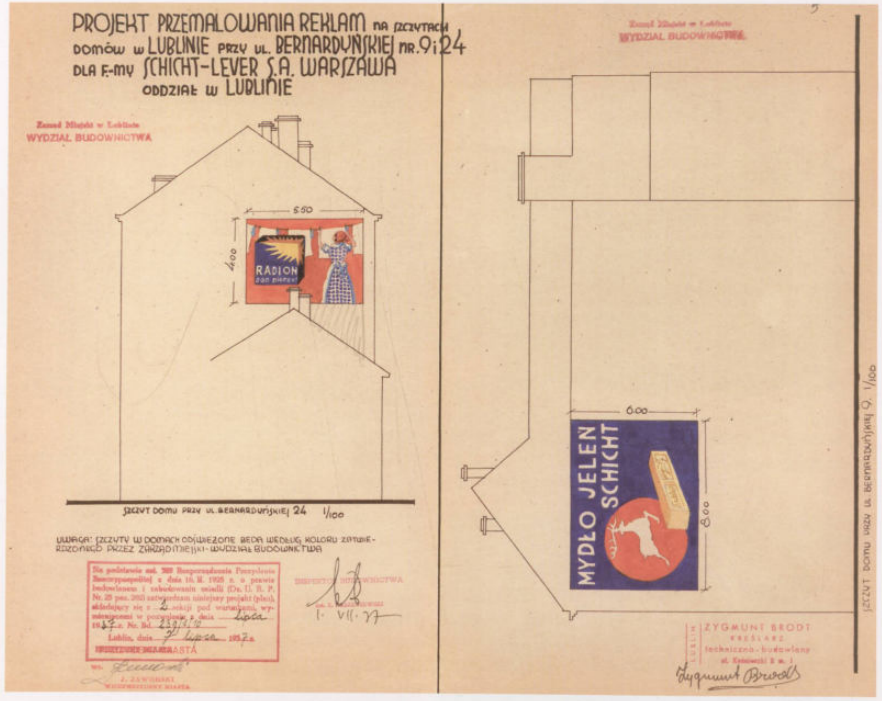
Il. 16. Rysunek tego samego neonu, przedstawiający jego barwy i efekty świetlne w warunkach nocnych, załącznik do projektu S. Grünfelda („Woltamper"), 1936, APL, AmL (IB), sygn. 5152 (Staszica 1)

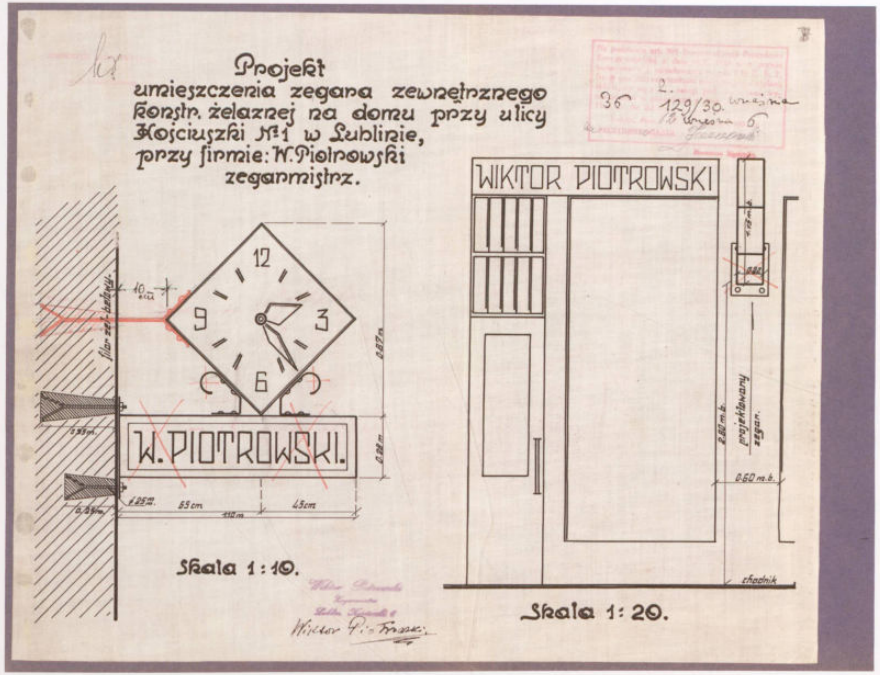
Il. 17. Projekt dwustronnego, dwubarwnego, poprzecznego neonu-reklamy baterii poznańskiej firmy Centra i neonowego napisu na elewacji „K. J. Sielscy" dla sklepu Kamilli i Juliana Sielskich przy ul. Krakowskie Przedmieście 36, autor Marian Pyrek, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 2115

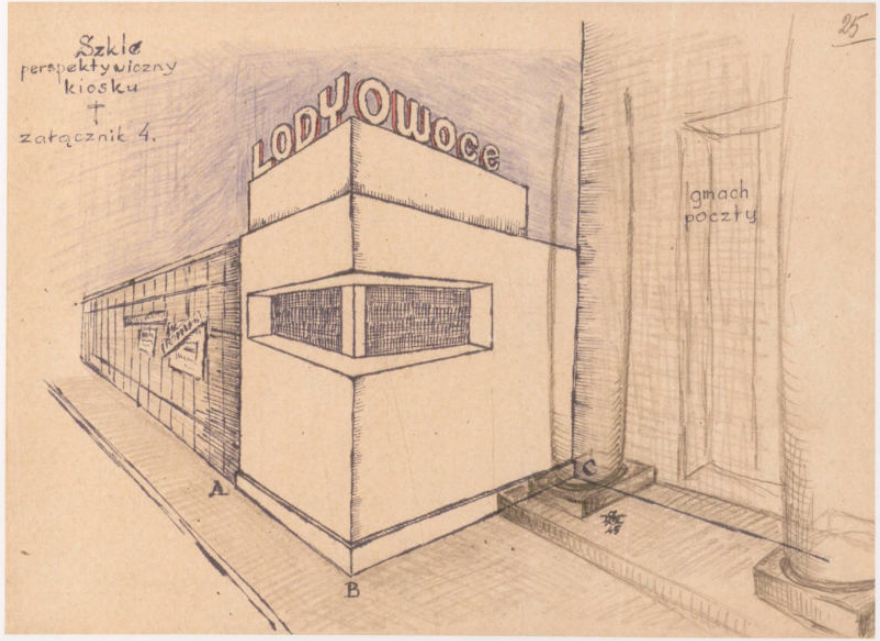
Il. 18. Poprzeczny, trójbarwny neon-reklama czekolady i firmy E. Wedel nad sklepem firmowym przy ul. Krakowskie Przedmieście 46, fragment projektu Tadeusza Witkowskiego, 1936, APL, AmL (IB), sygn. 2056 (Kościuszki 1)

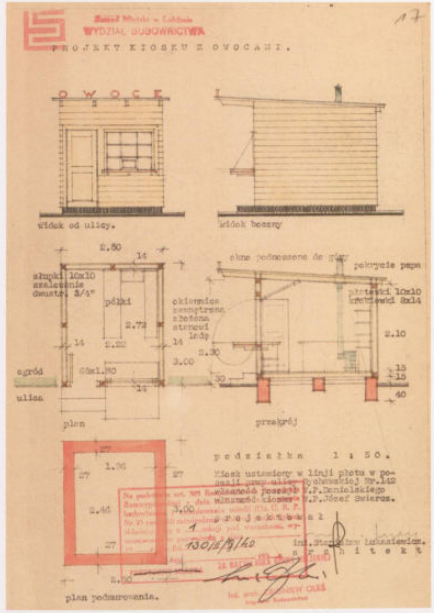
Il. 19. Projekt wielkoformatowych, malowanych reklam produktów firmy Schicht (Schicht-Lever S.A.): 1) proszku do prania „Radion" na ścianie kamienicy przy ul. Bernardyńskiej 24, 2) mydła „Jeleń" na ścianie kamienicy przy ul. Bernardyńskiej 9, wymiary 4 x 5,5 m i 6 x 8 m, autor Zygmunt Brodt, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 73 (Bernardyńska 9)

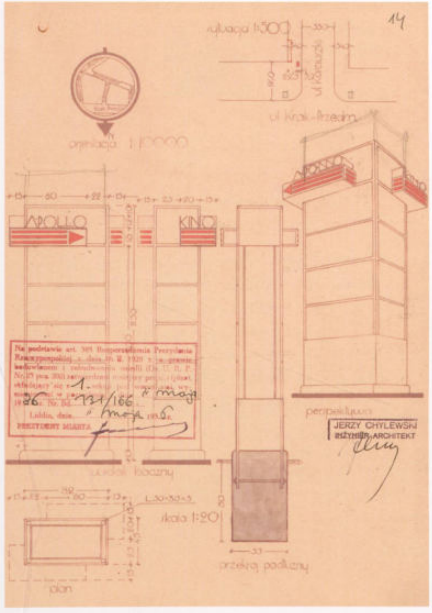
Il. 20. Projekt dwustronnego zegara, a zarazem reklamy zakładu zegarmistrzowskiego Wiktora Piotrowskiego przy ul. Kościuszki 1. Tego rodzaju urządzenia były zwolnione od miejskiego podatku od napisów, szyldów i reklam. Na rysunku widoczne poprawki, zapobiegające dublowaniu treści napisów. W uwagach do projektu zastrzeżono użycie materiałów trwałych – metalu zamiast drewna. Autor projektu Wacław Jelink, 1936, APL, AmL (IB), sygn. 2056

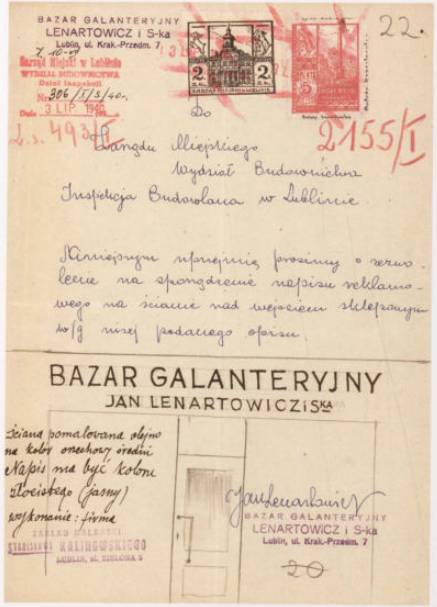
Il. 21. Kiosk o modernistycznej bryle i asymetrycznych otworach okiennych do sprzedaży owoców i lodów przy wejściu do gmachu Urzędu Pocztowo-Telegraficznego przy ul. Krakowskie Przedmieście 50 – przykład małej architektury miejskiej z elementami reklamowymi, rysunek perspektywiczny, niesygnowany, przed 1950, APL, AmL (IB), sygn. 2131

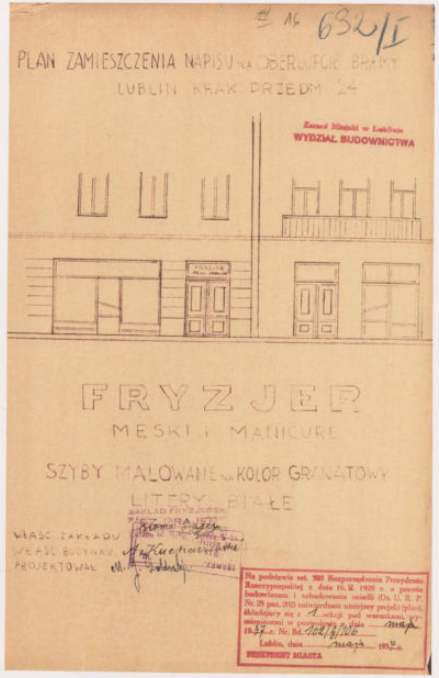
Il. 22. Tradycyjny, drewniany kiosk do sprzedaży owoców przy ul. Bychawskiej 142 (dziś ul. W. Kunickiego) wyposażony w uchylną okiennicę-ladę i piecyk, projekt Stanisława Łukasiewicza, przed 1951, APL, AmL (IB), sygn. 398

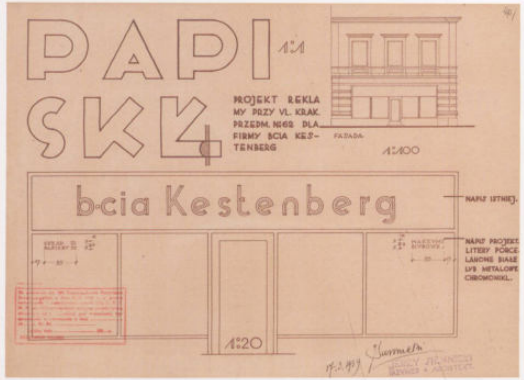
Il. 23. Uliczny słup reklamowy kina Apollo, tzw. kiosk reklamowy, służący do eksponowania fotosów, projekt Jerzego Chylewskiego, 1936, APL, AmL (IB), sygn. 3632 (Peowiaków 6)

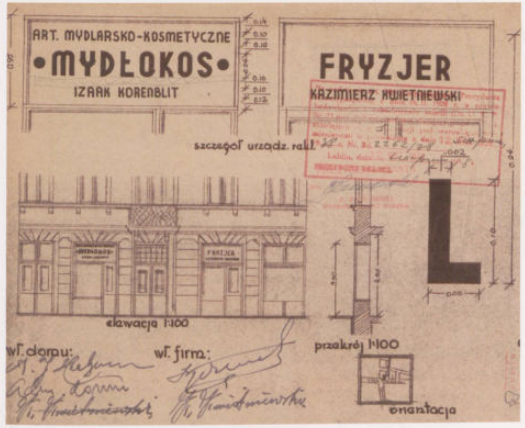
Il. 24. Projekt napisów reklamowych dla sklepu Jana Lenartowicza przy ul. Krakowskie Przedmieście 7 narysowany na podaniu, autor Stanisław Kalinowski (Zakład Malarski Stanisława Kalinowskiego), 1940, APL, AmL (IB), sygn. 5990 (Zielona 4)

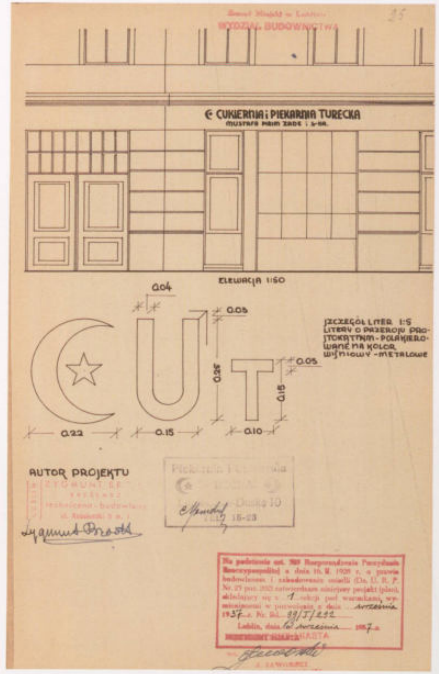
Il. 25. Projekt napisu dla zakładu fryzjerskiego Szamy Grajera przy ul. Krakowskie Przedmieście 24, autor M. J. Goldsztejn, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 2111

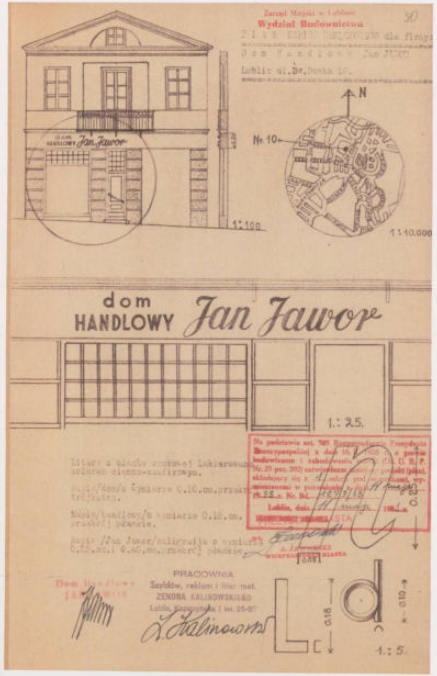
Il. 26. Projekt napisów dla sklepu braci Kestenbergów przy ul. Krakowskie Przedmieście 62, autor Jerzy Siennicki, 1939, APL, AmL, sygn. 2141 cz. I

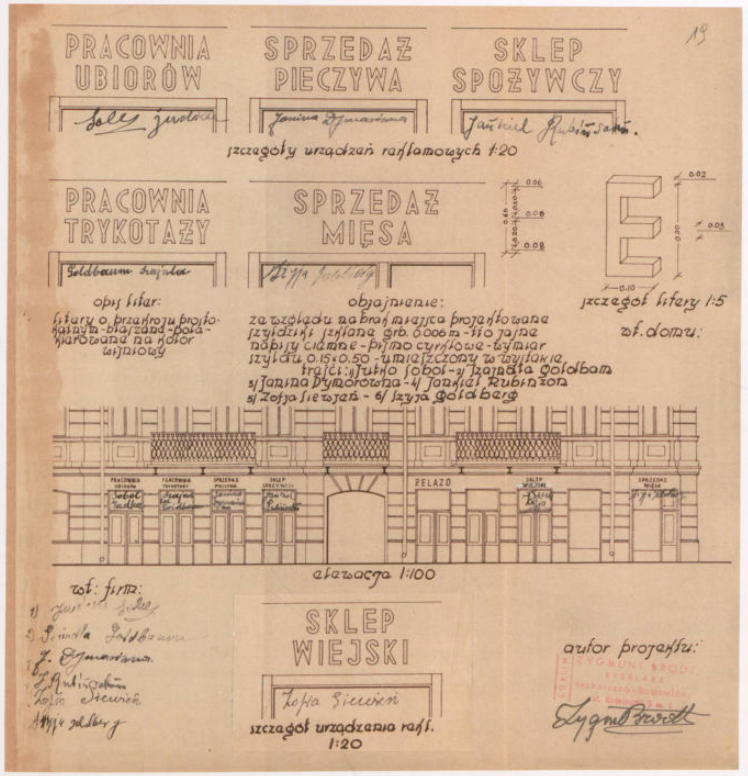
Il. 27. Projekt napisów dla sklepu Izaaka Korenblita i zakładu fryzjerskiego Kazimierza Kwietniewskiego przy ul. Krakowskie Przedmieście 57 (fragment), autor Zygmunt Brodt, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 2137

II. 28. Projekt napisu z półksiężycem i gwiazdą dla tureckiej cukierni i piekarni firmy Mustafa Pirim Zade i Spółka przy ul. Świętoduskiej 10, autor Zygmunt Brodt, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 5426

II. 29. Projekt napisu dla Domu Handlowego Jana Jawora przy ul. Świętoduskiej 10, autor Zenon Kalinowski (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego), 1938, APL, AmL (IB), sygn. 5426

II. 30. Projekt napisów dla lokali handlowych i pracowni przy ul. Zamojskiej 43 wykorzystujący podpisy właścicieli sklepów, autor Zygmunt Brodt, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 5952

Il. 31. Grotesk, smukłe litery o zaokrąglonych kształtach, napis źle rozplanowany i niewpisujący się w dekorację elewacji, fragment prawdopodobnie niezatwierdzonego projektu Zygmunta Brodta dla owocarni Samuela Cukierfajna przy ul. Królewskiej 15, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 2400

Il. 32. Grotesk, szerokie litery o zaokrąglonych kształtach i obniżonym optycznym „środku ciężkości", napis dobrze wkomponowany w łuk ślepej arkady nad oknem wystawowym, fragment projektu Juliusza Maczugi dla tej samej owocarni przy ul. Królewskiej 15, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 2400

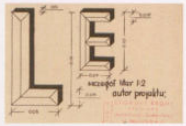
Il. 33. Grotesk, litery o harmonijnych proporcjach, urozmaicone przedłużeniami beleczek, napis dobrze rozplanowany, fragment projektu Stanisława Szklarskiego dla owocarni Stanisława Pachuty przy ul. Krakowskie Przedmieście 51, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 2132

Il. 34. Grotesk, litery o smukłych proporcjach i ostrych kątach, fragment projektu Zygmunta Brodta dla składu materiałów aptecznych i farb przy ul. Nowej 3, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 3301 (Nowa 2 i 3)

Il. 35. Grotesk, litery przestrzenne o trójkątnym przekroju – używane w napisach dla zakładów jubilerskich, optycznych i zegarmistrzowskich, fragment projektu Zygmunta Brodta dla zakładu zegarmistrzowsko-optycznego przy ul. Świętoduskiej 4, ok. 1939, APL, AmL (IB), sygn. 5423

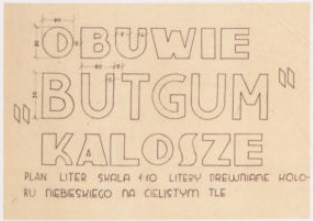
Il. 36. Budowa liter o trójkątnym przekroju, detal z projektu Zygmunta Brodta dla zakładu zegarmistrzowsko-optycznego przy ul. Świętoduskiej 4, ok. 1939, APL, AmL (IB), sygn. 5423

Il. 37. Bezszeryfowe, przestrzenne litery o trójkątnym przekroju i zróżnicowanych proporcjach (wąski prostokąt i koło) z dodaniem minuskulnego „e" (w nazwie sklepu) i minuskuły o zaokrąglonych kształtach (w nazwisku właściciela), fragment projektu Michała Krzywickiego dla sklepu z konfekcją przy ul. Zamojskiej 18, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 5932

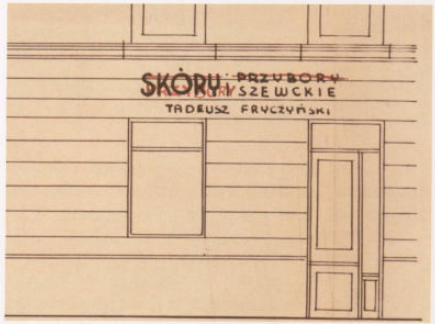
Il. 38. Napis w przejeździe bramy ułożony z płaskich drewnianych liter mocowanych do poziomych listew, grotesk bez wyrazu, fragment projektu Zenona Kalinowskiego (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego) dla pracowni stolarskiej przy ul. Krakowskie Przedmieście 30, 1936, APL, AmL (IB), sygn. 2115

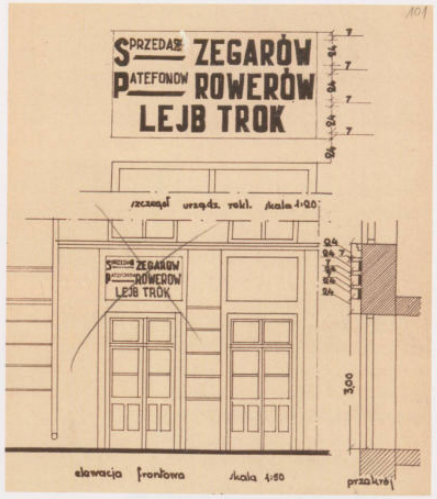
Il. 39. Napis ułożony z płaskich, bezszeryfowych majuskuł o zmiennej szerokości linii liter, fragment projektu Jakuba Szejnera dla hurtowni i sklepu obuwniczego przy ul. Świętoduskiej 12, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 5427

Il. 40 . Napis ułożony z dwóch rodzajów starannie stylizowanych minuskuł, fragment projektu Stanisława Pełczyńskiego dla zakładu fryzjerskiego przy Al. Racławickiej 6, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 4252

Il. 41. Napis SKÓRY i PRZYBORY SZEWCKIE poprawiony na PRZYBORY SZEWCKIE, fragment projektu Zygmunta Brodta dla sklepu przy ul. Koziej 2, 1937, APL, AmL (IB), sygn. 2086 (Kozia 2 i 4)

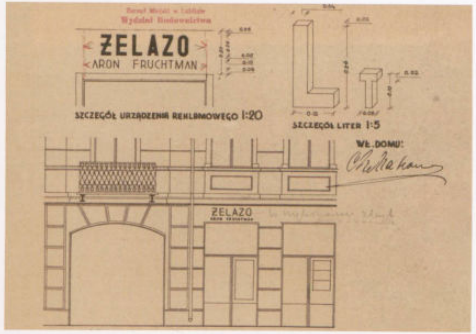
Il. 42. Napis zawierający zbyt długie wyliczenie towarów, chaotycznie zakomponowany; grube czarne linie nie pomagają w zrozumieniu treści, fragment niezatwierdzonego projektu Jakuba Szejnera dla sklepu Lejba Troka przy ul. Nowej 19, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 3312 (Nowa 23)

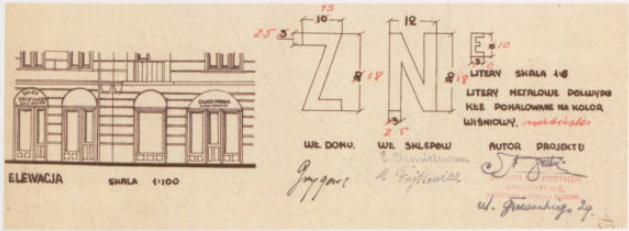
Il. 43. Napisy wykraczające poza szerokość witryny, fragment projektu Stanisława Fertnera dla owocarni, piekarni i piwiarni przy ul. G. Narutowicza 20, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 3222

Il. 44. Napis przekraczający szerokość wejścia do sklepu, skorygowany przez ułożenie go w trzech wierszach, fragment projektu Michała Krzywickiego dla sklepu spożywczego przy ul. Zielonej 1, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 5423 (Świętoduska 4)

Il. 45. Napis niewypełniający pola wyznaczonego przez szerokość wejścia, fragment projektu Zygmunta Brodta dla sklepu przy ul. Zamojskiej 43, 1938, APL, AmL (IB), sygn. 5952

Il. 46. Korekty wymiarów i barwy liter, fragment projektu Stanisława Fertnera dla sklepu spożywczego i owocarni przy ul. Zamojskiej 1, 1939, APL, AmL (IB), sygn. 5917

a

b

c

Il. 47. Zmiany szaty reklamowej Lublina w latach 1934-1938 na przykładzie fragmentu elewacji kamienicy przy ul. Lubartowskiej 9: a) fotografia Stefana Kiełszni wykonana w 1934 r., zbiory Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN", sygn. SK_060 (za zgodą spadkobierców Stefana Kiełszni), b) ten sam fragment po odświeżeniu elewacji, pomalowaniu drzwi, usunięciu większości reklam i afiszy oraz po modernizacji jednego napisu (fragment fotografii), 1938 r., APL, AmL (IB), sygn. 495 (Cyrulicza 2), c) fragment projektu ujednolicenia napisów reklamowych na elewacji tej kamienicy, 1938, autor M. Adamek, APL, AmL (IB), sygn. 495 (Cyrulicza 2)

FOTOGRAFIE

[001] Kamienica przy ulicy Bernardyńskiej 3 (Pałac Parysów)
Mieścił się tu m.in. skład futer „Alaska". W oknach pierwszego piętra powtórzona nazwa tej firmy. Po prawej sklep z wodą sodową (prawdopodobnie Lejba Rozenberga), dalej widoczny fragment narożnej kamienicy Bernardyńska 1 (Krakowskie Przedmieście 10/Przechodnia 2). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad bramą: SKŁAD FUTER »ALASKA« | HUDESA UNFLAJS, autor projektu M. Winograd, przed 7 września 1938, 89 x 139 mm, sygn. 68

[002] Sklep galanteryjny Marty i Ludwiki Kuczyńskich przy ulicy Bernardyńskiej 6
W witrynach wyeksponowane m.in. krawaty i chustki. Po lewej tabliczka z nazwą sklepu i nazwiskiem właścicielek, na drzwiach tabliczka z napisem: KOLORY | D. M. C. | SĄ TRWAŁE (reklama francuskiej firmy włókienniczej Dollfus-Mieg & Compagnie). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: M. L. KUCZYŃSKIE | GALANTERIA, autor projektu Zenon Kalinowski (Zakład Malarski Zenona Kalinowskiego), na odwrocie fotografii pieczątka Laboratorium Fotograficznego „Fotopraca" przy ul. Krakowskie Przedmieście 24, przed 15 października 1937, 88 x 134 mm, sygn. 70

[003] Sklep i zakłady usługowe przy ulicy Bernardyńskiej 6
Na lewo od bramy prawdopodobnie sklep kosmetyczny, na prawo zakłady fryzjerski i wyrobu trumien. Na drzwiach pierwszego z nich napis: TRWAŁA ONDULACJA | PAŃ i PANÓW, nad wejściem do drugiego: TRUMNY | METALOWE | WIEŃCE, z boku szyld z wizerunkiem trumny i napisem PRACOWNIA TRU(MIEN). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: FRYZJER | ZENDEL NOECH ZEMELMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 27 kwietnia 1938, 88 x 139 mm, sygn. 70

[004] Gdyński Dom Handlowy przy ulicy Bernardyńskiej 6
Nazwa firmy powtórzona w witrynie. Po prawej dwa szyldy, na których dają się odczytać tylko fragmenty napisów: KALOSZE (...) oraz PRACOWNIA (?) OBUWIA. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: GDYŃSKI | DOM HANDLOWY | MAKSYMILJAN CZERWONY I S-KA, autor projektu Michał Krzywicki, 1936-1939, 136 x 86 mm, sygn. 70

[005] Zniszczone kamienice przy ulicy Bernardyńskiej
Po lewej kamienica Bernardyńska 8, spalona w 1944 r., po prawej – Bernardyńska 10, zaniedbana i zniszczona przez wilgoć spowodowaną prawdopodobnie bliskością kanału. ▪ Zdjęcie przy planie przebudowy kamienicy Bernardyńska 10, autor projektu Henryk Bajszczak, na fotografii wykonano szkic projektowanej kondygnacji, przed 16 września 1948, 56 x 82 mm, sygn. 74 (Bernardyńska 10)

[006] Zakład fryzjerski i sklep mięsny przy ulicy Bernardyńskiej 17 (róg Wesołej)
Tu mieścił się też skład materiałów aptecznych i farb Fajgi Finkelstein. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: SPRZEDAŻ MIĘSA | SZULIM ZYLBERMAN, OWOCARNIA | AGNIESZKA KUŚMIERCZYK, autor projektu Stanisław Fertner, przed 5 czerwca 1939, 89 x 139 mm, sygn. 81

[007] Drewniany kiosk-owocarnia Agnieszki Kuśmierczyk przy ulicy Bernardyńskiej 17 (róg Wesołej)

Na drzwiach tabliczka w napisem: WYROBY TYTONIOWE (u góry) i reklama krakowskiej fabryki tutek i bibułek do papierosów „Herbewo" (u dołu). Na parkanie po lewej – plakat propagujący Pożyczkę Obrony Przeciwlotniczej i afisz lub obwieszczenie, po prawej – tabliczka reklamowa z napisem: SIATKI DRUCIANE | T. CHRZANOWSKI | WESOŁA Nr 3 (...). ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: SPRZEDAŻ MIĘSA | SZULIM ZYLBERMAN, OWOCARNIA | AGNIESZKA KUŚMIERCZYK, autor projektu Stanisław Fertner, przed 5 czerwca 1939, 139 x 89 mm, sygn. 81

[008] Warsztat mebli drewnianych mistrza stolarskiego Aleksandra Wierzbickiego i zarazem miejsce sprzedaży tych mebli przy ulicy Bernardyńskiej 24 (róg Miedzianej)

Na wystawie szklana tabliczka z napisem: WYRÓB | MEBLI | NOWOCZESNYCH. Witryna zabezpieczona drewnianymi harmonijkowymi okiennicami. ■ Zdjęcie luźne, zapewne załącznik do podania właściciela zakładu o zatwierdzenie wspomnianej tabliczki, przed 17 marca 1939, 135 x 86 mm, sygn. 84

[009] Dom przy ulicy Bychawskiej 9, znajdujący się w bardzo złym stanie i wkrótce rozebrany

Na elewacji, po lewej, widoczna reklama obrazkowa lub szyld z wizerunkiem damskiego buta. W ankiecie z 20 października 1936 r. posesja opisana jest jako należąca do Zarządu Miejskiego i niezabudowana. Po wyburzeniu domu, przez tę parcelę poprowadzono drogę łączącą ul. Bychawską i pobliski plac targowy. ■ Fotografię dokumentującą stan budynku wykonał dyrektor Miejskich Wodociągów i Kanalizacji w Lublinie inż. Eugeniusz Górecki przed rozpoczęciem prac przy instalacji wodociągowej na Al. Marszałka J. Piłsudskiego, na odwrocie adnotacje, pieczątka i podpis E. Góreckiego, strzałki na zdjęciu wskazują pęknięcia ścian, 17 sierpnia 1936, 177 x 127 mm, sygn. 276

[010] Dom przy ulicy Bychawskiej 9, znajdujący się w bardzo złym stanie i wkrótce rozebrany

Na parkanie, po lewej, widoczne fragmenty afiszy. ■ Fotografię dokumentującą stan budynku wykonał dyrektor Miejskich Wodociągów i Kanalizacji w Lublinie inż. Eugeniusz Górecki przed rozpoczęciem prac przy instalacji wodociągowej na Al. Marszałka J. Piłsudskiego, na odwrocie adnotacje, pieczątka i podpis E. Góreckiego, strzałki na zdjęciu wskazują pęknięcia ścian, 17 sierpnia 1936, 177 x 127 mm, sygn. 276

[011] Kamienica przy ulicy Bychawskiej 49 (róg Leśnej)

Po lewej tablica ogłoszeniowa, w okresie międzywojennym zwana „ekranem reklamowym", obok drewniany sklep spożywczy, w głębi szopa, w której prowadzono sprzedaż opału (węgla, drew) i paszy (owsa, sieczki, siana). Na tablicy ogłoszeniowej afisze polskich filmów, takich jak np.: *Trzy serca* (grany w marcu 1939 r. w lubelskim kinie „Apollo"), *Wielki walc* (w tym samym czasie pokazywany w kinie „Corso"), *Dorożkarz nr 13* (grany w kwietniu 1937 r. w kinie „Apollo", może także później) oraz prawdopodobnie afisz zapowiadający film *Mały buntownik* (w 1936 r. grany w kinie „Apollo", we wrześniu i w październiku 1937 r. w „Rialto"). Na fotografii wykreślono zarys planowanego trzypiętrowego „domu dochodowego", czyli kamienicy czynszowej. Projekt przewidywał też podziemny schron przeciwgazowy. W 1948 r. dom był wybudowany, zadaszony, ale nie wykończony. Prace przy nim podjęto ponownie w 1949 r. ■ Zdjęcie dołączone do projektu architektonicznego, autor projektu Tadeusz Witkowski. Na fotografii zaznaczono także zasięg dodatkowej kondygnacji, przed 2 czerwca 1939 (wiosna 1939 ?), 89 x 139 mm, sygn. 313

[012] Kamienica przy ulicy Bychawskiej 61 (róg Czeskiej)
Na parterze (od lewej) warsztat szewski i sklep spożywczy. Na skrzydłach drzwi zewnętrznych reklamy mydła „Jeleń" i proszku „Radion" – produktów firmy Schicht-Lever S.A. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne przy projekcie powiększenia okien na parterze, autor projektu Michał Krzywicki, przed 9 maja 1938, 86 x 136 mm, sygn. 325

[013] Ulica Cicha. Widok od ul. 3 Maja
Perspektywę ulicy zamyka, będący w trakcie budowy, dom przy Cichej 7a. ■ Zdjęcie luźne, zachowane w aktach nieruchomości przy ul. Cichej 7a, wykonane prawdopodobnie w związku z korektą planu architektonicznego tego budynku, autor projektu Tadeusz Witkowski, na fotografii narysowano najwyższą kondygnację, a na odwrocie – szkic elewacji, 1938-1939, 169 x 118 mm, sygn. 438 (Cicha 7a)

[014] Kamienica przy ulicy Cyruliczej 1 (Lubartowska 7)
Na ścianie fragment plakatu lub afisza, na którym czytelne jest tylko słowo głosuj. Po lewej widoczny fragment kiosku. ▪ Odbitki tego zdjęcia dołączono do dwóch projektów: 1) wykucia okna wystawowego w sklepie mydlarsko-kosmetycznym Abrama Samuela Wajnfelda i 2) zmiany futryny wystawy tego samego sklepu, autor projektów Michał Krzywicki, 1937-1939, 135 x 83 mm, sygn. 494 (Cyrulicza 1)

[015] Sklep mydlarsko-kosmetyczny Abrama Samuela Wajnfelda w ściętym narożniku domu u zbiegu ulic Cyruliczej i Lubartowskiej (Cyrulicza 1/Lubartowska 7)
Po lewej ul. Cyrulicza, po prawej ul. Lubartowska. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu, który miał być umieszczony na matowej szybie nad wejściem i witryną: ART. MYDLARSKO-KOSMETYCZNE | »HELIOS« | SAMUEL WAJNFELD, autor projektu Michał Krzywicki, przed 17 czerwca 1939, 139 x 89 mm, sygn. 494 (Cyrulicza 1)

[016] Wytwórnia słodyczy oraz sklepy galanteryjny i materiałów piśmiennych przy ulicy Lubartowskiej 9 (Cyrulicza 2)

Widoczna reklama francuskiej firmy DMC (Dollfus-Mieg & Compagnie), a także reklamy mydła „Jeleń" i proszku do prania „Radion" firmy Schicht-Lever S.A. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: FABRYKA CUKROW (!) | GITLA HOROWICZ, GALANTERIA | SURA GOLD, MATERIALY (!) PISMIENNE (!) | SZLOMA GOJNO, JADŁODAJNIA | ROSZA KORNFELD, NACZYNIA | ABRAM ZYSERMANN, autor projektu M. Adamek, przed 13 sierpnia 1938, 88 x 139 mm, sygn. 495 (Cyrulicza 2)

[017] Sklep z materiałami piśmiennymi, jadłodajnia i sklep z naczyniami przy ulicy Lubartowskiej 9 (Cyrulicza 2)

Na drzwiach jadłodajni dwujęzyczne napisy: KOSZERNE i כשר. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: FABRYKA CUKROW (!) | GITLA HOROWICZ, GALANTERIA | SURA GOLD, MATERIALY (!) PISMIENNE (!) | SZLOMA GOJNO, JADŁODAJNIA | ROSZA KORNFELD, NACZYNIA | ABRAM ZYSERMANN, autor projektu M. Adamek, przed 13 sierpnia 1938, 88 x 139 mm, sygn. 495 (Cyrulicza 2)

[018] Sklepy przy ulicy Cyruliczej 4
Od lewej: owocarnia, skład manufaktury, druga owocarnia oraz sklep z bielizną i galanterią. W nadświetlu witryny pierwszej owocarni napis: SPRZEDAŻ OWOCÓW | POŁUDNIOWYCH, a nad wejściem do galanterii: TOWARY BIELIŹNIANE | i GALANTERIA. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie ośmiu napisów: »CENTROWOC« | MAŁKA ETINGER i SKA, SKŁAD MANUFAKTURY | SZLOMA RAJZ, OWOCARNIA | MARIA FRANDLICH (podpis: „Frajndlich"), GALANTERIA | BRUCHA SZWERDSZAFT, SPOŻYWCZY | MOJŻESZ ZYLBERSZTAJN (podpis: „Zylbersztejn"), MANUFAKTURA | RYWKA ZYGIELWAKS, WYTWÓRNIA WAFLI | EZRA HOLCKIENER, JADŁODAJNIA | ARON JELENNIEWICZ (podpis: „Jeleniewicz"), autor projektu A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), przed 13 sierpnia 1938, 86 x 135 mm, sygn. 496

[019] Sklepy przy ulicy Cyruliczej 4
Od lewej: sklep spożywczy, sklep z towarami manufakturowymi, wytwórnia wafli, jadłodajnia, dalej widoczny fragment kamienicy Cyrulicza 6 ze sklepem spożywczym na parterze. Na drzwiach drugiego sklepu od lewej dwujęzyczne napisy: TOWARY BŁAWATNE, פֿערקויף פֿערשידענע שניט סחורה. מענער דאמען שטאָפֿן (*jid.* Sprzedaż różnych towarów krawieckich. Męskie i damskie materiały). Większość napisów po modernizacji, ale brzmienie niektórych odbiega od wersji w projektach (np. TOWARY MANUFAKTURNE, PIWIARNIA | JADŁODAJNIA | ARON JELENIEWICZ). ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie ośmiu napisów: »CENTROWOC« | MAŁKA ETINGER i SKA, SKŁAD MANUFAKTURY | SZLOMA RAJZ, OWOCARNIA | MARIA FRANDLICH (podpis: „Frajndlich"), GALANTERIA | BRUCHA SZWERDSZAFT, SPOŻYWCZY | MOJŻESZ ZYLBERSZTAJN (podpis: „Zylbersztejn"), MANUFAKTURA | RYWKA ZYGIELWAKS, WYTWÓRNIA WAFLI | EZRA HOLCKIENER, JADŁODAJNIA | ARON JELENNIEWICZ (podpis: „Jeleniewicz"), autor projektu A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), przed 13 sierpnia 1938, 86 x 134 mm, sygn. 496

[020] Ruiny oficyny domu przy ulicy Długiej 13
W 1939 r. budynek ten był opisywany jako pilnie wymagający remontu. ▪ Fotografia luźna, wykonana zapewne przy okazji powojennych oględzin budynku, 1945-1948, 86 x 60 mm, sygn. 798

[021] Ruiny oficyny domu przy ulicy Długiej 13
W 1939 r. budynek ten był opisywany jako pilnie wymagający remontu. ▪ Fotografia luźna, wykonana zapewne przy okazji powojennych oględzin budynku, 1945-1948, 62 x 85 mm, sygn. 798

[022] Skrzyżowanie ulic Fabrycznej i Zamojskiej
Na prawo posesja przy Fabrycznej 2, położona w widłach rzek Bystrzycy i Czerniejówki, zajęta przez zabudowania Lubelskiej Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Plon" (do 1930 r. fabryka Wacława Moritza). W dali, po lewej – kiosk z napisem POLWIN, po prawej – most na Bystrzycy. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z układaniem chodnika, 1938-1939 (przed 7 marca 1939 ?), 84 x 117 mm, sygn. 1323 (Fabryczna 2)

[023] Chodnik przy ulicy Fabrycznej, w dali ulica Zamojska
Na prawo – posesja przy Fabrycznej 2, położona w widłach rzek Bystrzycy i Czerniejówki, zajęta przez zabudowania Lubelskiej Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Plon" (do 1930 r. fabryka Wacława Moritza). W dali, po lewej – kiosk z napisem POLWIN, po prawej – most na Bystrzycy. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z układaniem chodnika, 1938-1939 (przed 7 marca 1939 ?), 84 x 117 mm, sygn. 1323 (Fabryczna 2)

[024] Zabudowania przy ulicy Fabrycznej 2 (róg Zamojskiej)
Po lewej „ekran reklamowy", czyli tablica ogłoszeń, należący do Związku Inwalidów, za nim portiernia (zarazem dom stróża) Lubelskiej Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Plon" (do 1930 r. fabryka Wacława Moritza) i parterowy budynek mieszczący mieszkania i biura fabryczne. Po prawej kościół św. Michała Archanioła (wzniesiony w latach 1930-1938) z charakterystyczną wieżą. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z likwidacją tablicy ogłoszeń przyczyniającej się do zawilgocenia portierni, przed 7 marca 1939, 84 x 117 mm, sygn. 1323

[025] Zabudowania przy ulicy Fabrycznej 2 (róg Zamojskiej)
W centrum portiernia (zarazem dom stróża) Lubelskiej Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Plon" (do 1930 r. fabryka Wacława Moritza), przed nią tablica ogłoszeniowa, należąca do Związku Inwalidów, z plakatem reklamowym środków do prania firmy Alboril (Fabryka Chemiczna P. Strahl i Spółka w Szopienicach Śląskich) oraz z afiszami filmów granych w kinie „Apollo": *Szczęśliwa trzynastka*, *Motyl hiszpański*, *Parada miłości*, *Władczyni puszczy*, *Pod Twoją obronę*, *Golgota*, *Żółty skarb*. W tle wieża kościoła św. Michała Archanioła. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z likwidacją tablicy ogłoszeń przyczyniającej się do zawilgocenia portierni, przed 7 marca 1939, 84 x 117 mm, sygn. 1323

[026] Zabudowania Lubelskiej Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Plon" (do 1930 r. fabryka Wacława Moritza) przy ulicy Fabrycznej 2
Od lewej portiernia (zarazem dom stróża) i parterowy budynek, w którym mieściły się biura fabryki i mieszkania. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z planem rozbudowy portierni lub likwidacją, znajdującej się tuż przy niej, tablicy ogłoszeń, 1938-1939 (przed 7 marca 1939 ?), 84 x 117 mm, sygn. 1323

[027] Zabudowania przy ulicy Fabrycznej 7
Na tej posesji pod koniec lat 30. XX w. działały m.in. kuźnia i zakład stolarski. Na pierwszym planie nowy most na Czerniejówce, w tle – kościół św. Michała Archanioła. ▪ Zdjęcie luźne, dokumentujące stan zabudowy posesji, być może wykonane w związku ze sprawami murowanej budki na tej posesji (przeniesienie budki, rozbiórka, wyprowadzenie się lokatorki) w latach 1938-1939, 89 x 139 mm, sygn. 1328

[028] Zabudowania przy ulicy Fabrycznej 7. Widok od strony skrzyżowania z ul. Bronowicką
▪ Zdjęcie luźne, dokumentujące stan zabudowy posesji, być może wykonane w związku ze sprawami murowanej budki na tej posesji (przeniesienie budki, rozbiórka, wyprowadzenie się lokatorki) w latach 1938-1939, 89 x 139 mm, sygn. 1328

[029] Budka przy ulicy Fabrycznej 7
Pod koniec lat 30. XX w. była zamieszkana. ▪ Zdjęcie luźne, dokumentujące stan zabudowy posesji, wykonane prawdopodobnie w związku z planami przeniesienia budki, jej rozbiórki lub sprawą wyprowadzenia się lokatorki w latach 1938-1939, 89 x 139 mm, sygn. 1328

[030] Zakłady Wacława Łabęckiego przy ulicy Farbiarskiej 4
Mieściły się tutaj: zakład kąpielowy (łaźnia), farbiarnia, pralnia chemiczna, mieszkanie właściciela. Nad wejściem po lewej napis: KĄPIELE. Przed budynkiem pozuje prawdopodobnie W. Łabęcki. Ulica nie posiada jeszcze twardej nawierzchni. ▪ Zdjęcie na okładce projektu rozbudowy bocznych skrzydeł zakładów W. Łabęckiego, projekt niesygnowany (przypisywany Jerzemu Siennickiemu), fotografia na papierze matowym, po 16 grudnia 1937, 114 x 176 mm, sygn. 1376

[031] Budynek administracyjno-mieszkalny Drożdżowni i Gorzelni „Lublin" Stanisława Wrzodaka przy ulicy Bychawskiej 24 (dziś W. Kunickiego 28a) u zbiegu z Garbarską
Nad wejściem po prawej napis: KANTOR. Po lewej, w dali, widoczna wieża kościoła św. Michała Archanioła przy ul. Fabrycznej. ▪ Zdjęcie dołączone do projektu trzypiętrowego budynku przy ul. Garbarskiej 16, w którym miały się mieścić biura drożdżowni i mieszkania. Miał on stanąć na placu po parterowym domu, należącym niegdyś do braci Klementiewych, opuszczonym, zrujnowanym, następnie zniszczonym przez wichurę (9 lutego 1934 r.) i rozebranym (w latach 1934-1935). Nowy gmach miał się łączyć z przedstawionym na fotografii. Z tego projektu, autorstwa Jerzego Siennickiego, zrealizowano tylko budowę schronu. Zdjęcie wykonane przed 29 lipca 1938, 50 x 66 mm, sygn. 1489 (Garbarska 16)

[032] Przebudowa lokalu w kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 38 (róg Kapucyńskiej) dla lubelskiego oddziału Fabryki Sukna „Karol Jankowski i Syn" w Bielsku

Budową kierował Tadeusz Witkowski, a prace prowadziło Przedsiębiorstwo Budowlane M. Chodorowskiego i J. Banasika. Informują o tym transparent i tablica widoczne na fotografii. Po lewej sklep kolonialny Antoniego Krychowskiego, po prawej tabliczka z napisem FIRANKI | KOLORY | (...). ▪ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne załącznik do projektu przebudowy sklepu firmy Karol Jankowski i Syn, autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 22 kwietnia 1936, 118 x 178 mm, sygn. 1932 (Kapucyńska 2)

[033] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 38

Od lewej: księgarnia („Nasza Księgarnia" S.A. Związku Nauczycielstwa Polskiego), remontowany lokal przeznaczony na Dom Handlowy Jana Jawora (zob. fot. 301), sklep firmowy Fabryki Sukna „Karol Jankowski i Syn" w Bielsku (po modernizacji). Na elewacji tablica z listą miast, w których działały składy sukna fabryki w Bielsku. ▪ Zdjęcie przy projekcie neonu JAN JAWOR, autor projektu Marian Pyrek, przed 10 marca 1939, 89 x 138 mm, sygn. 1932 (Kapucyńska 2)

[034] Kamienica na rogu Krakowskiego Przedmieścia i Kapucyńskiej (Krakowskie Przedmieście 38/Kapucyńska 2)
W narożniku – magazyn bławatny Mieczysława Goldcwajga, po lewej – skład Fabryki Sukna „Karol Jankowski i Syn" w Bielsku. Na prowizorycznym parkanie plakat Obozu Zjednoczenia Narodowego i afisz kino-teatru „Stylowy" (Krakowskie Przedmieście 48), zapowiadający film *Batalia nieostrożności*. ■ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z planem umieszczenia na dachu kamienicy reklamy firmy Tungsram (Zjednoczone Fabryki Żarówek „Tungsram" w Warszawie – polska filia węgierskiej firmy produkującej żarówki i lampy radiowe), wywołane w lubelskim atelier „Sztuka" przy ul. Krakowskie Przedmieście 41 (w dolnym prawym rogu zdjęcia ślepo tłoczona sygnatura zakładu), na fotografii ołówkowy szkic reklamy, na odwrocie – adnotacje, ok. 1939, 176 x 128 mm, sygn. 1932 (Kapucyńska 2)

[035] Pracownia czapnicza i sklep Stanisława Januszewskiego przy ulicy Kapucyńskiej 2
Nad wejściem i witryną szyld z napisem: WYTWÓRNIA CZAPEK i SKŁAD KAPELUSZY MĘSKICH | S. JANUSZEWSKI i z sygnaturą malarza szyldu K. KALINOWSKI w prawym dolnym rogu. Nad szyldem ośmioramienna gwiazda z napisem: LUBLIN MAJSTER CECHOWY, po obu stronach szyldu – okrągłe plakietki z wizerunkiem medalu Wystawy Przemysłowo-Rolniczej w Lublinie w 1901 r. (awers i rewers). Na lewo od wejścia tabliczka: MIEJSCE POSTOJU | DLA 5CIU DOROŻEK | SAMOCHODOWYCH. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów z liter aluminiowych mocowanych do matowego szkła: CZAPKI i | KAPELUSZE (w nadświetlu drzwi) oraz STANISŁAW | JANUSZEWSKI (w nadświetlu okna wystawowego), autor projektu Jerzy Siennicki, przed 9 maja 1939, 168 x 128 mm, sygn. 1932

[036] Sklep fotograficzny przy ulicy Kapucyńskiej 2 (Skład Przyborów Fotograficznych Edward Hartwig i S-ka)

Na wystawie oprawione fotografie (m.in. pejzaże wiejskie i portrety dzieci), klisze fotograficzne i obiektywy do aparatów oraz tabliczka z napisem: Wszystkie zdjęcia | wykonane przez | Edwarda Hartwiga | Lublin Narutowicza 19. Na drzwiach wywieszki: MITTAG | OBIAD | 13-14 oraz Geschl(echt) | Zamkni(ęte). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad witryną sklepu: »FOTO« L. E. HARTWIG I SKA »FOTO«, projekt sygnowany nieczytelnym podpisem, przed 21 grudnia 1940, autorem fotografii jest prawdopodobnie Edward Hartwig, 77 x 112 mm, sygn. 1932

[037] Restauracja „Pod Piątką" Władysława Jaskólskiego i zakład fryzjerski Hersza Korenbluma przy ulicy Kapucyńskiej 5

Po prawej stronie bramy m.in. szyldy krawców. Na szybach wystawowych napisy: OBIADY | KOLACJE oraz FRYZJER | DAMSKI i MĘSKI | Czesanie PAŃ | Manicure. Na drzwiach zakładu fryzjerskiego napis Entrée (*fr.* wejście), teksty na afiszach nieczytelne. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów dla restauracji i zakładu fryzjerskiego, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 13 lipca 1937, 67 x 87 mm, sygn. 1935

[038] Sklep z materiałami elektrotechnicznymi i fotograficznymi Noecha Rozenbauma przy ulicy Kapucyńskiej 6 (Skład Artykułów Elektrotechnicznych Radiowych i Przyborów do Fotografii)
Na szyldzie napis: mate(ri)ały | ELEKTROTECHNICZNE | NOECH ROZENBAUM, z boku: SPRZĘT | RADJOWY | i | ODBIORNIKI oraz APARATY | i | PRZYBORY | FOTOGRAFICZNE. Na wystawie liczne reklamy, w tym plakaty reklamowe firmy Philips i jej wyrobów oraz żarówek firmy Tungsram. Po lewej zakład fryzjerski oznaczony szyldem nad wejściem i mniejszym, ośmiobocznym z napisem FRYZJER | MĘSKI, na drzwiach napis FRYZJER | (DAMS)KI MĘSKI | MANICURE oraz wywieszka CENY | ZNIŻONE. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: N. ROZENBAUM (nad wejściem), ELEKTRO – FOTO – RADIO (w nadświetlu witryny) oraz trójbarwnego, poprzecznego neonu RADIO PHILIPS (ołówkiem zaznaczono na fotografii jego lokalizację), autor projektu Michał Krzywicki, na odwrocie pieczątka tuszowa zakładu Foto „Bernardi" Eliasza Funka przy ul. Krakowskie Przedmieście 60, przed 30 listopada 1936, 135 x 84 mm, sygn. 1936

[039] Owocarnia i zakład fryzjerski przy ulicy Kapucyńskiej 6
Po lewej widoczny fragment budynku przy Kapucyńskiej 4 (Komunalna Kasa Oszczędnościowa w Lublinie). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OWOCARNIA HELENY WIELUŃSKIEJ, autor projektu Antoni Wieluński, przed 27 kwietnia 1938, 88 x 117 mm, sygn. 1936

[040] Sklep z konfekcją damską przy ulicy Kapucyńskiej 6

■ Zdjęcie przy projekcie napisów: MARIA ZIELIŃSKA (nad witryną) i KONFEKCJA DAMSKA (na szybie), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 4 kwietnia 1938, 120 x 85 mm, sygn. 1936

[041] Sklepy przy ulicy H. Kołłątaja 4

Od lewej: owocarnia, zakład krawiectwa damskiego, sklep spożywczy. Nad wejściem do owocarni poprzeczna reklama wody sodowej. Na prawo od bramy domu, na drzwiach zakładu krawieckiego tabliczka z częściowo czytelnym napisem: J. WYSOCKI (...). ■ Takie same zdjęcia, różniące się tylko opracowaniem krawędzi, dołączono do dwóch różnych projektów trzech napisów w nadświetlach witryn: 1) OWOCARNIA | SZYMON WAJNBUCH, JAN WYSOCKI | KRAWIEC | DAMSKI, SKLEP SPOŻYWCZY | SARA BLUMBERG (projekt niezatwierdzony) oraz 2) OWOCARNIA | SZYMON WAJNBUCH, KRAWIEC | DAMSKI | JAN WYSOCKI, SKLEP | SPOŻYWCZY | STANISŁAW MEKSUŁA (zatwierdzony z poprawkami), autor projektów Zygmunt Brodt, przed 26 kwietnia 1938, 89 x 116 mm, sygn. 2010

[042] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 46 (Kościuszki 1) zniszczona przez bomby i pożar 9 września 1939 r.
Ruiny rozebrano. Po wojnie urządzono w tym miejscu plac Józefa Czechowicza z pomnikiem poety, który zginął pod gruzami tego domu w zakładzie fryzjerskim Felicji Ostrowskiej (po lewej). W centrum fotografii – skład materiałów aptecznych i farb Stanisława Radeckiego. Sprzedawano tu także przybory fotograficzne. Po prawej widoczny fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 48. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu dla składu materiałów aptecznych, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 17 marca 1938, 89 x 116 mm, sygn. 2056 (Kościuszki 1)

[043] Zakład fryzjerski Felicji Ostrowskiej przy ulicy Krakowskie Przedmieście 46 (Kościuszki 1) – miejsce śmierci poety Józefa Czechowicza (9 września 1939 r.)
Na szybie napis: FRYZJER | FELICJA OSTROWSKA, w witrynie: FRYZJER DAMSK(I) | Manicure DLA PAŃ i PANÓW. Po obu stronach wejścia do kamienicy szyldy m.in. pracowni gorseciarskiej i prawdopodobnie pracowni okryć. Po lewej sklep firmy E. Wedel, po prawej – fragment witryny składu materiałów i farb Stanisława Radeckiego. Dobrze widoczne szlachetne podziały przeszkleń drzwi i dekoracyjne zakończenia składanych krat. ■ Zdjęcie na okładce projektu napisu na szybie wystawowej: FRYZJER | FELICJA OSTROWSKA, autor projektu Henryk Paprocki, przed 31 marca 1939, 85 x 135 mm, sygn. 2056 (Kościuszki 1)

[044] Sklepy przy ulicy T. Kościuszki 1 (Krakowskie Przemieście 46)
Od lewej: zakład rymarski braci Forszteter, sklep z wyrobami tytoniowymi Albina Domiczka, kantor wymiany walut Stefana Andrunasa. Ulica wysadzana drzewkami akacjowymi. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: ALBIN DOMICZEK, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 listopada 1938, 90 x 141 mm, sygn. 2056 (Kościuszki 1)

[045] Sklep z rękawiczkami i innymi wyrobami galanteryjnymi przy ulicy T. Kościuszki 1 (Krakowskie Przedmieście 46)
Na wystawie wywieszka z nazwiskiem właściciela E. KOZŁOWSKI. Po prawej witryna pracowni krawieckiej, na której widnieje napis: PRACOWNIA | UBIORÓW GOTOWYCH | MĘSKICH UCZNIOWSKICH | NA ZAMÓWIENIE | (...). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: RĘKAWICZNIK | EUGENIUSZ KOZŁOWSKI, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 29 listopada 1937, 118 x 87 mm, sygn. 2056 (Kościuszki 1)

[046] Zakład rymarski przy ulicy T. Kościuszki 1 (Krakowskie Przedmieście 46)
Na szybie napis: WYROBY POWROŹNICZE i PODRÓŻNE. Po lewej – cukiernia. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: ZAKŁAD RYMARSKI | B-CIA FORSZTETER i S-KA, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 27 września 1937, 88 x 63 mm, sygn. 2056 (Kościuszki 1)

[047] Kamienica przy ulicy T. Kościuszki 7
Po lewej stronie bramy zakład tapicerski, po prawej – owocarnia, ostatni napis (poniżej balkonu) nieczytelny. ■ Zdjęcie dołączone do dwóch projektów napisów tej samej treści, różniących się lokalizacją i liternictwem: TAPICER | SAMUEL KAWE **oraz** OWOCARNIA | WOLF AWERBUCH, autor projektów Zygmunt Brodt, przed 22 kwietnia 1938, 89 x 119 mm, sygn. 2061

[048] Sklep z alkoholem w kamienicy u zbiegu ulic Kowalskiej i Lubartowskiej (Kowalska 2/Lubartowska 1). Widok od Lubartowskiej

Nad wejściem (po prawej) napis: DETALICZNA SPRZEDAŻ | (WYROBÓW ALKOHOLOWYCH) | JANINA KOMONIACZEWSKA. Napisy na szybie wystawowej, na tabliczkach wiszących na drzwiach i na małym szyldzie po lewej nieczytelne. Dobrze widoczne dodatkowe zabezpieczenie dolnej części rynny. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: WÓDKA | JANINA KOMONIACZEWSKA, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 10 maja 1938, 137 x 87 mm, sygn. 2072 (Kowalska 2)

[049] Wejście do domu przy ulicy Kowalskiej 4

Po obu stronach bramy – sklepy. Na okiennicy po lewej reklamy firmy Berson (Polska Fabryka Wyrobów Gumowych „Berson" w Krakowie). Poniżej balkonu widoczny fragment zniszczonego, malowanego napisu. ■ Zdjęcie dołączone do projektu likwidacji zewnętrznych galerii komunikacyjnych (tzw. ganków podwórzowych), połączenia mieszkań z klatką schodową oraz poszerzenia sieni, autor projektu Michał Krzywicki, 1937-1938 (przed 29 lipca 1937 ?), 129 x 178 mm, sygn. 2074

[050] Wędliniarnia Stanisława Jasińskiego, sklep z ubraniami Mariana Wajnmana i cukiernia Anieli Fryczyńskiej w kamienicy u zbiegu ulicy Koziej i Placu Króla Łokietka (Kozia 2/Łokietka 3). Widok od Placu Króla Łokietka

■ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie napisów: WĘDLINIARNIA | STANISŁAW JASIŃSKI, PIECZYWO i CUKRY | ANIELA FRYCZYŃSKA, SKÓRY i PRZYBORY | SZEWCKIE | TADEUSZ FRYCZYŃSKI, »BELA-VIRINO« | DINA RUBINSZTAJN, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 29 września 1937, 56 x 89 mm, sygn. 2086 (Kozia 2 i 4)

[051] Pracownia kapeluszy damskich „Bela-Virino" przy ulicy Koziej 2

■ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie napisów: WĘDLINIARNIA | STANISŁAW JASIŃSKI, PIECZYWO i CUKRY | ANIELA FRYCZYŃSKA, SKÓRY i PRZYBORY | SZEWCKIE | TADEUSZ FRYCZYŃSKI, »BELA-VIRINO« | DINA RUBINSZTAJN, obok wejścia do pracowni miał być też umieszczony szklany szyldzik: DINA RUBINSZTAJN i RACHELA ZYLBERBERG | PRACOWNIA KAPELUSZY DAMSKICH »BELA-VIRINO«, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 29 września 1937, 85 x 66 mm, sygn. 2086 (Kozia 2 i 4)

[052] Sklep ze skórami i artykułami szewskimi przy ulicy Koziej 2

W witrynie tabliczka z napisem: SKÓRY | NIEPRZEMAKALNE | na PODESZWY i ZELÓWKI (...). Na okiennicy i drzwiach zewnętrznych dwie reklamy firmy Berson (Polska Fabryka Wyrobów Gumowych „Berson" w Krakowie) oraz plansze reklamowe z przedstawieniami rolek skóry i dwoma napisami: SKÓRY | TWARDE | i | RYMARSKIE, SKÓRY | MIĘKIE (!) | i | PRZYBORY SZEWCKIE. ■ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie napisów: WĘDLINIARNIA | STANISŁAW JASIŃSKI, PIECZYWO i CUKRY | ANIELA FRYCZYŃSKA, SKÓRY i PRZYBORY | SZEWCKIE | TADEUSZ FRYCZYŃSKI (przy zatwierdzaniu projektu wykreślono w tym napisie słowo „SKÓRY"), »BELA-VIRINO« | DINA RUBINSZTAJN, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 29 września 1937, 86 x 66 mm, sygn. 2086 (Kozia 2 i 4)

[053] Kamienica przy ulicy Koziej 4

Od lewej: zakład fryzjerski Jakuba Kramholca, sklep spożywczy Bajły Frydman. Na prawo od bramy – restauracja Marii i Julii Tomaszewskich. Na okiennicy sklepu spożywczego napisy: MĄKA | KASZA | GROCH | FASOLA. Po lewej widoczny fragment kamienicy Kozia 2. Na okiennicy, mieszczącego się w niej, drugiego zakładu fryzjerskiego napis: KARBOWANIA. Przed wjazdem do bramy dwa figuralne odboje. Nad bramą brak koła rowerowego – poprzecznej reklamy, którą nakazano usunąć w piśmie datowanym na 28 maja 1937 r. (zob. fot. 54). Na fotografii uchwycono prace przy malowaniu elewacji i prawdopodobnie przy zdejmowaniu szyldów. Ich wykonanie nakazano w piśmie Wydziału Budowlanego z 10 maja 1937 r. skierowanym do właścicielki nieruchomości Chai Grunwald (z terminem wykonania prac do 5 lipca 1937 r.). ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie trzech napisów: FRYZJER, SKLEP KOLON.-SPOŻYWCZY (od strony Koziej) oraz RESTAURACJA (na ściętym narożniku kamienicy u zbiegu Koziej i Bernardyńskiej), autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 12 czerwca 1937, 76 x 57 mm, sygn. 2086 (Kozia 2 i 4)

[054] Kamienica przy ulicy Koziej 4 (róg Bernardyńskiej). Widok w stronę Koziej

W ściętym narożniku domu wejście do restauracji prowadzonej przez Marię i Julię Tomaszewskie. Na oknie czytelne napisy: WÓDKI, OBIADY, na drzwiach: WÓDKA | WINO | PIWO | MIÓD (po lewej) oraz HERBATA | KAWA | MLEKO | KAKAO | ZAKĄSKI (po prawej). Nad bramą domu zawieszone koło rowerowe (reklama poprzeczna), określone w zarządzeniu wykonania robót jako „szpecące ulicę". ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: FRYZJER, SKLEP KOLON.-SPOŻYWCZY (od strony Koziej) oraz RESTAURACJA (na ściętym narożniku kamienicy u zbiegu Koziej i Bernardyńskiej), autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 12 czerwca 1937, 55 x 78 mm, sygn. 2086 (Kozia 2 i 4)

[055] Witryna drukarni i sklepu z materiałami piśmiennymi Jakuba Kierszmana przy Placu Króla Łokietka 2 (róg Krakowskiego Przedmieścia)

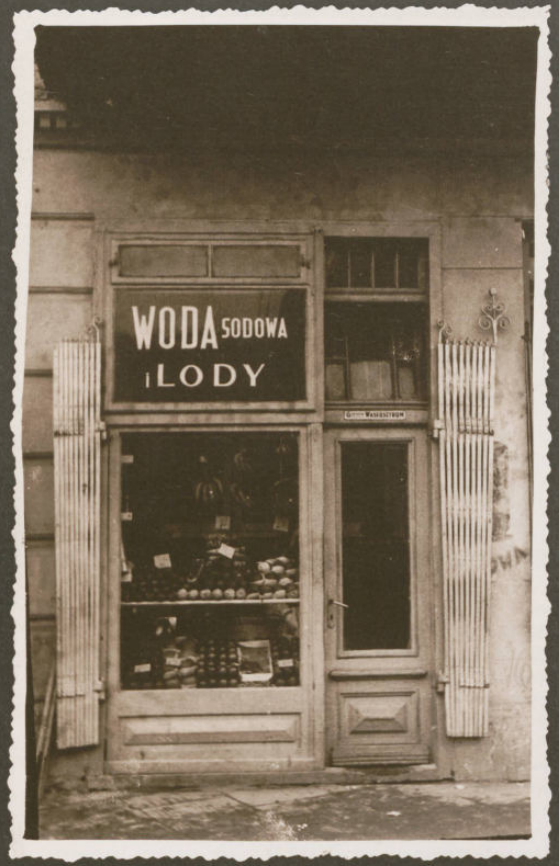
W witrynie tabliczka z napisem MATERIAŁY PIŚMIENNE | i DRUKARNIA. Uwagę zwraca szlachetna i solidna stolarka, ciekawe podziały przeszkleń, grube szkło o wyraźnej fakturze (skutek wykonania tafli metodą zw. „na cholewę") oraz forma barierki chroniącej witrynę. Obok skrzynka z napisami: P. A. S. T. (Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna) oraz NALEPIANIE | KARANE SĄDOWNIE. ■ Zdjęcie luźne, zrobione prawdopodobnie w związku z podaniem o zatwierdzenie napisu, na odwrocie fotografii adnotacja „J. Kierszman Pl. Łokietka 2" i pieczątka zakładu fotograficznego Foto „Genewa" przy ul. Krakowskie Przedmieście 34, przed 20 października 1936, 65 x 90 mm, sygn. 2094 (Krakowskie Przedmieście 2)

[056] Sklep z galanterią przy ulicy Nowej 2. Widok od Pl. Króla Łokietka
Nad wejściem szyld: GALANTERJA | Icek Finkelsztein i Ska. Na drzwiach reklamy obrazkowe (ubiory i dodatki galanteryjne) z napisami: TOWARY GALANTERYJNE oraz KONFEKCJA DAMSKA I MĘSKA, w narożnym oknie napis na tkaninie: Magazyn | GALANT(E)RYJNY | KONFE(K)CJA | DAMSKA (i M)ĘSKA. Projekt reklamowy, któremu towarzyszy ta fotografia, włączono do akt nieruchomości położonej przy ul. Krakowskie Przedmieście 2. Kamienica pod tym adresem nie miała jednak ściętego narożnika. Fotografia trafiła więc do akt niewłaściwej nieruchomości i długo pozostawała jedyną niezidentyfikowaną w zbiorze liczącym 341 obiektów. Miejsce, w którym znajdował się uchwycony na fotografii sklep, rozpoznał Marcin Fedorowicz. Jest to południowo-wschodni narożnik budynku stojącego u zbiegu Nowej i Krakowskiego Przedmieścia, tuż przy Nowym Ratuszu. Niedługo po zrobieniu tej fotografii, najpewniej w pierwszej połowie 1939 r., dom rozebrano. Miejsce po nim pozostało niezabudowane. Dziś zajmuje je chodnik, a w części – poszerzona ul. Lubartowska (dawniej Nowa). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: GALANTERIA | ICEK. FINKELISZTEIN, projekt w aktach niewłaściwej nieruchomości Krakowskie Przedmieście 2, autor projektu A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), przed 12 sierpnia 1938, 88 x 140 mm, sygn. 2094 (Krakowskie Przedmieście 2)

[057] Pracownia kapelusznicza, sklep meblowy i perfumeria przy Placu Króla Łokietka 2 (róg Koziej)
Po lewej ul. Kozia. Przy wejściu do sklepu meblowego dwa małe szyldy, na górnym czytelne tylko słowo KRAWIEC. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: pracownia | kapeluszy | aron | lew | egzystuje od 1988 r. (!) (na fotografii data „1888") oraz OWOCARNIA | GERSZON | WASERSZTURM, WODA SODOWA | I LODY, autor projektu Michał Krzywicki, po 16 sierpnia 1938, 85 x 125 mm, sygn. 2094 (Krakowskie Przedmieście 2)

[058] Owocarnia przy Placu Króla Łokietka 2
Nad wejściem do sklepu wąska tabliczka z nazwiskiem właściciela GERSZON WASERSZTRUM. Na wystawie owoce eksponowane na półkach (poziomej i ukośnej), układane w małych pryzmach i podwieszane. Po prawej, przesłonięta składaną kratą z dekoracyjnymi zakończeniami, malowana na elewacji obrazkowa reklama (syfon), zapewne z napisem (WODA | SOD)OWA. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: pracownia | kapeluszy | aron | lew | egzystuje od 1988 r. (!) (na fotografii data „1888") oraz OWOCARNIA | GERSZON | WASERSZTRUM, WODA SODOWA | I LODY, autor projektu Michał Krzywicki, po 16 sierpnia 1938, 136 x 86 mm, sygn. 2094 (Krakowskie Przedmieście 2)

[059] Magazyn bławatny Josefa Blumela przy ulicy Krakowskie Przedmieście 4
W witrynach tkaniny w belach i dwie tabliczki z inicjałem i nazwiskiem właściciela sklepu. Po prawej fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 2, po lewej – Krakowskie Przedmieście 6. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: MAGAZYN BŁAWATNY | JOSEF BLUMEL, autor projektu Stanisław Fertner, przed 15 marca 1939, 90 x 139 mm, sygn. 2096 (Krakowskie Przedmieście 4)

[060] Kamienice przy ulicy Krakowskie Przedmieście 6 i 8
Po lewej sklep firmowy fabryki wyrobów lnianych w Żyrardowie (Towarzystwo Akcyjne Zakładów Żyrardowskich) z płótnami bieliźnianymi, bielizną stołową, damską, męską i wyrobami dziewiarskimi. Nad wejściem transparent reklamowy: BIAŁY TYDZIEŃ | WYROBÓW FABRYKI | ŻYRARDÓW, po prawej sklep z tkaninami Adolfa Goldmana. W witrynie tabliczka z imieniem i nazwiskiem właściciela. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne przy projekcie napisu: WYROBY | FABRYKI | ŻYRARDÓW | KAROL | FREYBERG, autor projektu Zenon Kalinowski (Zakład Malarski Zenona Kalinowskiego), projekt bez fotografii znajduje się w aktach właściwej posesji Krakowskie Przedmieście 6 (sygn. 2098), a luźna, nieopisana fotografia w aktach niewłaściwej nieruchomości Krakowskie Przedmieście 5, przed 7 kwietnia 1938 (zima 1938 ?), 88 x 138 mm, sygn. 2097 (Krakowskie Przedmieście 5)

[061] Kamienice przy ulicy Krakowskie Przedmieście 6 i 8
Po lewej sklep firmowy fabryki wyrobów lnianych w Żyrardowie (Towarzystwo Akcyjne Zakładów Żyrardowskich) z płótnami bieliźnianymi, bielizną stołową, damską, męską i wyrobami dziewiarskimi. Dobrze widoczna drewniana oprawa wąskiego przejścia do wnętrza sklepu. W witrynie wyeksponowane m.in. krawaty w ukośne pasy i prawdopodobnie koszule męskie. Na elewacji napis (po modernizacji): WYROBY | FABRYKI | ŻYRARDÓW | KAROL | FREYBERG. W środku sklep z tkaninami z napisem: SUKNO »GOLTEX« KORTY | (Adolf) Goldman. W witrynach tabliczki z inicjałem imienia i nazwiskiem właściciela. Po prawej cukiernia Władysława Chmielewskiego z napisami: W. CHMIELEWSKI (nad witryną) oraz ROK ZAŁOŻENIA | 1900 (nad wejściem). ■ Zdjęcie dołączone do projektu napisu: SUKNA »Goltex« KORTY, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 12 sierpnia 1938, 85 x 114 mm, sygn. 2099 (Krakowskie Przedmieście 7 i 8)

[062] Warsztat szewski Stanisława Szulca przy ulicy Bernardyńskiej 2 (Krakowskie Przedmieście 8/Kozia 7)
Na wystawie buty damskie i męskie. Na szybie wystawy napis ST. SZULC. U góry prawdopodobnie reklama poprzeczna. Na jej wąskiej ściance widoczny numer posesji. ▪ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne załącznik do projektu napisu: ST. SZULC | PRACOWNIA | OBUWIA, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 21 marca 1937, 61 x 86 mm, sygn. 2099 (Krakowskie Przedmieście 7 i 8)

[063] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 11
Na elewacji napisy: SKŁAD FVTER, ROK ZAŁ. | 1874, niżej – ARON BLVZAJD i SYN (litera „V" została użyta zamiast „U"). Nad wejściem lambrekin z napisem SKŁAD FUTER, na elewacji reklama z napisami: FUTER | ŚCINKI (?) oraz KONFEKCJA | (DAMSKA) | (I) | (MĘSKA). Po lewej fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 13, widoczne końcowe litery napisu nad sklepem z zabawkami Rywki Mandelbaum: (R. MANDELB)AUM, na wystawie – wózki dziecięce. Po prawej widoczny fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 9, na elewacji początek napisu: MAGAZ(YN) (...) | O(...) K(...). ▪ Zdjęcie przy projekcie przebudowy sklepów, autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 20 maja 1939, 174 x 115 mm, sygn. 2100 (Krakowskie Przedmieście 9, 10, 11)

[064] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 12 (Przechodnia 1 / Narutowicza 1)

Budynek o wąskiej elewacji od strony Krakowskiego Przedmieścia zajmował całą długość ul. Przechodniej i sięgał do ul. Narutowicza. Na parterze (od lewej) skład win i wódek oraz sklep z napisem: MUZYKA – ROWERY. Na wysokości pierwszego piętra poprzeczna reklama świetlna z napisem: (VI)RIT | RADIO i literą „V". Na balkonie – gałęzie młodych drzew (być może pozostałości dekoracji na święto Bożego Ciała) lub duże rośliny doniczkowe, które w lecie wystawiano w Lublinie na balkony. Po lewej widoczna ul. Przechodnia i fragment kamienicy Przechodnia 2, na obu skrzydłach drzwi napisy M. ZYNGER, poprzedzone numerem posesji. Po prawej kamienica Krakowskie Przedmieście 14, na elewacji widoczny początek napisu nad sklepem z konfekcją damską lub tkaninami SUKN(IE) lub SUKN(O). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: SKŁAD WIN i WÓDEK WIENCZYSŁAW (!) IGNASZEWSKI, autor projektu Zenon Kalinowski (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego), przed 18 sierpnia 1938, 86 x 140 mm, sygn. 2101 (Krakowskie Przedmieście 12)

[065] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 13

Po prawej fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 11. Od lewej: sklep „Elektrodom" (przed modernizacją napisu na elewacji) i sklep z zabawkami Rywki Mandelbaum z nazwiskiem właścicielki nad witryną i napisem (...) DZIECINNE | i | ZABAWKI na zasłonie. Po prawej stronie wejścia do kamienicy szyld biura pisania podań oraz szyld z napisem PRACOWNIA | FUTER | Sz. Szlos. Wyżej – zabezpieczona z boku sztabką i kłódeczką, zapewne podświetlana elektrycznie, tabliczka z adresem domu, obok dwie inne – z numerem „13" i z napisem WŁAŚCICIEL DOMU | ARON | BLUZAJD. Dobrze widoczne dekoracyjne zakończenia składanych krat i elementy konstrukcyjne zwiniętych markiz. Po prawej początek napisu nad składem futer firmy Aron Bluzajd i Syn przy Krakowskim Przedmieściu 11. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: »ELEKTRODOM« SURA GOLDBAUM oraz R. MANDELBAUM, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii, poniżej balkonu, zaznaczono lokalizację pierwszego napisu, ok. 1938, 85 x 136 mm, sygn. 2102 (Krakowskie Przedmieście 13)

[O66] Sklepy w kamienicach przy ulicy Krakowskie Przedmieście 13 (w środku) i 15 (po lewej)

Po lewej sklep z kapeluszami i czapkami „Elegancja" (Krakowskie Przedmieście 15). Na markizie napisy reklamowe, wyżej, na szybie obrotowego okna, napis (TA)PETY. Na lewo od wejścia do kamienicy Krakowskie Przedmieście 13 sklep jubilerski „Jubilater", na elewacji szyld (zapewne podświetlany) z wizerunkiem zegara. Obok wejścia do domu szyldy pracowni futrzarskiej i biura pisania podań. W oknach pierwszego piętra napisy: DOM | RESZTEK, RESZTKI | BŁAWATNE, MĘSKIE | DAMSKIE. ■ Zdjęcie przy projekcie podświetlanego napisu: – ZEGARKI – | i WYROBY | JUBILERSKIE | »JUBILATER« | MOJŻESZ LIBERMAN i ALEKSANDER LEWI, autor projektu Zygmunt Brodt, ok. 1938, 120 x 90 mm, sygn. 2102 (Krakowskie Przedmieście 13)

[O67] Sklepy w kamienicach przy ulicy Krakowskie Przedmieście 13 (w środku) i 15 (po lewej)

Po lewej sklep z kapeluszami i czapkami „Elegancja" (Krakowskie Przedmieście 15). Nad wejściem złożona markiza. Na lewo od wejścia do kamienicy Krakowskie Przedmieście 13 – sklep jubilerski „Jubilater". U góry widoczny ślad po zdjętym szyldzie (por. fot. 66), nad nadświetlem drzwi wejściowych tabliczka z napisem: M(OJŻESZ) LIBERMAN A(LEKSANDER) LEWI. U góry witryny roleta, u dołu napis WŁASNE WARSZTATY (napis obok nieczytelny), na wystawie reklama firmy Zenith i zegarki na rękę. Po prawej stronie wejścia do domu sklep „Elektrodom" z częściami do rowerów na wystawie. Przy wejściu do kamienicy szyldy m.in.: Banku Spółdzielczego (zapewne Bank Spółdzielczy dla Chałupników i Rzemieślników przeniesiony tu z ul. Nowej 2), „Domu Resztek", pracowni futer – Pracownia | FUTER | Szyja Szloss i biura pisania podań, wyżej tabliczki: adresowa, z numerem domu i z nazwiskiem jego właściciela (Aron Bluzajd). Na drzwiach wywieszka: PSYCHOLOG (...). Dobrze widoczna forma krat. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: MAGAZYN JUBILERSKI | »JUBILATER« | ALEKSANDER LEWI I MOJŻESZ LIBERMAN, autor projektu Michał Krzywicki, przed 24 marca 1939, 90 x 139 mm, sygn. 2102 (Krakowskie Przedmieście 13)

[O68] Kamienice przy ulicy Krakowskie Przedmieście

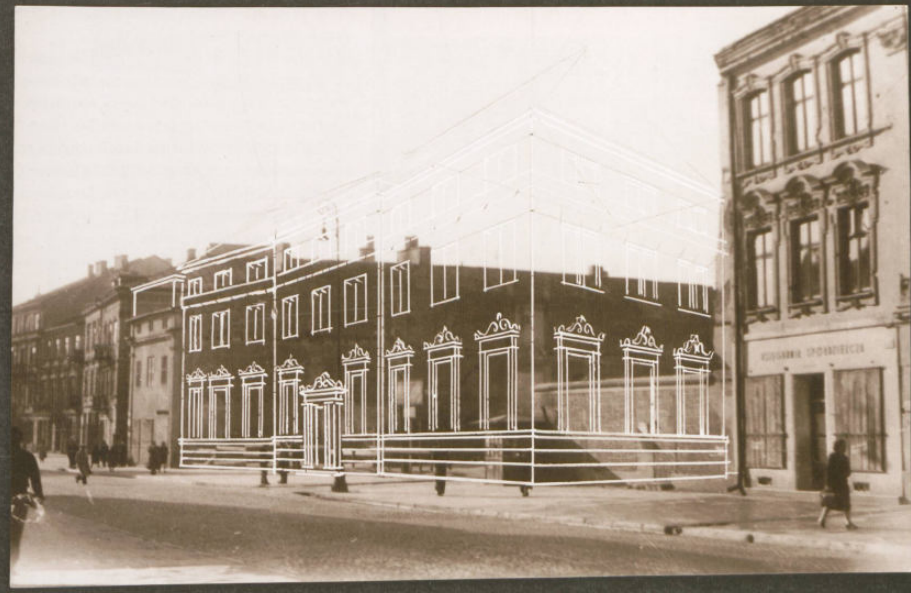
Od prawej kamienice Krakowskie Przedmieście 11, 13 i 15. Od lewej sklep z kapeluszami i czapkami z napisem: KAPELUSZE | i CZAPKI | (...) | »ELEGANCJA« i złożoną markizą (Krakowskie Przedmieście 15). W kamienicy Krakowskie Przedmieście 13, po lewej stronie wejścia do domu – sklep jubilerski „Jubilater" (na elewacji ślad po zdjętym szyldzie), po prawej – sklep „Elektrodom" i sklep z zabawkami. Małe szyldy przy wejściu nieczytelne, oprócz słowa FUTER. Po prawej skład futer (Krakowskie Przedmieście 11). W oknach pierwszego piętra widoczne napisy reklamowe (zob. fot. 67). ■ Zdjęcie przy projekcie napisów w oknach pierwszego piętra środkowej kamienicy: DOM | RESZTEK, GITLA FELD oraz napisu na elewacji: Zabawki i wózki | »konkon« | Rywka Mandelbaum, autor projektu Henryk Bekker, po maju 1939, 139 x 89 mm, sygn. 2102 (Krakowskie Przedmieście 13)

[069] Ulica Krakowskie Przedmieście

Od lewej kamienice o numerach: 6, 8, 10, 12, 20. Na fotografii, w miejscu niezabudowanych placów pozostałych po dwóch zbombardowanych, a potem rozebranych kamienicach (numery 14 i 16), narysowano jeden z wariantów bryły planowanego budynku Pocztowej Kasy Oszczędności (por. fot. 70), a nad kamienicą Krakowskie Przedmieście 12 – zarys dodatkowej kondygnacji. W centrum widoczna tablica informacyjna budowy z napisem BUDOWA GMACHU PKO, obok – wylot ul. Pijarskiej (dziś W. Wróblewskiego), drewniany kiosk z kominem, a za nim ceglany mur i plac po rozebranej kamienicy Krakowskie Przedmieście 18 (Pijarska 1). Po prawej kamienica Krakowskie Przedmieście 20 z napisem: KSIĘGARNIA SPÓŁDZIELCZA. ■ Zdjęcie luźne, wykonane w związku z projektem architektonicznym budynku PKO autorstwa Tadeusza Witkowskiego, przed 26 sierpnia 1948, 172 x 262 mm, sygn. 2103 (Krakowskie Przedmieście 14)

[070] Ulica Krakowskie Przedmieście

Od lewej kamienice o numerach: 6, 8, 10, 12, 20. Na fotografii, w miejscu niezabudowanych placów po trzech zbombardowanych, a potem rozebranych kamienicach (numery 14, 16 i 18), narysowano inny wariant bryły planowanego budynku Pocztowej Kasy Oszczędności (por. fot. 69), a nad kamienicą Krakowskie Przedmieście 12 – zarys dodatkowej kondygnacji. W tym (niezrealizowanym) wariancie miała ulec likwidacji ul. Pijarska (dziś W. Wróblewskiego, przesunięta ku zachodowi względem dawnego biegu Pijarskiej). Po prawej kamienica Krakowskie Przedmieście 20 z napisem: KSIĘGARNIA SPÓŁDZIELCZA. ■ Zdjęcie luźne, wykonane w związku z projektem architektonicznym budynku PKO autorstwa Tadeusza Witkowskiego, przed 26 sierpnia 1948, 181 x 259 mm, sygn. 2103 (Krakowskie Przedmieście 14)

[071] Sklep firmy Polska Spółka Handlowa przy ulicy Krakowskie Przedmieście 15
Na wystawie – garnki i naczynia. Po lewej gablotka reklamowa składu tapet. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: POLSKA SKA HANDLOWA | PIOTR CHRZASTOWSKI (!) oraz Polska Ska. Handlowa | PIOTR CHRZĄSTOWSKI dla dwóch sklepów tej firmy w Lublinie, autor projektu Zenon Kalinowski (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego), na odwrocie fotografii pieczątka firmy Polska Spółka Handlowa, przed 31 grudnia 1938, 88 x 140 mm, sygn. 2104 (Krakowskie Przedmieście 15 i 16)

[072] Sklep firmy Polska Spółka Handlowa przy ulicy Świętoduskiej 10
W witrynie garnki i naczynia, wyżej nazwa firmy. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: POLSKA SKA HANDLOWA | PIOTR CHRZASTOWSKI (!) oraz Polska Ska. Handlowa | PIOTR CHRZĄSTOWSKI dla dwóch sklepów tej firmy w Lublinie, autor projektu Zenon Kalinowski (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego), na odwrocie fotografii pieczątka firmy Polska Spółka Handlowa, przed 31 grudnia 1938, 88 x 140 mm, sygn. 2104 (Krakowskie Przedmieście 15 i 16)

[073] Sklepy i zakład zegarmistrzowski przy ulicy Krakowskie Przedmieście 19
Od lewej: sklep z galanterią i obuwiem, zakład zegarmistrzowski, owocarnia. Na wystawie zakładu zegarmistrzowskiego duży ażurowy zegar reklamowy i napis SZ. BROMBERGER, w nadświetlu krata ze stylizowaną lirą w środku. Nad owocarnią napis: OWOCARNIA, na prawo od niego początek napisu: »B(...)«. Na markizie napisy: OWOCARNIA | WODA | SODOWA | LODY | (...). Obok wejścia do kamienicy małe szyldy, na których czytelne tylko słowa: SPODNI oraz MUNDURKI SZKOLNE. W oknie pierwszego piętra (nad zakładem zegarmistrzowskim) – zasłony z napisami reklamowymi. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: SZMUL BROMBERGER | ZEGARMISTRZ, autor projektu Szymon Najmanowicz, przed 12 września 1938, 90 x 118 mm, sygn. 2106 (Krakowskie Przedmieście 18 i 19)

[074] Sklepy i zakład zegarmistrzowski przy ulicy Krakowskie Przedmieście 19
Od lewej sklep z ubraniami z manekinami na wystawie i zakład zegarmistrzowski z dekoracyjną kratą w nadświetlu. Na elewacji transparent reklamowy z napisami: DOM UBIORÓW | Toba Hudes i S-ka oraz TANI MIESIĄC | OTWARCIA, nieczytelny afisz lub obwieszczenie oraz dwa plakaty Obozu Zjednoczenia Narodowego propagujące Pożyczkę Obrony Przeciwlotniczej. W małych oknach pierwszego piętra widoczne wyretuszowane powierzchnie (prawdopodobnie napisy na szybach), w dużym oknie nad zakładem zegarmistrzowskim napis: MUNDURY SZKOLNE. Przy witrynie sklepu z ubraniami – lina do regulacji markizy. Po lewej – fragment budynku Krakowskie Przedmieście 21 z księgarnią i sklepem z materiałami piśmiennymi Ewy Zyngerowej. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: DOM UBIORÓW | TOBA HUDES S-KA, autor projektu Stanisław Fertner, przed 8 maja 1939 (jest to data wpływu podania i projektu, porównanie z innymi fotografiami pozwala na ustalenie, że musiało być ono wykonane najpóźniej na samym początku maja 1939, por. fot. 81), 89 x 138 mm, sygn. 2106 (Krakowskie Przedmieście 18 i 19)

[073] Napisy reklamowe i markiza nad sklepem z owocami i słodyczami „Danka" Haliny Danowskiej przy ulicy Krakowskie Przedmieście 19
Nad markizą lampa elektryczna na dekoracyjnym ramieniu. ■ Zdjęcie luźne, załącznik do podania o zatwierdzenie „szyldu z liter nakładanych", na fotografii utrwalony stan po modernizacji szaty reklamowej sklepu, przed 15 października 1940, 140 x 90 mm, sygn. 2106 (Krakowskie Przedmieście 18 i 19)

[076] Sklepy na parterze Hotelu Angielskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 21
Od lewej: owocarnia Gołdy Orzeł z wąską tabliczką z napisem G. ORZEŁ, zakład zegarmistrzowski z napisem ZEGARMISTRZ i dekoracyjną kartą w nadświetlu, sklep z kapeluszami i galanterią Mariana Kowalskiego. Po lewej widoczny fragment witryny sklepu fotograficzno-radiowego Mendela Dawida Temkina (Krakowskie Przedmieście 23). Na szybie okna na piętrze napis: TANIE | ŹRÓDŁO | RESZTEK | BIELSKICH. Na elewacji, pod oknami pierwszego piętra, widoczne metalowe, ażurowe obudowy do skrzynek na kwaty. ■ Zdjęcie przy projekcie poszerzenia otworu owocarni Gołdy Orzeł, autor projektu Michał Krzywicki, na fotografii niedbale zaznaczono ołówkiem nową szerokość otworu sklepowego, przed 7 października 1937, 116 x 173 mm, sygn. 2108

[077] Sklepy na parterze Hotelu Angielskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 21
Od lewej: zakład zegarmistrzowski, sklep z kapeluszami i galanterią Mariana Kowalskiego oraz (po prawej stronie bramy) sklep z wyrobami tytoniowymi. U góry po prawej widoczny fragment poprzecznej reklamy zakładu optycznego Jana Władysława Morawskiego. Nad bramą napis: HOTEL ANGIELSKI, niżej reklama baru „Lido", a po obu stronach wejścia do kamienicy – szyldy i tabliczki z napisami reklamowymi ujęte w dwie ramki. ■ Zdjęcie przy projekcie, zagłębionej w murze i oświetlonej, gablotki (po lewej stronie bramy), zleconym przez Jerzego Wereszczyńskiego, autor projektu Zygmunt Brodt, po 1936, 88 x 140 mm, sygn. 2108

[O78] Brama Hotelu Angielskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 21

Po obu stronach szafki reklamowe składu materiałów budowlanych i hydraulicznych Abrama Gradela (Materiały Budowlano-Sanitarne). Nad bramą poprzeczna reklama baru „Lido" z napisem DANCING | LIDO | BAR, wokół liczne szyldy (ujęte w dwie ramki), na których czytelne są tylko fragmenty napisów: KRAWIEC | (...) WOJSKOWY | F. KRAGEN (?), (...) TAPICERSKI (...), I. FELHENDLER | ARTYKUŁY | Młyńskie, PASY | TRANSMISYJNE | GAZA (Jedwabna) (?) | Dufour (...) (Dufour – szwajcarska marka m.in. gazy jedwabnej do przesiewania), (I. FELHENDLER | ARTYKUŁY | Tartaczne), PIŁY | (...) | AZBEST (...). Po prawej widoczne wejście do sklepu z wyrobami tytoniowymi. ■ Zdjęcie przy projektach dwóch szyldzików (po obu stronach bramy) dla mieszczącego się w podwórzu składu A. Gradela, autorzy projektów M. Winograd i A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), koniec lat 30. XX w., 86 x 65 mm, sygn. 2108

[O79] Zakład optyczny Jana Władysława Morawskiego (Zakład Optyczno-Mechaniczny Narzędzi Chirurgicznych, Broni i Przyborów Myśliwskich) w budynku Hotelu Angielskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 21

Na wystawie okulary i trofea myśliwskie. U góry (po lewej) poprzeczna reklama w formie okularów z napisem OPTYK na szkłach. Na markizie wizerunek okularów i napis: MAGAZYN | OPTYCZNY | J. W. MORAWSKI, poniżej markizy – termometr. Pod oknem pierwszego piętra skrzynka z kwiatami w metalowej, ażurowej obudowie. Po lewej sklep z wyrobami tytoniowymi, na szybie herb państwowy (oznaczenie państwowego monopolu tytoniowego) i fragmenty napisów: STEMPLI (?) (...) oraz (ZNACZKÓW) SĄDOWYCH. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie załącznik do pisma właściciela zakładu J. W. Morawskiego do Wydziału Budownictwa, przed 8 czerwca 1938, 142 x 89 mm, sygn. 2108

[080] Księgarnia i jednocześnie sklep papierniczy Ewy Zyngerowej w budynku Hotelu Angielskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 21
Po lewej widoczny fragment szyldu nad zakładem optycznym Jana Władysława Morawskiego (stan przed modernizacją, por. fot. 79). ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: EWA ZYNGEROWA (na elewacji) oraz KSIĘGARNIA – MATERIAŁY PIŚMIENNE | FILATELISTYKA (na szybie wystawowej), które miały zastąpić szyld widoczny na fotografii, autor projektu Zygmunt Brodt, projekt zatwierdzony 18 sierpnia 1938 r., zdjęcie wykonane przed 8 czerwca 1938, 89 x 68 mm, sygn. 2108

[081] Lokal handlowy w budynku Hotelu Angielskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 21, przeznaczony na sklep pończoszniczy
Wcześniej mieściła się tu księgarnia, a zarazem sklep papierniczy Ewy Zyngerowej. Nad wejściem widoczne otwory po usuniętym napisie EWA ZYNGEROWA. Po lewej stronie wejścia – afisze i odezwy z nagłówkami: 50-LECIE AKCJI BRATA ALBERTA, NIECH SIĘ ŚWIĘCI 1 MAJA!, OBYWATELE POLACY!, po prawej – dwa plakaty Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej. Po lewej fragment napisu nad zakładem optycznym Jana Władysława Morawskiego. ■ Zdjęcie przy projekcie poszerzenia otworów, nowej aranżacji witryny i napisu na elewacji: centrala pończoch | izabela starnawska, autor projektu Michał Krzywicki, przed 5 maja 1939, 136 x 85 mm, sygn. 2108

[081] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 23
Po lewej sklep z wełną i galanterią Reginy Herszenhorn z napisem: włóczki – wełny | galanteria | »ŚCIEGI POLSKIE«. W nadświetlu drzwi wejściowych słabo widoczny szyld TOWARY BŁAWATNE. Na kulistej lampie po lewej stronie wejścia napis FRYZJER, po prawej umieszczone w ramach szyldy (m.in. TOKARZ | L. Kwiatkowski (?), niżej gablotka reklamowa z czapką i kapeluszami. W oknach pierwszego piętra trzy napisy: POLSKA | PRACOWNIA | FUTER, MODES | »NORA« oraz TOWAR(Y BŁAWATNE). W środkowym oknie kapelusze eksponowane na kijach i na manekinie-głowie osadzonej na kiju, w prawym – drapowane tkaniny. Na ulicy prawdopodobnie prowadzono wtedy roboty brukarskie. ■ Zdjęcie przy projekcie reklamy świetlnej z napisem RESTAURACJA i szyldu BAR SASKI | KAMILA CHAŁUPSKA (Restauracja „Bar Saski" K. Chałupskiej), autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację reklamy, przed 24 maja 1937, 87 x 61 mm, sygn. 2110

[083] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 23
Od lewej: sklep obuwniczy, perfumeria „Sante", owocarnia, (po prawej stronie bramy) sklep „Elektropraca" E. Szwarcbergowej. Nad bramą reklama świetlna restauracji (zob. fot. 82), niżej liczne szyldy umieszczone w ramach. Po lewej kulista lampa z napisem FR(YZJ)ER, po prawej druga podobna z napisem (R)ADIO. Na szybach obrotowych okien pierwszego piętra napisy: POLSKA | PRACOWNIA | FUTER, (T)OWARY | BŁAWATNE, TANIE | ŹRÓDŁO | (R)ESZTEK | (B)IELSKICH. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów w oknach pierwszego piętra: GALANTERIA | BIELIZNA | DAMSKA i MĘSKA | P. F. »HELA« | PERLA MILEWICZ (nazwa sklepu poprawiona w projekcie na WERA), POLSKA | PRACOWNIA | FUTER | JÓZEF OLSZOWSKI | EDWARD JASMANICKI, MAGAZYN | MÓD | FRAJNDLA KESTENBAUM | RUCHLA KOHEN, SPRZEDAŻ | RESZTEK | i KUPONÓW | BIELSKICH | MOJŻESZ DAWID PIZEM (podpis: „Mojżesz Dawid Kohen"), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 14 czerwca 1938, 118 x 85 mm, sygn. 2110

[084] Sklep ze sprzętem elektrycznym „Lumen" Mordki Tajchmana przy ulicy Krakowskie Przedmieście 24
W witrynie: aparat fotograficzny, płyty gramofonowe, reklamy firmy Philips. W nadświetlu („oberlufcie") wejścia do sieni napis FRYZJER | MĘSKI i MANICURE – zakwestionowana przez Wydział Budownictwa w kwietniu 1937 r. reklama świetlna zakładu fryzjerstwa męskiego, należącego do Szamy Grajera (1911-1942) – potem niemieckiego konfidenta w lubelskim getcie. Na elewacji (u dołu) szyld: FRYZJER | MĘSKI i MANICURE | Sz. Grajer. Wyżej pięć szyldów: pracowni (?) okryć damskich Sz. Trope, zakładu grawerskiego Lejby Lewita, biura pisania podań Josefa Pinchesa Szrojta, zakładu kuśnierskiego, pracowni gorseciarskiej. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne przy projekcie napisu dla zakładu Sz. Grajera nad wejściem do sieni kamienicy (zapewne adaptacja istniejącej reklamy świetlnej), autor projektu M. J. Goldsztejn, druga luźna odbitka tego zdjęcia znajduje się w aktach niewłaściwej nieruchomości położonej przy Krakowskim Przedmieściu 23 (sygn. 2110), przed majem lub w maju 1937, 66 x 86 mm, sygn. 2111

[085] Skład futer „Syberja" Chaima Makowa przy ulicy Krakowskie Przedmieście 26

Na wystawie futra i kołnierze futrzane oraz tabliczka z napisem: SKŁAD »SYBERJA« FUTER, nad wejściem tabliczka z imieniem i nazwiskiem właściciela. Nad bramą szyld składu mebli „Polonia" E. Felcmana, obok – tabliczki z numerem posesji (jedna zapewne podświetlana i zamykana na kłódeczkę), obok bramy – uliczny stojak z prasą. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: »SYBERIA« | CHAIM MAKOW, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, przed 28 maja 1938, 127 x 90 mm, sygn. 2112

[086] Sklep odzieżowo-galanteryjny Henryka Bertrama w Hotelu Europejskim przy ulicy Krakowskie Przedmieście 29

U góry szyld lub transparent z napisem HENRYK BERTRAM. W witrynie po lewej stronie, na metalowym stelażu, wyeksponowane m.in.: koszule męskie, kołnierzyki do koszul, krawaty, kapelusze męskie, kapcie. U góry widoczne rolety i markizy. Uwagę zwraca elegancka stolarka drzwi oraz podziały nadświetla i witryn. Po prawej fragment witryny apteki i początek napisu: STECKI (...) (apteka Stecki, Haberlau i Tomaszewski). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: Henryk Bertram | Konfekcja-Galanteria, autor projektu Zenon Kalinowski (Zakład Malarski Zenona Kalinowskiego), przed 1 listopada 1937, 88 x 141 mm, sygn. 2114

[O87] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 30

Po lewej sklep galanteryjno-kosmetyczny Josefa Fuksa. Obok sklep z tkaninami firmy Bracia Sarneccy. W witrynach tkaniny w belach i drapowane oraz dwie szklane tabliczki, na których powtórzony ten sam napis BRACIA SARNECCY poprzedzony znakiem firmowym (monogram BS w okręgu). Przed sklepem pozuje prawdopodobnie jeden z jego właścicieli – Tadeusz lub Stefan Sarnecki. Po prawej pracownia modniarska „Femina" (Mojżesz Sznur) i owocarnia (Elka Bendel). Na drzwiach owocarni afisz zapowiadający występ w kinie „Palace" aktorki Róży Szoszano oraz aktora i śpiewaka Morisa Lampe – pary artystów, często goszczących w Lublinie w latach 30. Niżej prawdopodobnie dwa afisze w jidysz (nieczytelne). U dołu witryny reklama czekolady „Plutos". Po lewej stronie bramy jednakowej wielkości szyldy: pracowni radiotechnicznej „Radio" Tadeusza Kopycińskiego, sprzedaży futer Bruchy Mandelszul, pracowni obuwia Szyi Cymermana, pracowni czapek Kazimierza Malinowskiego oraz zakładów – nożowniczego Mariana Zieniewicza i tapicerskiego Szymona Worcmana. Po prawej stronie, na wrotach bramy, szyldy z napisami: M. Szpet | ADWOKAT **(Mojżesz Szpet)**, (DROBNA) SPRZEDAŻ | FUTER | B. Mendelszul **(!)** | w PODWÓRZU, BIURO | PISANIA PODAŃ | (...) | P(EREC) CYGIELMAN. Na elewacji, po prawej stronie bramy, „lustro zakrywane okiennicą" – przedmiot użytkowy, a zarazem reklama fabryki luster Szmula Feldmana. W bramie, po lewej, drewniana konstrukcja z uchwytami u góry o niejasnej funkcji (być może rozkładana reklama). Dobrze widoczne składane kraty z dekoracyjnymi zakończeniami i forma balustrad balkonów. ■ Zdjęcie przy projekcie przesunięcia wrót bramy oraz modernizacji i uporządkowania reklam, w tym wykonania napisów: MODES »FEMINA« | M. SZNUR, OWOCARNIA | E. BENDEL (na elewacji) i BRUCHA MANDELSZULIC **(!)** | FUTRA (nad bramą), 18 szyldów przy bramie i 12 szafek reklamowych w przejeździe bramy, autor projektu Stanisław Fertner, nad fotografią adnotacja „Front od ulicy w obecnym stanie", przed 24 lipca 1936, 113 x 172 mm, sygn. 2115

[088] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 28 i 30
Po lewej witryna, prawdopodobnie wytwórni ubiorów Arona Atlasa, zabezpieczona kratą rozkładaną w pionie (Krakowskie Przedmieście 28). Obok sklep galanteryjno-kosmetyczny Josefa Fuksa. Nad witryną, stylizowany na neon, napis J. FUKS, wyżej nazwa sklepu i nazwisko właściciela ułożone z liter montowanych do elewacji. Na wystawie koszule i krawaty męskie wyeksponowane na drążkach i półeczkach. Nad wejściem wąska tabliczka z napisem: (Fuks GALAN)TERIA i KOSMETYKA. Po prawej sklep z tkaninami firmy Bracia Sarneccy, po przebudowie wejścia i po zmianie szaty reklamowej (por. fot. 87). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: GALANTERIA i KOSMETYKA | JOSEF FUKS, autor projektu Stanisław Fertner, przed 15 marca 1939, 89 x 139 mm, sygn. 2115 (Krakowskie Przedmieście 30)

[089] Brama kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 30 po modernizacji szaty reklamowej budynku wykonanej w 1936 r. (por. fot. 87)
Nad bramą, stylizowany na neon, napis FUTRA | BRUCHA MANDELSZUL, nad nim – podświetlająca go lampa. Po obu stronach bramy, w głębi przejazdu bramnego i w podwórzu widoczne liczne szyldy i reklamy: zegarmistrza Szola Lozmana, Przedsiębiorstwa Budowlanego Braci A. i J. Rachmanów, sprzedaży futer Bruchy Mandelszul, pracowni obuwia Szyi Cymermana, zakładu tapicerskiego Szymona Worcmana, zakładu nożowniczego Mariana Zieniewicza z wizerunkiem brzytwy, biura pisania podań Pereca Cygielmana (po lewej), pracowni okryć damskich J. Gru, szlifierni szkła Szmula Feldmana w formie szyldu-lustra (po prawej), a także reklamy świetlne zakładu fotograficznego B. Kadysiewicza, Pracowni Radio L. (?) Kopycińskiego i zakładu nożowniczego Mariana Zieniewicza (z wyobrażeniem nożyczek) oraz gablotka reklamowa zakładu zegarmistrzowskiego, zapewne Szola Lozmana (w przejeździe bramy). Małe szyldy od strony ulicy zostały uporządkowane przez umieszczenie ich na dwóch podłużnych planszach. ■ Zdjęcie luźne, zrobione prawdopodobnie w związku z planem wykonania w przejeździe bramy (u góry) napisu: PRACOWNIA STOLARSKA JAN OLEJARCZUK, autor projektu Zenon Kalinowski (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego), 1938-1939, 135 x 86 mm, sygn. 2115

[090] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 32
Od lewej: Magazyn Mód „Halina" Haliny Tuchmanowej, sklep z odzieżą „Bon Marché" Sary Cukierman, u góry przy bramie poprzeczna reklama świetlna zakładu fryzjerskiego i przykryty małym daszkiem – neon restauracji „Unja" (potem „Oaza"). ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z projektem napisów reklamowych dla sklepów „Halina" i „Bon Marché", autor projektu Abram Goldsztejn, przed 26 marca 1937, 85 x 136 mm, sygn. 2117

[091] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 34
W bramie szyld zakładu fotograficznego Judy Wajcmana (Foto „Genewa") z napisem FOTOGRAFJA, za nim, częściowo przesłonięty, szyld z napisem WYGODA. Na prawo od bramy magazyn bławatny „Merkury" Maurycego Wolberga, w witrynie tabliczka z imieniem i nazwiskiem właściciela. Przy bramie małe szyldy, na których czytelne są tylko słowa: MANICURE, (...) PISANIA PODAŃ (zapewne szyld biura pisania podań Moszka Szrojta), PRACOWNIA | FUTER (prawdopodobnie pracownia Moszka Blajrojza), niżej gablotka reklamowa być może zakładu fotograficznego. ▪ Zdjęcie luźne, pierwotnie prawdopodobnie przy projekcie napisu Maurycy Wolberg ułożonego z liter wykonanych z blachy mosiężnej, projekt niesygnowany, ok. 1936, 172 x 119 mm, sygn. 2118

[092] Sklep z konfekcją damską w kamienicy przy Krakowskim Przedmieściu 34
Nad wejściem szyld: KONFEKCJA DAMSKA | Lejzor Dreksler. Niżej, na wąskiej tabliczce, powtórzone imię i nazwisko właściciela. U góry widoczny fragment szyldu z nazwiskiem M. BLEIWAJS, po prawej – fragment szyldu sklepu „Emilja". Na szybie napis: KONFEKCJA DAMSKA. W witrynie, na wieszakach ubiory damskie (suknia, bluzka, wdzianko i spódnica), w głębi widoczna drewniana i przeszklona obudowa witryny. Po prawej, niezagospodarowana reklamowo, gablotka zabezpieczona kratą. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane podczas oględzin nieruchomości (10 sierpnia 1936 r.) albo załączone do niezachowanego projektu napisów nad dwoma sąsiednimi sklepami – odzieżowym i kapeluszniczym „Emilja" (podanie Sury Elki Rozencwajg i Chai Dreksler wpłynęło 2 maja 1939 r.), 1936-1939, 82 x 61 mm, sygn. 2118

[093] Pracownia modniarska i sklep z kapeluszami „Emilja" Sury Elki Rozencwajg (Pracownia i Sprzedaż Kapeluszy Damskich „Emilia") w kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 34
Na szybie napis: MAGAZYN MÓD »Emilja«. Kapelusze zawieszone w witrynie i eksponowane na stojakach na tle wzorzystej tkaniny. Po prawej fragment szyldu pracowni rękawiczek skórkowych zabezpieczony kłódką. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane podczas oględzin nieruchomości (10 sierpnia 1936 r.) albo załączone do niezachowanego projektu napisów nad dwoma sąsiednimi sklepami – odzieżowym i kapeluszniczym „Emilja" (podanie Sury Elki Rozencwajg i Chai Dreksler wpłynęło 2 maja 1939 r.), 1936-1939, 82 x 63 mm, sygn. 2118

[094] Owocarnia „Polski Owoc" Emilii Poniatowskiej przy ulicy Krakowskie Przedmieście 44 (północne skrzydło klasztoru Kapucynów)
W witrynie owoce ułożone w małe piramidy oraz tabliczka z imieniem i nazwiskiem właścicielki, na drzwiach zewnętrznych, oprawione w ramki, strony tytułowe lub reklamy czasopisma „Światowid" (podtytuł niewidoczny na fotografii: „Ilustrowany Kuryer Tygodniowy") i dziennika „Ilustrowany Kuryer Codzienny". Na ścianie (po lewej) napis NIE NAKLEJAĆ. Na uwagę zasługuje stolarka frontu sklepu. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne przy projekcie napisu POLSKI OWOC, błędnie umieszczone w teczce nieruchomości Krakowskie Przedmieście 34, podczas gdy projekt (bez fotografii) znajduje się w teczce właściwej nieruchomości Krakowskie Przedmieście 44, sygn. 2125, zob. także fot. 102, autor projektu Zenon Kalinowski (Zakład Malarski Zenona Kalinowskiego), przed 1 listopada 1937, 62 x 86 mm, sygn. 2118 (Krakowskie Przedmieście 34)

[095] Owocarnia Mojżesza Hudesa przy ulicy Krakowskie Przedmieście 36
W witrynie owoce wyeksponowane na półkach, układane kaskadowo i wiszące. U góry widoczne ślady po zamalowanym lub zaklejonym napisie, obok początek napisu nad sąsiednim sklepem: K(...) (może Kamilli i Juliana Sielskich, zob. fot. 96). Witryna zabezpieczona składaną kratą, chowaną pod prawdopodobnie metalowy, nitowany panel, zamontowany na elewacji. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OWOCARNIA | MOJŻESZ HUDES, ok. 1937, projekt niesygnowany, 139 x 90 mm, sygn. 2119

[096] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 36

Od lewej: magazyn bławatny Antoniego Czapskiego oraz sklep z artykułami elektro-radio-technicznymi i rowerami Kamilli i Juliana Sielskich. Na elewacji szklany, malowany szyld z napisem ANTONI CZAPSKI, niżej mała tabliczka z napisem MAGAZYN | BŁAWATNY. Nad witryną sklepu radiotechnicznego ślady po napisie OWOCARNIA (zob. fot. 95). Wielkopowierzchniowe, panoramiczne witryny (bez podziałów wewnętrznych) oświetlone lampami elektrycznymi. Na wystawach magazynu bławatnego – symetrycznie drapowane tkaniny, belki materiałów, tabliczka z inicjałem imienia i nazwiskiem właściciela oraz adresem i telefonem sklepu, a także afisze Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej (SILNI ZWARCI GOTOWI!). W witrynach sklepu K. i J. Sielskich m.in.: rower, reklamy firmy Centra (Pierwsza Poznańska Fabryka Elementów i Bateryj „Centra"), afisze Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej. W oknie pierwszego piętra (po prawej) napis: PRACOWNIA | FUTER. Na uwagę zasługują szczegóły oprawy i zabezpieczenia sklepu (prowadnice składanych krat, prawdopodobnie metalowe i nitowane panele między witrynami), na pierwszym planie doskonale widoczna – podstawa ulicznej latarni i jej dekoracja. Zdjęcie, wykonane prawdopodobnie o zmroku, bardzo dobrze oddaje efekty świetlne i odblaski na dużych szklanych powierzchniach. ▪ Fotografia przy projekcie neonu K. J. Sielscy (nad witryną sklepu) i poprzecznego, trójbarwnego neonu-reklamy firmy Centra (między oknami pierwszego piętra), autorzy projektu Jerzy Siennicki i Marian Pyrek, przed 4 maja 1939, 123 x 173 mm, sygn. 2119

[097] Sklep z galanterią Jadwigi Ulewskiej i M. Grochowskiej oraz cukiernia Józefa Rozmusa przy ulicy Krakowskie Przedmieście 39

Po prawej fragment gmachu Banku Polskiego przy Krakowskim Przedmieściu 37. Po lewej napis (GALA)NTERJA, po prawej – JÓZEF ROZMUS, niżej, na szybie wystawowej – CUKIERNIA. Widoczne urozmaicone formy stolarki frontów sklepowych, składane kraty z dekoracyjnymi zakończeniami, po prawej złożona markiza wraz z mechanizmem do regulacji jej położenia, z boku sznur wraz z mocowaniem do elewacji (może do opuszczania zewnętrznych żaluzji). Na elewacji odezwy z nagłówkami: DO WSZYSTKICH POLAKÓW MIASTA LUBLINA, OBYWATELE!, OBYWATELE POLACY i plakaty Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu JÓZEF ROZMUS | CUKIERNIA, stan po realizacji projektu z niewielką tylko względem niego zmianą, projekt niesygnowany, między początkiem kwietnia a 14 czerwca 1939, 88 x 140 mm, sygn. 2121

[098] Sklep z galanterią Jadwigi Ulewskiej i M. Grochowskiej przy ulicy Krakowskie Przedmieście 39

Nad wejściem ślad po zdjętym szyldzie, po lewej – fragment szyldu Banku Handlowego w Warszawie. W witrynie wyeksponowane pelerynki dziecięce, w głębi – otwarte okno, chroniące wystawę od wewnątrz. Drzwi i okno wystawowe zabezpieczone składanymi kratami. ▪ Zdjęcie luźne, zapewne załącznik do projektu napisu GALANTERJA, który zastąpił napis malowany na murze, przed 28 listopada 1936, 86 x 135 mm, sygn. 2121

[099] Sklep Lucjana Finkelsteina przy ulicy Kapucyńskiej 1 w budynku Hotelu Victoria (Krakowskie Przedmieście 40/Kapucyńska 1), dziś nie istnieje

W witrynie tabliczka z napisem »TRYKOT« oraz ubiory damskie i ubranka dziecięce, eksponowane m.in. na małym manekinie. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu nad witryną: »TRYKOT« | LUCIAN (!) FINKELSTEIN. (podpis: „Lucjan Finkelstein"), autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczona lokalizacja napisu i inne drobne oznaczenia, przed 5 października 1937, 139 x 89 mm, sygn. 2122 (Krakowskie Przedmieście 40)

[100] Sklep z artykułami gospodarstwa domowego firmy Polskie Źródło Gospodarcze przy ulicy Kapucyńskiej 1 w budynku Hotelu Victoria (Krakowskie Przedmieście 40/Kapucyńska 1), dziś nie istnieje

W witrynach dwie wywieszki z nazwą firmy, naczynia eksponowane na podpórkach i półeczkach oraz na półce u góry witryny. Na prawo – sąsiedni lokal (prawdopodobnie sklep Lucjana Finkelsteina, zob. fot. 99). ■ Zdjęcie luźne, omyłkowo umieszczone w projekcie napisu dla spółki „Victoria" (zob. fot. 101), pierwotnie najpewniej przy projekcie napisu: POLSKIE ŹRÓDŁO GOSPODARCZE i tabliczki z nazwiskami właścicieli sklepu (nad drzwiami): WŁADYSŁAW i LUCYNA BOROWSCY | EUGENIA GRZEGORZEWSKA, autor projektu Zenon Kalinowski (Zakład Malarski Zenona Kalinowskiego), przed 5 października 1937, 89 x 139 mm, sygn. 2122 (Krakowskie 40)

[101] Magazyn mód „Lucyna" przy ulicy Kapucyńskiej 1 w budynku Hotelu Victoria (Krakowskie Przedmieście 40/Kapucyńska 1), dziś nie istnieje

Na elewacji napis »VICTORIA« | SP. z O. O. Na lewej szybie wystawowej napisy: »Lucyna« | GORSETY KAPELUSZE | A. Krawecka. Na wystawie – manekin (popiersie kobiece), u góry – roleta. W witrynie po prawej – koszule męskie, eksponowane na drążkach i półeczkach, wraz z dodatkami (krawaty, muszki, chusteczki). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: »VICTORIA« | SP. z o. o., stan po realizacji projektu z drobnymi względem niego różnicami, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 12 listopada 1937, 116 x 86 mm, sygn. 2122 (Krakowskie Przedmieście 40)

[102] Sklepy oraz farbiarnia i pralnia chemiczna przy ulicy Krakowskie Przedmieście 44 (północne skrzydło klasztoru Kapucynów)

Od lewej: owocarnia „Polski Owoc" Emilii Poniatowskiej po modernizacji szaty reklamowej (por. fot. 94), sklep jubilerski Kazimierza Kalickiego oraz filia farbiarni i pralni chemicznej Józefa Götze. Na elewacji napisy: (PO)LSKI OWOC, BIŻUTERIA – ZEGARKI, J. GÖTZ(E). Nad środkową witryną wąska tabliczka z napisem »PRECJOSA« (DAWNIEJ) »K. KROKOWSKI«, w witrynie – zegarki na rękę, niżej – reklama zegarków firmy Omega z wizerunkiem zegarka kieszonkowego i napisem OMEGA. Na szybie pralni napis: FILJA I | FARBIARNI | i | PRALNI CHEMICZNEJ. Na wystawie suknia (?) i płaszcz. Na uwagę zasługuje ciekawa, choć niejednolita stolarka, zabezpieczenia sklepów (podwójne drzwi i składana krata), a także dekoracyjna krata w nadświetlach witryny i drzwi sklepu jubilerskiego. ■ Zdjęcie na okładce projektu napisu BIŻUTERIA – ZEGARKI i tabliczki z napisem »PRECJOSA« DAWNIEJ »K. KROKOWSKI«, autor projektu Henryk Paprocki, przed 5 kwietnia 1939, 88 x 139 mm, sygn. 2125

[103] Farbiarnia i pralnia chemiczna Józefa Götze przy ulicy Krakowskie Przedmieście 44

Na elewacji ciekawy literniczo, choć niestarannie rozmieszczony napis J. GÖTZE., na szybie wystawowej napis: FILJA I | FARBIARNI | i | PRALNI | CHEMICZNEJ. Na wystawie dwie suknie na wieszakach. Na uwagę zasługują wyraziste profile drewnianej oprawy wejścia i witryny. ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy lokalu pralni i farbiarni oraz nowej aranżacji jego frontu. Plan przewidywał: poszerzenie otworów, wymianę futryn na nowe (jesionowe), montaż panoramicznego okna wystawowego, umieszczenie na elewacji napisu FARBIARNIA i PRALNIA CHEMICZNA | JÓZEF GÖTZE, pokrycie elewacji poniżej witryny czarnymi „porcelanowymi" płytkami, fugowanymi białym cementem, na środku drzwi, na dużym jednotaflowym przeszkleniu miało być umieszczone stylizowane nazwisko właściciela wykonane z metalu, autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 10 lipca 1939, na fotografii widoczne linie papilarne przeniesione z negatywu, 135 x 85 mm, sygn. 2125

[104] Skład nasion i kwiaciarnia oraz sklep i pracownia czapnicza przy ulicy T. Kościuszki 2 (Krakowskie Przedmieście 44)

Część budynku od strony ul. Kościuszki, w której znajdowały się m.in. przedstawione na fotografii sklepy, została rozebrana w 1967 r. Po lewej (na szybie wystawowej) napis SKŁAD NASION | KWIACIARNIA | Maria D(MOWSK)A | TEL. (12-26), po prawej – szyld z napisem Pracownia | CZAPEK | A. ANTOSIK, na elewacji – metalowa konstrukcja (być może pozostałość markizy). Dobrze widoczna stolarska oprawa arkadowych otworów o różnych podziałach, ale identycznej rombowej dekoracji płycin. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: WYTWÓRNIA CZAPEK | ALEKSANDER ANTOSIK, autor projektu Stanisław Fertner, przed 15 kwietnia 1939, 139 x 89 mm, sygn. 2125 (Krakowskie Przedmieście 44)

[105] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 48 (nie istnieje)
Od lewej owocarnia oraz filia pralni chemicznej i farbiarni Wacława Łabęckiego z napisami: I | FILJA | PRALNI | Chemicznej | FARBIARNI | (...) (na szybie) oraz W. ŁABĘCKI (u dołu witryny). Na wystawie ubrania damskie prezentowane na wieszakach. Po prawej stronie bramy sklep z tekstyliami lub konfekcją Felicji Wolberg i fragment witryny perfumerii „Narcyz" Jakuba Mitelmana. Na chodniku (po lewej) reklama popołudniowych seansów w kino-teatrze „Stylowy" z napisem: DZIŚ | POPŁUDNIÓWKA (!) | (..) | 35 i 54 (..) | WYSPA | W PŁOMIENIACH | i | POŚCIG | za kawalerem | (...). Na prawo od niej – plansza z reklamą wypożyczalni książek „Kultura" i stojak z prasą. W bramie – gablotka z fotosami lub fotografiami, obok bramy – gablotka kina „Stylowy". Na balustradzie balkonu reklama dwóch filmów: 1) brytyjskiego dramatu historycznego z udziałem pary młodych aktorów Laurence'a Oliviera i Vivien Leigh *Wyspa w płomieniach* (*Fire over England*, reż. William K. Howard, 1937 r.) i 2) amerykańskiej komedii romantycznej *Pościg za kawalerem* (*Woman Chases Man*, reż. John G. Blystone, 1937 r.) z Miriam Hopkins i Joelem McCrea w rolach głównych. Oba były wyświetlane w kinie „Stylowy", mieszczącym się w tym budynku. Prostopadle do barierki balkonu zamontowana jest rama do prezentacji plakatów filmowych, w niej najpewniej plakat reklamujący film *Wyspa w płomieniach*. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu OWOCARNIA | LIPA FOGELGARN, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację dwóch napisów – nad sklepami L. Fogelgarna i Felicji Wolberg, nazwiska obojga figurują też na podaniu o zatwierdzenie urządzenia reklamowego, ale na rysunku projektowym uwzględniono tylko napis nad owocarnią, jak wynika z repertuaru kina i treści reklam prasowych, zdjęcie zostało wykonane między 11 a 16 października 1937, 88 x 139 mm, sygn. 2129

[106] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 49

Po lewej lokal przeznaczony na sklep „Trójkąt w Kole", w którym miano sprzedawać włóczki i wełny z fabryki w Bielsku, ze starym napisem na szybie BIURO | ELEKTROTECHNICZNE | (...). Po prawej stronie wejścia do kamienicy salon samochodowy firmy Polski Fiat i skład obuwia. W oknie wystawowym widoczny samochód, na drzwiach napis SAMOCHODY | POLSKI FIAT | Części zamienne. Na szybach wystawowych znaki firmowe „Polskiego Fiata". Nad witryną składu obuwniczego, umieszczony na szyldzie lub na brzegu zwiniętej markizy, napis: PIOTR PUŁKA (i S-cy) (Fabryka Obuwia Piotr Pułka i Spólnicy). Sklepy zabezpieczone składanymi kratami. Przy bramie domu bosy, wychudzony mężczyzna, obok szyld LECZNICA LUBELSKA. Napisy na pozostałych tabliczkach na elewacji nieczytelne. Na trzonie latarni nieczytelne ogłoszenia. Na uwagę zasługuje owalne nadświetle nad wejściem do kamienicy, którego obecne podziały są mocno uproszczone w stosunku do widocznych na fotografii. Nie zachowała się także roślinna dekoracja wokół arkadowego otworu po lewej. Przy niektórych oknach na piętrach widoczne elementy instalacji elektrycznej. ■ Zdjęcie luźne, zrobione prawdopodobnie w związku z projektem dwóch wariantów szyldu z napisem WŁÓCZKI – WEŁNY | TRÓJKĄT W KOLE | SP. AKC. BIELSKO | SKLEP FABRYCZNY, projekt niesygnowany, wykonany Białej (Biała Krakowska, dziś w granicach Bielska-Białej) 30 kwietnia 1936 r. (zawiera próbki barw reklamy), na fotografii krzyżykiem oznaczono lokalizację przyszłego sklepu, przed 17 lipca 1936, na odwrocie pieczątka zakładu fotograficznego „Sztuka" przy ul. Krakowskie Przedmieście 41, 129 x 171 mm, sygn. 2130

[107] Lokal na parterze kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 49
Na obu szybach wystawowych powtórzony napis BEZPŁATNA | PORADNIA | PRANIA. Po prawej dwie tabliczki – z numerem policyjnym „155" i tzw. latarkowym „49", a także szyldy informujące o praktyce lekarskiej dr. I. Januszewicza, specjalisty chorób skórnych i wenerycznych oraz o praktyce adwokackiej, prawdopodobnie Edwarda Rettingera. ■ Zdjęcie luźne, wykonane być może w związku z projektem przebudowy lokalu widocznego na fotografii na potrzeby firmy Olszewski, Koziej i Spółka (składy papieru i materiałów piśmiennych), autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 20 grudnia 1937 (?), 130 x 178 mm, sygn. 2130

[108] Pracownia rymarska w ściętym narożniku kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 51 (róg Krótkiej)
Warsztat specjalizował się w wyrobie galanterii skórzanej i „przyborów podróżnych". Na szybie wywieszka z napisem SZKOLNE | TECZKI TORNISTRY | WIELKI WYBÓR | CENY NISKIE, druga, mniejsza – nieczytelna, niżej plakat reklamowy z napisem Reito. U dołu widoczny hak do mocowania drzwi zewnętrznych. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu nad wejściem ADAM RUCIŃSKI i szklanego szyldziku z malowanym napisem ADAM RUCIŃSKI PRACOWNIA RYMARSKA, miały one zastąpić szyld z malowanym na blasze napisem Spółka Rymarska, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, po 3 listopada 1936, a przed 13 lipca 1937, 87 x 61 mm, sygn. 2132 (Krakowskie Przedmieście 51)

[109] Owocarnia Stanisława Pachuty przy ulicy Krakowskie Przedmieście 51

Towary na wystawie eksponowane w skrzynkach wyłożonych papierem i opatrzone karteczkami z cenami. U góry reklama czekolady firmy E. Wedel. We wnętrzu owoce ułożone w skrzynkach ustawionych skośnie na półkach. Sklep zabezpieczony składaną kratą. U góry markiza z mechanizmem ułatwiającym zmianę jej położenia (przekładnia zębata). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: OWOCARNIA | Stanisław PACHUTA (według projektu imię właściciela miało składać się z przemieszanych liter majuskulnych i minuskulnych), autor projektu Stanisław Szklarski, przed 4 maja 1938, 140 x 90 mm, sygn. 2132

[110] Brama jednopiętrowej kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 52, tzw. Stara Poczta (budynek został wyburzony w 1979 r.)

Na prawo od bramy sklep z materiałami piśmiennymi a zarazem księgarnia Henryka Lipińskiego, dalej widoczny fragment szyldu z napisem: BIURO DZIENNIK(A) (...). Nad bramą szyld z napisem: JADŁODAJNIA | POL. ZWIĄZKU ZAW. CHRZEŚC. SŁUŻBY DOMOWEJ | ODDZIAŁU LUBELSKIEGO (mieściła się w oficynie), niżej szyld z napisem: KRAWIEC | MĘSKI | ANTONI PAWŁOWSKI | WEJŚCIE (...) i dwie gablotki zakładu fotograficznego Foto „Borys" (działał w oficynie) z fotografiami portretowymi pojedynczymi i podwójnymi różnych formatów. W bramie tablica informacyjna z napisami: OBIADY | OD 12.30 DO 17 | NIEDZIELE (i) ŚWIĘTA | DO 15 | POŚREDNICTWO | PRACY | SEKRETARJAT | POL. ZWIĄZKU ZAW. | (CHRZEŚC. SŁUŻBY DOMOWEJ) | CZYNNY | OD 10 (..) DO 12 (..) | OD 12 (..) DO 15 (..), u dołu dekorowany odbój, w głębi bramy – gablotki reklamowe prawdopodobnie sklepu z porcelaną i niezidentyfikowany plakat. Na wysokości balkonu rama reklamy świetlnej z trzema żarówkami u góry. ▪ Zdjęcie zrobiono prawdopodobnie w związku z planem wykonania gablotek po obu stronach bramy oraz reklamy świetlnej mocowanej do balustrady balkonu, plan się nie zachował, na zdjęciu zaznaczono lokalizację wspomnianych urządzeń reklamowych, koniec lat 30. XX w., fotografia sepiowana, 85 x 83 mm, sygn. 2133

[III] „Bar Lwowski", galanteria i owocarnia na parterze kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 53 (Krótka 2)
Na wystawie baru widoczne butelki. Witryny obu sklepów osłonięte markizami. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu GALANTERIA | SZYMON EDELSZTEIN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 20 grudnia 1937, 122 x 90 mm, sygn. 2134 (Krakowskie Przedmieście 53)

[II2] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 53
Od lewej: galanteria Szymona Edelszteina, owocarnia Abe Rajchmana i sklep mięsny Sabiny Tarłowskiej. Na drzwiach dwóch pierwszych sklepów niezidentyfikowane reklamy, nad sklepem mięsnym złożona markiza z lambrekinem, a w jego witrynie widoczna osoba ze słuchawką telefonu w dłoni. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu OWOCARNIA | ABE RAJCHMAN, autor projektu Zygmunt Brodt (Kreślarnia Techniczna Zygmunta Brodta), przed 11 kwietnia 1938, 116 x 84 mm, sygn. 2134

[II3] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 53 (róg Krótkiej)
Od lewej: galanteria Szymona Edelszteina, owocarnia Abe Rajchmana, sprzedaż mięsa i wędlin Sabiny Tarłowskiej z wyrobami mięsnymi w witrynie. U góry po prawej poprzeczna reklama, prawdopodobnie świetlna, z napisami: BAR, RESTAURACJA. W kamienicy w 2. poł. lat 30. funkcjonowała restauracja „Kresówka". ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad wędliniarnią: SPRZEDAŻ (!) | MIĘSA I WĘDLIN | SABINA TARŁOWSKA, autor projektu Stanisław Szklarski, przed 22 sierpnia 1938, 137 x 87 mm, sygn. 2134 (Krakowskie Przedmieście 53)

[114] Wejście do kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 53 (Krótka 2)
Nad wejściem napis KURSY | KROJU i SZYCIA | K. Dobrowolska, wyżej ażurowe ramię bez lampy, obok drzwi wejściowych szyldy m.in. krawca i biura pisania podań Jakuba Arenbrodta. Od lewej lokal o nieznanym przeznaczeniu i pracownia obuwia z szyldem na drzwiach zastawnych. Po prawej stronie wejścia do kamienicy lokal o nieznanym przeznaczeniu, „Bar Lwowski" i galanteria Szymona Edelszteina. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: KURSY | KROJU i SZYCIA | Kazimiera Dobrowolska, autor projektu Stanisław Szklarski, na projekcie poprawki i adnotacja „nie zatwierdzać" z datą 12 stycznia 1939 r., zdjęcie przedstawia stan po modernizacji napisu z niewielkimi różnicami względem projektu, przed 5 maja 1938, 87 x 137 mm, sygn. 2134 (Krakowskie Przedmieście 53)

[115] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 53
Od lewej: lokal o nieznanym przeznaczeniu, sklep spożywczy, owocarnia i cukiernia. W ryzalicie – warsztat szewski i wejście do kamienicy z szyldami m.in. warsztatu krawieckiego. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: SKLEP | SPOŻYWCZY | MASZA KUROPATWA, OWOCARNIA | JOSEF LENGA (podpis: „Josek Lenga", tak także w napisie widocznym na fotografii), WYROBY | CUKIERNICZE | ABRAM TENENBAUM, autor projektu Jakub Szejner, ok. 1938 (przed 22 sierpnia 1938 ?), 85 x 133 mm, sygn. 2134

[116] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 53
Po lewej owocarnia z napisem na szybie (P)OLSKA | (OW)OCARNIA, dalej prawdopodobnie sklep spożywczy i druga owocarnia. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: POLSKA | OWOCARNIA | MARIA KOWALSKA, autor projektu Stanisław Szklarski, na fotografii ołówkiem zaznaczono lokalizację napisów nad dwoma sklepami, przed 22 sierpnia 1938, 137 x 87 mm, sygn. 2134

[117] Wejście do kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 55 (Wieniawska 1)
Po prawej dwustronna narożna gablota reklamowa zakładu fotograficznego „Foto-Wiktoria" Bernarda Blaugründa z portretami i zdjęciami grupowymi, nad nią szyld adwokata Bolesława Tora. Napisy na pozostałych szyldach nieczytelne. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie czterech gablotek („szafek reklamowych") zakładu fotograficznego „Foto-Wiktoria", autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 9 września 1937, 117 x 178 mm, sygn. 2135 (Krakowskie Przedmieście 55)

[118] Gablota reklamowa zakładu fotograficznego „Foto-Wiktoria" Bernarda Blaugründa obok wejścia do kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 55 (Wieniawska 1)
W gablocie fotografie portretowe, portrety podwójne i zdjęcia grupowe, na elewacji – szyld z napisem BOLESŁAW TOR | ADWOKAT (...). ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie czterech gablotek („szafek reklamowych") zakładu fotograficznego „Foto-Wiktoria", autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 9 września 1937, 176 x 116 mm, sygn. 2135 (Krakowskie Przedmieście 55)

[119] Fragment budynku Kasy Przemysłowców Lubelskich (Kasa Przemysłowców i Rolników Lubelskich w Lublinie Spółdzielnia z nieograniczoną odpowiedzialnością) przy ulicy Krakowskie Przedmieście 56 (Kołłątaja 1)
Poniżej tarasu fragment napisu: (...)CY CUKIERNIA. Pod tarasem – przestrzeń wydzielona niskim ażurowym ogrodzeniem i ocieniona przez pnącza, zapewne plenerowa części cukierni „Zjednoczeni Cukiernicy Warszawscy". Po prawej – szyldy urzędów (zapewne Inspekcji Pracy i Inspektoratu Szkolnego) i prawdopodobnie biura Elektrowni Miejskiej (Wydział Sieci) oraz tabliczki z herbem państwowym, dalej (drugie od lewej) – wejście do sklepu i restauracji należących do firmy Handel Kolonialno-Gastronomiczny W. J. Radzymiński i Syn. Po obu stronach wejścia – wielkie arkadowe witryny. Przy drzwiach szyldy z napisami, po lewej: ZAKŁAD GASTRONOMICZNY | (...), HANDEL KOLONIALNY | DELIKATESÓW, po prawej: WINA FRANCUSKIE | (...), WINA BURGUNDZKIE | (...). Witryny zabezpieczone od zewnątrz niskimi barierkami. Na wystawie, po lewej – butelki z alkoholem, po prawej – prawdopodobnie owoce. Po prawej widoczny fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 58 z witryną magazynu bławatnego Adama i Haliny Kuklińskich (Magazyn Bławatny, Pracownia Kołder i Bielizny A. Kukliński i Spółka) i początkiem napisu na szyldzie: A. KU(KLIŃSKI i SKA | MAGAZYN BŁAWATNY). Na pierwszym planie latarnia z mocowaniami dla flag u góry. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu na szybie wystawowej: HANDEL KOLONIALNO | GASTRONOMICZNY | W. J. RADZYMIŃSKI i SYN, przed zatwierdzeniem napis skorygowano, dodając w nazwie firmy pełne formy imion jej współwłaściciela (Walenty Józef), autor projektu Stanisław Fertner, przed 15 marca 1939, 90 x 139 mm, sygn. 2136 (Krakowskie Przedmieście 56)

[120] Kamienice przy ulicy Krakowskie Przedmieście
Po lewej – kamienica Krakowskie Przedmieście 59 z lokalem gastronomicznym na parterze i napisem (JA)DŁODAJNIA POLSKA na elewacji, po prawej – Krakowskie Przedmieście 57 z owocarnią i sprzedażą wędlin. Na szybie wystawowej pierwszego sklepu napis: OWOCARNIA | i WODA SODOWA, na wystawie owoce zawieszone i układane w piramidki, towary eksponowane także w słojach. W witrynie drugiego sklepu napis: SPRZEDAŻ WĘDLIN, ten sam napis także na obrazkowym szyldzie na elewacji. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OWOCARNIA | JUDA FAJGENBAUM, projekt wykonany w kreślarni technicznej „Technorys" (zapewne Zygmunta Brodta) przy ul. Kościuszki 5, po 28 maja 1938, 135 x 87 mm, sygn. 2137 (Krakowskie Przedmieście 57)

[121] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 57
Od lewej witryna i wejście do sklepu z wędlinami Czesława Szalaka, na drzwiach afisz, na którym czytelne tylko słowa: WEEK END (!) | TERPSYCHORY, dalej sklep mydlarsko-kosmetyczny, w nadświetlu szkło matowe, na wystawie reklama firmy Olla, po prawej – zakład fryzjerski z napisem FRYZJER na elewacji. Obok wejścia do kamienicy nieczytelne szyldy, na balkonach – skrzynki kwiatowe i pnącza. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: ART. MYDLARSKO-KOSMETYCZNE | »MYDŁOKOS« | IZAAK KORENBLIT **oraz** FRYZJER | KAZIMERZ KWIETNIEWSKI, autor projektu Zygmunt Brodt, po 28 maja, a przed 12 września 1938, 88 x 118 mm, sygn. 2137

[122] Zakład fryzjerski i lokal o nieznanym przeznaczeniu przy ulicy Krakowskie Przedmieście 57
Po lewej wejście do kamienicy, przy którym m.in. dwie mało czytelne tabliczki adwokatów. Nad wejściem do zakładu fryzjerskiego napis FRYZJER, powtórzony także na złożonej kracie. Na fotografii uchwycono prace malarskie przy odnawianiu fasady. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: ART. MYDLARSKO-KOSMETYCZNE | »MYDŁOKOS« | IZAAK KORENBLIT **oraz** FRYZJER | KAZIMERZ KWIETNIEWSKI, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 12 września 1938, 120 x 91 mm, sygn. 2137

[123] Brama kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 60

U góry szyld z napisem ELEKT(...) | SPRZEDAŻ MATERJAŁÓW | ELEKTROTECHNICZNYCH i RADIOWYCH. Po prawej stronie bramy, u góry, mało czytelny szyld doktora medycyny Emanuela Distlera, niżej cztery szyldy z napisami: FR. MIKA | ELEKTROKOPJA, Lekarz Dentysta | M. Czeczkesowa **(Maria Czeczkesowa)**, (Okrycia damskie | i Futra) | J. Grunwald **(Josef Grinwald)**, Krawiec męski | S. Bojgen **(Szloma Bojgen)**. Po lewej – prawie nieczytelne szyldy, m.in. zakładu fotograficznego (prawdopodobnie Foto „Bernardi" Eliasza Funka). W przejeździe bramy gablota reklamowa z artykułami elektrotechnicznymi, na jej cokole numer posesji i napis: LAMPY | Żarówki. Po lewej, na ścianie, malowany napis: PRYWATNE KOEDUKACYJNE | KURSY PISANIA | NA MASZYNACH, u dołu dekorowany odbój. ▪ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne załącznik do listu Stanisławy Waśniewskiej, prowadzącej kursy pisania na maszynach, skierowanego do Wydziału Budownictwa, na fotografii niedbale uwydatniono atramentem napis w przejeździe bramy i ołówkiem naszkicowano kontur tabliczki na elewacji (na lewo od bramy), między 19 lutego 1937 a 5 marca 1937, 134 x 87 mm, sygn. 2140

[124] Fragment kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 48 (budynek nie istnieje)

Od lewej lokal przeznaczony na sklep firmowy Fabryki Czekolady „Plutos" Gitli Baumstein (Sprzedaż Czekolady i Cukrów „Plutos") z dwoma nieczytelnymi plakatami na drzwiach i sklep z napisem PERFUMERJA »NARCYZ« (Jakuba Mitelmana). Na balustradzie balkonu reklama filmu *Kościuszko pod Racławicami* (reż. Józef Lejtes, premiera w styczniu 1938 r.), wyświetlanego w mieszczącym się w tym budynku kino-teatrze „Stylowy". Obok bramy gablotka z fotosami filmowymi i napisem STYLOWY u góry. W bramie prawdopodobnie kasa kina. Na pierwszym planie uchwycone odśnieżanie chodnika. Na prawym skraju zdjęcia widoczny fragment gmachu Poczty Głównej (Krakowskie Przedmieście 50). ▪ Zdjęcie luźne, omyłkowo włączone do akt nieruchomości przy Krakowskim Przedmieściu 62, pierwotnie prawdopodobnie przy projekcie przebudowy otworów i neonu sklepu firmowego fabryki „Plutos", autorstwa Tadeusza Witkowskiego (sygn. 2129, Krakowskie Przedmieście 48), fotografia wykonana między 10 a 16 stycznia 1938 (w tych dniach w kinie „Stylowy" grano film *Kościuszko pod Racławicami*), 138 x 88 mm, sygn. 2141 cz. II (Krakowskie Przedmieście 62)

[125] Kamienica przy ulicy Kapucyńskiej 3 – siedziba Domu Bankowego M. Morajne (budynek nie istnieje)

Mężczyzna w prawym dolnym rogu zdjęcia, patrzący w obiektyw, to prawdopodobnie Michał (wcześniej Majlech) Morajne (1894--1951). Rysy jego twarzy przypominają te znane z innych portretów tego właściciela domu bankowego, kolektury loterii i handlowca. Nad wejściem skrzynkowy szyld z profilowanymi krawędziami i malowanym napisem: DOM BANKOWY | M. MORAJNE, w jego prawym dolnym rogu nieczytelna sygnatura wykonawcy. Mniejszy szyld z napisem tej samej treści, ale inaczej stylizowanym, znajduje się na bocznej barierce balkonu. Nad wejściem do Domu Bankowego dwie lampy elektryczne na dekoracyjnych wysięgnikach. Niżej podświetlane reklamy – lewa prawdopodobnie z napisem: (KOLEKT)URA | (LOTE)RII, prawa z napisem: KUPNO i SPRZEDAŻ | WALUT | ZAGRANICZNYCH | MONET ZŁOTYCH | (i) SREBRNYCH | PAPIERÓW % % (!) | i AKCJI, w oknach – plakaty zachęcające do kupna losów loterii. Po prawej brama, przy której dwie tabliczki z napisem: HURTOWNIA APTEKARZY ZIEMI LUBELSKIEJ | W PODWÓRZU (...), po prawej stronie bramy – tabliczka z informacją o tym, że biura banku zostały przeniesione na ulicę Krakowskie Przedmieście 29, u dołu dekorowane wolutami odboje. We wszystkich oknach parteru składane kraty z dekoracyjnymi zakończeniami. Po lewej stronie budynku szyld ze słabo widocznym napisem: ZŁOTA RENETA | K. (lub R.) i A. SKUBNIEWSCY (?), na planszach poniżej niewyraźne wizerunki i napisy, m.in.: WODA SODOWA, GOFRY, WAFLE. Przy lewym skraju fotografii widoczny fragment kamienicy Kapucyńska 5, po prawej – fragment gmachu Hotelu Victoria (Kapucyńska 1/Krakowskie Przedmieście 40) z reklamową gablotką na cokole wypełnioną motkami, u dołu napis: MEREŻKI MASZYNOWE, napis u góry nieczytelny. Wyżej tablica informacyjna prawdopodobnie Centralnego Związku Kółek Rolniczych z czytelnym początkiem napisu: C. Z. K. R. | SEKCJA POMOCY PRAWNEJ | (...). Na elewacjach obu kamienic dobrze widoczne tabliczki adresowe, a także numery tzw. latarkowe z przeszklonymi ściankami i kominkami oraz pochodzące od nich okopcenia elewacji. ■ Zdjęcie luźne, umieszczone w teczce niewłaściwej nieruchomości, być może wykonane w związku z planem ujednolicenia wyglądu elewacji, po lewej stronie fotografii, na tle szyldu i okiennic – przeznaczonych zapewne do likwidacji – zaznaczono odręcznie linie boniowania, prawdopodobnie zima 1938, 221 x 171 mm, sygn. 2141 cz. II (Krakowskie Przedmieście 62)

[126] Skład papieru braci Salomona i Michała Kestenbergów przy ulicy Krakowskie Przedmieście 62 (wschodnie skrzydło dawnego Pałacu Morskich)

Sprzedawano tu także maszyny do pisania i liczenia, aparaty i przybory do powielania oraz meble biurowe. Na wystawie, po lewej m.in. maszyna do pisania, wyżej plakat reklamowy, po prawej – kartki pocztowe i kolista reklama z napisem Velax. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów na szybach wystawowych: SKŁAD PAPIERU oraz MASZYNY BIUROWE, autor projektu Jerzy Siennicki, początek 1939 (przed 17 marca 1939 ?), 117 x 176 mm, sygn. 2141 cz. I

[127] Ulica Krakowskie Przedmieście (strona parzysta)
Po lewej budynek przy Krakowskim Przedmieściu 60. Naprzeciwko bramy kiosk. Przy bramie liczne, nieczytelne szyldy, w przejeździe bramnym – gablota zakładu fotograficznego, po prawej – witryna restauracji Stanisława Garbalskiego z napisem ADRIA | (...). Na balkonie pierwszego piętra stoi mężczyzna w mundurze Wehrmachtu. Na prawo od tego gmachu dawny Pałac Morskich (Krakowskie Przedmieście 62) z widocznymi zniszczeniami części centralnej, na ścianie skrzydła zachodniego flaga ze swastyką, dalej – budynek Banku Gospodarstwa Krajowego przy ul. Krakowskie Przedmieście 64 ze zniszczonym dachem i wysunięta ku ulicy kamienica Krakowskie Przedmieście 66, za nią wylot ulicy Szopena i narożnik kamienicy Krakowskie Przedmieście 74. ■ Zdjęcie luźne, bez oczywistego związku z treścią akt, zaznaczono na nim ołówkiem trzy promieniście rozchodzące się linie i wymiary, być może kreślenia te wiążą się z pracami uchwyconymi na fotografii, na odwrocie data „20.7.40" i dopisek „Lublin Krak. Przedm. 62", prawdopodobnie 20 lipca 1940, 178 x 238 mm, sygn. 2141 cz. II (Krakowskie Przedmieście 62)

[128] Wejście do budynku przy ulicy Krakowskie Przedmieście 62 (dawny Pałac Morskich)
Podczas okupacji budynek był siedzibą niemieckiego starostwa miejskiego (Stadthauptmannschaft von Lublin). Po zbombardowaniu 9 września 1939 r. i pożarze został w 1942 r. odbudowany, wtedy przebudowano m.in. wejście przez dobudowanie tarasu. Na fotografii uchwycono moment zmiany barwy elewacji. ■ Zdjęcie luźne, dokumentujące stan budynku, 1941-1942, 180 x 131 mm, sygn. 2141 cz. II

[129] Wejście do budynku przy ulicy Krakowskie Przedmieście 62 (dawny Pałac Morskich), zbliżenie
Budynek uchwycony w czasie zmiany barwy elewacji. ■ Zdjęcie luźne, dokumentujące stan budynku, 1941-1942, 180 x 131 mm, sygn. 2141 cz. II

[130] Skład materiałów budowlanych, opału, nawozów, maszyn i narzędzi rolniczych spółki Lubelski Syndykat Rolniczy S.A. przy ulicy Krakowskie Przedmieście 64 (budynek nie istnieje)

Budynek został rozebrany w 1934 r. Na jego miejscu w latach 1934-1935 wzniesiono modernistyczny gmach lubelskiego oddziału Banku Gospodarstwa Krajowego. Na dachu widoczna reklama „Mobiloil", na ścianie szczytowej napisy: BLACHA i ŻELAZO (u góry), MASZYNY | NARZĘDZIA ROLNICZE | WYROBY ŻELAZNE i GWOŹDZIE | BENZYNA OLEJE i SMARY | HURT (po lewej), NAWOZY | LUBELSKI SYNDYKAT ROLNICZY S. A. (w środku), CEMENT | WAPNO i DACHÓWKA | WĘGIEL KOKS i DRZEWO | SÓL ZBOŻE i NASIONA | DETAL (po prawej). Po lewej widoczny fragment zachodniego skrzydła budynku przy ulicy Krakowskie Przedmieście 62 (dawny Pałac Morskich), po prawej – ślepa ściana szczytowa, wysuniętej ku ulicy, kamienicy Krakowskie Przedmieście 66 z wielkoformatową, malowaną reklamą mydła firmy Schicht-Lever S.A. ■ Zdjęcie przy planie przebudowy otworu okiennego na drzwi w budynku Lubelskiego Syndykatu Rolniczego i wykonania furtki w parkanie, przed 28 października 1932, 86 x 118 mm, sygn. 2142

[131] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 68 (Szopena 2)

Na elewacji widoczne, umieszczone pod kątem, szyldy z nieczytelnymi napisami. W centrum fotografii uwagę zwracają dużych rozmiarów składane drzwi zewnętrzne. Po lewej widoczny fragment, wysuniętej ku ulicy, kamienicy Krakowskie Przedmieście 66. ■ Zdjęcie przy projekcje napisów: PIOTR OLIKOWSKI (nad wejściem do pierwszego sklepu po lewej, który powstał w miejscu dawnej bramy po jej przebudowie wykonanej w 1929 r.), GALANTERIA – ZABAWKI (na elewacji poniżej balkonu) oraz szklanej tabliczki z malowanym napisem GALANTERIA – ZABAWKI | FELIKS i JÓZEF BROSZKOWSCY (na elewacji), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 19 kwietnia 1937, 88 x 66 mm, sygn. 2144

[132] Czteropiętrowa kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 70 (Szopena 1). Widok od Krakowskiego Przedmieścia

Po lewej wylot ul. Szopena i fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 68 (Szopena 2). Od lewej: sklep z ubrankami dziecięcymi i konfekcją damską, perfumeria i prawdopodobnie sklep spożywczo-kolonialny. Oprawa otworów lokali handlowych jest jednolita, ale selektywnie i różnobarwnie malowana elewacja na wysokości parteru i różnej wielkości szyldy tworzą wrażenie chaosu. Szyldy i reklamy w większości nieczytelne, oprócz napisów na szyldach po obu stronach balkonu F. KUŹNIKOWA i SKA (po lewej) oraz PARIS (po prawej). Na wyższych kondygnacjach dobrze widoczne elementy akcentujące podziały budowli (dwa rodzaje boniowania, pas meandra biegnący poniżej okien pierwszego piętra, pilastry, gzymsy), bogata, eklektyczna dekoracja architektoniczna (lwie głowy, trójki nagich dzieci, festony, kartusze, attykowe szczyty z maszkaronami) oraz oprawa otworów okiennych, np. dziecięce główki po obu stronach okien trzeciego piętra. Dekoracja pochodzi z czasu budowy kamienicy w latach 1908-1910. W 1933 r. nakazano remont elewacji, ponieważ spadające fragmenty stwarzały zagrożenie. W projekcie odnowienia elewacji z 1936 r. większość elementów dekoracyjnych przeznaczono do likwidacji. Inspekcja Budowlana nakazała ponadto usunięcie attykowych szczytów. Remont, przeprowadzony w 1936 r., nadał kamienicy nowy, modernistyczny charakter (por. fot. 134-135). Na chodniku (po lewej) prowadzona jest prawdopodobnie sprzedaż uliczna. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie modernizacji elewacji kamienicy, autor projektu Jerzy Chylewski, na fotografii ołówkiem zakreślono narożny attykowy szczyt, przed 22 czerwca 1936, fotografia sepiowana, 89 x 64 mm, sygn. 2145 (Krakowskie Przedmieście 70)

[133] Czteropiętrowa kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 70 (Szopena 1). Widok od Szopena

W centrum zdjęcia, pod balkonem, napis SKLEP S(POŻYWCZY), obok (po prawej) – ślad po zdjętym szyldzie. Na narożniku kamienicy, na wysokości pierwszego piętra, zabezpieczona daszkiem rzeźba mężczyzny w zbroi, trzymającego w dłoni szablę, a na ramieniu półnagą kobietę lub dziecko, depczącego leżącą postać, zwierzę (lwa?) lub bestię. Niżej nieczytelny plakat lub reklama. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie modernizacji elewacji kamienicy, autor projektu Jerzy Chylewski, przed 22 czerwca 1936, fotografia sepiowana, 87 x 67 mm, sygn. 2145 (Krakowskie Przedmieście 70)

[134] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 70 (Szopena 1) w nowej, modernistycznej szacie (por. fot. 132-133). Widok od Krakowskiego Przedmieścia

Od lewej: sklep z konfekcją i galanterią, perfumeria, sklep kolonialno-spożywczy. Na ścianie szczytowej ślad po przybudowanym do niej niegdyś parterowym obiekcie z dwuspadowym dachem. Po lewej ul. Szopena i fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 68 (Szopena 2). Na rogu ulic kiosk z małym kominem i prawdopodobnie z pozostałością mocowania kuli, która wcześniej wieńczyła daszek, co widoczne jest na innych fotografiach tego skrzyżowania. Budynek, w wyniku remontu elewacji przeprowadzonego w 1936 r., został pozbawiony pierwotnej, eklektycznej dekoracji architektonicznej, zmieniono też formę narożnego przejścia, powiększono otwory na parterze, wprowadzono wielkopowierzchniowe przeszklenia (z pasem szyb z matowego szkła u góry) i prostą formę drzwi, oblicowano cokół budynku i wejścia do sklepów, zmieniono formę barierek balkonów. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie ośmiu napisów umieszczonych w nadświetlach witryn: CUKIERNIA »DOROTKA« | DOROTA LEŚNIAK, FRYZJER | CZESŁAW JASTRZĘBSKI i S-KA, SKLEP | KOLONIALNO-SPOŻYWCZY | HELENA KRÓLIK, PIEKARNIA | JANINA ZDYBICKA (od Szopena) oraz KONFEKCJA i GALANTERIA | FELIKSA | KUŹNIKOWA i S-KA, PERFUMERIA | »Paris« | MARIA KRYMHOLC, HANDEL | KOLONIALNO-SPOŻYWCZY | JULJA KOPYCIŃSKA (od Krakowskiego Przedmieścia), autor projektu Michał Krzywicki, przed 24 maja 1939, 85 x 136 mm, sygn. 2145 (Krakowskie Przedmieście 70)

[135] Kamienica przy ulicy Krakowskie Przedmieście 70 (Szopena 1) w nowej, modernistycznej szacie (por. fot. 132-133). Widok od Szopena

Od lewej: cukiernia z napisem CUKIERNIA | OWOCARNIA | (...), zakład fryzjerski z poprzeczną (prawdopodobnie podświetlaną) reklamą nad wejściem, lokal o nieznanym przeznaczeniu, sklep kolonialno-spożywczy, piekarnia. Na zdjęciu dobrze widoczna oblicówka z kwadratowych płytek kamiennych lub ceramicznych. Po lewej kamienica Szopena 3 z pralnią w przyziemiu, po prawej widoczny fragment zabudowy Krakowskiego Przedmieścia. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie ośmiu napisów umieszczonych w nadświetlach witryn: CUKIERNIA »DOROTKA« | DOROTA LEŚNIAK, FRYZJER | CZESŁAW JASTRZĘBSKI i S-KA, SKLEP | KOLONIALNO-SPOŻYWCZY | HELENA KRÓLIK (podpis: „H. Królikówna"), PIEKARNIA | JANINA ZDYBICKA (od Szopena) oraz KONFEKCJA i GALANTERIA | FELIKSA | KUŹNIKOWA i S-KA, PERFUMERIA | »Paris« | MARIA KRYMHOLC, HANDEL | KOLONIALNO-SPOŻYWCZY | JULJA KOPYCIŃSKA (od Krakowskiego Przedmieścia), autor projektu Michał Krzywicki, przed 24 maja 1939, 85 x 136 mm, sygn. 2145 (Krakowskie Przedmieście 70)

[136] Pasaż łączący ulice Krakowskie Przedmieście i Sądową
Po lewej sklep elektryczno-radiowy i rowerowy z poprzecznym neonem-reklamą żarówek firmy Philips (Krakowskie Przedmieście 74), dalej – wylot ul. Hipotecznej, w głębi – kamienica przy ul. Sądowej 6, po prawej gmach Sądu Okręgowego (Krakowskie Przedmieście 76). ▪ Zdjęcie luźne, ok. 1937 (?), papier półmatowy, fakturowy, 88 x 136 mm, sygn. 2147 (Krakowskie Przedmieście 74)

[137] Sklep elektryczno-radiowy i rowerowy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 74. Widok od strony pasażu łączącego ulice Krakowskie Przedmieście i Sądową
Na elewacji niedbale rozmieszczone nazwisko właściciela sklepu: Czesław MOSSAKOWSKI. Nad wejściem napis ROWERY, nad witrynami – ELEKTRO, RADIO. W witrynie po lewej można rozpoznać lampki biurkowe, po prawej wśród reklam i produktów radiowych czytelny napis TYTAN. U góry po lewej – neon-reklama żarówek firmy Philips, mniejsza reklama tego samego produktu na elewacji po prawej. Po lewej widoczne są rama (wykorzystywana być może do celów reklamowych), kanał wykuty dla instalacji elektrycznej i otwarta skrzynka. ▪ Zdjęcie luźne, na fotografii zaznaczono ołówkiem wymiary otworów, ok. 1937 (?), papier półmatowy, fakturowy, 88 x 136 mm, sygn. 2147

[138] Sklep S. Fijałkowskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 74
W okratowanym nadświetlu – polski herb państwowy (oznaczenie Polskiego Monopolu Tytoniowego), niżej tabliczka z napisem ZNACZKI SĄDOWE, dolna tabliczka z herbem nieczytelna, na wystawie – plakat Wystawy Rzemieślniczej (5-12 września 1937 r.) i reklama żyletek. Po prawej, za niskim płotkiem, tablica z nieczytelnym napisem. ▪ Zdjęcie luźne, ok. września 1937, 88 x 137 mm, sygn. 2147

[139] Zakład krawiecki przy ulicy Krakowskie Przedmieście 78
Na elewacji napis złożony z dwubarwnych liter SZ. BRUN, a na szybie wystawowej KRAWIEC | WOJSKOWY. Po lewej dwie tabliczki, na dolnej czytelne tylko słowo NARODOWA. Po prawej stronie zakładu krawieckiego – owocarnia. Posesję po lewej zajmował gmach Sądu Okręgowego. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu KRAWIEC WOJSKOWY | SZYJA BRUN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 9 grudnia 1937, papier półmatowy, fakturowy, 86 x 116 mm, sygn. 2149

[140] Owocarnia przy ulicy Krakowskie Przedmieście 78
Nad wejściem szyld z napisem OWOCARNIA | I WODA SODOWA. W nadświetlu prowizoryczne wypełnienie z deseczek. Zmieniony został układ wejścia do sklepu i witryny (por. fot. 139). Po lewej – wystawa zakładu krawieckiego Szyi Bruna, u góry widoczny fragment napisu ułożonego z liter o kontrastowym konturze (napis po modernizacji). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu OWOCARNIA | LEJBA MILLER, autor projektu Zygmunt Brodt, papier półmatowy, fakturowy, przed 12 września 1938, 118 x 87, sygn. 2149

[141] Dom przy ulicy Krawieckiej 18 (Basztowa 2) na posesji położonej między ulicami Krawiecką, Basztową i Podzamcze. Budynek frontowy. Widok od Krawieckiej
▪ Zdjęcie luźne, dokumentujące stan budynku, na odbitce czerwonym krzyżykiem zaznaczono braki muru w ścianie szczytowej, fotografia wykonana po oględzinach budynku w dniu 21 lutego 1938 r., kiedy stwierdzono brak części muru ściany szczytowej, a przed wydaniem nakazu domurowania części ściany szczytowej datowanego na 12 sierpnia 1938 r., czyli między 21 lutego a 12 sierpnia 1938 (latem 1938 ?), 137 x 88 mm, sygn. 2225 (Krawiecka 18)

[142] Dom przy ulicy Krawieckiej 18 (Basztowa 2) na posesji położonej między ulicami Krawiecką, Basztową i Podzamcze. Budynek przylegający do domu frontowego. Widok od Basztowej
Na fotografii część przewidziana do wyburzenia w związku z planem budowy nowego domu. ▪ Zdjęcie luźne, załącznik do projektu budowy na tej posesji domu dwupiętrowego, autor projektu Juliusz Maczuga, na odbitce adnotacja: „dom 1-p(iętrowy) rudera przylegający do projektowanego budynku", przed 19 sierpnia 1938, 137 x 85 mm, sygn. 2225 (Krawiecka 18)

[143] Parterowy ceglany dom przy ulicy Krętej 26 zbudowany w 1928 r.
Po prawej – przylegające do niego – dwukondygnacyjne drewniane komórki. W ankiecie z października 1940 r. dom opisany już nie jako parterowy, ale posiadający mieszkalne poddasze. ■ Zdjęcie luźne, na odbitce podkreślono ołówkiem krawędzie komina, prawdopodobnie przed 1940, 65 x 96 mm, sygn. 2278

[144] Plac Króla Łokietka i początek ulicy Królewskiej
Po lewej kamienica przy Pl. Łokietka 4 (Królewska 2), po prawej – przy Królewskiej 4. Widoczne szyldy i napisy reklamowe wytwórni i składu mebli Hersza Michela Gladsztajna, sklepu rowerowego Lejba Kokoszko oraz narożnego sklepu z ubraniami Sendera Rajssa. Dalej, w kamienicy przy Królewskiej 4, skład meblowy Małki Szyldkraut i pracownia modniarska Haliny Małczyńskiej. Na elewacjach jasne ślady po zamalowanych reklamach. Nakaz wykonania tych prac wydano 28 października 1936 r. z terminem realizacji do 1 maja 1937 r. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów dla dwóch wytwórni mebli (H. M. Gladsztajna i M. Szyldkraut) oraz sklepu odzieżowego (S. Rajssa): MEBLE, UBIORY (od Pl. Łokietka), UBIORY, MEBLE (od Królewskiej) oraz trzech tabliczek firmowych z napisami: WYTWÓRNIA | MEBLI | H. M. GLADSZTAJN, WYTWÓRNIA | UBIORÓW | S. RAJSS oraz WYTWÓRNIA | MEBLI | M. SZYLKRAUT (!), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 27 kwietnia 1937, 65 x 84 mm, sygn. 2387 (Królewska 2)

[145] Kamienica przy Placu Króla Łokietka 4 (Królewska 2)
Od lewej: wytwórnia i skład mebli Hersza Michela Gladsztajna, sklep rowerowy Lejba Kokoszko i sklep z ubraniami Sendera Rajssa. W wejściu do składu meblowego wystawiony leżak i składane krzesło. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu CENTRALA ROWERÓW | L. KOKOSZKO, autor projektu A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), w projekcie poprawiono „L. KOKOSZKO" na „LEJBA KOKOSZKO", przed 24 czerwca 1938, 137 x 84 mm, sygn. 2387 (Królewska 2)

[146] Ulica Królewska
W centrum fotografii kamienica przy Królewskiej 3 (Bernardyńska 8), spalona w lipcu 1944 r., potem odbudowana. Na parterze od lewej: sklep z ubraniami (Ubiory „Gryzolet"), zakład wyrobu trumien (potem w tym miejscu sklep z galanterią i przyborami krawieckimi Lejzora i Sendera Grinbaumów), sklep obuwniczy i dwa inne lokale sklepowe. Na chodniku, po lewej, zdjęta z elewacji reklama obrazkowa z napisem UBIORY. Nad bramą i w oknach pierwszego piętra napisy reklamujące magazyn mebli: MEBLE oraz MAGAZYN | MEBLI. Po lewej widoczny fragment kamienicy Królewska 5, po prawej – fragment kamienicy Królewska 1 w trakcie remontu elewacji, na parterze sklep z ubraniami, po obu stronach witryny – obrazkowe reklamy ubrań męskich i damskich z napisami UBIORY | GOTOWE. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: GALANTERIA | PRZYBORY KRAWIECKIE | LEJZOR i SENDER GRINBAUM, autor projektu Michał Krzywicki, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów na fasadzie kamienicy, a także szyldu nad bramą i tabliczki lub gablotki w bramie, ok. 1938, 77 x 128 mm, sygn. 2388 (Królewska 3)

[147] Ulica Królewska
Po lewej kamienica przy Królewskiej 3 (Bernardyńska 8), spalona w lipcu 1944 r., potem odbudowana, po prawej kamienica przy Królewskiej 1. Na parterze, na prawo od bramy: sklep obuwniczy, prawdopodobnie sklep rowerowy i elektrotechniczny S. Altenszteina lub lokal nań przeznaczony oraz sklep ze skórami. Nad bramą napis (M)EBLE, z boku sześć szyldów, m.in. składu mebli, krawca, pracowni futer, pasmanterii i banku. Na parterze sąsiedniej kamienicy widoczny sklep z ubraniami w nowej szacie reklamowej (por. fot. 146). Na szybie wystawowej napis UBIORY GOTOWE. W oknie na pierwszym piętrze powtórzony trzykrotnie napis MEBLE. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie prawdopodobnie załącznik do projektu przebudowy otworów drzwiowych i okiennych trzech sklepów po prawej stronie bramy, połączonej z modernizacją napisów reklamowych, autor projektu Aleksander Gruchalski, przed 14 lutego 1938, 139 x 88 mm, sygn. 2388 (Królewska 3)

[148] Kamienica przy ulicy Królewskiej 4
Od lewej: pracownia kapeluszy damskich Haliny Małczyńskiej (w podaniu o zatwierdzenie projektu napisu nad pracownią i innych pismach jako Helena Małczyńska) i skład meblowy Edmunda Kozłowskiego. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu HALINA MAŁCZYŃSKA, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 12 listopada 1937, 90 x 128 mm, sygn. 2389

[149] Wejście do składu mebli Edmunda Kozłowskiego przy ulicy Królewskiej 4
■ Zdjęcie przy projekcie napisu MEBLE i tabliczki z napisem SKŁAD MEBLI EDMUND KOZŁOWSKI, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, przed 22 czerwca 1937, 84 x 68 mm, sygn. 2389

[150] Kamienica przy ulicy Królewskiej 5
Na wysokości drugiego piętra, na barierce balkonu napis: POKOJE UMEBLOWANE | »VERSAL«. Na parterze, od lewej sklepy: obuwniczy, z galanterią i przyborami krawieckimi oraz sklep z ubraniami. Nad bramą napis MEBLE, po lewej stronie bramy tabliczki informujące o wynajmie pokoi i sprzedaży skór oraz gablotka, zapewne zakładu fotograficznego „Moro". Po lewej – fragment kamienicy Królewska 7 z reklamą sklepu meblowego nad drzwiami balkonowymi. Po prawej – fragment kamienicy Królewska 3. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: POKOJE UMEBLOWANE | »VERSAL« (właściciel Chaim Dorenfeld), OBUWIE | JONAS BLUCWIR. Na rysunku elewacji widoczne ponadto napisy: GALANTERIA | i PRZYBORY KRAWIECKIE | SAMUEL KAPLAN, SPRZEDAŻ UBIORÓW GOTOWYCH | MOJŻESZ SZYFMAN oraz MEBLE, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 14 października 1938, 88 x 135 mm, sygn. 2390

[151] Sklep z ubraniami, prawdopodobnie Mojżesza Szyfmana, przy ulicy Królewskiej 5
Nad witryną napis (S)PRZEDAŻ UBIORÓW GOTOWYCH. Na wystawie dwa manekiny. Przy prawej krawędzi zdjęcia widoczne fragmenty szyldów żłobka i akuszerki oraz gablotki zakładu fotograficznego „Moro" Gołdy Frym. ▪ Zdjęcie luźne, włożone (być może omyłkowo) do projektu dwóch gablotek („szafek reklamowych") i dwóch tabliczek z napisem: ZAKŁAD FOTOGRAFICZNY | »MORO« | FRYM GOŁDA, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 7 czerwca 1937 (?), 62 x 81 mm, sygn. 2390

[152] Brama kamienicy przy ulicy Królewskiej 5
Po lewej fragment witryny sklepu z ubraniami Mojżesza Szyfmana z manekinem na wystawie oraz dwie tabliczki z napisami: ZARZĄD MIEJSKI w LUBLINIE | WYDZIAŁ SPRAW SPOŁECZNYCH | ŻŁOBEK DZIENNY i AKUSZERKA | MARJA LUTZ. Nad nimi zamykana na kłódkę, prawdopodobnie podświetlana tabliczka z numerem posesji. Nad bramą napis MEBLE | »MEBLOPOL«, u dołu – dwa prowizoryczne odboje, zrobione prawdopodobnie z szyn kolejowych. Na wrotach bramy tabliczka z odręcznym napisem: Fotografja | »Moro«. Na elewacji oficyny, widocznej w głębi podwórza, napisy: Meblopol oraz MEBLE. ▪ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie dwóch gablotek („szafek reklamowych") w bramie i dwóch tabliczek z napisem: ZAKŁAD FOTOGRAFICZNY | »MORO« | FRYM GOŁDA, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację gablotek i tabliczek, przed 7 czerwca 1937, 80 x 129 mm, sygn. 2390

[153] Fragment bramy kamienicy przy ulicy Królewskiej 5
Nad bramą napis MEBLE | »MEBLOPOL«. Po prawej widoczny fragment gablotki reklamowej zakładu fotograficznego „Moro" Gołdy Frym ze zdjęciem ślubnym, portretem kobiety, mniejszymi portretami i fotografiami do dokumentów. ▪ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie dwóch gablotek („szafek reklamowych") i dwóch tabliczek z napisem: ZAKŁAD FOTOGRAFICZNY | »MORO« | FRYM GOŁDA, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 7 czerwca 1937, 86 x 67 mm, sygn. 2390

[154] Farbiarnia i pralnia chemiczna firmy J. Götze, sklep z meblami Abrama Szmirera i restauracja przy ulicy Królewskiej 7

Na zewnętrznych drzwiach farbiarni i pralni stylizowane nazwisko właściciela, na barierce balkonu napis: PRACOWNIA | UBIORÓW KSIĘŻYCH | PAWEŁ DUDEK. Na elewacji szyld pracowni futer, a przy wejściu do restauracji dwujęzyczne napisy, m.in. OBIADY, KOLA(CJE), PIWO (...) DUŻE SZKLANKI, כשר מיטאָגן קאָלאַציעס (*jid.* Koszerne obiady kolacje). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu ABRAM MEBLE SZMIRER, projekt wykonany w Kreślarni Technicznej Zygmunta Brodta, 1938, 67 x 88 mm, sygn. 2392

[155] Kamienica przy ulicy Królewskiej 13 (Pałac Ordynacki)

W narożniku – sklep spożywczy. Na drzwiach reklamy marki Maggi (kostki bulionowe, przyprawy). Po lewej – dziedziniec Domu Przemysłowo-Handlowego Eichenbauma, po prawej – kamienica Królewska 11. Na jej elewacji napis SKŁAD FABRYCZNY L(WR) (?) (Lubelska Wytwórnia Rowerów Władysława Świątec-kiego), a na szybie wystawowej – ROWERY. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu SKLEP SPOZYWCZY (!) | LEON MOŚCIBRODZKI, projekt niesygnowany, przed 24 kwietnia 1939, 90 x 139 mm, sygn. 2398

[156] Sklep tytoniowy przy ulicy Królewskiej 15
Po lewej – Królewska, po prawej – dziedziniec Domu Przemysłowo-Handlowego Eichenbauma (Pałac Ordynacki). Nad wejściem tabliczka Polskiego Monopolu Tytoniowego z napisami: SPRZEDAŻ | WYROBÓW | TYTONIOWYCH oraz WYROBY | TYTONIOWE, niżej wąska tabliczka z nazwiskiem właścicielki sklepu. Na wystawie kartki pocztowe, na szybach napisy: TYTOŃ | STEMPLE (po lewej), PAPIEROSY | ZNACZKI | POCZTOWE (w środku), CYGARA, WEKS(LE) (po prawej). Na prawo od sklepu tytoniowego prawdopodobnie zakład szewski. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu SKLEP TYTONIOWY | Zofia CHMIELEWSKA, autor projektu Stanisław Szklarski, przed 11 maja 1938, 88 x 137 mm, sygn. 2400

[157] Kamienica przy ulicy Królewskiej 15
W środku wejście do cukierni Bendisza Ajchenblata. Po prawej widoczny dziedziniec przed Domem Przemysłowo-Handlowym Eichenbauma (Pałac Ordynacki). W budynku przy ul. Królewskiej 15 mieścił się także lubelski oddział Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu CUKRY | WODA SODOWA | BENDISZ AJCHENBLAT, autor projektu Zygmunt Brodt, projekt niezatwierdzony, 27 marca 1939 r. akceptację otrzymał dopiero projekt Stanisława Fertnera (bez fotografii), fotografia wykonana przed 15 kwietnia 1938, 87 x 118 mm, sygn. 2400

[158] Kamienica przy ulicy Królewskiej 15
W centrum fotografii wejście do wytwórni mebli Szlomy Erlicha. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu WYTWÓRNIA MEBLI | SZLOMA ERLICH, autor projektu Stanisław Szklarski, na zdjęciu zaznaczono prawdopodobnie lokalizację tabliczki informacyjnej, przed 17 maja 1938, 88 x 137 mm, sygn. 2400

[159] Owocarnia przy ulicy Królewskiej 15
Widoczne wyposażenie sklepu, ułożenie towarów na wystawie oraz chodnik z małych kostek. ■ Zdjęcie przy dwóch projektach napisu, różniących się kompozycją i liternictwem: 1) OWOCARNIA | SAMUEL CUKIERFAJN, autor projektu Zygmunt Brodt, projekt z poprawkami, prawdopodobnie niezatwierdzony, datowany na 18 sierpnia 1938 r. i 2) OWOCARNIA | SAMUEL | CUKIERFAJN, autor projektu Juliusz Maczuga, datowany na 28 lutego 1939 r., zdjęcie wykonane przed 18 sierpnia 1938, 130 x 82 mm, sygn. 2400

[160] Zakład szczotkarski i sklep z wyrobami szczotkarskimi Feliksa Karpińskiego przy ulicy Królewskiej 15

Na wystawach m.in. szczotki, pędzle, dwie tabliczki z nazwiskiem właściciela oraz wywieszka KUPIĘ | WŁOSIEŃ. ▪ Zdjęcie luźne, załącznik do podania o zatwierdzenie, widocznego na fotografii, poprzecznego szyldu świetlnego („szafki świetlnej") z napisem: SZCZOTKI i PENDZLE (!) | FELIKS | KARPIŃSKI, w lewym dolnym rogu zdjęcia pieczątka tuszowa z napisem WYRÓB SZCZOTEK i PĘDZLI | FELIKSA KARPIŃSKIEGO | w LUBLINIE, na odwrocie – pieczątka zakładu fotograficznego „Fotostyl" przy ul. Zamojskiej 21, przed 14 marca 1939, 138 x 87 mm, sygn. 2400

[161] Kamienica na rogu ulic Świętoduskiej i Lubartowskiej (Świętoduska 22/Lubartowska 2). Widok od Świętoduskiej

Od lewej: skład materiałów aptecznych i farb Edmunda Madejczyka, Urząd Pocztowo-Telegraficzny Lublin 4 i sklep bławatny. Na prawo od wejścia do urzędu pocztowego reklama browaru i wytwórni win „Victoria". ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu BROWAR MIODU | i WYTWÓRNIA WIN | = VICTORIA = | TOBA CUKIERFAJN, który został zaprojektowany nad wejściem do kamienicy, w miejscu szyldu urzędu pocztowego, autor projektu Szymon Najmanowicz, przed 9 lutego 1938 (podanie złożone 29 października 1937), 89 x 134 mm, sygn. 2565 (Lubartowska 1 i 2)

[162] Kamienica na rogu ulic Lubartowskiej i Kowalskiej (Lubartowska 1/Kowalska 2)
Na elewacji od Lubartowskiej napis TOWARY BŁAWATNE, od Kowalskiej – SPRZEDAŻ ŻELAZA | (...) GOLD. Na szybach okna pierwszego piętra napisy KASA POŻYCZKOWA oraz ערשטע גמילות חסדים קאסע (*jid.* Pierwsza bezprocentowa kasa pożyczkowa Gemilas Chesed) oraz tej samej treści napis hebrajski קופת גמילות חסדים הראשונה. Na rogu ulic – kiosk. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów reklamowych dla dziesięciu sklepów i składów mieszczących się na parterze tej kamienicy: MAGAZYN BŁAWATNY, SZLOMA KON (od Lubartowskiej), MATERIAŁY PIŚMIENNE | KSIĘGARNIA | ABRAM EDELSZTAJN (nad wejściem do sklepu narożnego), TOW. ŁOKCIOWE | CHAIM KORN i SURA ASPIS, KORKI | SURA MIGDAŁ, SKÓRY | SURA KORN, FARBY | HERSZ ABRAMOWICZ, DYKTY I KAFLE MAJER BIELICKI | HURTOWNIA KOLONIALNA i ŚLEDZI | BORUCH GEWERC, SKÓRY | CHAJA ZYLBERMINC, SKÓRY | MOJŻESZ GOLDSZTAJN (od Kowalskiej), po prawej stronie wejścia do sklepu Sury Migdał miała być też umieszczona tabliczka z napisem ZEGARMISTRZ | MORDKO HALBERSZTADT, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 listopada 1938, 117 x 179 mm, sygn. 2566 (Lubartowska 3)

[163] Kamienica przy ulicy Kowalskiej 2 (Lubartowska 1)
Na skrzydłach drzwi na pierwszym piętrze widoczne dwujęzyczne napisy: BANK, בּאַנק, na elewacji i nad bramą – FARBY, DYKTY i KAFLE, HURTOWNIA KOLONIALNA i ŚLEDZI (...), SKÓRY, SKÓR (...). W bramie poprzeczny szyld reklamujący skład dykty i kafli M. Bielickiego. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów reklamowych dla dziesięciu sklepów i składów mieszczących się na parterze tej kamienicy: MAGAZYN BŁAWATNY, SZLOMA KON (od Lubartowskiej), MATERIAŁY PIŚMIENNE | KSIĘGARNIA | ABRAM EDELSZTAJN (nad wejściem do sklepu narożnego), TOW. ŁOKCIOWE | CHAIM KORN i SURA ASPIS, KORKI | SURA MIGDAŁ, SKÓRY | SURA KORN, FARBY | HERSZ ABRAMOWICZ, DYKTY I KAFLE MAJER BIELICKI | HURTOWNIA KOLONIALNA i ŚLEDZI | BORUCH GEWERC, SKÓRY | CHAJA ZYLBERMINC, SKÓRY | MOJŻESZ GOLDSZTAJN (od Kowalskiej), po prawej stronie wejścia do firmy Sury Migdał miała być też umieszczona tabliczka z napisem ZEGARMISTRZ | MORDKO HALBERSZTADT, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 listopada 1938, 91 x 119 mm, sygn. 2565 (Lubartowska 3)

[164] Kamienica przy ulicy Lubartowskiej 3
Od lewej drukarnia „Okręt" oraz cztery składy: galanterii i papieru; szkła; żelaza i wyrobów bawełnianych. Na barierce balkonu reklama składu komisowego Pabianickich Fabryk Wyrobów Bawełnianych Krusche i Ender. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: DRUKARNIA | »OKRĘT« | JAKÓB HANDELSMAN, SKŁAD | SZKŁA | MORDKO ASZMAN, SKŁAD | ŻELAZA | ELA EKSZTAJN (podpis: „Eksztein"), autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 26 listopada 1937, 90 x 140 mm, sygn. 2566

[165] Skład galanterii i papieru przy ulicy Lubartowskiej 3
Na barierce balkonu reklama składu komisowego Pabianickich Fabryk Wyrobów Bawełnianych Krusche i Ender. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu SKŁAD GALANTERII i PAPIERU | MOTEL HANDELSMAN, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 12 listopada 1937, 118 x 89 mm, sygn. 2566

[166] Sklepy i hurtownie przy ulicy Lubartowskiej 4
Od lewej: sklep z galanterią, hurtownia tkanin i chustek, nad którą transparent z napisem TANI BIAŁY MIESIĄC | WYROBÓW ŻYRARDOWSKICH | ŻYRARDÓW. Po lewej – fragment stojaka do ulicznej sprzedaży prasy. Po prawej kamienica Lubartowska 6 ze składem śledzi i soli na parterze. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: GALANTERIA | WOLF JANOWER oraz HURTOWNIA MANUFAKTURY I CHUSTEK | CHIL SZWER I S-WIE, autor projektu Michał Krzywicki, przed 15 marca 1939, 89 x 139 mm, sygn. 2567

[167] Sklepy przy ulicy Lubartowskiej 6

Od lewej: wejście do sieni domu, wędliniarnia Josefa Korngolda w trakcie remontu oraz sklep z galanterią i wyrobami dziewiarskimi Gitli Rosset w czasie zdejmowania szyldów. Nad galanterią szyld GALANTERJA | i TRYKOTAŻE, na lewym skrzydle drzwi zewnętrznych napisy: POŃCZOCHY | SKARPETKI | RĘKAWICZKI | KRAWATY | SWETRY | TRYKOTAŻE | RĘCZNIKI | SZELKI, na prawym – te same nazwy towarów w jidysz. Na chodniku zdjęta reklama obrazkowa z napisami: NICI | D. M. C. | C. M. S. | POŃCZOCHY | (S)KARPETKI | (RĘKAWI)CZKI (?) | (BI)ELIZNA | BERETY | KRAWATY | (...)KI CHUSTKI | WEŁNY (m.in. reklama nici francuskiej firmy włókienniczej Dollfus-Mieg & Compagnie). W sieni widoczna reklama z wizerunkami części garderoby, obok, na elewacji – pozostałości zdemontowanej gablotki. Na piętrze, po lewej, widoczne okno rozwierane, dwuskrzydłowe, obok – dwa okna obrotowe, jednoskrzydłowe. ▪ Zdjęcie przy planie poszerzenia otworu wystawowego wędliniarni, autor projektu Michał Krzywicki, przed 21 sierpnia 1937, 90 x 139 mm, sygn. 2569

[168] Brama kamienicy przy ulicy Lubartowskiej 8
W bramie widoczna reklama obrazkowa (części garderoby) i szyld na elewacji oficyny w podwórzu, na którym można przeczytać tylko słowa WATY SZKLANEJ. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie szklanych szyldów Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Łodzi (Skład Fabryczny w Lublinie), które miały być zamontowane po obu stronach bramy, na zdjęciu zaznaczono ich lokalizację, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 13 sierpnia 1938, 86 x 63 mm, sygn. 2570

[169] Szyld Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Łodzi z nazwą i znakiem firmy
Był on wzorem dla dwóch szklanych szyldów, malowanych złotymi literami na czarnym tle, umieszczonych w metalowej ramie i zawieszonych po obu stronach bramy kamienicy przy ul. Lubartowskiej 8. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie szyldów Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Łodzi (Skład Fabryczny w Lublinie), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 13 sierpnia 1938 (podanie z 8 października 1937), 60 x 34 mm, sygn. 2570

[170] Sklep z materiałami piśmiennymi przy ulicy Lubartowskiej 8, mieszczący się po prawej stronie bramy kamienicy
W witrynie napis SPRZEDAŻ | MATERIAŁÓW | PIŚMIENNYCH | Hercel NIRENBERG. Na prawo reklama: DOM | BANKOWY | M. MORAJNE | KAPUCYŃSKA 3. | ZAŁATWIA | WSZELKIE CZYNNOŚCI | BANKOWE. U góry prawdopodobnie napis M. M(ORAJNE) (przy Lubartowskiej 8 mieściła się filia Domu Bankowego M. Morajne). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu MATERIAŁY | PIŚMIENNE | HERCEL NIRENBERG, autor projektu Zygmunt Brodt (Kreślarnia Techniczna Zygmunta Brodta), przed 23 sierpnia 1938, 133 x 85 mm, sygn. 2570

[171] Sklepy przy ulicy Lubartowskiej 8
Od lewej: galanteria i sklep z manufakturą. Widoczne jasne przemalowanie elewacji wokół galanterii. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu MANUFAKTURA MAJLECH KOPER, podpis autora projektu nieczytelny, przed 13 sierpnia 1938, 87 x 137 mm, sygn. 2570

[172] Sklepy przy ulicy Lubartowskiej 8 (po lewej stronie bramy)
Od lewej: sklep tytoniowy, hurtownia kolonialna „Oszczędność" Lejba Federbusza, hurtownia galanterii i wełny Majlecha Zeligera z napisem HURTOWY SKŁAD | GALANTERYJNY (w nadświetlu) i niedbale zamalowanym nazwiskiem właściciela na elewacji. Z prawej strony widoczny fragment bramy kamienicy i zmodernizowany szyld Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Łodzi (Skład Fabryczny w Lublinie). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: WYROBY | TYTONIOWE | GERSZON NAJDEN, HURTOWNIA GALANTERII I WEŁNY | MAJLECH ZELIGER, autor projektu Zygmunt Brodt, ok. 1938, 86 x 135 mm, sygn. 2570

[173] Sklepy przy ulicy Lubartowskiej 10
Od lewej: piwiarnia i koszerna jadłodajnia, sprzedaż szkła, sklep kosmetyczny. Przy bramie gablotki reklamowe zakładu fotograficznego (Foto „Madzia"). ■ Zdjęcie przy projekcie dwóch napisów: SZKŁO OKIENNE | SZLOJMA RAJNER oraz KOSMETYKA | JOSEF ZYNGER, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 13 sierpnia 1938, 90 x 120 mm, sygn. 2571

[174] Kamienica przy ulicy Lubartowskiej 10
Po lewej stronie bramy sklep kosmetyczny, po prawej – sklep z towarami bławatnymi i przygotowywany do przebudowy lokal herbaciarni Chaskiela Wajsbrodta. Przy bramie gablotki zakładu fotograficznego (Foto „Madzia") z fotografiami portretowymi i do dokumentów, po prawej stronie bramy – pięć nieczytelnych szyldów. Po prawej stronie zdjęcia widoczny fragment kamienicy Lubartowska 12. ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy wejścia i nowej aranżacji witryny herbaciarni Chaskiela Wajsbrodta, autor projektu Michał Krzywicki, 1938 (po 13 sierpnia 1938), 89 x 128 mm, sygn. 2571

[175] Kamienica przy ulicy Lubartowskiej 11
Od lewej: zakład optyczno-zegarmistrzowski, skład kosmetyczno-mydlarski (CH. Fisza), po prawej stronie bramy – sklep z wyrobami tytoniowymi, sklep spożywczy i galanteria. Przed napisem OPTYK | ZEGARMISZTRZ dodatkowy okrąg – nawiązanie do formy okularów. Wyżej – prawdopodobnie transparent reklamowy z czytelnym tylko jednym słowem BIELIZNY. Po lewej stronie bramy trzy szyldy, na górnym – czytelne tylko słowo PIERZE. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: OPTYK | ZEGARMISTRZ | JAKÓB (!) GOLDMAN, WYROBY TYTONIOWE | MAJOR (!) WAJSFELD, SKLEP | SPOŻYWCZY | CHAJA ZYLBERBAUM, SPRZEDAŻ | GALANTERII | ARON ADLER oraz szyldziku MAGAZYN JUBILERSKI | JAKÓB (!) GOLDMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 13 sierpnia 1938, 88 x 118 mm, sygn. 2572

[176] Sklepy przy ulicy Lubartowskiej 12 i 14
Na elewacji (od lewej) widoczne reklamy składu żelaza, sklepu tytoniowego, a na prawo od bramy – galanterii. ■ Zdjęcie przy projekcie sześciu napisów: SKŁAD ŻELAZA | SZLOMA FRAJNDLICH i S-CY. CHAIMA RAFMANA, »CERITAS« | MOJŻESZ RYN, TOWARY KOLONIALNE | JUDA ERLICH, WYROBY TYTONIOWE | JANKIEL LUBART (po lewej stronie bramy), OWOCARNIA | ESTERA CUKIERMAN, GALANTERIA | JOEL EDELSZTAJN (po prawej stronie bramy), autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisów, przed 15 listopada 1938, 86 x 119 mm, sygn. 2573 (Lubartowska 12)

[177] Kamienica przy ulicy Lubartowskiej 13
Po prawej stronie bramy hurtownia towarów kolonialnych oraz sklep z owocami i wodą sodową. Po prawej widoczny też fragment kamienicy Lubartowska 11, na jej elewacji szyld i reklama zakładu optycznego, jego mała obrazkowa reklama także w oknie pierwszego piętra. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów wzdłuż całej elewacji: ZJEDNOCZONE ZAKŁADY WŁÓKIENNICZE (po lewej stronie), K. SCHEIBLERA i L. GROHMANA SP. AKC. W ŁODZI (po prawej stronie) oraz ODDZIAŁ SPRZEDAŻY W LUBLINIE (nad trzecim wejściem od lewej), projekt obejmował też umieszczenie na elewacji, po obu stronach balkonu nad bramą, barwnych znaków firmowych, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisów, przed 13 sierpnia 1938, 68 x 87 mm, sygn. 2574

[178] Sklepy w kamienicy przy ulicy Lubartowskiej 14 (budynek nie istnieje)
Od lewej: filia Fabryki Wag Braci Leder, sklep z tytoniem i gilzami, sklep z artykułami kolonialnymi. Nad bramą napis FOTO »URSUS«, po bokach – dwie gablotki tego zakładu. Na prawo od bramy: zakład fryzjerski, nad wejściem kulista lampa z napisem FRYZJER, na drzwiach napis Entrée (fr. wejście). ■ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie napisów: FILIA FABRYKI | WAG | B-CIA LEDER, GALANTERIA | PINCHES WAJN, TOWARY | KOLONIALNE | TEWEL FOGELGARN, FRYZJER | CHASKIEL DRUTMAN, SKŁAD CUKRU | B-CIA GOLDMAN i S-KA, OWOCARNIA | BRUCHA ORZEŁ i S-KA, TOWARY KOLONIALNE | MOJŻESZ HEPNER, OWOCARNIA | MIRLA ERLICHMAN, SPRZEDAŻ | WAPNA | ABUŚ AKERBERG, autor projektu Michał Krzywicki, przed 6 marca 1939, 90 x 140 mm, sygn. 2575

[179] Sklepy w kamienicy przy ulicy Lubartowskiej 14 (budynek nie istnieje)
Od lewej: zakład fryzjerski, skład cukru, owocarnia z napisem OWOCE | BRUCHA ORZEŁ, sklep spożywczo-kolonialny. Nad bramą napis FOTO »URSUS«, po bokach – dwie gablotki tego zakładu. ■ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie napisów: FILIA FABRYKI | WAG | B-CIA LEDER, GALANTERIA | PINCHES WAJN, TOWARY | KOLONIALNE | TEWEL FOGELGARN, FRYZJER | CHASKIEL DRUTMAN, SKŁAD CUKRU | B-CIA GOLDMAN i S-KA, OWOCARNIA | BRUCHA ORZEŁ i S-KA, TOWARY KOLONIALNE | MOJŻESZ HEPNER, OWOCARNIA | MIRLA ERLICHMAN, SPRZEDAŻ | WAPNA | ABUŚ AKERBERG, autor projektu Michał Krzywicki, przed 6 marca 1939, 90 x 140 mm, sygn. 2575

[180] Sklepy w kamienicy przy ulicy Lubartowskiej 14 (budynek nie istnieje)
Od lewej: owocarnia, sklep z nieznanym asortymentem, sklep z tytoniem i gilzami (drugi w tej kamienicy), skład wapna, na rogu domu plakaty, afisze, nekrolog. Przerwa w zabudowie pierzei ulicy wynika z przebiegu w tym miejscu koryta Czechówki. Nad rzeką przerzucony był wówczas tzw. Most Żelazny. Parkan po prawej ma zapewne związek z pracami przy przesklepianiu Czechówki, w tle – kamienica przy ul. Browarnej 1 (budynek nie istnieje). ■ Jedno z trzech zdjęć przy projekcie napisów: FILIA FABRYKI | WAG | B-CIA LEDER, GALANTERIA | PINCHES WAJN, TOWARY | KOLONIALNE | TEWEL FOGELGARN, FRYZJER | CHASKIEL DRUTMAN, SKŁAD CUKRU | B-CIA GOLDMAN i S-KA, OWOCARNIA | BRUCHA ORZEŁ i S-KA, TOWARY KOLONIALNE | MOJŻESZ HEPNER, OWOCARNIA | MIRLA ERLICHMAN, SPRZEDAŻ | WAPNA | ABUŚ AKERBERG, autor projektu Michał Krzywicki, przed 6 marca 1939, 90 x 139 mm, sygn. 2575

[181] Sklepy w kamienicy przy ulicy Lubartowskiej 15 (budynek nie istnieje)
Od lewej: sprzedaż drożdży, skład papieru, zakład fryzjerski, sklep kolonialny. W bramie domu reklama jadłodajni z napisem OBIADY | DOMOWE (po polsku i w jidysz). Na prawo od bramy szyld z napisem FRYZJER | TOBIASZ GOLD(BERG) (?), na złożonych skrzydłach zewnętrznych drzwi zakładu napisy: STRZYŻENIE | PAŃ, ONDULACJA | PA(...), FRYZJER | DAMSKI, FRYZJER | MĘSKI, na szybie – (F)RYZJER | (MĘSKI) i DAMSKI | (M)ANICURE, na wystawie tabliczka z napisem (FRYZ)JER. Na szyldzie sąsiedniego sklepu czytelne tylko słowo KOLONIALNE. Po prawej fragment kamienicy Lubartowska 13 z nowym napisem (por. fot. 177). Na fotografii uchwycono budowę lub rozbiórkę rusztowania. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: HURTOWNIA PAPIERU | GUTMAN GELIBTER, TOWARY KOLONIALNE | KOPEL WURMAN, SPRZEDAŻ DROŻDŻY | CUDYK WIZENBERG, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację dwóch napisów, 1938 (po 13 sierpnia 1938), 91 x 138 mm, sygn. 2576

[182] Kamienica przy ulicy Lubartowskiej 15 (budynek nie istnieje)
U góry data „1908" w owalnym wieńcu. Na elewacji – reklamy fabryki czekolady i napis (gł)osu(j) (...). Po prawej fragment szyldu sklepu z drożdżami Cudyka Wizenberga. Po lewej parkan postawiony zapewne z powodu prac przy przesklepianiu Czechówki, przysłaniający tzw. Most Żelazny. ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy trzech otworów na parterze na potrzeby narożnej cukierni, zleconym przez właściciela nieruchomości Kopela Wurmana, autor projektu Michał Krzywicki, przed 13 lutego 1939, 239 x 160 mm, sygn. 2576

[181] Sklepy przy ulicy Lubartowskiej 22
Od lewej: księgarnia i sklep z materiałami piśmiennymi, sklep z naczyniami i owocarnia. Nadświetle środkowego sklepu zagospodarowane jako wystawa, wiadra eksponowane na zewnątrz. W nadświetlu owocarni napisy: Plutos | Owocarnia, Plutos | Słodycze, w witrynie – LODY oraz WAGA (...), w wejściu afisze, prawdopodobnie sportowe. Nad sklepami widoczne przemalowania. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: KSIĄŻKI | I MATERIAŁY PIŚMIENNE | MOSZEK EIBUSZYC, NACZYNIA | JOSEF ZYSERMAN, OWOCARNIA | FAJGA HIMELBLUM, autor projektu Jakub Szejner, koniec lat 30. XX w., 85 x 131 mm, sygn. 2581

[184] Parterowy budynek przy ulicy Lubartowskiej 26 (Bonifraterska 2), budynek nie istnieje
Posesja położona między ulicami Ciasną, Lubartowską i Bonifraterską. Od lewej widoczne szyldy: herbaciarni, sklepu z artykułami optycznymi i kosmetycznymi, zakładu fryzjerskiego. Dach budynku i mansardy w złym stanie. W tle kamienice przy ul. Bonifraterskiej (dziś M. Biernackiego) pod wspólnym adresem Bonifraterska 1/Lubartowska 28. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: HERBACIARNIA | JUDKA FRYDMAN, KOSMETYKA | GITLA GORDON, FRYZJER | IZRAEL OKSENBLER oraz szyldziku Artykuły optyczno-kosmetyczne Gitla Gordon, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 26 kwietnia 1938, 83 x 118 mm, sygn. 2584

[185] Parterowy budynek przy ulicy Lubartowskiej 26 (Bonifraterska 2), budynek nie istnieje
Posesja położona między ulicami Ciasną, Lubartowską i Bonifraterską. Po lewej zakład fryzjerski, na drzwiach napis FRYZJER | DAMSKI. Na prawo od bramy lokal z zatartym napisem HERBACIARNIA (na elewacji) i napisami WODA SODOWA, HERBATA, KAWA, MLEKO (na szybie wystawowej), dalej – zakład fryzjerski. W tle kamienice przy ul. Bonifraterskiej (dziś M. Biernackiego) pod wspólnym adresem Bonifraterska 1/Lubartowska 28. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: HERBACIARNIA | SOSIA AJCHENBLAT, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 13 kwietnia 1938, 88 x 118 mm, sygn. 2584

[186] Piekarnia i apteka przy ulicy Lubartowskiej 27 (Ruska 2)
Posesja położona między ulicami Ruską, Lubartowską i Wysoką. Widoczne zniszczone szyby w oknach i w nadświetlu drzwi. ▪ Zdjęcie dołączone do projektu napisu PIEKARNIA | RAJZLA GLIKLICH, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 13 sierpnia 1938, 91 x 120 mm, sygn. 2585 (Lubartowska 27/29)

[187] Piwiarnia przy ulicy Lubartowskiej 30
▪ Zdjęcie przy dwóch projektach napisów: 1) PIWIARNIA | STANISŁAW GRELA i 2) PIWIARNIA | STANISŁAWA KAWAŁEK, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 17 września 1938, 89 x 140 mm, sygn. 2586 (Lubartowska 30 i 31)

[188] Piekarnia przy ulicy Lubartowskiej 32
W oknie wystawowym napis: (PIEK)ARNIA MAZOWI(ECKA) | IRENA TREJGELL. Po prawej sklep spożywczo-kolonialny, po lewej – fragment kamienicy Lubartowska 30. ▪ Takie same fotografie zamieszczono przy dwóch, nieznacznie różniących się, projektach napisu: PIEKARNIA | IRENA TREJGELL, autor projektów Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 28 grudnia 1937, 117 x 85 mm, sygn. 2587

[189] Kamienica przy ulicy Lubartowskiej 32
Od lewej piekarnia i sklep spożywczo-kolonialny. Na szybie wystawowej napis: ARTYKUŁY | SPOŻYWCZO | KOLONIALNE. Po prawej brama domu. ▪ Zdjęcie przy dwóch projektach napisu: SKLEP SPOŻYWCZY | MENDEL ARBESMAN (różniących się lokalizacją napisu i liternictwem), autor projektów Zygmunt Brodt, przed 19 kwietnia 1938, 87 x 119 mm, sygn. 2587

[190] Skład apteczny przy ulicy Lubartowskiej 34
Napis SKŁAD APTECZNY został powtórzony na rolecie w witrynie, w nadświetlu drzwi i na sześciennej lampie nad wejściem. Na drzwiach – nieczytelne wywieszki. Po prawej fragment kamienicy przy ul. Lubartowskiej 36 ze sklepem z wodą sodową i słodyczami. Nad wejściem napis WODA SOD(OWA) | i SŁODYCZ(E). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: SKŁAD MATERIAŁÓW APTECZNYCH | CHAIM BRYŁA, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 15 listopada 1937, 118 x 87 mm, sygn. 2589

[191] Sklep spożywczy przy ulicy Lubartowskiej 37 (Czwartek 1). Widok od rogu ulic Lubartowskiej (po prawej) i Czwartek (po lewej)

Na skrzydłach drzwi zewnętrznych i na okiennicach reklamy obrazkowe z napisami (od lewej): PIECZYWO | i PRODUKTY | WIEJSKIE, WĘDLINY | MĄKA KASZA | RYŻ i SÓL, PIECZYWO | (...), WĘDLINY | (...). Po prawej widoczny prawdopodobnie fragment kiosku. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: SKLEP SPOŻYWCZY | FRANCISZKA KAMIŃSKA, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 23 października 1937, 90 x 121 mm, sygn. 2592

[192] Budynek przy ulicy Lubomelskiej 1 (nie istnieje) na terenie tzw. nieruchomości państwowej położonej między ulicami Lubomelską, Spokojną i Szkolną (dziś Jana Karskiego). Widok od Lubomelskiej

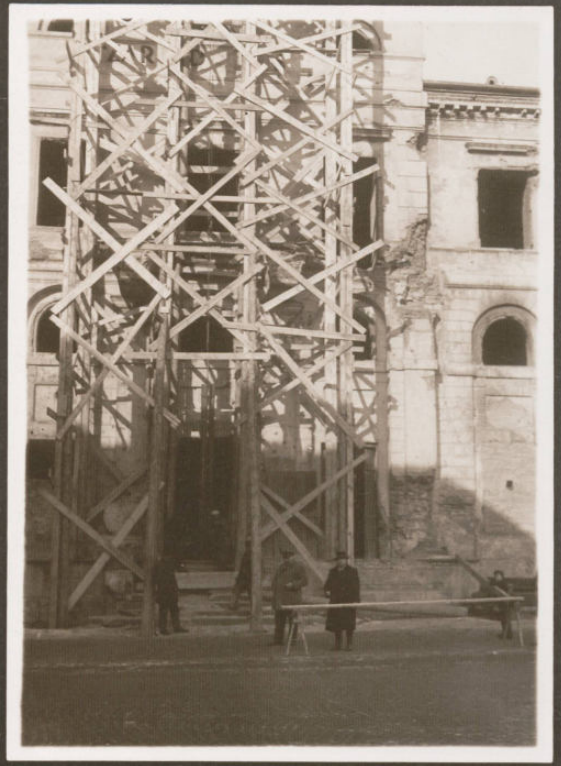
Po lewej widoczny mur i fragment budynku kręgielni (nie istnieje) przy dzisiejszej ul. Jerzego de Tramecourta (wtedy bez nazwy). ■ Zdjęcie dołączone do planu nieruchomości państwowej, plan niesygnowany, ok. 1926, 88 x 140 mm, sygn. 2653 (Lubomelska 5)

[193] Budynek przy ulicy Lubomelskiej 1 (nie istnieje) na terenie tzw. nieruchomości państwowej położonej między ulicami Lubomelską, Spokojną i Szkolną (dziś Jana Karskiego). Widok od strony dziedzińca

■ Zdjęcie dołączone do planu nieruchomości państwowej, plan niesygnowany, ok. 1926, 88 x 139 mm, sygn. 2653 (Lubomelska 5)

[194] Nowy Ratusz przy Placu Króla Łokietka 1 w czasie odbudowy ze zniszczeń wojennych, przeprowadzonej w latach 1947-1952
U góry widoczny częściowo zniszczony napis ZARZĄD MIEJSKI. ■ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w celu sporządzenia dokumentacji odbudowy wieży ratusza, ok. 1949, 180 x 129 mm, sygn. 3855 (Plac Króla Łokietka 1, cz. IV)

[195] Fasada Nowego Ratusza w trakcie odbudowy (Pl. Króla Łokietka 1)
Na elewacji tablica upamiętniająca przyłączenie Wileńszczyzny do Polski, odsłonięta podczas Obchodu Wileńskiego w 1922 r., na prawo od niej – tabliczka z napisem PLAC | Kr. ŁOKIETKA. Przed ratuszem złożone metalowe elementy konstrukcyjne. ■ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w celu sporządzenia dokumentacji odbudowy wieży ratusza, ok. 1949, 128 x 180 mm, sygn. 3855 (Plac Króla Łokietka 1, cz. IV)

[196] Montowanie elementów konstrukcyjnych hełmu wieży Nowego Ratusza
W tle widoczna panorama miasta z kościołem Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej (tzw. pobrygidkowskim) i klasztorem ss. Urszulanek. Fotografia wykonana na posesji przy ul. Bernardyńskiej 7, gdzie mieściły się warsztaty miejskie. ■ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w celu sporządzenia dokumentacji odbudowy wieży ratusza, ok. 1949, 180 x 128 mm, sygn. 3855 (Plac Króla Łokietka 1, cz. IV)

[197] Spółdzielnia Stolarska „Stolarz" przy Placu Króla Łokietka 5
W witrynie stoliki i szafki nocne, przy drzwiach – części łóżek. ■ Zdjęcie luźne przy projekcie napisów MEBLE oraz OBUWIE, a także tabliczek z malowanymi napisami: SPOŁDZIELNIA (!) STOLARSKA P. F. »STOLARZ« MAGAZYN MEBLI oraz BER MENDELSOHN | MAGAZYN OBUWIA, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 7 lipca 1937, 129 x 89 mm, sygn. 3857

[198] Spółdzielnia Stolarska „Stolarz" i sklep obuwniczy przy Placu Króla Łokietka 5
W witrynach szafki i szafki nocne. ▪ Zdjęcie luźne przy projekcie napisów MEBLE oraz OBUWIE, a także tabliczek z malowanymi napisami: SPOŁDZIELNIA (!) STOLARSKA P. F. »STOLARZ« MAGAZYN MEBLI oraz BER MENDELSOHN | MAGAZYN OBUWIA, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 7 lipca 1937, 80 x 127 mm, sygn. 3857

[199] Brama kamienicy przy Placu Króla Łokietka 5
Po lewej – „Bar Centralny", po prawej – magazyn mebli Spółdzielni Stolarskiej „Stolarz". Szyld i tabliczka na wrotach bramy nieczytelne. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad bramą: FUTRA | ABRAM SZYLLER | PIERWSZE PIĘTRO, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 października 1938, 129 x 85 mm, sygn. 3857

[200] Parter kamienicy przy ulicy 1 Maja 11
Od lewej kolektura loterii i zakład fryzjerski. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: KOLEKTURA | LOTERII KLASOWEJ Nr. 504 | HELENA MALISZEWSKA, FRYZJER | MICHAŁ GOŁUBCOW, autor projektu Jakub Szejner, przed 25 sierpnia 1938, 88 x 139 mm, sygn. 3745

[201] Sklep tytoniowy, owocarnia i pracownia krawiecka przy ulicy 1 Maja 13
Wyroby tytoniowe eksponowane m.in. w gablotce umieszczonej na wystawie. ■ Jedna z trzech zachowanych fotografii (pierwotnie cztery) przy projekcie napisów: PRACOWNIA SZCZOTEK | JOSEF KUPERSZTAJN, PRACOWNIA OBUWIA | STANISŁAW KALICKI, WYROBY TYTONIOWE Nr 104 | ANNA ZIEŃCZYKOWA, OWOCARNIA | SZLOMA KENIGSBERG, KRAWIEC | WIGDOR GEJZENCWAJG, WYROBY ŻELAZNE | SZEWA ROZENBERG, CZAPNIK | MENDEL GOLDBERG, autor projektu Jakub Szejner, przed 17 września 1938, 90 x 127 mm, sygn. 3747

[202] Owocarnia i pracownia krawiecka przy ulicy 1 Maja 13

Na szybach nad wejściem do owocarni napisy LODY oraz WODA | SODOWA, we wnętrzu widoczny fragment lady do sprzedaży lodów. W witrynie pracowni krawieckiej wzory odzieży męskiej. ■ Jedna z trzech zachowanych fotografii (pierwotnie cztery) przy projekcie napisów: PRACOWNIA SZCZOTEK | JOSEF KUPERSZTAJN, PRACOWNIA OBUWIA | STANISŁAW KALICKI, WYROBY TYTONIOWE Nr 104 | ANNA ZIEŃCZYKOWA, OWOCARNIA | SZLOMA KENIGSBERG, KRAWIEC | WIGDOR GEJZENCWAJG, WYROBY ŻELAZNE | SZEWA ROZENBERG, CZAPNIK | MENDEL GOLDBERG, autor projektu Jakub Szejner, przed 17 września 1938, 138 x 82 mm, sygn. 3747

[203] Sklep z wyrobami żelaznymi i pracownia czapnicza przy ulicy 1 Maja 13

Litery napisu nad sklepem obwiedzione jasnym konturem, na wystawie reklamy m.in. żarówek i firmy Philips. ■ Jedna z trzech zachowanych fotografii (pierwotnie cztery) przy projekcie napisów: PRACOWNIA SZCZOTEK | JOSEF KUPERSZTAJN, PRACOWNIA OBUWIA | STANISŁAW KALICKI, WYROBY TYTONIOWE Nr 104 | ANNA ZIEŃCZYKOWA, OWOCARNIA | SZLOMA KENIGSBERG, KRAWIEC | WIGDOR GEJZENCWAJG, WYROBY ŻELAZNE | SZEWA ROZENBERG, CZAPNIK | MENDEL GOLDBERG, autor projektu Jakub Szejner, przed 17 września 1938, 90 x 138 mm, sygn. 3747

[204] Sklepy przy ulicy 1 Maja 17
Od lewej pracownia walizek i sklep spożywczy Marii Krasuskiej z reklamą mydła „Jeleń" firmy Schicht-Lever S.A. na drzwiach. Po prawej stronie bramy sklep z artykułami technicznymi Stanisławy Kobylińskiej (Metale i Artykuły Techniczne) z reklamami żarówek na drzwiach, przy bramie – dwie gablotki z fotografiami ślubnymi i portretowymi studia fotograficznego Joela Frajbergera („Foto-Studio"), mieszczącego się w podwórzu. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu SKLEP SPOŻYWCZY | MARIA KRASUSKA i dwóch gablotek reklamowych zakładu fotograficznego, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 9 czerwca 1939, 91 x 118 mm, sygn. 3752

[205] Zakład fotograficzny Jakuba Goldfarba przy ulicy 1 Maja 19
Nad wejściem malowany na tkaninie napis FOTOGRAFJA »KOLEJOWA«, w nadświetlu napis FOTOGRAFJA, okno i przeszklenia drzwi zasłonięte od dopływu światła z zewnątrz, po obu stronach wejścia zdjęcia wyeksponowane w drewnianych ramach. ■ Jedno z dwóch zdjęć-załączników do podania Jakuba Goldfarba o zgodę na eksponowanie fotografii w drewnianych ramach do końca 1937 r., zdjęcie wykonane zapewne w pracowni fotograficznej „Kolejowa" przed 17 listopada 1936, 89 x 139 mm, sygn. 3754

[206] Zakład fotograficzny Jakuba Goldfarba przy ulicy 1 Maja 19

Nad wejściem malowany na tkaninie napis FOTOGRAFJA »KOLEJOWA«, w nadświetlu napis FOTOGRAFJA. Po lewej stronie drzwi drewniana rama z fotografiami do dokumentów, po prawej – z fotografiami portretowymi i ślubnymi. Dobrze widoczna stolarka drzwi. ■ Jedno z dwóch zdjęć-załączników do podania Jakuba Goldfarba o zgodę na eksponowanie fotografii w drewnianych ramach do końca 1937 r., zdjęcie wykonane zapewne w pracowni fotograficznej „Kolejowa" przed 17 listopada 1936, 139 x 89 mm, sygn. 3754

[207] Sklep bławatny w kamienicy przy ulicy Bychawskiej 1 (1 Maja 20)

Na wystawie eksponowane wzorzyste tkaniny. Nad wejściem, na ślemieniu dekorowanym kostkowaniem – tabliczka z inicjałem imienia i nazwiskiem właściciela sklepu CH. MORGENSZTERN. Witryna zabezpieczona barierką. ■ Jedno z pięciu zdjęć przy projekcie napisów: TOWARY BŁAWATNE | CHAIM MORGENSZTERN, SZYMON | OWOCARNIA | WAJNBLAT, PIWIARNIA | DWOJRA MITELMAN, FRYZJER | MOJZESZ (!) WEGROWSKI, SPRZEDAŻ RESZTEK | WIGDOR RACHMAN, SKÓRY | DWOJRA CHAKMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, 1936-1939, 125 x 88 mm, sygn. 3755 (1 Maja 20)

Uwaga: Kamienica nosząca adres 1 Maja 20 (Bychawska 1), położona u zbiegu ulicy 1 Maja, Placu Bychawskiego i ulicy Bychawskiej (dziś W. Kunickiego), to trzy budynki różniące się liczbą kondygnacji, artykulacją elewacji i dekoracją: jednopiętrowy dom narożny oraz dwa dwupiętrowe budynki przylegające do niego i rozchodzące się promieniście – jeden wzdłuż ul. Bychawskiej, drugi – ul. 1 Maja. Wobec dużej liczby lokali handlowych i usługowych w tej nieruchomości i nie w każdym przypadku precyzyjnej datacji fotografii, siedem zdjęć fragmentów tej kamienicy (fot. 207-213), prezentujemy w układzie topograficznym, zaczynając od ul. Bychawskiej (fot. 207-208), przechodząc do ujęć elewacji narożnej (fot. 209-210), a następnie ul. 1 Maja (fot. 211-213).

[208] Owocarnia przy ulicy Bychawskiej 1 (1 Maja 20)
Napis OWOCARNIA na elewacji wykonany z liter nawiązujących formą do neonów. Nazwa sklepu i nazwisko właściciela umieszczone także w nadświetlu. Na drzwiach zewnętrznych wywieszka LODY, na wystawie owoce ułożone w piramidki, inne towary eksponowane na półeczkach przykrytych serwetkami. U góry witryny napis LODY, u dołu tabliczka z napisem CZEKOLADA | E. WEDEL, obok niej prawdopodobnie maszynka do robienia czekolady. Po prawej – widoczne wejście do mydlarni. ■ Jedno z pięciu zdjęć przy projekcie napisów: TOWARY BŁAWATNE | CHAIM MORGENSZTERN, SZYMON | OWOCARNIA | WAJNBLAT, PIWIARNIA | DWOJRA MITELMAN, FRYZJER | MOJZESZ (!) WEGROWSKI, SPRZEDAŻ RESZTEK | WIGDOR RACHMAN, SKÓRY | DWOJRA CHAKMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, 1936-1939, 87 x 113 mm, sygn. 3755 (1 Maja 20)

[209] Piwiarnia w kamienicy przy ulicy Bychawskiej 1 (1 Maja 20) widziana od zbiegu ulicy Bychawskiej (dziś W. Kunickiego) i Placu Bychawskiego
Nad wejściem stylizowany na neon napis PIWIARNIA | DWOJRA MITTELMAN. W oknie tabliczka z napisem TYLKO TU! | NAJLEPSZE | PIWO | 10 (GR) SZKLANKA, obok dwie inne reklamy piwa. Na drzwiach napis PIWO | 10 (GROSZY) ■ Jedno z pięciu zdjęć przy projekcie napisów: TOWARY BŁAWATNE | CHAIM MORGENSZTERN, SZYMON | OWOCARNIA | WAJNBLAT, PIWIARNIA | DWOJRA MITELMAN, FRYZJER | MOJZESZ (!) WEGROWSKI, SPRZEDAŻ RESZTEK | WIGDOR RACHMAN, SKÓRY | DWOJRA CHAKMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, 1936-1939, 88 x 135 mm, sygn. 3755 (1 Maja 20)

[210] Kamienica u zbiegu ulicy Bychawskiej (dziś W. Kunickiego), Placu Bychawskiego i ulicy 1 Maja (Bychawska 1/1 Maja 20, w czasie okupacji niemieckiej Bychawskastrasse 1/Bahnhofstrasse 20). Widok elewacji narożnej od strony Pl. Bychawskiego, po lewej – Bychawska, po prawej – 1 Maja

W lewym, ściętym narożniku – wejście do winiarni, na drzwiach zewnętrznych napisy PIWO | WINO, WINO | PIWO, w oknie po prawej wystawione butelki. Po prawej – wędliniarnia ze zdefektowanym napisem WĘDLINIARNI (!) | STANISŁAW PROSATOR (?), na rogu – skup i sprzedaż rzeczy używanych. Przy prawym skraju zdjęcia widoczny fragment kiosku, przy lewym – końcówka napisu na elewacji (...)EK. ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy parteru budynku na potrzeby restauracji prowadzonej przez firmę Mieczysława Gawłowskiego, autor projektu Michał Krzywicki, przed 8 czerwca 1942, 86 x 135 mm, sygn. 3755 (1 Maja 20)

[211] Sklepy i zakłady usługowe przy ulicy 1 Maja 20

Od lewej: zakład fryzjerski z drzwiami przeszklonymi matowym szkłem, lokal o nieznanym przeznaczeniu, dwa sklepy spożywcze i sklep z szyldem SPRZEDAŻ | RESZTEK | (Wigdor Rachman), w którym sprzedawano prawdopodobnie resztki tkanin, na wystawie być może bele tkanin. Po prawej fragment bramy. Na barierce balkonu szyld z napisem ułożonym z liter przestrzennych GALANTERIA | TOWARY BŁAWATNE | (...). ■ Jedno z pięciu zdjęć przy projekcie napisów: TOWARY BŁAWATNE | CHAIM MORGENSZTERN, SZYMON | OWOCARNIA | WAJNBLAT, PIWIARNIA | DWOJRA MITELMAN, FRYZJER | MOJZESZ (!) WEGROWSKI, SPRZEDAŻ RESZTEK | WIGDOR RACHMAN, SKÓRY | DWOJRA CHAKMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, 1936-1939, 85 x 134 mm, sygn. 3755

[212] Fragment kamienicy przy ulicy 1 Maja 20 (Bychawska 1)
Na parterze skład apteczny z licznymi reklamami na wystawach, czytelne tylko napisy NASIONA oraz LUX. Po prawej – fragment bramy, na wysokości pierwszego piętra widoczne malowane napisy (polskie i jidysz): BANK, בַּאנק, BANK. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne załącznik do projektu napisu SKŁAD MATERIAŁÓW APTECZNYCH i FARB | LUDWIK KSIĘŻYCKI, autor projektu M. J. Goldsztejn, na fotografii, w czasie jej wywoływania, białym prostokątem zaznaczono pole, które miał zająć napis, co maskuje (może celowo) całościowy obraz elewacji, przed 24 maja 1937, 63 x 88 mm, sygn. 3755 (1 Maja 20)

[213] Sklep ze skórami przy ulicy 1 Maja 20
Przestrzenne litery nad wejściem przytwierdzone do elewacji małymi hakami. ■ Jedno z pięciu zdjęć przy projekcie napisów: TOWARY BŁAWATNE | CHAIM MORGENSZTERN, SZYMON | OWOCARNIA | WAJNBLAT, PIWIARNIA | DWOJRA MITELMAN, FRYZJER | MOJZESZ (!) WEGROWSKI, SPRZEDAŻ RESZTEK | WIGDOR RACHMAN, SKÓRY | DWOJRA CHAKMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, 1936-1939, 135 x 88 mm, sygn. 3755

[214] Zakład fotograficzny „Stella" Szyi Hersza Blaugründa przy ulicy 1 Maja 23, budynek nie istnieje

Nad bramą stylizowany na neon napis FOTO-STELLA | H. BLAUGRÜND. Przy bramie dwie gablotki reklamowe z napisami ZAKŁAD FOTOGRAFICZNY »STELLA« (u góry) i z fotografiami różnych formatów (portrety, portrety podwójne, zdjęcia z okazji pierwszej komunii i ślubne). W bramie widoczna boczna ścianka trzeciej gablotki. Tabliczka po lewej nieczytelna. We wrotach bramy mały kwadratowy otwór. ■ Zdjęcie przy projekcie gablotek („szafek") reklamowych po obu stronach bramy, autor projektu Stanisław Fertner, 1936-1939, 138 x 90 mm, sygn. 3758

[215] Apteka Jana Migurskiego przy ulicy 1 Maja 29

■ Zdjęcie przy projekcie napisu APTEKA | JANA MIGURSKIEGO ułożonego z liter z „oksydowanej miedzi" (spatynowanej blachy miedzianej), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 21 kwietnia 1938, 90 x 118 mm, sygn. 3764

[216] Skład win i wódek przy ulicy 1 Maja 34
Na wystawie butelki eksponowane na półkach. Powierzchnia elewacji wokół składu odnowiona. ■ Zdjęcie przy projekcie szyldu z napisem SKŁAD WIN i WÓDEK | SZEJWA ZYSMAN i szyldziku tej samej treści, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację szyldu, przed 13 sierpnia 1937, 68 x 86 mm, sygn. 3769

[217] Kamienica przy ulicy 1 Maja 35 (Plac Bychawski 2)
Od lewej: lokal o nieznanym przeznaczeniu, galanteria, sklep z naczyniami, owocarnia, piekarnia, sklep z obuwiem i lokal o nieznanym przeznaczeniu. Większość nowych napisów zamontowana w miejscu zdjętych szyldów bez malowania elewacji. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: GALENTERIA | MARIEM BULC, NACZYNIA | CZARNA SAMBURSKA, OWOCARNIA | CHAIM GRYNFELD, PIEKARNIA | FISZEL WERTMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 31 marca 1938, 83 x 116 mm, sygn. 3770

[218] Sklep galanteryjny „Lucyna" prowadzony przez Marię Turowską przy ulicy 1 Maja 35
Napis nad sklepem LUCYNA | (GA)LANTERJA | TUROWSKA. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie być może załącznik do projektu napisu: LUCYNA | GALANTERIA | M. TUROWSKA, projekt niesygnowany, ok. września 1938, 83 x 65 mm, sygn. 3770

[219] Sklepy przy ulicy 1 Maja 37

Na prawo od bramy: galanteria, sklep spożywczy, sklep ze skórami. Szyldy sklepów tylko częściowo czytelne, od lewej: GALANTERIA | i art. (...) | (...) Szefer, SKLEP SPOŻYWCZY | Hersz Rychter, SKÓRY | (...). Po prawej – fragment kamienicy 1 Maja 39. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: GALANTERIA | TOBA SZEFER, SKLEP SPOŻYWCZY | HERSZ RICHTER (podpis: „Hersz Rychter"), SKÓRY | LEJZOR TOBENBLAT, autor projektu A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), ok. 1938, 83 x 131 mm, sygn. 3772

[220] Kamienica przy ulicy 1 Maja 42 i przylegająca do niej parterowa oficyna frontowa

Na prawo od bramy wejście do Hotelu Krakowskiego Estery Rubin i sodówka Josefa Rubina z napisami: WODA SODOWA (na elewacji), LODY (w nadświetlu) i OWOCE | CIASTKA (na szybie wystawy). Obok, w oficynie, owocarnia z napisami: OWOCARNIA (na elewacji) i LODY (nad witryną i drzwiami). ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: WODA SODOWA | JOSEF RUBIN, HOTEL KRAKOWSKI | ESTERA RUBIN, autor projektu A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), ok. 1938, 86 x 135 mm, sygn. 3777

[221] Mleczarnia „Ziemianka", zakład fryzjerski i owocarnia przy ulicy 3 Maja 10

W witrynie mleczarni napisy: MLECZARNIA | »ZIEMIANKA« | DROBNA SPRZEDAŻ | PRZETWORÓW MLECZNYCH | I. WOLSKI W. JANKOWSKI, niżej wywieszki: HERBATA, DROŻDŻE, KAKAO (?). Obok wejścia, po lewej – dekorowany wspornik (może reklamy poprzecznej), po prawej, na elewacji – reklama poprzeczna, prawdopodobnie świetlna. Wnętrze zakładu fryzjerskiego zasłonięte wyższą obudową wystawy i nieprzejrzystym wypełnieniem dolnej części pierwotnego przeszklenia drzwi, na szybie napisy: FRYZJER | DAMSKI i MĘSKI oraz TRWAŁA ONDULACJA. W witrynie owocarni towary eksponowane na półeczkach, owoce – podwieszane i układane w piramidki, na szybie wystawowej napis: OWOCARNIA | i LODY | MARIA WAJZER. Uwagę zwracają podziały nadświetli i witryn oraz duże, esowato wygięte uchwyty drzwi. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: MLECZARNIA | IGNACY WOLSKI I SKA, FRYZJER | ABRAM RUBIN, OWOCARNIA | MARIA WAJZER, SKLEP SPOŻYWCZY | HELENA ELIASZEWICZ, autor projektu Jakub Szejner, przed 24 grudnia 1938, 89 x 140 mm, sygn. 5510

[222] Sklep spożywczy Heleny Eliaszewicz przy ulicy 3 Maja 10

W lewej witrynie produkty spożywcze eksponowane na półkach i w skrzynkach, w prawej – butelki z napojami, na szybie napisy: WODA | SODOWA, PIWO | i | LEMONIADA, niżej reklamy piwa „Marco" i denaturatu z napisem: DENATURAT | TU | DO | (NABYCIA), poniżej witryny (na zewnątrz) reklama proszku „Radion" firmy Schicht-Lever S.A. Nad wejściem do sklepu dwie tabliczki, po lewej – oznaczenie Polskiego Monopolu Tytoniowego, po prawej tabliczka z Orłem Białym i napisem SPRZEDAŻ ZNACZKÓW | (...) | i WEKSLI (?), niżej szyldzik z napisem SKLEP SPOŻYWCZY i reklama, prawdopodobnie kostki bulionowej marki Maggi. W witrynie i na drzwiach wywieszki z nieczytelnymi napisami. Po lewej stronie fotografii widoczny fragment szyldu-reklamy, zapewne sprzedaży wędlin. Uwagę zwraca stolarka, podziały witryn, a także szklenie prawej witryny, do którego użyto tafelek szkła przezroczystego i barwnego nieprzejrzystego. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: MLECZARNIA | IGNACY WOLSKI, FRYZJER | ABRAM RUBIN, OWOCARNIA | MARIA WAJZER, SKLEP SPOŻYWCZY | HELENA ELIASZEWICZ, autor projektu Jakub Szejner, przed 24 grudnia 1938, 139 x 89 mm, sygn. 5510

[223] Drewniane domki na posesji przy ulicy Majdan Tatarski 60a (potem 3), zbudowane bez zezwolenia, uznane za nielegalne i przeznaczone do rozbiórki

Te prowizoryczne budynki mieszkalne miały wymiary 3 na 4 m. ■ Zdjęcie luźne, dokumentujące zabudowę posesji, wykonane być może przez inspektora budownictwa inż. Kazimierza Barszczewskiego, na odwrocie adnotacja: „Majdan Tatarski 60a dom postawiony nielegalnie przez Reginę Żak w głębi widać jednocześnie postawiony dom Jana Hofmana również nielegalnie", pod notatką pieczątka, podpis K. Barszczewskiego i data „25 V (19)37", przed 25 maja 1937, 61 x 84 mm, sygn. 2941

[224] Lokal w kamienicy przy ulicy G. Narutowicza 9

Na ścianie plakaty i afisze, m.in. z popiersiem marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza. Budynek wraz z oficynami spłonął 21 lipca 1944 r., a jego ruiny rozebrano. ■ Zdjęcie luźne, bez związku z zawartością akt, do których zostało dołączone, 1939, 136 x 85, sygn. 3213

[225] Sklep spożywczy przy ulicy G. Narutowicza 18

Na drzwiach sklepu owalna reklama proszku „Radion" firmy Schicht-Lever S.A. Nieporadnie rozplanowany i prymitywny literniczo napis na elewacji kontrastuje z bogatą dekoracją drzwi, stolarką witryny i formą barierek balkonów. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu SKLEP SPOŻYWCZY | MARIA POLESZAK, autor projektu Stanisław Fertner, przed 7 kwietnia 1939, 139 x 87 mm, sygn. 3220

[226] Restauracja przy ulicy G. Narutowicza 18
Na elewacji stylizowany na neon napis. Układ liter zaburzony przez elementy dekoracji architektonicznej i wspornik balkonu. Na wystawach butelki, na obu szybach wystawowych – wizerunki kufla z pieniącym się piwem i napisy: PIWO | WINO i MIÓD. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: RESTAURACJA | WANDA SZENKOWA i DWOJRA LEDERMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 26 sierpnia 1938, 85 x 118 mm, sygn. 3220

[227] Mleczarnia przy ulicy G. Narutowicza 18
Po prawej – kamienica Narutowicza 20 z owocarnią na parterze, w witrynie napis TU NAPEŁNIAMY | SYFONY. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: MLECZARNIA | STANISŁAWA MAMCARZ, autor projektu Jakub Szejner, przed 19 stycznia 1939, 85 x 133 mm, sygn. 3220

[228] Kamienica przy ulicy G. Narutowicza 20
Po lewej owocarnia z napisem TU NAPEŁNIAMY | SYFONY na szybie wystawowej, w środku – sklep z pieczywem, po prawej stronie bramy – piwiarnia. Nad bramą data „1914". Szyldy na elewacji i wywieszki w witrynach nieczytelne. Uwagę zwraca stolarka, podziały drzwi i witryn oraz duże, esowato wygięte uchwyty przy drzwiach. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: OWOCARNIA | FELA RZEZAK, CIASTKA | Stanisław Kawecki | PIECZYWO, PIWIARNIA | DWOJRA ZYLBERSZER, autor projektu Stanisław Fertner, przed 18 marca 1939, 90 x 139 mm, sygn. 3222

[229] Oficyna na tyłach posesji przy ulicy G. Narutowicza 43 (elewacja płn.-zach. i płd.-zach. ściana szczytowa)
Na pierwszym planie drewniane komórki. ▪ Zdjęcie przy projekcie budowy w tej oficynie „mieszkań poddasznych" (adaptacja poddasza na mieszkania), autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 10 lutego 1931, 77 x 58 mm, sygn. 3241

[230] Oficyna na tyłach posesji przy ulicy G. Narutowicza 43 (płn.-wsch. ściana szczytowa)
▪ Zdjęcie przy projekcie budowy w tej oficynie „mieszkań poddasznych" (adaptacja poddasza na mieszkania), autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 10 lutego 1931, 78 x 52 mm, sygn. 3241

[231] Wędliniarnia Marcelego Więckowskiego przy ulicy G. Narutowicza 49 (róg Konopnickiej)
Na rozłożonych skrzydłach drzwi zewnętrznych dwie reklamy z przedstawieniami wędlin i napisem SPRZEDAŻ | WĘDLIN. Przy drzwiach duży prosty uchwyt. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: MARCELI WIĘCKOWSKI, WĘDLINIARNIA, autor projektu Zygmunt Brodt, po 1936, 139 x 88 mm, sygn. 3247

[232] Wędliniarnia Marcelego Więckowskiego przy ulicy G. Narutowicza 49 (róg Konopnickiej)
Na rozłożonych skrzydłach drzwi zewnętrznych dwie reklamy z przedstawieniami wędlin i napisem SPRZEDAŻ | WĘDLIN. Przy drzwiach duży prosty uchwyt. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: MARCELI WIĘCKOWSKI, WĘDLINIARNIA, autor projektu Zygmunt Brodt, po 1936, 139 x 87 mm, sygn. 3247

[233] Sklep spożywczy Bronisława Krzyżanowskiego przy ulicy G. Narutowicza 61
Nad sklepem jasny ślad po zamalowaniu napisu. W witrynie plakat reklamowy przyprawy do zup „Maggi" oraz plakat z kosynierem i napisem Zawsze zwycię(żamy), na drzwiach – reklama proszku „Radion", przyprawy do zup i prawdopodobnie kostek bulionowych marki Maggi, na wewnętrznej stronie otwartych drzwi harmonijkowych trzy reklamy mydła „Jeleń" i jedna proszku „Radion" oraz dwie reklamy mydła „Sport". Po lewej skrzynka pocztowa. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: SKLEP SPOŻYWCZY | BR. KRZYŻANOWSKI, autor projektu Czesław Krzyżanowski, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 17 czerwca 1938, 116 x 87 mm, sygn. 3264

[234] Kamienica przy ulicy Nowej 1
Po lewej sklep z mydłem Juliana Dymowskiego z nazwiskiem właściciela i plakatami reklamowymi na wystawie, w środku – wejście do składu mebli Hersza Michela Gladsztajna (Gladsztejna), na barierce balkonu szyld, napis MEBLE, powtórzony w czterech oknach pierwszego piętra. Po prawej – galanteria M. Szyldkrauta z szyldem lub tkaniną z napisem TOWARY GALANTERYJNE | M. SZYLDKRAUT i napisem TRYKOTAŻE w witrynie, na wystawie m.in. koszule i krawaty, dalej – wędliniarnia Jana Rydzewskiego z napisem SPRZEDAŻ | WĘDLIN | Jan Rydzewski. Widoczne detale architektoniczne, stolarka, kraty i barierki balkonu sprzed zniszczeń, jakich budynek doznał w czasie II wojny światowej. ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie zapewne przy projekcie czterech napisów: JULJAN DYMOWSKI, MEBLE, GALANTERIA | M. SZYLDKRAUT, WĘDLINY | J. RYDZEWSKI oraz tabliczki z napisem SKŁAD MEBLI | GLADSZTEJN, autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 15 czerwca 1937, 252 x 320 mm, sygn. 3300

[235] Skład materiałów aptecznych i farb przy ulicy Nowej 3

■ Zdjęcie przy projekcie napisu SKŁAD MATERIAŁÓW APTECZNYCH i FARB oraz szyldziku z napisem WŁADYSŁAW ŻBIK, który miał być umieszczony na wystawie, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 9 lutego 1938, 88 x 66 mm, sygn. 3301 (Nowa 2 i 3)

[236] Sklep obuwniczy przy ulicy Nowej 5

■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OBUWIE | MINDLA DYNER, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisów, 1936-1939 (na fotografii Stefana Kiełszni zrobionej w 1934 r. w tym miejscu znajduje się zakład jubilerski), 119 x 88 mm, sygn. 3302 (Nowa 4)

[237] Sklep z ubiorami gotowymi przy ulicy Nowej 7

Na skrzydłach drzwi zewnętrznych obrazkowe reklamy odzieży. Po prawej – sklep bławatny (por. fot. 239). Po lewej – owocarnia przy Nowej 9, na drzwiach zewnętrznych obrazkowa reklama z przedstawieniem syfonu i napisami OWOCE, LODY. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: UBIORY GOTOWE | ELA ROZENBAUM, KAPELUSZE i CZAPKI | NAFTALI MINCEMACHER (podpis: „N. Micenmacher"), autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu projektowanego nad sklepem z ubiorami i prostokątne pole nad sklepem bławatnym nieuwzględnionym w projekcie, przed 13 sierpnia 1938 (podanie wpłynęło 13 listopada 1937 r.), 67 x 87 mm, sygn. 3304

[238] Sklep z czapkami i kapeluszami przy ulicy Nowej 7

Na drzwiach reklama, zapewne kapeluszy. U góry witryny – roleta, po prawej – szyld, prawdopodobnie pracowni okryć damskich. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: UBIORY GOTOWE | ELA ROZENBAUM, KAPELUSZE i CZAPKI | NAFTALI MINCEMACHER (podpis: „N. Micenmacher"), autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, przed 13 sierpnia 1938 (podanie wpłynęło 13 listopada 1937 r.), 67 x 88 mm, sygn. 3304

[239] Sklepy bławatny i galanteria przy ulicy Nowej 7

Na wystawie po lewej – kołdra, tkaniny i zwinięty chodnik. W napisie GALANTERIA widoczne elementy mocujące litery. Po lewej – fragment napisu nad sklepem z ubiorami gotowymi (zob. fot. 237), po prawej – skrawek napisu nad sklepem z kapeluszami i czapkami (por. fot. 238). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: TOWARY BŁAWATNE | CUDYK ZAJDENBAND, GALANTERJA | DWOJRA KOPELMAN, autor projektu Michał Krzywicki, przed 16 marca 1939, 88 x 137 mm, sygn. 3304

[240] Ulica Nowa – kamienica Nowa 9 i fragment kamienicy Nowa 7 (po prawej)
Od lewej: skład farb, lakierów i artykułów kosmetycznych ze słabo czytelnym szyldem nad wejściem i galanteria, dalej, na prawo od wejścia do sieni kamienicy – sklep z obuwiem, sklep z ubiorami gotowymi i owocarnia z napisem OWOCE i SŁODYCZE na drzwiach zewnętrznych. Na parterze kamienicy Nowa 7 drugi sklep z ubiorami gotowymi (zob. fot. 237). Na barierce balkonu słabo czytelny szyld reklamujący „pokoje umeblowane", czyli miejsca noclegowe. Na skrzydłach drzwi zewnętrznych widoczne reklamy obrazkowe. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów na elewacji kamienicy przy Nowej 9: FARBY . LAKERY . KOSMETYKA | HERSZ HALBERSZTADT, GALANTERIA | PRES HURWITZ, POKOJE UMEBLOWANE (nad wejściem do sieni), OBUWIE | HERSZ WAJSBRODT, UBIORY GOTOWE | PINCHES SZTAJGEL, OWOCARNIA | DAWID ALTMAN, projekt A. Klajner (podpis częściowo nieczytelny, odczyt nazwiska niepewny), 2. poł. lat 30. XX w., 87 x 133 mm, sygn. 3305 (Nowa 9)

[241] Kamienica przy ulicy Nowej 11, po prawej Nowa 9
Na fotografii uchwycono odnawianie elewacji i zdejmowanie reklam obrazkowych. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie trzynastu napisów dla lokali handlowych, usługowych i gastronomicznych działających w kamienicy przy Nowej 11 i przylegającej doń parterowej oficynie użytkowanej jako pawilon handlowy. Na elewacji kamienicy miało znaleźć się pięć napisów: UBIORY | GOTOWE | JTA (!) NISENBAUM, FRYZJER | SYMCHA AJCHENBAUM, GALANTERIA | SZYJA ABRAM BRAFMAN, CZĘŚCI SAMOCHODOWE | P. F. »POLBENZ« | MANES LAM i CHAIM ROCHMAN, UBIORY GOTOWE | ZELMAN CYMERMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 27 marca 1939, 82 x 132 mm, sygn. 3307 (Nowa 13)

[242] Frontowa, parterowa oficyna kamienicy przy ulicy Nowej 11 użytkowana jako pawilon handlowy

Od lewej sklepy z obuwiem, ubiorami gotowymi (narożny) i czapkami, dalej – owocarnia i sklep bławatny, w ryzalicie – piwiarnia, dalej – galanteria i sklep rowerowy. Na elewacji, drzwiach zewnętrznych i okiennicach widoczne reklamy obrazkowe. Na rogu ulic Nowej i Olejnej kiosk z wyrobami tytoniowymi. Po prawej – kamienica Nowa 11 i fragment kamienicy Nowa 9. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie trzynastu napisów dla lokali handlowych, usługowych i gastronomicznych działających w kamienicy przy Nowej 11 i w przylegającej doń oficynie. Dla lokali działających w oficynie zaprojektowano osiem napisów. Od strony ulicy Olejnej – OBUWIE | JCEK (!) ZANDMER, nad sklepem narożnym – UBIORY GOTOWE | SALOMON CAJG, a od ulicy Nowej – CZAPKI | MOSZEK KELBERMAN, OWOCARNIA | JOSEF RUBINSZTAJN, TOWARY | BŁAWATNE | ESTERA SZTERNBLIC, PIWIARNIA | ANIELA FRONK, GALANTERIA | LEJB FELDMAN, ROWERY | SZYJA PERLMUTER, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 27 marca 1939, 82 x 134 mm, sygn. 3307 (Nowa 13)

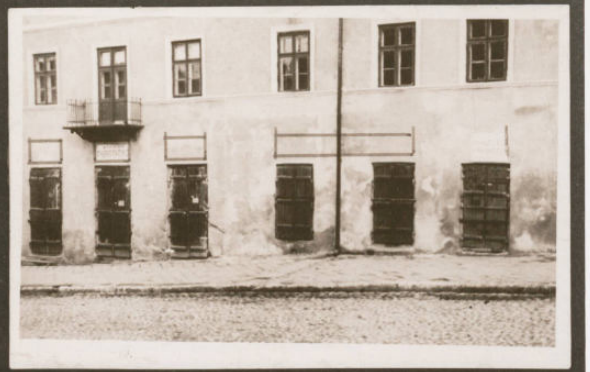
[243] Kamienica przy ulicy Nowej 23 (Kowalska 1) u zbiegu z ulicą Świętoduską
■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie ośmiu napisów na elewacji: PRACOWNIA | OBUWIA | MAJER ICKOWICZ, ZAKŁAD | MECHANICZNY | FISZEL GURFINKIEL, SPRZEDAŻ | WAPNA | ZURECH GENATHAUS, SPRZEDAŻ | GALANTERII | DAWID ALTMAN, SKLEP | SPOŻYWCZY | JECHUDA ROCHMAN, UBIORY | GOTOWE | ELA HALPERN (po lewej stronie bramy), SPRZEDAŻ | OBUWIA | HERSZ TOPERMAN, ŚRODKI | TOALETOWE | NANA FISZ (po prawej stronie bramy), autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisów, postacie na fotografii poddano retuszowi, przed 12 września 1938, 90 x 140 mm, sygn. 3312 (Nowa 23)

[244] Sklepy przy ulicy Nowej 23
Po lewej sklep ze skórami z napisami: DROBNA | SPRZEDAŻ | SKÓR oraz PRACOWNIA | CHOLEWEK | C. BLUCWIR, obok sklep kosmetyczny z szyldem MYDŁA TOALETOWE | PUDRY I PASTY oraz reklamą lub produktem marki Olla na wystawie, dalej sklep żelazny z napisem SPRZEDAŻ | ŻELAZA. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie ośmiu napisów na elewacji tej kamienicy. Nad sklepem widocznym w centrum fotografii miał być umieszczony napis: ŚRODKI | TOALETOWE | NANA FISZ, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 12 września 1938 (zima 1937 ?), 86 x 119 mm, sygn. 3312

[245] Sklepy w kamienicy przy ulicy Kowalskiej 1 (Nowa 23)
Od lewej prawdopodobnie sklep z mydłem oraz sklepy z obuwiem i olejem. Na drzwiach reklama butów, w oknie napis APTEKA. Po prawej ulica Nowa. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: OBUWIE | CHANA GEWERC (nazwisko poprawione w projekcie na „Pinches Szklar"), OLEJE | SURA ROZENBERG, autor projektów Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisów, ok. 1938, 90 x 122 mm, sygn. 3312 (Nowa 23)

[246] Sklepy przy ulicy Kowalskiej 1
Od lewej: lokal o nieznanym przeznaczeniu z jasnym śladem po zamalowaniu fragmentu elewacji nad wejściem i śladem po zdjętym szyldzie, sprzedaż wyrobów rymarskich i powroźniczych z powrozami zawieszonymi przy wejściu i z szyldem SPRZEDAŻ WYROBÓW | RYMARSKICH | POWRÓŹNICZYCH (?) | A. RABINOWICZ, sklep z mydłem z reklamą produktu marki Alboril na drzwiach, sklep z obuwiem, na skrzydle drzwi zewnętrznych zawieszona gablotka, nad wejściem początkowe fragmenty dwóch prawdopodobnie takich samych napisów OB(UWIE), górny malowany, dolny ułożony z liter przestrzennych (zdjęcie zapewne wcześniejsze niż fot. 245). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: HANDEL | POWRÓŹNICZO (!) | RYMARSKI | ABRAM RABINOWICZ oraz MYDŁO | ICEK LEJB NISENBAUM, autor projektu Samuel Gradel, przed 12 września 1938, 83 x 131 mm, sygn. 3312 (Nowa 23)

[247] Sklepy przy ulicy Kowalskiej 1
Od lewej: zakład oprawy obrazów z nieczytelnym szyldem nad wejściem, sprzedaż wyrobów rymarskich i powroźniczych z szyldem WYROBY | RYMARSKO-POWROŹNICZE (?), sprzedaż żelaza, skład farb i sprzedaż wyrobów rymarsko-powroźniczych (Abrama Rubinowicza, zob. fot. 246). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: OPRAWA | OBRAZÓW | CHAIM WASSERMAN, WYROBY | RYMARSKIE | GERSZON FORSZTETER, SPRZEDAŻ | ŻELAZA | DWOJRA BLUMENKRANC, SKŁAD FARB | SZLOMA ARBESFELD, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisów, przed 15 listopada 1937, 91 x 140 mm, sygn. 3312 (Nowa 23)

[248] Sklep Lejba Troka przy ulicy Nowej 19
Na drzwiach tabliczka z nazwiskiem właściciela. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: SPRZEDAŻ ZEGARÓW | PATEFONÓW ROWERÓW | LEJB TROK, autor projektu Jakub Szejner, projekt z fotografią trafił do akt niewłaściwej nieruchomości przy Nowej 23, natomiast na podaniu o pozwolenie na wykonanie napisu, znajdującym się w teczce właściwej nieruchomości położonej przy Nowej 19 (sygn. 3310), autorstwo projektu przypisane jest Kreślarni Techniczno-Budowlanej Brodt-Szejner i tam znajduje się także drugi egzemplarz projektu (bez fotografii), podpisany przez Jakuba Szejnera, przed 23 listopada 1938, 132 x 84 mm, sygn. 3312 (Nowa 23)

[249] Restauracja i sklep z ubraniami przy ulicy Nowej 13 (róg Olejnej)
Na wystawie restauracji – butelki, na wystawie sklepu – ubrania damskie. Dobrze widoczna stolarka, metalowe pręty zabezpieczające przeszklenia w drzwiach i esowato wygięte uchwyty. Po prawej ulica Olejna, w głębi szyld SKLEP SPOŻYWCZY, w oknie pierwszego piętra napis ZABAWKI. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: RESTAURACJA | JÓZEF KOBIAŁKO I S-KA, UBIORY | GOTOWE | CUDYK EDELSZTEJN I S-KA, autor projektu Jakub Szejner, przed 7 marca 1939, 90 x 139 mm, sygn. 3475 (Olejna 10)

[250] Jednopiętrowy dom z nadbudówką pod adresem Orla 3, położony na rogu ulic Orlej i Solnej. Widok elewacji od Solnej (budynek nie istnieje)
Zdjęcie przedstawia widok elewacji od ul. Solnej, mimo tabliczki z numerem „3" na parkanie. Przy narożniku domu stoi mężczyzna z miarką stolarską przyłożoną do elewacji. Ulica nie ma jeszcze twardej nawierzchni. Po lewej widoczna zabudowa parzystej pierzei ul. Orlej. ▪ Zdjęcie przy projekcie nadbudowy i rozbudowy tego budynku jako trzypiętrowego „domu dochodowego" (projekt niezrealizowany, datowany na 6 grudnia 1927 r.), autor projektu Tadeusz Witkowski, przed 20 grudnia 1927, 48 x 63, sygn. 3477 (Orla 3)

[251] Zabudowania na posesji przy ulicy Pawiej 63 – od 1939 r. Pawia 65 (róg Bukowej). Widok od skrzyżowania Pawiej (po prawej) i Bukowej (po lewej)

■ Zdjęcie luźne, wykonane w związku ze sprawą drewnianej budki przeznaczonej na sklep, wybudowanej na tej posesji bez pozwolenia na początku maja 1936 r., pierwotnie prawdopodobnie załącznik do podania właściciela nieruchomości do Wydziału Budownictwa, przed 27 stycznia 1938, 89 x 139 mm, sygn. 3592 (Pawia 65)

[252] Drewniany sklep spożywczy przy ulicy Pawiej 63 – od 1939 r. Pawia 65 (róg Bukowej). Widok od strony Pawiej, w tle – skrzyżowanie z Bukową

Nad wejściem napis SKLEP SPOŻYWCZY. Sklep rozebrano prawdopodobnie przed 1 czerwca 1938 r. ■ Zdjęcie luźne, wykonane w związku ze sprawą drewnianej budki przeznaczonej na sklep, wybudowanej na tej posesji bez pozwolenia na początku maja 1936 r., pierwotnie prawdopodobnie załącznik do podania właściciela nieruchomości do Wydziału Budownictwa, przed 27 stycznia 1938, 89 x 139 mm, sygn. 3592 (Pawia 65)

[253] Domy przy ulicy Pięknej 17-7

Od lewej parterowy dom Piękna 17 wybudowany w 1914 r., kamienica Piękna 15, niezbudowana od strony ulicy posesja Piękna 13, dalej kamienice o numerach 11 i 9, po prawej widoczny fragment ściany szczytowej dwupiętrowej kamienicy Piękna 7. ■ Zdjęcie przy projekcie nadbudowy domu na posesji Piękna 17 o dwie kondygnacje (dobudowano jedną), autor projektu Henryk Bekker, na fotografii wykreślono linie poziome, obok nich zapisano wymiary (wysokość części fasady), przed 3 czerwca 1939, 84 x 136 mm, sygn. 3802 (Piękna 17)

Uwaga: Sześć fotografii ul. Pijarskiej (fot. 254-259), wykonanych w latach 1937-1938, pokazuje jej bieg i zabudowę (na poziomie parterów) na całej długości, dlatego zaprezentowano je w układzie topograficznym (pierzeja wschodnia, pierzeja zachodnia), a nie chronologicznym.

[254] Sklepy w kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 16 (Pijarska 2), budynek nie istnieje

Od lewej: sklep bławatny C. Milczkowej i sklep elektro-radio-techniczno-rowerowy Fawela Goldsztejna (Artykuły Elektro-Techniczne F. Goldsztejn). W witrynie pierwszego sklepu napis BŁAWAT POLSKI i transparent TANI TYDZIEŃ. Na drzwiach drugiego napis ŁYŻWY, a w nadświetlu napis: Fawel Goldsztain (!). Na narożniku kamienicy szyldy: perfumerii, pracowni okryć damskich, pracowni futrzarskiej, galanterii. Po prawej ulica Pijarska. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu na elewacji ELEKTRO – RADIO – ROWERY i czarnego szklanego szyldu nad wejściem ze złotym napisem FAWEL GOLDSZTAIN (!), który zamieniono na napis z wypukłych liter klejonych na szybie w nadświetlu, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 20 marca 1938, 86 x 116 mm, sygn. 3817 (Pijarska 2)

[255] Ulica Pijarska (pierzeja wschodnia)

Po lewej kamienica Pijarska 2 (Narutowicza 5). Od lewej: wystawa z częściami do rowerów (zapewne witryna sklepu Fawela Goldsztejna), sklep z obuwiem, sklep z koszernymi wędlinami Chaima Rozenberga z reklamą obrazkową na drzwiach, sklep z nieczytelnym szyldem, pracownia futer Icka Bata, lokal o nieznanym przeznaczeniu, zakład fryzjerski Eliasza Fajntucha, zakład zegarmistrzowsko-jubilerski Jakuba Szwarca (Jakób Szwarc) oraz sklep z materiałami piśmiennymi i piwiarnia Hesy Wekształn, które przesłania postać idąca chodnikiem. Perspektywę ulicy zamyka wieża ciśnień. Na fotografii uchwycono prace przy elewacji. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: WĘDLINY RYTUALNE, PRACOWNIA | FUTER, ZAKŁAD FRYZJERSKI, ZEGARMISTRZ | JUBILER, PIWIARNIA (od Pijarskiej), a także podświetlanego szyldu z napisem GALANTERIA (od Narutowicza) i sześciu tabliczek firmowych, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację czterech napisów, przed 3 lipca 1937, 57 x 79 mm, sygn. 3817 (Pijarska 2)

[256] Kamienica przy ulicy Pijarskiej 2 (Narutowicza 5). Widok narożnika od strony skrzyżowania ulic Pijarskiej (po lewej) i Narutowicza (po prawej)

Od lewej: sklep z artykułami piśmiennymi, piwiarnia Hesy Wekształn (od Pijarskiej), galanteria Symy Zyseskind (od Narutowicza) i „Jadłodajnia Polska" w sąsiedniej kamienicy Narutowicza 3. Na okiennicach piwiarni reklamy obrazkowe z napisami: KAWA, MLEKO. Napisy na drzwiach sklepu po lewej – nieczytelne. Na fotografii uchwycono prace przy remoncie nawierzchni ul. Narutowicza. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: WĘDLINY RYTUALNE, PRACOWNIA | FUTER, ZAKŁAD FRYZJERSKI, ZEGARMISTRZ | JUBILER, PIWIARNIA (od Pijarskiej), a także podświetlanego szyldu z napisem GALANTERIA (od Narutowicza) i sześciu tabliczek firmowych, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu nad piwiarnią i szyldu świetlnego nad galanterią, przed 3 lipca 1937, 56 x 79 mm, sygn. 3817 (Pijarska 2)

[257] Ulica Pijarska (pierzeja zachodnia)
Po prawej kamienica Pijarska 1 (Krakowskie Przedmieście 18), w głębi – Pijarska 3 (Narutowicza 7), zob. fot. 69-70. Od prawej pracownia sukien i bielizny oraz pasmanteria, nad bramą napis, w którym czytelne tylko słowo FUTER, przeznaczenie pozostałych lokali nieznane. W dali, po lewej, widoczny fragment wieży ciśnień. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu PRZYBORY KRAWIECKIE | GUZIKI oraz tabliczki z malowanym napisem PRZYBORY KRAWIECKIE | GUZIKI | BER LEJB ROZENCWAJG, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, przed 23 marca 1937, 130 x 84 mm, sygn. 3816 (Pijarska 1)

[258] Ulica Pijarska (pierzeja zachodnia)
Po prawej kamienica Pijarska 1 (Krakowskie Przedmieście 18), w głębi – Pijarska 3 (Narutowicza 7), zob. fot. 69-70. Na parterze od prawej: pracownia futer (H. Cukierman), pracownia czapnicza i sklep (H. Sobol), pracownia sukien i bielizny (Mojżesz Lejwand), pasmanteria (Ber Lejb Rozencwajg). Na lewo od bramy lokale o nieznanym przeznaczeniu. ■ Zdjęcie przy projekcie szafki reklamowej dla pasmanterii B. L. Rozencwajga, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację szafki, przed 13 maja 1937, 74 x 56 mm, sygn. 3816 (Pijarska 1)

[259] Sklepy i zakłady usługowe przy ulicy Pijarskiej 1
Po prawej pracownia futer H. Cukiermana z gablotką reklamową i wejściem zabezpieczonym u dołu sztabą, a u góry drewnianym skrzydłem z metalowymi wzmocnieniami, obok – pracownia czapnicza i sklep (H. Sobol) z obrazkowym szyldem i planszami reklamowymi, dalej – pracownia sukien i bielizny (Mojżesz Lejwand) i pasmanteria (Ber Lejb Rozencwajg). Nad bramą napis, w którym czytelne tylko słowo FUTER. Na fotografii widoczne zniszczenia tynku na narożniku kamienicy (u góry latarka z numerem adresowym od Krakowskiego Przedmieścia i tabliczka z nazwą ulicy PIJARSKA), brak też dolnej części rynny. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu PRACOWNIA BIELIZNY | SUKNIE, strzałki z napisem SUKNIE | DRUGI SKLEP i tabliczki z malowanym napisem PRACOWNIA BIELIZNY | MOJŻESZ LEJWAND, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu i tabliczki, przed 13 lipca 1937, 63 x 85 mm, sygn. 3816 (Pijarska 1)

[260] Domy przy Alei Marszałka J. Piłsudskiego
Od lewej – Piłsudskiego 10 i 12. ▪ Zdjęcie przy projekcie nadbudowy kondygnacji domu przy Piłsudskiego 12, autor projektu Michał Krzywicki, przed 12 lipca 1939, papier matowy, zdjęcie sepiowane, 89 x 139 mm, sygn. 3828 (Piłsudskiego 12)

[261] Domy przy ulicy J. Poniatowskiego na terenie Oficerskiej Spółdzielni Mieszkaniowej
Od lewej – Poniatowskiego 10 i 12. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w czasie oględzin posesji, dokumentujące przekroczenie linii regulacyjnej ulicy przez nowo wybudowane ogrodzenie (7 lipca 1936 r.), lub załącznik do podania o zatwierdzenie nadbudowanej kondygnacji (przed 5 lipca 1939 r.), 1936-1939, 114 x 164 mm, sygn. 3945 (Poniatowskiego 12)

[262] Kamienica na rogu ulic Bernardyńskiej i Krakowskiego Przedmieścia (Bernardyńska 1/Krakowskie Przedmieście 10/Przechodnia 2)
Po lewej ul. Bernardyńska, po prawej – ul. Krakowskie Przedmieście. Na rogu sklep odzieżowy Natana Fiszmana z napisami UBIORY (nad obiema witrynami) i N. FISZMAN (nad wejściem) oraz malowanym, pionowym napisem UBIORY na boniowaniu po lewej stronie wejścia. Obok, po prawej, sklep z galanterią Lucjana Kraka. Na uwagę zasługuje stolarka drzwi, forma krat w nadświetlach, a także użycie w witrynach dużych przeszkleń z podziałami, nawiązującymi jednak do tradycyjnych rozwiązań. Na elewacji widoczne wąskie prostokątne panele, maskujące złożone kraty i przysłaniające pozostałości ościeży przebudowanych otworów. Ich dawne proporcje i profile widoczne są od strony ul. Bernardyńskiej. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów wykonanych z liter nakładanych na szyby wystawowe i szybę ze szkła mlecznego w nadświetlu drzwi: UBIORY, NATAN | FISZMAN, UBIORY, autor projektu Zygmunt Brodt, po 6 lipca 1936, 86 x 115 mm, sygn. 4123 (Przechodnia 2)

[263] Pracownia i sklep obuwniczy Kazimiery Wójtowicz w kamienicy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 10 (Bernardyńska 1/Przechodnia 2)
Budynek powstał ze scalenia dwóch sąsiadujących kamienic, dlatego w elewacji od Krakowskiego Przedmieścia widoczne są różnice między obiema częściami (uchwycono je także na tej fotografii). Po prawej prawdopodobnie właścicielka sklepu, po lewej – fragment stojaka z prasą. W witrynie buty damskie, w drzwiach zasłonka. W szybie wystawowej odbija się zabudowa północnej pierzei ulicy (fragment narożnej kamienicy Krakowskie Przedmieście 3). ■ Zdjęcie luźne, pierwotnie załącznik do podania Kazimiery Wójtowicz o zatwierdzenie napisu OBUWIE (na elewacji) i szyldziku z napisem: Pracownia i Sprzedaż Obuwia | Kazimiera Wójtowicz (na wystawie), przed 24 listopada 1936, 122 x 80 mm, sygn. 4123 (Przechodnia 2)

[264] Sklepy przy ulicy Krakowskie Przedmieście 10 (Bernardyńska 1/Przechodnia 2)
Od lewej: galanteria Lucjana Kraka, remontowany lokal sklepowy i Magazyn Bławatny „Zynger" Mojżesza Zyngera. Nad remontowanym sklepem widoczne otwory po zdjętym napisie OBUWIE (por. fot. 263). Po lewej panel na elewacji, kryjący składaną kratę. Uwagę zwracają: dekoracja elewacji i forma balustrady balkonu. Na chodniku między sklepami prowadzona jest uliczna sprzedaż dzienników i magazynów, na stojaku m.in. „Przewodnik Katolicki", „Przegląd Sportowy", „Głos Lubelski", „Ilustrowany Kuryer Codzienny", „Mały Dziennik". ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy otworu drzwiowego, autor projektu Michał Krzywicki, na zdjęciu zaznaczono zarys poszerzonego wejścia do sklepu, projekt zatwierdzony 20 sierpnia 1937 r., fotografia wykonana 23 lipca 1937 r. lub tuż po tej dacie, ponieważ widoczny jest na niej fragment strony tytułowej dziennika „Ilustrowany Kuryer Codzienny" z 23 lipca 1937 r., 129 x 176 mm, sygn. 4123 (Przechodnia 2)

[265] Ulica Przechodnia (pierzeja wschodnia)
Od lewej: kamienice Przechodnia 2 i 4. Po lewej zakład fryzjerski z transparentem lub tkaniną przysłaniającą dół witryny i nieczytelnymi reklamami, w środku zakład krawiectwa męskiego z napisem na szybie wystawowej: KRAWIEC MĘSKI | I. Nudel. Po prawej – lokal o nieznanym przeznaczeniu. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu KRAWIEC | NUDEL i dwóch szklanych czarnych tabliczek ze złotymi napisami: KRAWIEC MĘSKI | ICEK NUDEL (w witrynie) i KRAWIEC MĘSKI ICEK NUDEL PRZECHODNIA 2 (do zawieszenia na elewacji kamienicy na rogu Krakowskiego Przedmieścia i Przechodniej), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 5 maja 1937, 139 x 85 mm, sygn. 4123 (Przechodnia 2)

[266] Parterowy budynek fabryki wyrobów żelaznych na posesji Dawida Kohna przy ulicy Przemysłowej 5 (budynek nie istnieje)
▪ Zdjęcie luźne, załącznik do podania właściciela posesji o zgodę na przerobienie otworu okiennego na drzwiowy, zaznaczył on planowane zmiany na fotografii, przed 27 czerwca 1939, 88 x 136 mm, sygn. 4125

[267] Piwiarnia i herbaciarnia przy Alei Racławickiej 2 (róg Lipowej), budynek nie istnieje
Na wystawie butelki. Po prawej fragment kamienicy Al. Racławicka 4, na cokole metalowe kółko. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu HERBATA I PIWO | MORDKO DRESZER, autor projektu prawdopodobnie Jakub Szejner (podpis nieczytelny), przed 21 kwietnia 1938, 88 x 139 mm, sygn. 4249

[268] Kamienica przy Alei Racławickiej 6
■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie siedmiu napisów: SPRZEDAŻ | MIĘSA | SZULIM PIATAK, SKLEP | SPOŻYWCZY | DOMINIKA KOWALEWSKA, RESTAURACJA | ABRAM WESTLER (na lewo od bramy), SKLEP | SPOŻYWCZY | MOJŻESZ GOLDBLAT, SPRZEDAŻ | WĘDLIN | TADEUSZ SMOCZYŃSKI, OWOCARNIA | IGNACY PASTUSZAK (na prawo od bramy), FRYZJER | JÓZEF PEŁCZYŃSKI (nad wejściem narożnym, ten napis nie został zatwierdzony), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 3 sierpnia 1938, 88 x 118 mm, sygn. 4252

[269] Sklepy przy Alei Racławickiej 6 (róg Żwirki i Wigury)
Narożna elewacja odnowiona na poziomie parteru. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie siedmiu napisów: SPRZEDAŻ | MIĘSA | SZULIM PIATAK, SKLEP | SPOŻYWCZY | DOMINIKA KOWALEWSKA, RESTAURACJA | ABRAM WESTLER (na lewo od bramy), SKLEP | SPOŻYWCZY | MOJŻESZ GOLDBLAT, SPRZEDAŻ | WĘDLIN | TADEUSZ SMOCZYŃSKI, OWOCARNIA | IGNACY PASTUSZAK (na prawo od bramy), FRYZJER | JÓZEF PEŁCZYŃSKI (nad wejściem narożnym, ten napis nie został zatwierdzony), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 3 sierpnia 1938, 86 x 119 mm, sygn. 4252

[270] Zakład fryzjerski przy Alei Racławickiej 6 (róg Żwirki i Wigury)
Nad wejściem malowany napis Fryzjer | Pełczyński Józef, w nadświetlu – fryzjer, w witrynie od ul. Żwirki i Wigury – (F)RYZJER | (MĘSK)I DAMSKI. Na elewacji, po lewej pozostałości markizy, po prawej tabliczka z nazwą ulicy. Na fotografii widoczne dekoracyjne pasy nad wejściami, zdobione wsporniki balkonów i balustrady oraz koliste kształty z motywem rozety w środku (na cokole kamienicy). Narożna elewacja po kolejnym przemalowaniu, u dołu widoczne resztki jasnej farby (por. fot. 269). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu Fryzjer | Pełczyński Józef, autor projektu Stanisław Pełczyński, przed 20 września 1938, 126 x 81 mm, sygn. 4252

[271] Dom z drewna i gliny przy Alei Racławickiej 8
■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na tej posesji i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Fot. I. Bud(ynek) mieszk(alny) nr I. Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 62 x 62 mm, sygn. 4253

[272] Murowany, parterowy dom przy Alei Racławickiej 8
■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na tej posesji i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Fot. 2. Bud(ynek) mieszk(alny) nr 4. Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 62 x 59 mm, sygn. 4253

[273] Drewniana szopa przy Alei Racławickiej 8
W tle kamienica przy Al. Racławickiej 6 (widok elewacji od ul. Żwirki i Wigury). ■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na posesji przy Racławickiej 8 i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Fot. 3. Szopa nr 3. Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 62 x 62 mm, sygn. 4253

[274] Murowany, parterowy dom i drewniana przybudówka przy Alei Racławickiej 8
■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na tej posesji i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Fot. 4. rysa między bud(ynkiem) a przybud(ówką). Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 62 x 62 mm, sygn. 4253

[275] Wnętrze murowanego, parterowego domu przy Alei Racławickiej 8
W oknie widok ku zachodowi na Al. Racławicką, po prawej Ogród Saski. ■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na posesji przy Racławickiej 8 i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Fot. 5. ugięta belka stropowa. Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 63 x 63 mm, sygn. 4253

[276] Dom z drewna i gliny przy Alei Racławickiej 8
■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na tej posesji i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Fot. 6 bud(ynek) mieszk(alny) nr I. Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 62 x 60 mm, sygn. 4253

[277] Drewno z rozbiórki zabudowań na posesji przy Alei Racławickiej 8
W tle kamienica przy Al. Racławickiej 6 (widok elewacji od ul. Żwirki i Wigury). ■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na posesji przy Racławickiej 8 i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Materiał drzewny z rozbiórki, belki podłogi i wiązania dachowe (zbutwiałe i zgrzybiałe). Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 63 x 60 mm, sygn. 4253

[278] Drewno z rozbiórki zabudowań na posesji przy Alei Racławickiej 8
W tle kamienica przy Al. Racławickiej 6 (widok elewacji od ul. Żwirki i Wigury), po lewej Ogród Saski. ■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Materiał drzewny z rozbiórki, belki podłogi i wiązania dachowe (zbutwiałe i zgrzybiałe). Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 63 x 63 mm, sygn. 4253

[279] Drewno z rozbiórki zabudowań na posesji przy Alei Racławickiej 8
■ Jedno z dziewięciu zdjęć dokumentujących stan budynków na tej posesji i ich rozbiórkę, fotografie są załącznikami do oceny nieruchomości wykonanej przez inż. arch. Jerzego Chylewskiego, datowanej na 30 kwietnia 1938 r., podpis pod fotografią: „Materiał drzewny z rozbiórki, belki podłogi i wiązania dachowe (zbutwiałe i zgrzybiałe). Racławicka aleja 8", prawdopodobnie 9 kwietnia 1938, 63 x 60 mm, sygn. 4253

[280] Kamienica przy ulicy Ruskiej 4
Nad trzecim i czwartym wejściem od lewej miał się znaleźć napis reklamujący skład mąki (por. fot. 282). ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów dla składu i sklepu Pesy Rozencwajg: SKŁAD MĄKI P. F. »MŁYN CENTRAL« oraz SKLEP | SPOŻYWCZY | PESA ROZENCWAJG, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 listopada 1938, 86 x 117 mm, sygn. 4676

[281] Sklep spożywczy przy ulicy Ruskiej 4
Mieścił się na lewo od lokali przedstawionych na fot. 280. W nadświetlu napisy starsze, na elewacji – nowy. Na skrzydłach drzwi zewnętrznych oznaczenie monopolu państwowego i reklamy m.in. tłuszczu spożywczego „Ceres" firmy Schicht-Lever S.A. ■ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów dla składu i sklepu Pesy Rozencwajg: SKŁAD MĄKI P. F. »MŁYN CENTRAL« oraz SKLEP | SPOŻYWCZY | PESA ROZENCWAJG, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 listopada 1938, 119 x 91 mm, sygn. 4676

[282] Ulica Ruska
Od lewej kamienica Ruska 4 z końcowym fragmentem napisu: (...) (M)ŁYNA »CENTRAL« na elewacji i skład opału na posesji przy Ruskiej 6. Nad wejściem do składu napis WĘGIEL | DRZEWO (...). Drewniana ściana zasłania szopę od ulicy. ■ Zdjęcie przy projekcie budowy dwóch sklepów na posesji przy Ruskiej 6, autor projektu Henryk Bekker, przed 6 maja 1939, 87 x 116 mm, sygn. 4678 (Ruska 6)

[283] Budynek przeznaczony na kaszarnię Abrama Zajdenwerga przy ulicy Ruskiej 21
■ Zdjęcie przy projekcie napisu KASZARNIA | ABRAM ZAJDENWEGER (!), autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono dwie lokalizacje napisu – pierwotnie planowaną i po korekcie, przed 4 października 1938, 90 x 122 mm, sygn. 4696

[284] Dom przy ulicy Ruskiej 30
Na parterze owocarnia Chany (lub Chawy) Altman.
■ Zdjęcie przy projekcie remontu domu, autor projektu Michał Krzywicki, przed 23 sierpnia 1939, 139 x 88 mm, sygn. 4705

[285] Domy przy ulicy M. Skłodowskiej
Od lewej budynki o ówczesnych numerach: 8, 10, 12, 14, 16 (obecnie 10, 12, 14, 16, 18). Ulica nie ma jeszcze twardej nawierzchni. ▪ Zdjęcie przy projekcie nadbudowy kondygnacji w dwupiętrowym domu przy Skłodowskiej 14 (obecnie 16), autor projektu nadbudowy Jerzy Siennicki (według podstawowego projektu Henryka Paprockiego), na fotografii zaznaczono zarys planowanej kondygnacji, przed 12 marca 1936, 54 x 70 mm, sygn. 4912 (Skłodowskiej 16)

[286] Sklep z ubrankami dziecięcymi „bobo" przy ulicy S. Staszica 1
W witrynie ubranka i plakat reklamowy z Myszką Miki i napisem bobo. W drzwiach udrapowana cienka tkanina. Nad witryną być może reklama poprzeczna sklepu. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: konfekcja dziecięca | »bobo« | RUCHLA i DEBORA CUKIERMANÓWNY, autor projektu Tadeusz Witkowski, marzec 1939, 138 x 86 mm, sygn. 5152

[287] Skład firmy Budokan (Materiały Techniczno-Budowlane Wodociągowe i Kanalizacyjne „Budokan" Netel Zajdenwerg i Spółka) przy ulicy S. Staszica 1

Nad witryną rozpięta tkanina z napisem SKŁAD (MATERIAŁÓW TECHNICZNO-BUDOWLANYCH) | WODOCIĄGOWYCH i KANALIZACYJNYCH | BUDOKAN. Po prawej sklep z konfekcją dziecięcą z napisem KONFEKCJA DZIECIĘCA | PRIMAM R(...). W drzwiach tkanina przewiązana w połowie. ▪ Zdjęcie przy dwóch projektach napisu: »BUDOKAN« | NETEL ZAJDENWERG i S-KA, różniących się liternictwem, barwą liter i szczegółami technicznymi, autor projektów Zygmunt Brodt, przed 21 kwietnia 1938, 117 x 84 mm, sygn. 5152

[288] Ulica S. Staszica przy skrzyżowaniu z Zieloną

W tle, po prawej, kamienica Staszica 4, na lewo od niej – Staszica 2. Na parterze kamienicy Staszica 4 (od lewej) sklep bławatny i sklep określany w ankietach jako „sklep wyrobów lnianych i powroźniczych" (1936 r.) lub „sklep szpagatu" (1941 r.), oferujący m.in. worki, sznury i plandeki. ▪ Zdjęcie luźne, pierwotnie załącznik do projektu dwóch napisów: H. WEINBERG oraz A. GOLDSOBEL, a także dwóch szklanych tabliczek z malowanymi napisami: SPRZEDAŻ TOWARÓW BŁAWATNYCH | HASKIEL WEINBERG, WORKI – SZNURY – PLANDEKI | ABRAM GOLSOBEL (!), autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 22 czerwca 1937, 67 x 87 mm, sygn. 5154 (Staszica 4)

[289] Kamienica przy ulicy Karmelickiej 2 (Karmelicka 2/Początkowska 7, od 1928 r. Karmelicka 2/Staszica 7)

Na parapetach, balustradach wykusza i balkonu – charakterystyczne niskie metalowe barierki zabezpieczające skrzynki z kwiatami. Po lewej – fragment kamienicy przy Początkowskiej 14. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie budynku Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Dzieciątka Jezus im. Vetterów przy Początkowskiej 11, autor projektu Jerzy Siennicki, na fotografii czerwoną linią zaznaczono wysokość projektowanego w sąsiedztwie budynku szpitalnego i linię zabudowy, lipiec 1927, 159 x 119 mm, sygn. 5161 (Staszica 11)

[290] Fragment kamienicy przy ulicy Karmelickiej 2 (Karmelicka 2/Początkowska 7, od 1928 r. Karmelicka 2/Staszica 7)

Nad balustradą balkonu na pierwszym piętrze ryt lub rysunek głowy w berecie. Za kamienicą widoczna pryzma cegieł, dalej – parterowe budynki z dekoracyjnymi fryzami na kominach. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie budynku Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Dzieciątka Jezus im. Vetterów przy Początkowskiej 11, autor projektu Jerzy Siennicki, na fotografii zaznaczono kondygnacje i wysokość gzymsu projektowanego w sąsiedztwie budynku szpitalnego, lipiec 1927, 161 x 119 mm, sygn. 5161 (Staszica 11)

[291] Kamienica przy ulicy S. Staszica 12
Po lewej fragment kamienicy Staszica 10, po prawej – parterowa oficyna frontowa i ściana szczytowa budynku na posesji Staszica 14. ▪ Zdjęcie przy projekcie przebudowy mieszkania na pierwszym piętrze, autor projektu Henryk Bekker, przed 14 listopada 1938, 175 x 108 mm, sygn. 5162

[292] Galanteria Mojżesza Zansmana i skład papieru „Papirus" Salomona Kestenberga przy ulicy S. Staszica 22a, po prawej ul. Szewska
Nad galanterią szyld z nowym napisem, w nadświetlu – starszy napis. Wejście do składu papieru i jego witryna zabezpieczone metalowymi żaluzjami, przed witryną ozdobna barierka. Na boniowaniu widoczne jasne ślady po zamalowanych napisach lub reklamach. ▪ Zdjęcie przy dwóch projektach napisu (różniących się rozplanowaniem liter): SKŁAD PAPIERU »PAPIRUS« | SALOMON KESTENBERG, przed 15 lipca 1938, 90 x 141 mm, sygn. 5170 (Staszica 22)

[293] Zabudowania na posesji przy ulicy Szerokiej 41. Widok od strony rzeki Czechówki
W centrum – ściana szczytowa (północno-wschodnia) oficyny bocznej. U dołu – koryto rzeki Czechówki. Na fotografii uchwycono prace na brzegu rzeki, prawdopodobnie związane z jej przesklepianiem. ■ Jedno z trzech zdjęć dokumentujących stan oficyny przy opinii inż. Kazimierza Barszczewskiego, załączonej do odwołania właściciela nieruchomości od decyzji Zarządu Miejskiego o rozbiórce tego budynku, na fotografii zaznaczono pęknięcia ściany, przed 23 kwietnia 1938, 62 x 40 mm, sygn. 5268

[294] Oficyna boczna kamienicy przy ulicy Szerokiej 41 (elewacja północno-zachodnia)
Po lewej brzeg rzeki Czechówki. Po prawej widoczna drewniana galeria komunikacyjna charakterystyczna dla podwórek lubelskiego Starego Miasta. ■ Jedno z trzech zdjęć dokumentujących stan oficyny przy opinii inż. Kazimierza Barszczewskiego, załączonej do odwołania właściciela nieruchomości od decyzji Zarządu Miejskiego o rozbiórce tego budynku, na fotografii zaznaczono pęknięcia ściany, przed 23 kwietnia 1938, 63 x 41 mm, sygn. 5268

[295] Zabudowania na posesji przy ulicy Szerokiej 41. Widok od strony rzeki Czechówki
W środku – oficyna boczna (elewacja południowo-wschodnia i ściana szczytowa). W dole rzeka Czechówka. ■ Jedno z trzech zdjęć dokumentujących stan oficyny przy opinii inż. Kazimierza Barszczewskiego, załączonej do odwołania właściciela nieruchomości od decyzji Zarządu Miejskiego o rozbiórce tego budynku, strzałkami zaznaczono miejsca stwarzające zagrożenie, przed 23 kwietnia 1938, 63 x 40 mm, sygn. 5268

[296] Sklep spożywczy przy ulicy Zielonej 1 (Świętoduska 4)
Na ślemieniu plakietka z numerem „20" i tabliczka z imieniem i nazwiskiem właścicielki sklepu: ZEŁDA TENENBAUM, niżej nieczytelna reklama. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: SKLEP SPOŻYWCZY | ZEŁDA TENENBAUM, autor projektu Michał Krzywicki, przed 6 marca 1939, 135 x 85 mm, sygn. 5423 (Świętoduska 4)

[297] Pracownia futer Hersza Szlossa i zakład fryzjerski Wolfa Rajnera przy ulicy Zielonej 1 (Świętoduska 4)
Największe wyrazy w obu napisach na elewacji ułożone z liter dwubarwnych, nawiązujących formą do neonów. Nad zakładem fryzjerskim – kulista lampa z napisem FRYZJER. W witrynie, przesłoniętej u dołu, napisy: TRWAŁA | ONDULACJA | (...) | Vaporent (Vaporint?) | CENY ZNIŻONE. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu nad pracownią kuśnierską: PRACOWNIA | FUTER | HERSZ SZLOSS, autor projektu Zygmunt Brodt, ok. 1939, 123 x 89 mm, sygn. 5423 (Świętoduska 4)

[298] Sklepy przy ulicy Świętoduskiej 4 (Zielona 1)
Po lewej sklep z ubraniami C. Fiszmana, w środku sklep i zakład zegarmistrzowsko-optyczny Henocha Kupermana, w podwórzu skład mąki. Napis (UBI)ORY wykonany z liter dwubarwnych, stylizowanych na neon, w witrynie – napis UBIORY | GOTOWE, na wystawie – płaszcze. Nad zakładem zegarmistrzowsko-optycznym ślad po zamalowaniu fragmentu elewacji, w nadświetlu napis OBRĄCZKI ŚLUBNE, na wystawie m.in. budziki, zegarki na rękę, manekin-głowa w okularach i wizerunek oka. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OKULARY i ZEGARKI | HENOCH KUPERMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, ok. 1939, 86 x 138 mm, sygn. 5423

[299] Sklepy i zakłady usługowe przy ulicy Świętoduskiej 6, po lewej Świętoduska 4
Od lewej sklep z wyrobami żelaznymi Szmula Wekslera i zakład optyczno-zegarmistrzowski Eliazara Blumenberga, w podwórzu widoczne napisy reklamowe zakładu fotograficznego „A. B. C." Marii Hartwig. W bramie odbój wykonany z szyny kolejowej lub metalowej belki. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad zakładem optyczno-zegarmistrzowskim: OPTYK | ZEGARMISTRZ | ELIAZAR BLUMENBERG, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii pieczątka tuszowa Kreślarni Technicznej Zygmunta Brodta przy ul. Kościuszki 5, przed 11 sierpnia 1938, 89 x 119 mm, sygn. 5424

[300] Turecka cukiernia przy ulicy Świętoduskiej 10 (Cukiernia i Piekarnia Turecka Mustafa Pirim Zade i Spółka)
Na wystawie, oświetlonej lampami elektrycznymi, wypieki, na szybie napisy: HERBATA, KAWA, MLEKO, KAKAO, niżej: (...) | PIECZYWO. Nad witryną złożona markiza z dekoracyjnym, ząbkowanym brzegiem. Po lewej szyld Banku Zrzeszenia Kupców i dwie tabliczki adresowe. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad wejściem i oknem wystawowym: CUKIERNIA i PIEKARNIA TURECKA | MUSTAFA PIRIM ZADE i S-KA, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 7 września 1937, 64 x 86 mm, sygn. 5426

[301] **Dom Handlowy Jana Jawora przy ulicy Świętoduskiej 10 (lokal w trakcie remontu), zob. fot. 33**
Po lewej – wejście do sklepu firmy Polska Spółka Handlowa (zob. fot. 72), po prawej – brama kamienicy. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: dom | HANDLOWY | Jan Jawor, autor projektu Zenon Kalinowski (Pracownia Szyldów, Reklam i Liter Metalowych Zenona Kalinowskiego), przed 22 kwietnia 1938, 87 x 120 mm, sygn. 5426

[302] **Sklepy przy ulicy Świętoduskiej 10**
Od lewej skład żelaza i galanteria z ubraniami damskimi na wystawie. Po prawej fragment witryny sklepu firmy Polska Spółka Handlowa (zob. fot. 72). Ulica wysadzana akacjami. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: SKŁAD ŻELAZA | HERSZ MAJZELS, GALANTERIA | NUSEM PEREC, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisów, przed 13 sierpnia 1938, 62 x 87 mm, sygn. 5426

[303] Kamienica przy ulicy Świętoduskiej 12

Ten adres nosiły dwa budynki – dwupiętrowy (na zdjęciu po lewej) i przylegający do niego jednopiętrowy (po prawej), sąsiadujący z kościołem św. Józefa Oblubieńca NMP i klasztorem oo. Karmelitów Bosych. Od lewej: sklep z ubraniami, sklep z konfekcją damską, brama domu, piwiarnia wraz z herbaciarnią, sklepy bławatny i alkoholowy. Na chodniku widoczna osoba niosąca tacę na głowie. W taki sposób noszono wówczas wyroby piekarni. ▪ Zdjęcie przy projekcie czterech napisów: UBIORY GOTOWE | GEDALA SZTAJGEL (podpis: „Gidal Sztajgel"), KONFEKCJA DAMSKA | ZELIG GUTGLIK, TOW. BŁAWATNE | CUDYK CYNAMON, WÓDKA i WINO | ITLA LAJNER, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu nad sklepem z konfekcją damską, przed 13 sierpnia 1938, 89 x 140 mm, sygn. 5427

[304] Piwiarnia, a zarazem herbaciarnia w kamienicy przy ulicy Świętoduskiej 12

Nad wejściem ślad po zdjętym szyldzie, obok – lampa elektryczna. Na drzwiach, u dołu, namalowane kufel i butelka. Po prawej widoczny początek napisu nad sklepem bławatnym Cudyka Cynamona (zob. fot. 303). ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: PIWIARNIA I HERBACIARNIA | SZEJWA SZPIRO, autor projektu Jakub Szejner (w podaniu jako autor projektu figuruje M. Goldsztejn), przed 13 sierpnia 1938 (prawdopodobnie jednak wykonane wcześniej niż fot. 303), 89 x 139 mm, sygn. 5427

[305] Sklepy przy ulicy Świętoduskiej 12
Od lewej sklep jubilersko-zegarmistrzowski z napisem OBRĄCZKI ŚLUBNE w witrynie, skład wapna z napisem WAPNO i sklep „Butgum" (hurtowa i detaliczna sprzedaż obuwia) Bajli Cygielman i Mordki Szwarca z reklamami butów we wnętrzu i napisami na szybie drzwi: (h)urt, detal oraz OBUWIE | »BUTGUM« | KALOSZE na elewacji. Na prawo nieistniejąca już drewniana zabudowa, parterowa przybudówka przy dzwonnicy, u góry widoczny fragment dachu kościoła św. Józefa Oblubieńca NMP. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OBUWIE »BUTGUM« KALOSZE, autor projektu Jakub Szejner, przed 3 grudnia 1937, 88 x 133 mm, sygn. 5427

[306] Sklep spożywczo-kolonialny na posesji przy ulicy Świętoduskiej 12
Mieścił się w parterowej przybudówce (obecnie nieistniejącej) obok dzwonnicy kościoła św. Józefa Oblubieńca NMP. Nad sklepem napis malowany na tkaninie przybitej do elewacji. W witrynie towary eksponowane na półeczkach. Dobrze widoczne są cechy stolarki (dekoracja ślemienia, słupka i płycin). Po prawej przypora dzwonnicy kościelnej, u dołu odręczny napis ŻyD. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu nad wejściem do sklepu: SKLEP | SPOŻYWCZO-KOLONIALNY | USZER ZAC i HENOCH BERGRIN, autor projektu Jakub Szejner, ok. 1937-1938, 86 x 128 mm, sygn. 5427

[307] Sklepy przy ulicy Świętoduskiej 18
Od lewej: sklep spożywczo-kolonialny, sklep bławatny i sklep z naczyniami. Nad wejściem do sklepu spożywczo-kolonialnego napis: SPRZEDAŻ ARTYKUŁÓW | SPOŻYWCZO-KOLONIALNYCH | NASIONA, w witrynie widoczne reklamy z nazwą „Alboril" (Fabryka Chemiczna P. Strahl i Spółka w Szopienicach Śląskich). Nad wejściem do sklepu bławatnego napis: TANIE ŹRÓDŁO | TOWARÓW BŁAWATNYCH. Dobrze widoczna oryginalna forma okiennic i drzwi. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: ARTYKUŁY | SPOŻYWCZO- | KOLONIALNE i NASIONA | F. SZTERENBLIC (!) K. BRONSZTEJN, TOWARY BŁAWATNE | S. FISZADER, NACZYNIA KUCHENNE | M. ETYNGER, GALANTERIA | T. LERNER, WYROBY ŻELAZNE | S. BORUCHOWICZ, PRACOWNIA UBIORÓW | M. BRONSZTAJN, autor projektu M. Adamek, przed 13 sierpnia 1938, 89 x 141 mm, sygn. 5430

[308] Sklepy przy ulicy Świętoduskiej 18
Od lewej: galanteria, sklep z wyrobami żelaznymi i pracownia ubiorów oraz sprzedaż wapna i materiałów malarskich. Nad witrynami i wejściami do sklepów napisy: GALANTERIA | TRYKOTAŻE POŃCZOCHY | i BIELIZNY | T(...) Lerner, WYROBY | ŻELAZNE | S(...) BORUCHOWICZ, PRACOWNIA | UBIORÓW | MĘSKICH DAMSKICH DZIECINNYCH | M(...) BRONSZTAJN. ▪ Jedno z dwóch zdjęć przy projekcie napisów: ARTYKUŁY | SPOŻYWCZO- | KOLONIALNE i NASIONA | F. SZTERENBLIC (!) K. BRONSZTEJN, TOWARY BŁAWATNE | S. FISZADER, NACZYNIA KUCHENNE | M. ETYNGER, GALANTERIA | T. LERNER, WYROBY ŻELAZNE | S. BORUCHOWICZ, PRACOWNIA UBIORÓW | M. BRONSZTAJN, autor projektu M. Adamek, przed 13 sierpnia 1938, 89 x 141 mm, sygn. 5430

[309] Kamienica przy ulicy K. Wyszyńskiego 4, częściowo zniszczona wybuchem bomby we wrześniu 1939 r., ponownie uszkodzona w lipcu 1944 r.
Po prawej, na zniszczonym cokole budynku, metalowe kółka. Po lewej – tablica ogłoszeniowa. ▪ Zdjęcie luźne, wykonane prawdopodobnie w związku z planem odbudowy budynku, być może pierwotnie przy projekcie odbudowy autorstwa Henryka Paprockiego, zatwierdzonym 3 czerwca 1947 r., na odwrocie fotografii pieczątka zakładu fotograficznego Foto „Cyprian" Cypriana Staszewskiego przy ul. Krakowskie Przedmieście 52, ok. 1947-1948, 168 x 120 mm, sygn. 5863

[310] Sklepy w kamienicy przy ulicy Zamojskiej 1 (róg Królewskiej)
Od lewej prawdopodobnie pracownia obuwia, sklep spożywczy Emilii Chmielewskiej, lokal o nieznanym przeznaczeniu (od Zamojskiej) oraz – w środku elewacji narożnej – owocarnia Mojżesza Fajtłowicza. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów dla sklepu spożywczego i owocarni, autor projektu Stanisław Fertner, przed 29 kwietnia 1939, 89 x 139 mm, sygn. 5917

[311] Pałac Biskupi przy ulicy Zamojskiej 2 (róg Podwala)
Nad drzwiami fragment szyldu z napisem K(URIA) | BI(SKUPIA) | (...). ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy podjazdu przed pałacem, autor projektu Jerzy Siennicki, przed 11 października 1932, odbitka na papierze matowym, 125 x 171 mm, sygn. 5918

[312] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 10
Na elewacji widoczne napisy nad sklepem Lubelskiej Spółdzielni Spożywców, nad zakładem fryzjerskim Izraela Krymholca oraz nad pracownią szklarską Majera Erlicha. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu nad sklepem Lubelskiej Spółdzielni Spożywców: L. S. S. SP. Z O. O., autor projektu Roman Dobosz, przed 18 marca 1938, 86 x 118 mm, sygn. 5926

[313] Zakład fryzjerski Izraela Krymholca przy ulicy Zamojskiej 10
W witrynie napisy: FRYZJER | DAMSKO-MĘSKI | ONDULACJA (?). Na drzwiach napis Entrée (fr. wejście). Z prawej szyld LEGION MŁODYCH | (...). ■ Zdjęcie przy projekcie napisu FRYZJER i szklanej tabliczki z malowanym napisem ZAKŁAD FRYZJERSKI | IZRAEL KRYMHOLC, autor projektu Zygmunt Brodt, na zdjęciu zaznaczono lokalizację napisu, przed 4 maja 1937, 85 x 67 mm, sygn. 5926

[314] Kamienice przy ulicy Zamojskiej 10 i 12 (od lewej)
Na parterze pierwszej kamienicy pracownia szklarska z lustrami na wystawie. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: PRACOWNIA SZKLARSKA | MAJER ERLICH, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 22 marca 1938, 136 x 88 mm, sygn. 5926 (Zamojska 10)

[315] Sklep spożywczy Józefa Wodzińskiego przy ulicy Zamojskiej 11 (róg Miedzianej)
W witrynie wywieszka SKLEP SPOŻYWCZY, na zewnątrz (u góry) znak monopolu tytoniowego, niżej – reklama marki Maggi. Na balkonie – fotel bujany, a przy narożniku budynku drewniane konstrukcje chroniące pnącza. Po prawej ulica Miedziana. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu nad wejściem do sklepu, autor projektu Stanisław Fertner, przed 16 marca kwietnia 1939, 89 x 139 mm, sygn. 5927

[316] Kamienica Bencjona Roszgolda przy ulicy Zamojskiej 12
Tym numerem oznaczone były dwa przylegające do siebie budynki – dwu- i jednopiętrowy. Nad bramą szyld FABRYKA MYDŁA, w witrynie po lewej stronie bramy wystawiona oprawiona reprodukcja, grafika lub obraz. ■ Zdjęcie na okładce projektu przebudowy budynku, autor projektu Agenor Smoluchowski, przed 26 maja 1931, 118 x 173 mm, sygn. 5928

[317] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 12
Nad bramą napis: FABRYKA MYDŁA | W. KUCHARSKI. Na fotografii uchwycone dzieci bawiące się śnieżkami. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: FABRYKA MYDŁA | WACŁAW KUCHARSKI, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 3 marca 1938, 87 x 172 mm, sygn. 5928

[318] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 14
Po lewej zakład fryzjerski Borucha Morela. Na obu skrzydłach drzwi zewnętrznych napis FRYZJER, wywieszka na skrzydle lewym nieczytelna, na szybach napisy: Manicure (po lewej) i STRZYŻENIE | PAŃ (po prawej). Niżej manekin (popiersie kobiece). Na elewacji zniszczony szyld, nad nim lampa. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu FRYZJER i szklanej tabliczki z malowanym napisem ZAKŁAD FRYZJERSKI | BORUCH MOREL, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 12 czerwca 1937, 74 x 56 mm, sygn. 5930

[319] Kamienice przy ulicy Zamojskiej 12 i 14 (od lewej)
Po lewej – warsztaty wikliniarskie i szczotkarskie Szkoły Powszechnej nr 23 z szyldem nad wejściem, w witrynie – pędzle i wyroby z wikliny. W środku – sklep spożywczy Sury Berlant z małym szyldem nad wejściem i reklamami proszku „Radion" i mydła „Jeleń" firmy Schicht-Lever S.A. na drzwiach zewnętrznych. Po prawej – sklep lub pracownia nieznanej specjalności. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu: SKLEP | SPOŻYWCZY | SURA BERLANT, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 28 kwietnia 1938, 88 x 118 mm, sygn. 5930 (Zamojska 14)

[320] Parterowa oficyna frontowa, pełniąca funkcję handlową, na posesji przy ulicy Zamojskiej 16 (Przemysłowa 2)
Od lewej: sklep z farbami i naftą, owocarnia oraz sklep z wyrobami żelaznymi. Na szybie owocarni napis: OWOCARNIA CHRZEŚCIJAŃSKA (...). Po lewej widoczna ślepa ściana szczytowa jednopiętrowej kamienicy Zamojska 14, w głębi – dwupiętrowa kamienica Zamojska 16 (Przemysłowa 2). Na pierwszym planie uchwycone skutki prac przy instalacji kanalizacyjnej lub wodociągowej. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisów: FARBY i NAFTA | HERSZ RUBINFAJER, OWOCARNIA | JANINA SEWECKA (podpis: „Sawecka"), WYROBY ŻELAZNE | EDWARD LUTZ, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 27 kwietnia 1938, 83 x 122 mm, sygn. 5931 (Zamojska 16)

[321] Prace przy instalacji wodociągowej lub kanalizacyjnej na ulicy Zamojskiej
W tle kamienica Zamojska 18. Nad wejściem do niej data „1911". Na lewo od wejścia – biuro i skład Fabryki Maszyn i Kamieni Młyńskich, na prawo – herbaciarnia i pracownia krawiecka. Dekoracja architektoniczna budynku, widoczna na fotografii, oprócz opasek okien, została zniszczona w latach 60. XX w. Po lewej ulica Przemysłowa, po prawej fragment parterowej oficyny na posesji Zamojska 20 i część ściany szczytowej kamienicy Zamojska 22. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: BIURO i SKŁAD FABRYKI MASZYN i KAMIENI MŁYŃSKICH | GRZEGORZ KULIK, HERBACIARNIA | SZULIM MAST, KRAWIEC MĘSKI | DAWID ZYLBERAJCH, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 19 maja 1938, 91 x 119 mm, sygn. 5932 (Zamojska 18)

[322] Kamienice przy ulicy Zamojskiej
Po lewej kamienica Zamojska 23 z datą „1912" w zwieńczeniu wykusza. Obok, po prawej – kamienica Zamojska 21. Po prawej stronie wejścia do kamienicy: sklep spożywczo-kolonialny Lejzora Flumena i owocarnia Abrama Nagelsztajna z napisami LODY i WODA | SODOWA (w nadświetlu) oraz reklamami obrazkowymi na drzwiach. W sąsiedniej kamienicy – sklep z przyborami szkolnymi, na lewym skrzydle drzwi zewnętrznych napis PRZYBORY SZKOLNE, na prawym – nieczytelny. Sklepy posiadają jeszcze tradycyjne szyldy, nad owocarnią napis być może malowany na elewacji. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów dla sklepu spożywczo-kolonialnego i owocarni, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 12 czerwca 1937, 77 x 54 mm, sygn. 5936

[323] Lokal przeznaczony na aptekę Józefa Skryckiego przy ulicy Zamojskiej 23
Po lewej – galanteria, po prawej – fragment wejścia do kamienicy. ■ Zdjęcie przy projekcie przebudowy witryn i wejścia do apteki, autor projektu Michał Krzywicki, przed 19 sierpnia 1937, 126 x 173 mm, sygn. 5936

[324] Sklep obuwniczy Rajzli Mordowicz, galanteria i zakład zegarmistrzowski Szlomy Rajchsztajna oraz remontowany lokal przeznaczony na aptekę Józefa Skryckiego przy ulicy Zamojskiej 23
Na drzwiach zewnętrznych galanterii szyld obrazkowy zegarmistrza, nad wejściem remontowanego lokalu napis: TU BĘDZIE OTWARATA | APTEKA | MAGISTRA J. SKRYCKIEGO. Przy wejściu do kamienicy nieczytelne szyldy. ■ To samo zdjęcie załączone jest do dwóch projektów: 1) podświetlanego, poprzecznego szyldu z napisem APTEKA i 2) napisu na elewacji: APTEKA | MAGISTRA JÓZEFA SKRYCKIEGO, autor projektów Zygmunt Brodt, przed 26 kwietnia 1938, 87 x 119 mm, sygn. 5936

[325] Sklep obuwniczy Rajzli Mordowicz, zakład zegarmistrzowski i galanteria Szlomy Rajchsztajna oraz fragment witryny remontowanej apteki przy ulicy Zamojskiej 23
Po lewej fragment kamienicy Zamojska 25. Na szybie pierwszego sklepu napis: OBUWIE | MĘSKIE DAMSKIE | DZIECINNE, na wystawie buty ustawione m.in. na bocznych półkach, na drzwiach zewnętrznych galanterii – reklama obrazkowa z napisem ZEGARMISTRZ | SPRZEDAŻ | RÓŻNYCH | ZEGARKÓW, na szybie wystawowej napis ZEGARMISTRZ, na wystawie m.in. zegarki i krawaty zawieszone na drążku oraz koszule i buty. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OBUWIE | RAJZLA MORDOWICZ, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 20 grudnia 1937, 90 x 140 mm, sygn. 5936 (Zamojska 23)

[326] Galanteria i zakład zegarmistrzowski Szlomy Rajchsztajna przy ulicy Zamojskiej 23
Po lewej – sklep z obuwiem, po prawej – fragment witryny apteki po modernizacji. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu GALANTERIA | SZLOMA RAJCHSZTAJN, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 30 maja 1938, 140 x 90 mm, sygn. 5936

[327] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 25
Od lewej galanteria Mordki Klanga oraz skład żelaza „Ferrum" Jakuba Abramsona i Judela Perela. Po prawej – kamienica Zamojska 23 ze sklepem obuwniczym i galanterią. ▪ Zdjęcie przy projekcie dwóch napisów: GALANTERIA oraz FERRUM, autor projektu Jakub Szejner, przed 8 marca 1938, 87 x 134 mm, sygn. 5938 (Zamojska 25)

[328] Skład żelaza „Ferrum" przy ulicy Zamojskiej 25
Na elewacji widoczne ślady po zdjętych literach, układające się w nazwę FERRUM. Na lewo – fragment witryny galanterii. ▪ Zdjęcie przy projekcie napisu SKŁAD ŻELAZA »FERRUM« | JAKÓB ABRAMSON I JUDEL PEREL, autor projektu Adam (?) Jarosz, podpis częściowo nieczytelny, przed 6 marca 1939, 88 x 137 mm, sygn. 5938

[329] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 27
Po lewej stronie bramy „Piwiarnia Polska" i mleczarnia, po prawej – sklep spożywczy i sklep z wyrobami mięsnymi holenderskiej firmy Poels & Co. ■ Zdjęcie przy projekcie czterech napisów: PIWIARNIA POLSKA | JÓZEF GRUDZIEŃ, MLECZARNIA | WOJCIECH MAMCZARZ, SKLEP SPOŻYWCZY | CYRLA EDELSZTEJN, POELS & Co, autor projektu Jakub Szejner, 1938-1939, 85 x 136 mm, sygn. 5940 (Zamojska 27)

[330] „Piwiarnia Polska" Józefa Grudnia i mleczarnia Wojciecha Mamczarza przy ulicy Zamojskiej 27
■ Zdjęcie przy projekcie czterech napisów: PIWIARNIA POLSKA | JÓZEF GRUDZIEŃ, MLECZARNIA | WOJCIECH MAMCZARZ, SKLEP SPOŻYWCZY | CYRLA EDELSZTEJN, POELS & CO, (projekt identyczny z poprzednim, opatrzony jednak innym zdjęciem), autor projektu Jakub Szejner, 1938-1939, 86 x 136 mm, sygn. 5940

[331] Pawilon handlowy przy ulicy Zamojskiej 29 (budynek nie istnieje)
Od lewej: galanteria Tadeusza Porczaka, wędliniarnia Władysława Pyzika, perfumeria „Savon", prawdopodobnie Dawida Holcberga, sklep z wódkami Ryszarda Figla, piekarnia Heleny Plewik. Na drzwiach zewnętrznych perfumerii – plansze z napisami reklamowymi. Po lewej widoczna ściana szczytowa kamienicy Zamojska 33, w głębi, za pawilonem, widać dach kamienicy Zamojska 31. ■ Zdjęcie przy projekcie czterech napisów: GALANTERIA | TADEUSZ PORCZAK, WĘDLINIARNIA | WŁADYSŁAW PYZIK, SPRZEDAŻ WÓDEK | RYSZARD FIGIEL, PIEKARNIA | HELENA PLEWIK, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 26 lutego 1938, 88 x 115 mm, sygn. 5943

[332] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 33
Od lewej: pralnia, sklep spożywczy, prawdopodobnie sklep z konfekcją damską, na prawo od bramy – sklep z materiałami piśmiennymi i zapewne piwiarnia. ■ Zdjęcie luźne, zapewne załącznik do projektu napisów: PRALNIA | ZOFIA ŚFITEK (podpis: „Z. Świtek"), SKLEP | SPOŻYWCZY | WACŁAWA | BONIECKIEGO, MATERIAŁY PIŚMIENNE | HADOSA FERNANA (podpis: „H. Fernand"), autor projektu Roman Dobosz, przed 11 lutego 1938, 88 x 137 mm, sygn. 5947

[333] Sklepy przy ulicy Zamojskiej 33

Po lewej sklep z konfekcją damską, w środku – drzwi do sieni kamienicy z bogatą dekoracją stolarską, z kratami o ciekawej formie, po prawej – fragment witryny sklepu z materiałami piśmiennymi. Na elewacji częściowo czytelne szyldy opiekuna społecznego i krawca męskiego Sz. Mandelbauma, wyżej – tabliczka z numerem posesji. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu KONFEKCJA | SURA GOLDMAN (podpis: „Sara Goldman"), w podaniu jako autor projektu wymieniony jest Zygmunt Brodt, na projekcie w miejscu podpisu autora naklejona jest karteczka z pieczątką i podpisem Henryka Bekkera, przed 15 marca 1939, 115 x 84 mm, sygn. 5947

[334] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 35

Od lewej: sklep tytoniowy Feliksa Makarewicza, zakład zegarmistrzowski Josefa Bergzela, lokal o nieznanym przeznaczeniu, po prawej stronie bramy – zakład fryzjerski Józefa Filipowskiego, galanteria Cypy Wajcman, owocarnia Anny Grynfeld. Po prawej widoczny szyld pralni Zofii Świtek (Zamojska 33). ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: ZEGARMISTRZ | JOSEF BERGZEL, GALANTERIA | CYPA WAJCMAN, OWOCARNIA | ANNA GRYNFELD, autor projektu Zygmunt Brodt, przed 11 sierpnia 1938, 86 x 118 mm, sygn. 5948

[335] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 37
Od lewej: sklep kosmetyczny z napisem HERBINOPOL w nadświetlu i reklamami w witrynie (na elewacji ślady po takim samym usuniętym napisie, por. fot. 337), dalej – owocarnia, piekarnia, sklep spożywczy, nad bramą napis FOTOGRAFIA »POLONIA«. Po prawej stronie bramy wędliniarnia i sklep z farbami.
■ Zdjęcie zamieszczone przy dwóch projektach: 1) napisów OWOCARNIA | MOSZEK KLIG, PIEKARNIA | KEŁMAN WAŁACH, SKLEP | SPOŻYWCZY | JAKÓB BRENER, WĘDLINIARNIA | ANTONI WOJDA, FARBY | SAMUEL GOLDSZMIDT, autor projektu Zygmunt Brodt oraz 2) przebudowy wnętrza sklepu i napisu KOSMETYKA | SURA BURSZTYN, autor projektu Michał Krzywicki (kreślił Zygmunt Brodt), przed 30 kwietnia 1938, 87 x 139 mm, sygn. 5949

[336] Sklep z obuwiem „Długochód" Basi Finkielsztejn przy ulicy Zamojskiej 37
Witryna prawdopodobnie w miejscu witryny sklepu kosmetycznego, po przebudowie (por. fot. 335), już bez okiennic, podzielona na dwie części i zabezpieczona barierką. Na wystawie u góry i u dołu – buty. W drzwiach delikatna tkanina przewiązana w połowie. W napisie na półkolistym szyldzie cudzysłów użyty w odwróconej formie. Po prawej fragment wejścia do owocarni Moszka Kliga. Litery w górnym wierszu napisu na elewacji obwiedzione jasną linią.
■ Zdjęcie przy projekcie napisu: OBUWIE | »DŁUGOCHÓD« | BASIA FINKIELSZTEJN, autor projektu Henryk Bekker, 1938-1939, 140 x 89 mm, sygn. 5949

[337] Restauracja Borucha Holcberga przy ulicy Zamojskiej 39

Po prawej – kamienica Zamojska 37. Na jej elewacji widoczny fragment napisu HERBIN(OPOL). Na fotografii uchwycono prawdopodobnie prace remontowe przy elewacji tej kamienicy. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu nad wejściem do restauracji i szklanej tabliczki informacyjnej, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 5 lipca 1937, 87 x 67 mm, sygn. 5950

[338] Kamienica przy ulicy Zamojskiej 43 (róg ulicy Rusałka)

Od lewej: witryna lub okno, pracownia ubiorów, pracownia trykotaży, sprzedaż pieczywa, sklep spożywczy, po prawej stronie bramy – sprzedaż żelaza, sprzedaż mięsa rytualnego, sklep wiejski, lokal o nieznanym przeznaczeniu, sklep z mięsem. ■ Zdjęcie przy projekcie napisów: PRACOWNIA | UBIORÓW | Judka Sobol, PRACOWNIA | TRYKOTAŻY | Szajndla Goldbaum, SPRZEDAŻ | PIECZYWA | Janina Dymorówna, SKLEP | SPOŻYWCZY | Jankiel Rubinsohn, ŻELAZO (właściciel Aron Fruchtman), SKLEP | WIEJSKI | Zofia Siewień, SPRZEDAŻ | MIĘSA | Szyja Goldberg (imiona i nazwiska właścicieli sklepów zaplanowane w nadświetlach miały mieć formę podpisów), autor projektu Zygmunt Brodt, przed 11 maja 1938, 88 x 119 mm, sygn. 5952

[339] Sklepy przy ulicy Zamojskiej 43

Na lewo od bramy – sklep spożywczy, na prawo – sprzedaż żelaza i sprzedaż mięsa rytualnego. W witrynie sklepu z wyrobami żelaznymi prawdopodobnie plakat z napisem Sanok. Nad sklepem mięsnym szyld SPRZEDAŻ MIĘSA RYTUALNEGO | N. ZEJSMAN. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu ŻELAZO | ARON FRUCHTMAN, autor projektu Zygmunt Brodt, na fotografii zaznaczono lokalizację napisu, przed 30 maja 1938, 89 x 118 mm, sygn. 5952

[340] Warsztat rowerowy Władysława Karwackiego przy ulicy Zamojskiej 49

■ Zdjęcie luźne wykonane w związku z decyzją o rozbiórce budki lub podaniem o zatwierdzenie tabliczki informacyjnej, maj 1938 – marzec 1939, 89 x 139 mm, sygn. 5957

[341] Składnica Włókiennicza przy ulicy Krakowskie Przedmieście 7 (Zielona 4)
Na wystawach m.in. leżaki. Po lewej – fragment kamienicy Krakowskie Przedmieście 9 z witryną sklepu obuwniczego, po prawej – pracownia krawiecka Izaaka Szternblitza (Pracownia Ubiorów Dziecinnych). Na obrotowych oknach pierwszego piętra wywieszone firanki z napisami FIRANKI. ■ Zdjęcie przy projekcie napisu: »SKŁADNICA WŁÓKIENNICZA« | LEJZOR WAJNBAUM, autor projektu Jakub Szejner, przed 13 lipca 1938, 141 x 90 mm, sygn. 5990 (Zielona 4)

Spis jednostek archiwalnych serii Inspekcja Budowlana miasta Lublina zawierających fotografie[1]

Lubartów Zamojska sygn. 5953 (1); **Lublin** Bernardyńska sygn. 68 (1/1), 70 (3/1), 74 (1), 81 (2), 84 (1); Bychawska sygn. 276 (2) , 313 (1), 325 (1/1); Cicha sygn. 438 (1); Cyrulicza sygn. 494 (2/1), 495 (2), 496 (2); Długa sygn. 798 (2); Fabryczna sygn. 1323 (5), 1328 (3); Farbiarska sygn. 1376 (1); Garbarska sygn. 1489 (1); Kapucyńska sygn. 1932 (5), 1935 (1), 1936 (3/2); Kołłątaja sygn. 2010 (1/1); Kościuszki sygn. 2056 (5/1), 2061 (1/1); Kowalska sygn. 2072 (1), 2074 (1); Kozia sygn. 2086 (5); Krakowskie Przedmieście sygn. 2094 (4), 2096 (1), 2097 (1), 2099 (2), 2100 (1), 2101 (1), 2102 (4), 2103 (2)[2], 2104 (2), 2106 (3), 2108 (6), 2110 (2/1), 2111 (1)[3], 2112 (1), 2114 (1), 2115 (3), 2117 (1), 2118 (4), 2119 (2), 2121 (2), 2122 (3), 2125 (3), 2129 (1), 2130 (2), 2132 (2/1), 2133 (1), 2134 (6/2), 2135 (2), 2136 (1), 2137 (3), 2140 (1), 2141 cz. I (1), 2141 cz. II (5), 2142 (1), 2144 (1), 2145 (4), 2147 (3), 2149 (2); Krawiecka sygn. 2225 (2); Kręta sygn. 2278 (1); Królewska sygn. 2387 (2), 2388 (2), 2389 (2/1), 2390 (4), 2392 (1/1), 2398 (1), 2400 (5/3); Lubartowska sygn. 2565 (1), 2566 (4/3), 2567 (1), 2569 (1), 2570 (5), 2571 (2), 2572 (1), 2573 (1), 2574 (1), 2575 (3), 2576 (2), 2581 (1), 2584 (2), 2585 (1), 2586 (1/1), 2587 (2/2), 2589 (1), 2592 (1); Lubomelska sygn. 2653 (2); Majdan Tatarski sygn. 2941 (1); Narutowicza sygn. 3213 (1), 3220 (3/1), 3222 (1), 3241 (2), 3247 (2), 3264 (1); Nowa sygn. 3300 (1), 3301 (1), 3302 (1), 3304 (3/1), 3305 (1), 3307 (2), 3312 (6); Olejna sygn. 3475 (1/1); Orla sygn. 3477 (1/1); Pawia sygn. 3592 (2); [Pierwszego] 1 Maja sygn. 3745 (1/1), 3747 (3), 3752 (1), 3754 (2), 3755 (7), 3758 (1), 3764 (1/1), 3769 (1), 3770 (2), 3772 (1), 3777 (1); Piękna sygn. 3802 (1); Pijarska sygn. 3816 (3), 3817 (3); Piłsudskiego sygn. 3828 (1); Plac Króla Łokietka sygn. 3855 (3/1), 3857 (3); Poniatowskiego sygn. 3945 (1); Przechodnia sygn. 4123 (4); Przemysłowa sygn. 4125 (1/1); Racławicka, Aleja sygn. 4249, 4252 (3/1), 4253 (9); Ruska sygn. 4676 (2), 4678 (1), 4696 (1), 4705 (1); Skłodowskiej sygn. 4912 (1); Staszica sygn. 5152 (2/1), 5154 (1), 5161 (2), 5162 (1), 5170 (1/1); Szeroka sygn. 5268 (3); Świętoduska sygn. 5423 (3/2), 5424 (1), 5426 (3), 5427 (4), 5430 (2); [Trzeciego] 3 Maja sygn. 5510 (2); Wyszyńskiego sygn. 5863 (1); Zamojska sygn. 5917 (1), 5918 (1), 5926 (3/1), 5927 (1), 5928 (2), 5930 (2/1), 5931 (1), 5932 (1), 5936 (5/1), 5938 (2/1), 5940 (2), 5943 (1), 5947 (2), 5948 (1), 5949 (2/1), 5950 (1), 5952 (2/1), 5957 (1); Zielona sygn. 5990 (1); **Wilno** Świętoduska sygn. 5431 (1)

[1] W nawiasach podano liczbę oryginalnych fotografii w jednostce, a po ukośniku liczbę dubletów.
[2] Są to dwie jednakowe fotografie, jednak wykonane na nich rysunki pozwalają traktować je jako oryginalne całości.
[3] Drugi egzemplarz tej fotografii znajduje się w teczce innej nieruchomości (sygn. 2110, Krakowskie Przedmieście 23) i w spisie jest uwzględniony przy niej jako dublet.

PHOTOGRAPHS OF LUBLIN FROM THE FILES OF THE CONSTRUCTION SUPERVISION INSPECTORATE SUMMARY

The publication presents 341 photographs of Lublin taken in 1926-1949 and showing the views of Lublin streets as well as the views of commercial ground floors of tenement houses, single shops, and services workshops. The collection was formed as a result of the official activity of the Construction Supervision Inspectorate (after the war – Construction Supervision Office) – one of the branches of the Building Department, functioning within the Lublin City Council. The wide scope of tasks of the Building Department included, inter alia, the planning of spatial development of the city; regulation and building of the streets and the planning and implementation of city investments, whereas the task of the Construction Supervision Inspectorate was to control the condition of the housing structure and supervise building activity in the city (building, alteration, extension, demolition, and the changes of the function of buildings).

The Files of Lublin's Construction Supervision Inspectorate from 1926-1951 constitute today a separate series consisting of 6191 archival units (17.85 linear meters) in the fonds: the Files of Lublin city. The greatest number is the antecedents, or materials created by the pre-war Construction Supervision Inspectorate. Only a small number of the files come from the German occupation period. They are usually in the files of real properties occupied by the Germans for military and dwelling purposes and also in the real estate files of where industrial facilities were situated, or the properties located in the vicinity of communication routes. The records of the Construction Supervision Inspectorate's activity from several post-war years are not numerous. They are, most often, building reconstruction projects, cost estimates, letters of application, correspondence, and certificates.

The loose files and numerous architectural designs dominate in the legacy of the Construction Supervision Inspectorate's files. Photographs documenting the condition of buildings and treated as a useful tool that facilitates the supervision of urban development are included only in the files of 168 real properties (2.7 % of all units of the series), located at 43 streets and squares. They are the photograph-attachments to (1) architectural designs, (2) designs of the so-called advertising devices, i.e. neon lights, noticeboards, and especially inscriptions on the facades, (3) opinions on the condition of buildings, (4) applications, (5) official correspondence, and also (6) loose photographs whose connection with the content of the files and designs is often only a speculation.

The photographs pasted in the architectural designs depict the architectural context of a planned building and slowly replace drawings in this role in the second half of the 1920s. There are also photographs of buildings which are to undergo reconstruction, extension, or conversion to other functions. The architect Tadeusz Witkowski (1906-1986) drew on the surface of the photographs the perspective drawings of the variants of a designed building, while the Construction Supervision Inspectorate personnel photographically documented the condition of tenement houses,

marking the places of dangerous cracks; others used photographs with the annotation on the back side as a miniature form of a report. The photographs attached to the opinions, applications, and correspondence illustrate the phenomena described and show the actual condition of a real property.

The most numerous in this collection are the photographs taken from mid-1936 to the outbreak of the World War 2. This was influenced by the campaign of putting the appearance of Lublin streets in order, especially the advertisements in the public sphere, launched by the Construction Supervision Inspectorate and consulted with the Artistic Council established in 1935. Over 3.5 thousand shops (which dealt with small-scale trade, so called penny trade) were active in Lublin at that time. The number of craft workshops, whose number reached over 2.5 thousand before the war, was constantly growing. Apart from officially registered shops and craft workshops there were also illicit craft activities, and street peddling. The advertisement chaos, perceived for a long time and commented on in the local press, was one of the results of competition in trade and services. Its then forms and expansion is very vividly presented in the photographs by Stefan Kiełsznia (1911-1987), taken probably in October 1934.

The cleaning of the streets from the excess of advertising images and slogans began with evaluations of the condition of the buildings and properties conducted by the Construction Supervision Inspectorate personnel. Their result was most often the orders issued to the owners of the buildings requesting them, under the penalty of a fine or imprisonment, to renovate, redecorate the front façade, very often to remove the wooden shutters or signboards which "mar the street" within a specific time. The owners of the shops were in this way persuaded to replace the signboards with new ones – evaluated and approved by the Construction Supervision Inspectorate. The condition for receiving a permit for a new advertising device – usually an advertising inscription but also for an advertising case or a neon sign – was to submit an application and two copies of the design. The advertising devices were designed by Lublin architects (Tadeusz Witkowski, Michał Krzywicki, Henryk Bekker), which was usually accompanied by more comprehensive construction work such as the widening or change of the function of openings in the walls or transformation of interior subdivisions of commercial and service premises. However, these kinds of designs were most frequently prepared by technicians-draftsmen, among whom Zygmunt Brodt (died in 1942) stood out. There was also a firm on the Lublin market specializing in designing and making advertisements, which belonged to Zenon Kalinowski (Painting Workshop, later Signboards, Advertisements, and Metal Letters). The designs of neon lights were prepared or co-signed by engineers (Marian Pyrek).

The design made for several or a dozen owners of the shops and workshops located within one property, consisted of three drawings (elevation, advertising device, and sample letters) and the description of materials, colors, and technical details of installation. The photograph attached to the design (usually glued to the inner side of the cover) facilitated its quick desktop evaluation, pointing to possible obstacles in implementation, showed the architectural vicinity and also the advertising context of the planned device. Not all advertising designs had photographs attached to them, not all had the above-described professional form. Their approval undoubtedly enabled and facilitated the top-down introduction of aesthetic changes and the shaping of public sphere according to priorities of the city authorities. The city's usually scanty treasury also benefited from it.

Remarks and corrections in the advertising designs made during their evaluation and additional conditions attached to the permits for their implementation show the official vision of Lublin as a modern city also as far as the quality of advertising is concerned. The modernization of the advertisements in the city aimed at introducing on facades short text formulas in Polish, consisting of the name of the shop

and the first name and surname of the owner, to replace the previous pictorial-inscriptive advertisements. With regard to the lettering, the sanserif majuscule (grotesque typeface) was preferred in two types – wide and narrow. Spatial metal letters painted usually in red or navy blue were fastened directly to the facade. Sometimes some specific advertisements lacked the precision and solidity. Many of them, including those not very successful ones, may be observed on the photographs because the designs were often made *ex post* to approve the already installed inscriptions.

We do not know much about the authors of those photographs. They were taken by the personnel of the Building Department (Eugeniusz Górecki and probably Kazimierz Barszczewski). Some of them may have been taken by architects interested in photography (Tadeusz Witkowski, Jerzy Siennicki), draftsmen or professional photographers who were applicants themselves (Edward Hartwig). Only few of them have the stamps of photo labs in which they were developed. Technically the best and compositionally interesting photos, also worth noting as rendering the play of light and shade, come from the designs by the architect Jerzy Siennicki; however, it is difficult to prove his authorship.

The photographs, taken in haste and carelessly, mainly on the initiative of shop owners and owners of services workshops, described and presented together, form today a valuable series of views of the elegant and commercial streets of downtown Lublin, enriched by the views of the suburban industrial districts. The photographed items are presented from the point of view of a person who is observing the city from the level of the pavement. The proximity of photographed objects compensates for the low technical quality of these photographs, which allows us to notice tiny details – the ways of the display of goods in shop windows, shop protection devices, advertisements, posters, signboards (even the signatures of their painters), and notices. The photographs presented here break the seemingly unattractive, normal tourist perspective of perceiving the town and its buildings, and due to the left traces of their practical use such as crossings-out, sketches of signboards, technical data and annotations (which this publication does not try to camouflage) they also break the sentimental perspective of presenting old photographs without at the same time distorting their original role – a convenient tool that helped to take administrative-building decisions.

The photographs show the buildings that no longer exist today, destroyed by the war or demolished, the tenement houses in the old style destroyed by later alterations, but also the accidentally captured daily life, rich in details, of the city that was undergoing modernization and catching up on its backlogs. In the second half of the 1930s Lublin was flooded with advertisements of household detergents (soap, washing powder), food concentrates (stock cubes, liquid spices), processed food (cooking fats), and electric devices (radios and radio parts, or bulbs). The rhythm and character of the streets of the city center was imparted by: banners, and film posters (that are perfect for dating the photos), propaganda posters, announcements of cultural events, street advertisement stands, and stands with the press sold in the street, and noticeboards. Elegant shops attracted customers with panoramic windows, electric equipment and first neon lights. The arrangement of shop windows and advertisements reflect the widespread use of new modern materials (frosted glass, chrome and nickel elements, ceramic tiles). On the photos we can see notices with the names of psychologists, windows of numerous barber's shops, including the photographs, not yet utilized, of Felicja Ostrowska's hairdresser's shop – the place of death of the poet Józef Czechowicz (1903-1939), the pictures of photo labs, the views of the banks that present their names on wooden box-type signboards straight from the *Belle Époque* period or painted in gold on the then fashionable sheets of black glass. There are many photos of small, poor shops with the interior illuminated only by the light from the windows in the upper part of the doors. The photographs recorded

also temporary, makeshift installations such as signboards painted on a cloth, banners advertising "cheap weeks" and also ingenious ideas such as advertising curtains of shops and workshops that are situated on upper stories. Among the presented photographs there are rare views of old buildings of Majdan Tatarski, where the secondary ghetto was later established.

In addition, as it were, the frames show everyday life of Lublin residents. Against the background of the house facades accidental passers-by were photographed as were owners of the shops, Poles and Jews showing different attitudes towards the camera – from an open joke, through conscious posing, to vigilant presence hidden behind the window. It is worth going into detail to discover the specificity of the past everyday life, the entrance of the heroes of pop-culture into Lublin's life (the image of Mickey Mouse on the window display of the shop at Staszica Street), or the picture – now completely a thing the past – of a baker's boy who is wandering along Świętoduska St. with a tray on his head. Although many photos are of low quality we hope that as a collection they are attractive as the image of a city with different faces because the collection includes both the photographs of elegant and industrial districts, splendidly decorated tenement houses and annexes washed by the dirty waters of the Czechówka river. Due to them we may see Lublin in various parts of the year and day, and also as "a closed town" – at the time when the shops close and the content of advertisements is hidden behind solid shutters held by bars and secured by locks and padlocks.

The specific scanning of the town – which was carried out during the preparation of the book at the stage of drafting the descriptions of the photographs, included also the advertising slogans on the facades, in window displays, even not fully legible signboards, notices, posters, and graffiti – produced surprising results such as e.g. discovery of the design and the photograph of the advertisement and signboard for the barber's shop of Szama Grajer (1911-1942), which show the unknown episode in the biography of "the king of Lublin's ghetto", or the barely legible signboard of the workshop of women's tailor Josef Grinwald (Grunwald) (before 1988-1944) whose removal during the Nazi occupation was watched in trepidation by the community of Lublin's ghetto, trying to deduce their own fate from it.

The photographs are arranged by street names and at the same time by the order of archival inventory numbers. Because the real estate files contain the views of the same building taken from different streets (corner tenement houses, tenement houses facing two or three streets), and also accidental photographs, therefore the best way to find all views of a given real estate or all views of a street is the index, not the names of the streets appearing as a running head.

Several photographs of the buildings of one street were arranged in a chronological order if possible. Sometimes, however, to show the location of shops better, exceptions were made, giving priority to chronologically earlier views that show a greater part of the frontage of the street or of the façade of a house, rather than older views which present single shops. The chronology of photographs was also omitted in the case of short streets with full photographic documentation of both frontages (Pijarska St.), for which the topographic order of the photographs according to the location of tenement houses on both sides of the street is more clear.

Each photograph has its serial number and description, in which we tried to include not only what a view is about but also basic data on the designs to which the photographs and texts of shop inscriptions are attached, because they provided the names of the shops and workshops and personal details of their owners. The description starts with a short, basic characterization of the object presented on the photograph with its address (sometimes a double or triple one) or other indicators concerning the location and,

if necessary, the direction of the view is indicated. Beneath, there is an extension of the description in which the inscriptions partly or entirely decoded from facades, signboards, notices, and posters etc. are presented (highlighted in grey color in the text). The delimiter is followed by the data concerning the photograph itself, including: (1) the determination of the connection of the photograph with the files (photographs with the architectural design, with the advertisement design, an enclosure to an opinion, application, or to a letter, loose photographs), including the designed texts (highlighted in grey color), sheets of black glass (2) the first name and surname of the author of the design, (3) the first name and surname of the author of the photograph or the name of the photo lab in which it was developed, (4) the time of taking the photograph, (5) its dimensions (height x width in millimeters), and (6) the catalogue number of the archival unit in which the photograph is kept. Since all photographs are from the units titled "The Files of the Real Estate located in Lublin at street/square" with the addition of the name of the street and the number of the building, therefore the archival location was given in an abbreviated form. If there should be any doubts about the address of the building the inventory number refers to, it is given in brackets at the end of the description.

LIST OF COLORED ILLUSTRATIONS

Il. 1. The employees of the Construction Inspectorate in 1937, APL, Legacy of the architect Ignacy Kędzierski, file no 1

Il. 2. The officials of the Construction Inspectorate and policemen during demolition of the houses built without building permission (unidentified place) ca. 1937, APL, Legacy of the architect Ignacy Kędzierski, file no 1

Il. 3. Removal of houses built without building permission (unidentified place) in or before 1937, APL, Legacy of the architect Ignacy Kędzierski, file no 1

Il. 4. An application submitted by Szejwa Szpiro for approving the design of a signboard over the beer house and tea room at 12 Świętoduska St., 1938, APL, AmL (IB), file no 5427

Il. 5. The design of advertising signs for two shops at 7 Nowa St. by Zygmunt Brodt with two photographs-annexes, 1938, APL, AmL (IB), file no 3304

Il. 6. A loose photograph documenting the buildings built without permission on the area of Majdan Tatarski, 1937, APL, AmL, file no 2941 (60a Majdan Tatarski St.)

Il. 7. The reverse of the same photograph with the note-notification about illegal houses and with the seal and signature of the construction inspector Kazimierz Barszczewski, Eng., 1937, APL, AmL (IB), file no 2941 (60a Majdan Tatarski)

Il. 8. A cover of the design for the conversion of the tenement house at 12 Zamojska St., the author: Agenor Śmoluchowski, 1931, APL, AmL (IB), file no 5928

Il. 9. The design of attic conversion on the property at 43 G. Narutowicza St., by Tadeusz Witkowski with two photographs and with the indication of the directions of taking views, 1931, APL, AmL (IB), file no 3241

Il. 10. A traditional frame of the entrance to the shop at 35b Szeroka St. – a wooden, double door with glazing secured by metal bars and with a transom, a part of the design by Michał Krzywicki, 1936, APL, AmL (IB), file no 5261

Il. 11. Modern arrangement of the shop window and entrance to dye-works and dry-cleaner of Józef Götze at 44 Krakowskie Przedmieście St. – a large-format windowpane, straight door with large glazing, long handle, and the name of the owner written with letters tied in the middle, diversified lettering in a transom and cladding made from black porcelain tiles grouted with white cement in the lower part of the facade, part of the design by Tadeusz Witkowski, 1939, APL, AmL (IB), file no 2125

Il. 12. The cross-section through the building at 62 Krakowskie Przedmieście St. (former Pałac Morskich [Morski Palace]). For the café at the ground floor, large-format, polished bar windows linked without muntins were designed, during summer they were lowered and hidden in the alcove below the pavement level enabling the formation of a space open to the street, part of a design by Jerzy Siennicki, 1937, APL, AmL, file no 2141 part I

Il. 13. The design of a large-format neon advertisement for the Schicht "Jeleń" soap (Schicht-Lever S.A.) on the roof of a tenement house at the junction of Wodopojna, Staszica, and Świętoduska Streets in Lublin, the design by Henryk Paprocki, 1936, APL, AmL (IB), file no 5431 (20 Świętoduska St.)

Il. 14. The neon advertisement for "Jeleń" soap on the roof of the tenement house at Śniadeckich St. in Vilnius – an example for the advertisement in Lublin, ca. 1936, APL, AmL (IB), file no 5431 (20 Świętoduska St.)

Il. 15. The design of a double-sided, crosswise neon for a store of pharmacy materials and paints of J. Magierski and Co. at 25 Krakowskie Przedmieście St. (the corner of Staszica St.), the author: S. Grünfeld (Woltamper), 1936, APL, AmL (IB), file no 5152 (1 Staszica St.)

Il. 16. The drawing of the same neon representing its colors and light effects at night, the annex to the design by S. Grünfeld (Woltamper), 1936, APL, AmL (IB), file no 5152 (1 Staszica St.)

Il. 17. The design of a double-sided, crosswise neon advertisement for Poznań Centra batteries and of a neon sign on the facade "K. J. Sielscy" for the shop of Kamilia and Julian Sielski at 36 Krakowskie Przedmieście St., the author: Marian Pyrek, 1939, APL, AmL (IB), file no 2115

Il. 18. The crosswise, tricolored neon-advertisement for chocolate and E. Wedel firm over a firm shop at 46 Krakowskie Przedmieście St., a part of the design by Tadeusz Witkowski, 1936, APL, AmL (IB), file no 2056 (1 Kościuszki St.)

Il. 19. The design of two large-format, painted advertisements for products of the Schicht firm (Schicht-Lever S.A.): 1) washing powder "Radion" on the wall of the tenement house at 24 Bernardyńska St. and 2) soap "Jeleń" on the wall of a tenement house at 9 Bernardyńska St., dimensions 4 x 5.5 metres and 6 x 8 metres, the author: Zygmunt Brodt, 1937, APL, AmL (IB), file no 73 (9 Bernardyńska St.)

Il. 20. The design of a double-sided clock and an advertisement (at the same time) for Wiktor Piotrowski watchmaker's shop at 1 Kościuszki St. This kind of device was exempt from municipal tax on signs, sideboards, and advertisements. There are visible corrections preventing the duplication of the text of signs. In comments to the design the use of durable materials – metal instead wood – was reserved. The author of the design: Wacław Jelink, 1936, APL, AmL (IB), file no 2056

Il. 21. Kiosk with a modernistic form and asymmetric window openings for selling fruit and ice cream at the entrance to the Post-Telegraph Office at 50 Krakowskie Przedmieście St. – an example of small architecture with advertising elements, a perspective drawing, before 1950, APL, AmL (IB), file no 2131

Il. 22. Traditional, wooden kiosk for selling fruit at 142 Bychawska St. (now W. Kunickiego St.) equipped with a reclining shutter-counter and an oven, the design by Stanisław Łukasiewicz, before 1951, APL, AmL (IB), file no 398

Il. 23. The street advertising column of the Apollo cinema – the so-called "advertising kiosk" serving to exhibit photos, the design by Jerzy Chylewski, 1936, APL, AmL (IB), file no 3632 (6 Peowiaków St.)

Il. 24. The design of advertising signs over "Bazar Galanteryjny [Accessories Market]" shop of Jan Lenartowicz at 7 Krakowskie Przedmieście St., drawn on the application, the author: Stanisław Kalinowski (Painting Shop of Stanisław Kalinowski), 1940, APL, AmL (IB), file no 5990 (4 Zielona St.)

Il. 25. The design of the advertising sign of the barber's shop of Szama Grajer at 24 Krakowskie Przedmieście St., the author: M. J. Goldsztejn, 1937, APL, AmL (IB), file no 2111

Il. 26. The design of the signs for the shop of Kestenberg brothers at 62 Krakowskie Przedmieście St., the author: Jerzy Siennicki, 1939, APL, AmL (IB), file no 2141 part I

Il. 27. The design of the advertising signs for the shop of Izaak Korenblit and the barber's shop of Kazimierz Kwietniewski at 57 Krakowskie Przedmieście St. (a part of the design), the author: Zygmunt Brodt, 1938, APL, AmL (IB), file no 2137

Il. 28. The design of the advertising sign with the crescent and a star for the Turkish patisserie and bakery of Mustafa Pirim Zade and Co. Firm at 10 Świętoduska St., the author: Zygmunt Brodt, 1937, APL, AmL (IB), file no 5426

Il. 29. The design of the advertising sign for Jan Jawor's Department Store at 10 Świętoduska St., the author: Zenon Kalinowski (Studio of Signboards, Advertisements, and Metal Letters of Zenon Kalinowski), 1938, APL, AmL (IB), file no 5426

Il. 30. The design of the seven advertising signs for the business premises and studios at 43 Zamojska St. using the signatures of the owners of the shops, the author: Zygmunt Brodt, 1938, APL, AmL (IB), file no 5952

Il. 31. Grotesque typeface letters of slender proportions, with rounded shapes, the lettering badly laid out and does not fit the decoration of the facade, the part of a design (probably not approved) by Zygmunt Brodt for the fruit shop of Samuel Cukierfajn at 15 Królewska St., 1938, APL, AmL (IB), file no 2400

Il. 32. Grotesque typeface wide letters with rounded shapes and lowered optical "center of gravity", the inscription is well composed into the arch of blind arcade over the shop window, a part of a design by Juliusz Maczuga for the same fruit shop at 15 Królewska St., 1939, APL, AmL (IB), file no 2400

Il. 33. Grotesque typeface letters of harmonic proportions, enriched with lengthening of bars, the inscription is well planned, a part of the design by Stanisław Szklarski for the fruit shop of Stanisław Pachuta at 51 Krakowskie Przedmieście St., 1938, APL, AmL (IB), file no 2132

Il. 34. Grotesque typeface letters with slender proportions and acute angels, a part of the design by Zygmunt Brodt for the store of pharmacy materials and paints at 3 Nowa St., 1938, APL, AmL (IB), file no 3301 (2, 3 Nowa St.)

Il. 35. Grotesque typeface spatial letters of triangular profile – the form readily applied in advertising inscriptions of jeweler's, optical and watchmaker's shops, a part of the design by Zygmunt Brodt for the watchmaker-optical shop at 4 Świętoduska St., ca. 1939, APL, AmL (IB), file no 5423

Il. 36. Formation of letters of triangular profile, a detail from the design by Zygmunt Brodt for the watchmaker-optical shop at 4 Świętoduska St., ca. 1939, APL, AmL (IB), file no 5423

Il. 37. Sans serif, spatial letters of round shape and of triangular profile and varied proportions (narrow rectangle and a circle) with the addition of minuscule "e"; in the name of the owner – minuscule letters of rounded shape, a part of the design by Michał Krzywicki for the garment shop at 18 Zamojska St., 1939, APL, AmL (IB), file no 5932

Il. 38. The sign in the gate crossing composed of flat, wooden, bland grotesque typeface letters fixed to horizontal slats, a part of the design by Zenon Kalinowski (Studio of Signboards, Advertisement, and Metal Letters of Zenon Kalinowski) for carpentry workshop at 30 Krakowskie Przedmieście St., 1936, APL, AmL (IB), file no 2115

Il. 39. The sign composed of flat, sans serif letters of changeable width of the letter line, a part of the design by Jakub Szejner for the shoe wholesale store and shop at 12 Świętoduska St., 1938, APL, AmL (IB), file no 5427

Il. 40. 3D lettering with rectangular profile, the minuscule font of distinctive geometry, a part of the design by Stanisław Pełczyński for the barber's shop at 6 Aleje Racławickie St., 1938, APL, AmL (IB), file no 4252

Il. 41. The sign SKÓRY PRZYBORY SZEWCKIE [Leather. Shoemaker's utensils] corrected into PRZYBORY SZEWCKIE [Shoemaker's Utensils], a part of the design by Zygmunt Brodt for the shop at 2 Kozia St., 1937, APL, AmL (IB), file no 2086 (2 and 4 Kozia St.)

Il. 42. The sign containing a too long enumeration of goods, chaotically arranged; thick, black lines do not help to understand the content of the sing, a part of the design (not approved) by Jakub Szejner for the shop of Lejb Trok at 19 Nowa St., 1938, APL, AmL (IB), file no 3312 (23 Nowa St.)

Il. 43. The signs that go beyond the width of a shop window, a part of the design by Stanisław Fertner for the fruit shop, bakery, and beer hall at 20 Narutowicza St.,1939, APL, AmL (IB), file no 3222 (20 Narutowicza St.)

Il. 44. The sign largely going beyond the width of the entrance to the shop, corrected by the introduction of a different arrangement (three lines instead of the designed two), a part of the design by Michał Krzywicki for the grocery at 1 Zielona St., 1939, APL, AmL (IB), file no 5423 (4 Świętoduska St.)

Il. 45. The sign which does not fill the field determined by the width of the door, a part of the design by Zygmunt Brodt for the shop at 43 Zamojska St., 1938, APL, AmL (IB), file no 5952

Il. 46. Correction of the size and letter coloring, a part of the design by Stanisław Fertner for the grocery and fruit shop at 1 Zamojska St., 1939, APL, AmL (IB), file no 5817

Il. 47. The changes of the advertising layout of Lublin in 1934-1938 on the example of the part of the tenement house façade at 9 Lubartowska St. a) the photograph of Stefan Kiełsznia taken in 1934, collection of the "Grodzka Gate – NN Theatre Center", file no SK_060 (with the consent of Stefan Kiełsznia's heirs), b) the same part of the ground floor of the tenement house after the renovation of the facade, after the painting door, removal of the majority of advertisements and posters, and modernization of one sign (a part of the photograph), 1938, APL, AmL (IB), file no 495 (2 Cyrulicza St.), c) a part of the design of standardization of the advertising signs on the facade of the same tenement house, 1938, the author: M. Adamek, APL, AmL (IB), file no 495 (2 Cyrulicza St.)

LIST OF PHOTOGRAPHS

[001] Tenement house at 3 Bernardyńska St. (the Parys' Palace), file no 68
[002] Marta and Ludwik Kuczyński's garment accessories' shop at 6 Bernardyńska St., file no 70
[003] Shop and service workshops at 6 Bernardyńska St., file no 70
[004] Gdynia Department Store at 6 Bernardyńska St., file no 70
[005] Destroyed tenement houses at Bernardyńska St., file no 74 (10 Bernardyńska St.)
[006] Barber's shop and butcher's shop at 17 Bernardyńska St. (Wesoła St., corner), file no 81
[007] Agnieszka Kuśmierczyk's wooden fruit kiosk at 17 Bernardyńska St. (corner of Wesoła St.), file no 81
[008] A wooden furniture workshop of master carpenter Aleksander Wierzbicki and the place of sale of the furniture at 24 Bernardyńska St. (corner of Miedziana St.), file no 84
[009] House at 9 Bychawska St., in a very bad condition (the arrows indicate the cracks in the walls), soon demolished, file no 276
[010] House at 9 Bernardyńska St., in a very bad state (the arrows indicate the cracks in the walls), soon demolished, file no 276
[011] Tenement house at 49 Bychawska St. (corner of Leśna St.), file no 313
[012] Tenement house at 61 Bychawska St. (corner of Czeska St.), file no 325
[013] Cicha St. (view from 3 Maja [May 3] St.), file no 438 (7a Cicha St.)
[014] Tenement house at 1 Cyrulicza St. (7 Lubartowska St.), file no 494 (1 Cyrulicza St.)
[015] Abram Samuel Wajnfeld's soap and cosmetics shop in the corner of the house at the intersection of Cyrulicza St. (on the left) and Lubartowska St. (on the right) (1 Cyrulicza St. / 7 Lubartowska St.), file no 494 (1 Cyrulicza St.)
[016] Confectionery factory and garment accessories shops and stationer's at 9 Lubartowska St. (2 Cyrulicza St.), file no 493 (2 Cyrulicza St.)
[017] Stationer's, eatery, and the glassware / cookware shop at 9 Lubartowska St. (2 Cyrulicza St.), file no 495 (2 Cyrulicza St.)
[018] Shops at 4 Cyrulicza St., file no 496
[019] Shops at 4 Cyrulicza St., file no 496
[020] Ruins of the annexe of the house at 13 Długa St., file no 798
[021] Ruins of the annexe of the house at 13 Długa St., file no 798
[022] Intersection of Fabryczna St. and Zamojska St., file no 1323 (2 Fabryczna St.)
[023] Pavement at Fabryczna St., Zamojska St. in the distance, file no 1323 (2 Fabryczna St.)
[024] Buildings at 2 Fabryczna St. (corner of Zamojska St.), file no 1323
[025] Buildings at 2 Fabryczna St. (corner of Zamojska St.), file no 1323
[026] Buildings of the Lublin Agricultural Machines and Implements Factory "Plon" [Harvest] (until 1930 the factory of Wacław Moritz) at 2 Fabryczna St., file no 1323
[027] Buildings at 7 Fabryczna St., file no 1328
[028] Buildings at 7 Fabryczna St. (view from the intersection with Bronowicka St.), file no 1328
[029] Kiosk at 7 Fabryczna St., file no 1376
[030] Wacław Łabęcki's works at 4 Farbiarska St., file no 1376
[031] Administrative-residential building of Stanisław Wrzodak's Yeast Factory and Distillery "Lublin" at 24 Bychawska St. (today 28 W. Kunickiego St.) at the intersection with Garbarska St., file no 1489 (6 Garbarska St.)
[032] Alteration of the premises in the tenement house at 38 Krakowskie Przedmieście St. (corner of Kapucyńska St.) for the Lublin branch of Karol Jankowski & Son's Cloth Factory in Bielsk, file no 1932 (2 Kapucyńska St.)
[033] Shops at 38 Krakowskie Przedmieście St., file no 1932 (2 Kapucyńska St.)
[034] Tenement house at the corner of Krakowskie Przedmieście St. and Kapucyńska St. (38 Krakowskie Przedmieście St. / 2 Kapucyńska St.), file no 1932 (2 Kapucyńska St.)
[035] Stanisław Januszewski's hat workshop and shop at 2 Kapucyńska St., file no 1932
[036] Photographic store at 2 Kapucyńska St. (Edward Hartwig & Co Store of Photographic Accessories), file no 1932

[037] Władysław Jaskólski's Restaurant "Pod Piątką", and Hersz Korenblum's barber's shop at 5 Kapucyńska St., file no 1935
[038] Shop with electronic and photographic materials of Noech Rozenbaum at 6 Kapucyńska St. (Store of Electro-Technical Radio Articles and Photographic Accessories), file no 1936
[039] Fruit shop and barber's shop at 6 Kapucyńska St., file no 1936
[040] The shop with women's wear at 6 Kapucyńska St., file no 1936
[041] Shops at 4 H. Kołłątaja St., file no 2010
[042] Tenement house at 46 Krakowskie Przedmieście St. (1 Kościuszko St.), destroyed by bombs and fire on September 9, 1939, file no 2056 (1 Kościuszko St.)
[043] Felicja Ostrowska's barber's shop at 46 Krakowskie Przedmieście St. (1 Kościuszko St.) – the place of death of the poet Józef Czechowicz (September 9, 1939), file no 2036 (1 Kościuszko St.)
[044] Shops at 1 T. Kościuszko St. (46 Krakowskie Przedmieście St.), file no 2056 (1 Kościuszko St.)
[045] Shop with gloves and other garment accessories at 1 Kościuszko St. (46 Krakowskie Przedmieście St.), file no 2056 (1 Kościuszko St.)
[046] Leathercraft workshop at 1 T. Kościuszko St. (46 Krakowskie Przedmieście St.), file no 2056 (1 Kościuszko St.)
[047] Tenement house at 7 T. Kościuszko St., file no 2061
[048] Liquor shop in the tenement house at the intersection of Kowalska St. and Lubartowska St. (2 Kowalska St./1 Lubartowska St.), file no 2072 (2 Kowalska St.)
[049] Entrance to the house at 4 Kowalska St., file no 2074
[050] Butcher's shop of Stanisław Jasiński, Marian Wajnman's clothes store and Aniela Fryczynska's café in the tenement hose at the intersection of Kozia St. and King Łokietek Square [Pl. Króla Łokietka] (2 Kozia St./3 King Łokietek [Pl. Króla Łokietka] Sq.), file no 2086 (2 and 4 Kozia St.)
[051] Millinery workshop "Bela-Virino" at 2 Kozia St., file no 2086 (2 and 4 Kozia St.)
[052] Shop with leatherware and shoemaker's accessories at 2 Kozia St., file no 2086 (2 and 4 Kozia St.)
[053] Tenement house at 4 Kozia St., file no 2086 (2 and 4 Kozia St.)
[054] Tenement house at 4 Kozia St. (corner of Bernardyńska St.). View towards Kozia St., file no 2086 (2 and 4 Kozia)
[055] The window of a printing house and a stationery shop of Jakub Kierszman at 2 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq. (corner of Krakowskie Przedmieście St.), file no 2094 (2 Krakowskie Przedmieście St.)
[056] Shop with garment accessories at 2 Nowa St. View from King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq., file no 2094 (2 Krakowskie Przedmieście St.)
[057] Hatmaker's workshop, furniture shop, and perfume shop at 2 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq. (corner of Kozia St.), file no 2094 (2 Krakowskie Przedmieście St.)
[058] Fruit shop at 2 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq., file no 2094 (2 Krakowskie Przedmieście St.)
[059] Josef Blumel's fabrics warehouse at 4 Krakowskie Przedmieście St. (3 Kozia St.), file no 2096 (4 Krakowskie Przedmieście St.)
[060] Tenement houses at 6 and 8 Krakowskie Przedmieście St., file no 2097 (5 Krakowskie Przedmieście St.)
[061] Tenement houses at 6 and 8 Krakowskie Przedmieście St., file no 2099 (7 and 8 Krakowskie Przedmieście St.)
[062] Stanisław Szulc's shoemaker's workshop at 2 Bernardyńska St. (8 Krakowskie Przedmieście St./7 Kozia St.), file no 2099 (7 and 8 Krakowskie Przedmieście St.)
[063] Tenement house at 11 Krakowskie Przedmieście St., file no 2100 (9, 10, 11 Krakowskie Przedmieście St.)
[064] Tenement house at 12 Krakowskie Przedmieście St. (1 Przechodnia St./1 Narutowicza St.), file no 2101 (12 Krakowskie Przedmieście St.)
[065] Shops at 13 Krakowskie Przedmieście St., file no 2102 (13 Krakowskie Przedmieście St.)
[066] Shops in tenement houses at 13 Krakowskie Przedmieście St. (in the center) and 15 (on the left), file no 2102 (13 Krakowskie Przedmieście St.)
[067] Shops in tenement houses at 13 Krakowskie Przedmieście St. (in the center) and 15 (on the left) (13 Krakowskie Przedmieście St.)
[068] Tenement houses at Krakowskie Przedmieście St., file no 2102 (13 Krakowskie Przedmieście St.)

[069] Krakowskie Przedmieście St., file no 2103 (14 Krakowskie Przedmieście St.)
[070] Krakowskie Przedmieście St., file no 2103 (14 Krakowskie Przedmieście St.)
[071] The shop of Polska Spółka Handlowa [Polish Trade Company] at 15 Krakowskie Przedmieście St., file no 2104 (15 and 16 Krakowskie Przedmieście St.)
[072] The shop of Polska Spółka Handlowa [Polish Trading Company] at 10 Świętoduska St., file no 2104 (15 and 16 Krakowskie Przedmieście St.)
[073] Shops and clockmaker's workshop at 19 Krakowskie Przedmieście St., file no 2106 (18 and 19 Krakowskie Przedmieście St.)
[074] Shops and clockmaker's workshop at 19 Krakowskie Przedmieście St., file no 2106 (18 and 19 Krakowskie Przedmieście St.)
[075] Advertisements and an awning over Halina Dankowska's fruit and sweet shop "Danka" at 19 Krakowskie Przedmieście St., file no 2106 (18 and 19 Krakowskie Przedmieście St.)
[076] Shops at the ground floor of Hotel Angielski [English Hotel] at 21 Krakowskie Przedmieście St., file no 2108
[077] Shops at the ground floor of Hotel Angielski [English Hotel] at 21 Krakowskie Przedmieście St., file no 2108
[078] The gate of Hotel Angielski [English Hotel] at 21 Krakowskie Przedmieście St., file no 2108
[079] Jan Władysław Morawski's optical workshop (Optical-Mechanical Workshop of Surgical Instruments, Weapons, and Hunting Devices) in the building of Hotel Angielski [English Hotel] at 21 Krakowskie Przedmieście St., file no 2108
[080] Ewa Zyngerowa's bookshop and stationer's in the building of Hotel Angielski [English Hotel] at 21 Krakowskie Przedmieście St., file no 2108
[081] Commercial premises in the building of Hotel Angielski [English Hotel] at 21 Krakowskie Przedmieście St., designed for a hosiery shop, file no 2108
[082] Tenement house at 23 Krakowskie Przedmieście St., file no 2110
[083] Shops at 23 Krakowskie Przedmieście St., file no 2110
[084] Mordka Tajchman's shop with electric equipment "Lumen" at 24 Krakowskie Przedmieście St., file no 2111
[085] Chaim Makowa's fur store at 26 Krakowskie Przedmieście St., file no 2112
[086] Henryk Bertram's clothes-accessories shop at Hotel Europejski [European Hotel] at 29 Krakowskie Przedmieście St., file no 2114
[087] Tenement house at 30 Krakowskie Przedmieście St., file no 2115
[088] Shops at 28 and 30 Krakowskie Przedmieście St., file no 2115 (30 Krakowskie Przedmieście St.)
[089] The gate at 30 Krakowskie Przedmieście St. After modernization of the advertising design of the building implemented in 1936 (cf. photo 87), file no 2115
[090] Shops at 32 Krakowskie Przedmieście St., file no 2117
[091] Tenement house at 34 Krakowskie Przedmieście St., file no 2118
[092] A shop with women's wear in the tenement house at 34 Krakowskie Przedmieście St., file no 2118
[093] Sura Elka Rozencwajg's dressmaking workshop and hat shop "Emilia" (Workshop and Sale of Millinery "Emilia") in the tenement house at 34 Krakowskie Przedmieście St., file no 2118
[094] Emilia Poniatowska's fruit shop "Polski Owoc" [Polish Fruit] at 44 Krakowskie Przedmieście St. (northern wing of the Capuchin monastery), file no 2118 (34 Krakowskie Przedmieście St.)
[095] Mojżesz Hudes' fruit shop at 36 Krakowskie Przedmieście St., file no 2119
[096] Shops at 36 Krakowskie Przedmieście St., file no 2119
[097] Shop with garment accessories of Jadwiga Ulewska and M. Grochowska, and Józef Rozmus' café at 39 Krakowskie Przedmieście St., file no 2121
[098] Garment shop of Jadwiga Ulewska and M. Grochowska at 39 Krakowskie Przedmieście St., file no 2121
[099] Lucjan Finkelstein's shop at 1 Kapucyńska St. in the building of Hotel Victoria (40 Krakowskie Przedmieście St./1 Kapucyńska St.), which no longer exists, file no 2122 (40 Krakowskie Przedmieście St.)
[100] Shop with household goods of the company Polskie Źrodło Gospodarcze [Polish Economic Source] at 1 Kapucyńska St. in the building of Hotel Victoria (40 Krakowskie Przedmieście St./

1 Kapucyńska St., the Hotel, which no longer exists, file no 2122 (40 Krakowskie Przedmieście St.)

[101] Shop "Lucyna" at 1 Kapucyńska St. in the building of Hotel Victoria (40 Krakowskie Przedmieście St./1 Kapucyńska St.), which no longer exists, file no 2122 (40 Krakowskie Przedmieście St.)

[102] Shops and dyeworks, and dry-cleaner's at 44 Krakowskie Przedmieście St. (northern wing of the Capuchin monastery), file no 2125

[103] Józef Götze's dyeworks and dry-cleaner's at 44 Krakowskie Przedmieście St., file no 2125

[104] Seed store and flower shop and shop and hat workshop at 2 T. Kościuszko St. (44 Krakowskie Przedmieście St.), file no 2125 (44 Krakowskie Przedmieście St.)

[105] Tenement house at 48 Krakowskie Przedmieście St. (no longer exists), file no 2129

[106] Tenement at 49 Krakowskie Przedmieście St., file no 2130

[107] Laundry/Cleaner's at 49 Krakowskie Przedmieście St., file no 2130

[108] Leathercraft workshop at the corner of Krakowskie Przedmieście St. and Krótka St. (51 Krakowskie Przedmieście St.), file no 2132 (51 Krakowskie Przedmieście St.)

[109] Stanisław Pachuta's fruit shop at 51 Krakowskie Przedmieście St., file no 2132

[110] Gate of one-floor tenement house at 52 Krakowskie Przedmieście St. the so-called old post-office (the building was demolished in 1979), file no 2133

[111] "Bar Lwowski" [Lvov Bar], garment accessories, and fruit shop on the ground floor of the tenement house at 35 Krakowskie Przedmieście St. (2 Krótka St.), file no 2134 (53 Krakowskie Przedmieście St.)

[112] Shops at 53 Krakowskie Przedmieście St., file no 2134

[113] Shops at 53 Krakowskie Przedmieście St. (the corner of Krótka St.), file no 2134 (53 Krakowskie Przedmieście St.)

[114] Entrance to the tenement house at 53 Krakowskie Przedmieście St. (2 Krótka St.), file no 2134 (53 Krakowskie Przedmieście St.)

[115] Shops at 53 Krakowskie Przedmieście St., file no 2134

[116] Shops at 53 Krakowskie Przedmieście St., file no 2134

[117] Entrance to the tenement house at 55 Krakowskie Przedmieście St. (1 Wieniawska St.), file no 2135 (55 Krakowskie Przedmieście St.)

[118] The display case of Bernard Blaugründ's photo lab "Foto Wiktoria", next to the entrance to the tenement house at 55 Krakowskie Przedmieście St. (1 Wieniawska St.), file no 2135 (55 Krakowskie Przedmieście St.)

[119] The fragment of the building of Kasa Przemysłowców Lubelskich [Lublin Industrialists' Saving Bank] (The Bank of Lublin Industrialists and Farmers in Lublin. Cooperative Association with unlimited liability) at 56 Krakowskie Przedmieście St. (1 Kołłątaja St.), file no 2136 (56 Krakowskie Przedmieście St.)

[120] Tenement houses at Krakowskie Przedmieście St., file no 2137 (57 Krakowskie Przedmieście St.)

[121] Shops at 57 Krakowskie Przedmieście St., file no 2137

[122] Barber's shop and premises of unknown usage at 57 Krakowskie Przedmieście St., file no 2137

[123] Gate of the tenement house at 60 Krakowskie Przedmieście St., file no 2140

[124] A section of the tenement house at 48 Krakowskie Przedmieście St. (the building no longer exists), file no 2141 part II (62 Krakowskie Przedmieście St.)

[125] Tenement house at 3 Kapucyńska St. – the seat of Dom Bankowy [Bank House] M. Morajne (no longer exists), file no 2141 part II (62 Krakowskie Przedmieście St.)

[126] The stationery store of Salomon and Michal Kestenberg brothers at 62 Krakowskie Przedmieście St. (the eastern wing of the former Pałac Morskich [the Morski Palace]), file no 2141 part I

[127] Krakowskie Przedmieście St. (even side of the street), file no 2141 part II (62 Krakowskie Przedmieście St.)

[128] Entrance to the building at 62 Krakowskie Przedmieście St. (former Pałac Morskich [the Morski Palace]), file no 2141 part II

[129] Entrance to the building at 62 Krakowskie Przedmieście St. (former Pałac Morskich [the Morski Palace]), close-up, file no 2141 part II

[130] The construction materials, fuel, fertilizer, machines, and agricultural tools store of the Lublin Syndykat Rolniczy S.A. [Lublin Agricultural Syndicate] at 64 Krakowskie Przedmieście St. (the building no longer exists), file no 2142

[131] Tenement house at 68 Krakowskie Przedmieście St. (2 Szopena [Chopin] St.), file no 2144

[132] Four-floor tenement house at 70 Krakowskie Przedmieście St. (1 Szopena [Chopin] St.), view from Krakowskie Przedmieście St., file no 2145 (70 Krakowskie Przedmieście St.)

[133] Four-floor tenement house at 70 Krakowskie Przedmieście St. (1 Szopena [Chopin] St.). View from Szopena [Chopin] St., file no 2145 (70 Krakowskie Przedmieście St.)

[134] Tenement house at 70 Krakowskie Przedmieście St. (1 Szopena [Chopin] St.), in a new, modernistic layout (cf. photos 132-133). View from Krakowskie Przedmieście St., file no 2145 (70 Krakowskie Przedmieście St.)

[135] Tenement house at 70 Krakowskie Przedmieście St. with a new, modernist design (cf. photos 132-133). View from Szopena [Chopin] St., file no 2145 (70 Krakowskie Przedmieście St.)

[136] Passage connecting Krakowskie Przedmieście St. and Sądowa St., file no 2147 (74 Krakowskie Przedmieście St.)

[137] Electric, radio and bicycle shop at 74 Krakowskie Przedmieście St. View from the passage connecting Krakowskie Przedmieście St. and Sądowa St., file no 2147

[138] S. Fijałkowski's shop at 74 Krakowskie Przedmieście St., file no 2147

[139] Tailor's workshop at 78 Krakowskie Przedmieście St., file no 2149

[140] Fruit shop at 78 Krakowskie Przedmieście St., file no 2149

[141] House at 18 Krawiecka St. (2 Basztowa St.) on the property located between Krawiecka, Basztowa, and Podzamcze Streets. The front building. View from Krawiecka St., file no 2225 (18 Krawiecka St.)

[142] House at 18 Krawiecka St. (2 Basztowa St.) on the property located between Krawiecka, Basztowa, and Podzamcze Streets. The building adjoining the front building. View from Basztowa St., file no 2225 (18 Krawiecka St.)

[143] One-storey brick building at 26 Kręta St. built in 1928, file no 2278

[144] King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq. and the beginning of Królewska St., file no 2387 (2 Królewska St.)

[145] Tenement house at King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq. (2 Królewska St.), file no 2387 (2 Królewska St.)

[146] Królewska St., file no 2388 (3 Królewska St.)

[147] Królewska St., file no 2388 (3 Królewska St.)

[148] Tenement house at 4 Królewska St., file no 2389

[149] Entrance to Edmund Kozłowski's furniture store at 4 Królewska St., file no 2389

[150] Tenement house at 5 Królewska St., file no 2390

[151] Clothes shop probably of Mojżesz Szyfman at 5 Królewska St., file no 2390

[152] Gate of the tenement house at 5 Królewska St., file no 2390

[153] The notice over the doorway of the tenement house at 5 Królewska St., file no 2390

[154] J. Götze's dyeworks and drycleaner's, Abram Szmirer's furniture shop and a restaurant at 7 Królewska St., file no 2392

[155] Tenement house at 13 Królewska St. (Pałac Ordynacki [Ordynacki Palace]), file no 2398

[156] Tobacco shop at 15 Królewska St., file no 2400

[157] Tenement house at 15 Królewska St., file no 2400

[158] Tenement house at 15 Królewska St., file no 2400

[159] Fruit shop at 15 Królewska St., file no 2400

[160] Brush-making workshop and the shop with brush products of Feliks Karpiński at 15 Królewska St., file no 2400

[161] Tenement house at the corner of Świętoduska St. and Lubartowska St. (22 Świętoduska St./2 Lubartowska St.). View from Świętoduska St., file no 2565 (1 and 2 Lubartowska St.)

[162] Tenement house at the corner of Lubartowska St. and Kowalska St. (1 Lubartowska St./2 Kowalska St., file no 2566 (3 Lubartowska St.)

[163] Tenement house at 2 Kowalska St. (1 Lubartowska St.), file no 2565 (3 Lubartowska St.)

[164] Tenement house at 3 Lubartowska St., file no 2566

[165] Garment accessories and stationery store at 3 Lubartowska St., file no 2566

[166] Shops and wholesale stores at 4 Lubartowska St., file no 2567

[167] Shops at 6 Lubartowska St., file no 2569

[168] Gate of the tenement house at 8 Lubartowska St., file no 2570

[169] The signboard of the Cotton Products Joint-stock Company of I. K. Poznański in Łódź with the name of the firm and the firm logo, file no 2570
[170] Stationery shop at 8 Lubartowska St., located on the right side of the gate of the tenement house, file no 2570
[171] Shops at 8 Lubartowska St., file no 2570
[172] Shops at 8 Lubartowska St. (on the left side of the gate), file no 2570
[173] Shops at 10 Lubartowska St., file no 2571
[174] Tenement house at 10 Lubartowska St., file no 2571
[175] Tenement house at 11 Lubartowska St., file no 2572
[176] Shops at 12 and 14 Lubartowska St., file no 2573 (12 Lubartowska St.)
[177] Tenement house at 13 Lubartowska St., file no 2474
[178] Shops in the tenement house at 14 Lubartowska St. (the building no longer exists), file no 2575
[179] Shops in the tenement house at 14 Lubartowska St. (the building no longer exists), file no 2575
[180] Shops in the tenement house at 14 Lubartowska St. (the building no longer exists), file no 2575
[181] Shops in the tenement house at 14 Lubartowska St. (the building no longer exists), file no 2475
[182] Tenement house at 15 Lubartowska St. (the building no longer exists), file no 2576
[183] Shops at 22 Lubartowska St., file no 2581
[184] One-storey building at 26 Lubartowska St. (2 Bonifraterska St.) (the building no longer exists), file no 2584
[185] One-storey building at 26 Lubartowska St. (2 Bonifraterska St.) (the building no longer exists), file no 2584
[186] Bakery and pharmacy at 27 Lubartowska St. (2 Ruska St.), file no 2585 (27/29 Lubartowska St.)
[187] Beer cellar at 30 Lubartowska St., file no 2586 (30, 31 Lubartowska St.)
[188] Bakery at 32 Lubartowska St., file no 2587
[189] Tenement house at 32 Lubartowska St., file no 2587
[190] Pharmacy at 34 Lubartowska St., file no 2589
[191] Grocery shop at 37 Lubartowska St. (1 Czwartek St.), view from the corner of Lubartowska St. (on the right) and Czwartek St. (on the left), file no 2592
[192] Building at 1 Lubomelska St. (no longer exists) on the grounds of the so-called state property located between Lubomelska St., Spokojna St., and Szkolna St. (today Jan Karski St.). View from Lubomelska St., file no 2653 (5 Lubomelska St.)
[193] Building at 1 Lubomelska St. (no longer exists) on the grounds of the so-called state property located between Lubomelska St., Spokojna St., and Szkolna St. (today Jan Karski St.). View from the courtyard, file no 2653 (5 Lubomelska St.)
[194] The new Town Hall at 1 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq. at the time of rebuilding after the ravages of the Second World War (years 1947-1952), file no 3855 (1 King Łokietek [Pl. Króla Łokietka] Sq., part IV)
[195] Façade of the New Town Hall during reconstruction (1 King Łokietek [Pl. Króla Łokietka] Sq.) file no 3855 (King Łokietek [Pl. Króla Łokietka] Sq., part IV)
[196] The assembly of construction elements of the tower dome of the New Town Hall, file no 3855 (1 King Łokietek [Pl. Króla Łokietka] Sq., part IV)
[197] Carpenters' cooperative "Stolarz" [Carpenter] at 5 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq., file no 3857
[198] Carpenters' cooperative "Stolarz" [Carpenter] and a shoe shop at 5 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq., file no 3857
[199] Gate of the tenement house at 5 King Łokietek (Pl. Króla Łokietka) Sq., file no 3857
[200] Ground floor of the tenement house at 1 Maja (May 1) St. no. 11, file no 3745
[201] Tobacco shop, fruit shop, and the tailor's at 1 Maja (May 1) St. no. 13, file no 3747
[202] Fruit shop and the tailor's at 1 Maja (May 1) St. no. 13, file no 3747
[203] Shop with ironware and capmaker's workshop at 1 Maja (May 1) St. no. 13, file no 3747
[204] Shops at 1 Maja (May 1) St. no. 17, file no 3752
[205] Photographer's shop of Jakub Goldfarb at 1 Maja (May 1) St. no. 19, file no 3754

[206] Photographer's shop of Jakub Goldfarb at 1 Maja (May 1) St. no. 19, file no 3754
[207] Fabrics store in the tenement house at 1 Bychawska St. (1 Maja [May 1] St. no. 20), file no 3755 (1 Maja [May 1] St. no. 20)
[208] Fruit shop at 1 Bychawska St. (1 Maja [May 1] St. no. 20), file no 3755 (1 Maj St. no. 20)
[209] Beer cellar at 1 Bychawska St. (1 Maja [May 1] St. no. 20), viewed from the intersection of Bychawska St. (W. Kunickiego St. today) and Bychawski Sq., file no 3755 (1 Maja [May 1] St. no. 20)
[210] Tenement house at the intersection of Bychawska St. (W. Kunickiego St.), Bychawski Sq., and 1 Maja [May 1] St. (1 Bychawska St. 1 Maja [May 1] St. no. 20, during German occupation Bychawskastrasse 1/Bahnhofstrasse 20), the view of the corner elevation (from Bychawski Sq.), on the left – Bychawska St., on the right – 1 Maja (May 1) St., file no 3755 (1 Maja [May 1] St. no. 20)
[211] Shops and service workshops at 1 Maja (May 1) St. no. 20, file no 3755
[212] Section of the tenement house at 1 Maja (May 1) St. no. 20 (1 Bychawska St.), file no 3755 (1 Maja [May 1] St. no. 20)
[213] The leather shop at 1 Maja (May 1) St. no. 20, file no 3755
[214] Photo lab "Stella" of Szyia Hersz Blaugründ at 1 Maja (May 1) St. no. 23, file no 3758
[215] Jan Migurski's pharmacy at 1 Maja (May 1) St. no. 29, file no 3764
[216] Wine and vodka store at 1 Maja (May 1) St. no. 34, file no 3769
[217] Tenement house at 1 Maja (May 1) St. no. 35 (2 Bychawski Sq.), file no 3770
[218] Garment accessories shop "Lucyna" run by Maria Turowska at 1 Maja (May 1) St. no. 35, file no 3770
[219] Shops at 1 Maja (May 1) St. no. 37, file no 3772
[220] Tenement house at 1 Maja (May 1) St. no. 42 and adjoining one-storey front annexe, file no 3777
[221] Dairy "Ziemianka", barber's shop, and fruit shop at 1 Maja (May 1) St. no. 10, file no 5510
[222] Helena Eliaszewicz grocery at 3 Maja (May 3) St. no. 10, file no 5510
[223] Wooden houses on the property at 60a Majdan Tatarski St. (later no. 3), built without permission, regarded as illegal and earmarked for demolition, file no 2941
[224] Premises in the tenement house at 9 G. Narutowicza St., file no 3213
[225] Grocery shop at 18 G. Narutowicza St., file no 3220
[226] Restaurant at 18 G. Narutowicza St., file no 3220
[227] The dairy at 18 G. Narutowicza St., file no 3220
[228] Tenement house at 20 G. Narutowicza St., file no 3222
[229] Annexe at the back of the property at 43 G. Narutowicza St. (north--west and south-west elevation, then the end wall), file no 3241
[230] The annexe at the back of the property at 43 G. Narutowicza St. (north-east end wall), file no 3241
[231] Marcel Więckowski's charcuterie shop at 49 Narutowicza St. (the corner of Konopnicka St.), file no 3247
[232] Marcel Więckowski's charcuterie shop at 49 Narutowicza St. (the corner of Konopnicka St.), file no 3247
[233] Bronisław Krzyżanowski's grocery shop at 61 Narutowicza St., file no 3264
[234] Tenement house at 1 Nowa St., file no 3300
[235] Pharmacy products and paints store at 3 Nowa St., file no 3301 (Nowa St. 2 and 3)
[236] Shoe shop at 5 Nowa St., file no 3302 (4 Nowa St.)
[237] Shop with ready-to-wear clothes at 7 Nowa St., file no 3304
[238] Shop with hats and millinery products at 7 Nowa St., file no 3304
[239] Fabrics and garment accessories shop at 7 Nowa St., file no 3304
[240] Nowa St. – tenement house at 9 Nowa St. and section of tenement house at 7 Nowa St. (on the right), file no 3305 (9 Nowa St.)
[241] Tenement house at 11 Nowa St., on the right 9 Nowa St., file no 3307 (13 Nowa St.)
[242] One-storey front annexe of the tenement house at 11 Nowa St., used as a sales center, file no 3307 (13 Nowa St.)
[243] Tenement house at 23 Nowa St. (1 Kowalska St.) at the intersection with Świętoduska St., file no 3312 (23 Nowa St.)
[244] Shops at 23 Nowa St., file no 3312
[245] Shops in the tenement house at 1 Kowalska St. (23 Nowa St.), file no 3312 (23 Nowa St.)

[246] Shops at 1 Kowalska St., file no 3312 (23 Nowa St.)
[247] Shops at 1 Kowalska St., file no 3312 (23 Nowa St.)
[248] Lejb Trok's shop at 19 Nowa St., file no 3312 (23 Nowa St.)
[249] Restaurant and clothes shop at 13 Nowa St. (the corner of Olejna St.), file no 3475 (10 Olejna St.)
[250] One-storey house with top floor extension at 3 Orla St., located at the corner of Orla St. and Solna St. (the building no longer exists), file no 3477 (3 Orla St.)
[251] Buildings on the property at 63 Pawia St. (since 1939 65 Pawia St.) (the corner of Bukowa St.). View from the intersection of Pawia St. (on the right) and Bukowa St. (on the left), file no 3592 (65 Pawia St.)
[252] Wooden grocery shop at 63 Pawia St. (since 1939 – 65 Pawia St.) (the corner of Bukowa St.). View from Pawia St., in the background the intersection with Bukowa St., file no 3592 (65 Pawia St.)
[253] Houses at 17-7 Piękna St., file no 3802 (17 Piękna St.)
[254] Shops in the tenement house at 16 Krakowskie Przedmieście St. (2 Pijarska St.), file no 3817 (2 Pijarska St.)
[255] Pijarska Street (east frontage), file no 3817 (2 Pijarska St.)
[256] Tenement houses at 2 Pijarska St. (5 Narutowicza St.). View from the intersection of Pijarska St. (on the left) and Narutowicza St. (on the right), file no 3817 (2 Pijarska St.)
[257] Pijarska Street (west frontage), file no 3816 (1 Pijarska St.)
[258] Pijarska Street (west frontage), file no 3816 (1 Pijarska St.)
[259] Shops and services workshops at 1 Pijarska St., file no 3816 (1 Pijarska St.)
[260] Houses at Marshal J. Piłsudski Avenue (Al. Marszałka Józefa Piłsudskiego), file no 3828 (12 Marshal Józef Piłsudski Ave.)
[261] Houses at J. Poniatowskiego St. on the grounds of the Officers' Housing Cooperative, file no 3945 (12 J. Poniatowskiego St.)
[262] Tenement house at the corner of Bernardyńska St. (on the left) and Krakowskie Przedmieście St. (on the right) (1 Bernardyńska St./ 10 Krakowskie Przedmieście St./2 Przechodnia St.), file no 4123 (2 Przechodnia St.)
[263] Kazimiera Wójtowicz's workshop and shoe shop in the tenement house at 10 Krakowskie Przedmieście St. (1 Bernardyńska St./ 2 Przechodnia St.), file no 4123 (2 Przechodnia St.)
[264] Shops at 10 Krakowskie Przedmieście St. (1 Bernardyńska St./ 2 Przechodnia St.), file no 4123 (2 Przechodnia St.)
[265] Przechodnia Street (east frontage), file no 4123 (2 Przechodnia St.)
[266] One-storey building of the ironware factory on the property of Dawid Kohn at 5 Przemysłowa St. (the building no longer exists), file no 4125
[267] Beer cellar and teahouse at 2 Racławickie Ave. (the corner of Lipowa St., the building no longer exists), file no 4249
[268] Tenement house at 6 Racławickie Ave., file no 4252
[269] Shops at 6 Racławickie Ave. (the corner of Żwirko and Wigura St.), file no 4252
[270] Barber's shop at 6 Racławickie Ave. (the corner of Żwirko and Wigura St.), file no 4252
[271] Wood and clay house at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[272] One-storey brick house at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[273] Wooden shed at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[274] One-storey brick house and wooden annexe at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[275] Interior of one-storey house at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[276] Wood and clay house at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[277] Wood from the demolition of buildings on the property at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[278] Wood from the demolition of buildings on the property at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[279] Wood from the demolition of buildings on the property at 8 Racławickie Ave., file no 4253
[280] Tenement house at 4 Ruska St., file no 4676
[281] Grocery shop at 4 Ruska St., file no 4676
[282] Ruska St., file no 4678 (6 Ruska St.)
[283] Building earmarked for Abram Zajdenwerg's groats mill at 21 Ruska St., file no 4696
[284] House at 30 Ruska St., file no 4705
[285] House at M. Skłodowska St., file no 4912 (16 Skłodowska St.)
[286] Shop with children's clothes "bobo" at 1 S. Staszica St., file no 5152
[287] Store of the Budokan company (Technical-Building Materials, Waterworks and Plumbing Materials "Budokan" Netel Zajdenwerg & Co) at 1 S. Staszica St., file no 5154 (4 Staszica St.)

[288] S. Staszica St. at the intersection with Zielona St., file no 5154 (4 Staszica St.)
[289] Tenement house at 2 Karmelicka St. (2 Karmelicka St./ 7 Początkowska St. since 1928 2 Karmelicka St./7 Staszica St.), file no 5161 (11 Staszica St.)
[290] Section of the tenement house at 2 Karmelicka St. (2 Karmelicka St./7 Początkowska St. since 1928 2 Karmelicka St./ 7 Staszica St.), file no 5161 (11 Staszica St.)
[291] Tenement house at 12 S. Staszica St., file no 5162
[292] Mojżesz Zansman's garment accessories shop, and stationery store "Papirus" of Salomon Kestenberg at 22a S. Staszica St. (at the intersection of Szewska St.), file no 5170 (22 Staszica St.)
[293] Buildings on the property at 41 Szeroka St. View from the Czechówka River, file no 5268
[294] Side annexe of the tenement house at 41 Szeroka St. 9 (north-west elevation), file no 5268
[295] Buildings on the property at 41 Szeroka St. View from the Czechówka River, file no 5268
[296] Grocery shop at 1 Zielona St. (4 Świętoduska St.), file no 5423 (4 Świętoduska St.)
[297] Hersz Szloss' fur workshop and Wolf Rajner's barber's shop at 1 Zielona St. (4 Świętoduska St.), file no 5423 (4 Świętoduska St.)
[298] Shops at 4 Świętoduska St. (1 Zielona St.), file no 5423
[299] Shops and services workshops at 6 Świętoduska St., file no 5424
[300] Turkish cake shop at 10 Świętoduska St. (Turkish Cake shop and Bakery of Mustafa Pirim Zade and Co), file no 5426
[301] Jan Jawor's Department Store at 10 Świętoduska St. (premises under renovation), file no 5426
[302] Shops at 10 Świętoduska St., file no 5426
[303] Tenement house at 12 Świętoduska St., file no 5427
[304] Beer cellar and tea house in the tenement house at 12 Świętoduska St., file no 5427
[305] Shops at 12 Świętoduska St., file no 5427
[306] Grocery and colonial goods shop on the property at 12 Świętoduska St., file no 5427
[307] Shops at 18 Świętoduska St., file no 5430
[308] Shops at 18 Świętoduska St., file no 5430
[309] Tenement house at 4 Kazimierza Wyszyńskiego St., partly destroyed by the bomb blast in September 1939, destroyed again in July 1944, file no 5863
[310] Shops in the tenement house at 1 Zamojska St. (the corner of Królewska St), file no 5917
[311] Bishop's Palace at 2 Zamojska St. (the corner of Podwale St.), file no 5918
[312] Tenement house at 10 Zamojska St., file no 5926
[313] Barber's shop of Israel Krymholc at 10 Zamojska St., file no 5926
[314] Tenement houses at 10 and 12 Zamojska St., file no 5926 (10 Zamojska St.)
[315] Józef Wodziński's grocery shop at 11 Zamojska St. (the corner of Miedziana St.), file no 5927
[316] Tenement house of Bencjon Roszgold at 12 Zamojska St., file no 5928
[317] Tenement house at 12 Zamojska St., file no 5928
[318] Tenement house at 14 Zamojska St., file no 5930
[319] Tenement houses at 12 and 14 Zamojska St. (from the left), file no 5930 (14 Zamojska St.)
[320] One-storey front annexe performing a commercial function, on the property at 16 Zamojska St. (2 Przemysłowa St.), file no 5931 (16 Zamojska St.)
[321] Works on the water or sewage installation in Zamojska St., file no 5932 (18 Zamojska St.)
[322] Tenement houses at Zamojska St., file no 5936
[323] The premises earmarked for Józef Skrycki's pharmacy of at 23 Zamojska St., file no 5936
[324] Rajzla Mordowicz's shoe shop, garment accessories and clock maker's shop of Szloma Rajchsztajn and the premises under renovation earmarked for Józef Skrycki's pharmacy at 23 Zamojska St., file no 5936
[325] Rajzel Mordowicz's shoe shop, clock maker's workshop and garment accessories shop of Szloma Rajchsztajn and a section of a shop window of the pharmacy under renovation at 23 Zamojska St., file no 5936 (23 Zamojska St.)

[326] Garment accessories and clock maker's shop of Szloma Rajchsztajn at 23 Zamojska St., file no 5936
[327] Tenement houses at 25 Zamojska St., file no 5938 (25 Zamojska St.)
[328] Ironware store "Ferrum" at 25 Zamojska St., file no 5938
[329] Tenement house at 27 Zamojska St., file no 5940 (27 Zamojska St.)
[330] Jozef Grudzień's "Polish Beer Cellar" and the dairy of Wojciech Mamczarz at 27 Zamojska St., file no 5940
[331] Shopping center at 29 Zamojska St. (the building no longer exists), file no 5943
[332] Tenement house at 33 Zamojska St., file no 5947
[333] Shops at 33 Zamojska St., file no 5947
[334] Tenement house at 35 Zamojska St., file no 5948
[335] Tenement house at 37 Zamojska St., file no 5949
[336] Basia Finkielsztejn's shoe shop "Długochód" at 37 Zamojska St., file no 5949
[337] Boruch Holcberg's restaurant at 39 Zamojska St. (the corner of Miła St.), file no 5950
[338] Tenement house at 43 Zamojska St. (the corner of Rusałka St.), file no 5952
[339] Shops at 43 Zamojska St., file no 5952
[340] Władysław Karwacki's bicycle repairs at 49 Zamojska St., file no 5957
[341] Textile storehouse at 7 Krakowskie Przedmieście St. (4 Zielona St.) file no 5990 (4 Zielona St.)

SPIS ADRESÓW NIEISTNIEJĄCYCH*

BASZTOWA (patrz: Krawiecka)

BERNARDYŃSKA
17

KAPUCYŃSKA (patrz też: Krakowskie Przedmieście)
3
5

KOŚCIUSZKI, Tadeusza
1 (Krakowskie Przedmieście 46)

KRAKOWSKIE PRZEDMIEŚCIE
16 (Pijarska 2)
18 (Pijarska 1)
40 (Kapucyńska 1)
46 (Kościuszki 1)
48

KRAWIECKA
18 (Basztowa 2)

MAJA, 1
23

MAJDAN TATARSKI
60a

NOWA
2

PIJARSKA
1 (Krakowskie Przedmieście 18)
2 (Krakowskie Przedmieście 16)

RUSKA
4
6
21 (Szeroka 43)
30

SZEROKA (patrz też: Ruska)
41

* W spisie zestawiono tylko adresy głównych nieruchomości przedstawionych na fotografiach. Z różnych powodów adresy te dziś już nie funkcjonują.

SPIS POSESJI O ZMIENIONYCH ADRESACH*

BERNARDYŃSKA
2 (Krakowskie Przedmieście 8, Kozia 7) → J. Gilasa 2 (Krakowskie Przedmieście 8)

BONIFRATERSKA (patrz: Lubartowska)

BYCHAWSKA
1 (1 Maja 20) → 1 Maja 20
9 → Kunickiego 9
24 → Kunickiego 28 a
49 → Kunickiego 49 i 49 a

CICHA
7a → Cicha 8

CYRULICZA
1 (Lubartowska 7) → Lubartowska 33
2 (Lubartowska 9) → Lubartowska 35

CZWARTEK (patrz: Lubartowska)

FABRYCZNA
7 → dziś parking i części posesji Fabryczna 11, 13, 15

KOŁŁĄTAJA, Hugona
1 (Krakowskie Przedmieście 56) → Krakowskie Przedmieście 56

KOWALSKA
1 (Nowa 23) → Kowalska 1 (Lubartowska 25)
2 (Lubartowska 1) → Lubartowska 27

KOZIA
2 (Łokietka 3) → Królewska 1
7 (Krakowskie Przedmieście 8, Bernardyńska 2) → Krakowskie Przedmieście 8, J. Gilasa 2

KRAKOWSKIE PRZEDMIECIE
7 (Zielona 4) → Krakowskie Przedmieście 7
8 (Bernardyńska 2, Kozia 7) → Krakowskie Przedmieście 8 (J. Gilasa 2)
10 (Bernardyńska 1, Przechodnia 2) → Krakowskie Przedmieście 10 (J. Gilasa 1, Przechodnia 2)
12 (Przechodnia 1, Narutowicza 1) → obecnie dwie posesje: Krakowskie Przedmieście 12 i częściowo Przechodnia 3 (pl. Wolności 1)
53 (Krótka 2) → Krakowskie Przedmieście 53
55 (Wieniawska 1) → Krakowskie Przedmieście 55
56 (Kołłątaja 1) → Krakowskie Przedmieście 56
68 (Szopena 2) → Krakowskie Przedmieście 68
70 (Szopena 1) → Chopina 1

KRĘTA
26 → Kręta 30

KRÓLEWSKA
1 → Królewska 3 (pod tym adresem obecnie dawne posesje Królewska 1 i 3)
2 (Łokietka 4) → Królewska 2

* W kolumnie pierwszej zestawiono adresy posesji w 2 połowie l. 30. XX w., w drugiej (kolorem, po strzałce →) – ich adresy obecne.

KRÓTKA (patrz: Krakowskie Przedmieście)

LUBARTOWSKA
1 (Kowalska 2) → Lubartowska 27
2 (Świętoduska 22) → Lubartowska 6-8
3 → Lubartowska 29
4 → Lubartowska 10
7 (Cyrulicza 1) → Lubartowska 33
6 → Lubartowska 12
8 → Lubartowska 14
9 (Cyrulicza 2) → Lubartowska 35
10 → Lubartowska 16
11 → Lubartowska 37
12 → Lubartowska 18
13 → Lubartowska 39
14 → Lubartowska 20, zabudowana małymi obiektami handlowymi
15 → Lubartowska 41 (al. Tysiąclecia 1), niezabudowana
16 → Lubartowska 22
26 (Bonifraterska 2) → Biernackiego 2a, niezabudowana
27 (Ruska 2) → Lubartowska 53 i Ruska 2, niezabudowane
30 → Lubartowska 36
32 → Lubartowska 38
34 → Lubartowska 40
36 → Lubartowska 42
35 → Lubartowska 61
37 (Czwartek 1) → Lubartowska 63

LUBOMELSKA
1 → obecnie część posesji Lubomelska 1-3

ŁOKIETKA, Pl. Króla Łokietka
2 → Krakowskie Przedmieście 2
3 (Kozia 2) → Królewska 1
4 (Królewska 2) → Królewska 2
5 → Łokietka 3

MAJA, 1
20 (Bychawska 1) → 1 Maja 20
35 (Pl. Bychawski 2) → 1 Maja 35

NARUTOWICZA, Gabriela
5 → Wróblewskiego 4 (pl. Wolności 1)

NOWA
1 → Lubartowska 1
3 → Lubartowska 3
5 → Lubartowska 5
7 → Lubartowska 7
9 → Lubartowska 9
11 → Lubartowska 11
13 → Lubartowska 13
19 → Lubartowska 19
23 (Kowalska 1) → Lubartowska 25 (Kowalska 1)

PAWIA
63 (od 1939 r. Pawia 65) → Pawia 85

PRZECHODNIA
1 (Krakowskie Przedmieście 12, Narutowicza 1) → Krakowskie Przedmieście 12 i pl. Wolności 1, obecnie dwie posesje
2 (Krakowskie Przedmieście 10, Bernardyńska 1) → Krakowskie Przedmieście 10 (Przechodnia 2)

RUSKA
2 (Lubartowska 27) → Lubartowska 53 i Ruska 2, niezabudowane

RACŁAWICKA, Aleja
2 → Aleje Racławickie 2a

SKŁODOWSKIEJ, Marii Skłodowskiej-Curie
8 → Skłodowskiej 10

SKŁODOWSKIEJ, Marii Skłodowskiej-Curie (c. d.)

10 → Skłodowskiej 12
12 → Skłodowskiej 14
14 → Skłodowskiej 16
16 → Skłodowskiej 18

SZOPENA, Fryderyka (patrz: Krakowskie Przedmieście)

ŚWIĘTODUSKA

22 (Lubartowska 2) → Lubartowska 6-8

WIENIAWSKA (patrz: Krakowskie Przedmieście)

WYSZYŃSKIEGO, Kazimierza

4 → Niecała 4

ZAMOJSKA

1 → Prymasa Stefana Wyszyńskiego 1
2 → Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2
11 → Prymasa Stefana Wyszyńskiego 17

ZIELONA

4 (Krakowskie Przedmieście 7) → Krakowskie Przedmieście 7

Redakcja serii Ikonoteka Lubelska
Piotr Dymmel

Tłumaczenie na język angielski
Jerzy Rywacki

Tłumaczenie napisów hebrajskich i w języku jidysz
Piotr Nazaruk

Adiustacja i korekta
Anna Paprocka

Projekt okładki, projekt typograficzny i skład
Amadeusz Targoński

Skanowanie
Marzanna Kędzierska, Marek Krzykała, Czesław Młynarczyk
Karol Szejgiec, Michał Zawada, Ewa Zielińska

Na okładce fotografia fragmentu nieistniejącej dziś kamienicy
przy ul. Krakowskie Przedmieście 52, koniec lat 30. XX w., autor nieznany, APL, AmL (IB), sygn. 2133

© Copyright by Archiwum Państwowe w Lublinie 2021
Wydanie drugie poprawione

ISBN 978-83-956289-6-2

Druk i oprawa
Petit. Skład – Druk – Oprawa
www.petit.lublin.pl

PROJEKT ZREALIZOWANY
DZIĘKI WSPARCIU
MIASTA LUBLIN

Lublin
MIASTO INSPIRACJI

Publikacja prezentuje 341 fotografii wykonanych w latach 1926-1949, przedstawiających widoki ulic Lublina, a także liczne ujęcia handlowych parterów kamienic oraz witryn pojedynczych sklepów, warsztatów rzemieślniczych, zakładów usługowych i lokali gastronomicznych. Powstanie tego zbioru to wynik działalności Inspekcji Budownictwa (po II wojnie Inspekcja Budowlana) – jednego z oddziałów Wydziału Budownictwa Zarządu Miasta Lublina. (...) Charakter publikowanych zdjęć, które w większości są załącznikami do przedwojennych projektów napisów reklamowych umieszczanych na elewacjach, sprawił, że w ich opisach akcent spoczywa nie na zabudowie, lecz na obrazie ulicy, a zwłaszcza na wszelkich postaciach reklamy i pisma w przestrzeni publicznej. Poprowadzono je w taki sposób, aby opisać zwłaszcza elementy sztafarzu miejskiego: obiekty małej architektury, rodzaje oświetlenia, formy informacji miejskiej, typy witryn, aranżację wystaw sklepowych oraz różne formy reklamy ulicznej (...). Wizja, na którą składają się te obrazy, ma charakter nieciągły, chybotliwy, pełna jest uskoków czasowych i luk w obrazie przestrzeni, co znacznie komplikowało zarówno opis fotografii, jak i nadanie im funkcjonalnego układu. Mamy jednak nadzieję, że uda się nam ciekawie i nieco inaczej pokazać Lublin, zwłaszcza drugiej połowy lat 30., jako miasto trochę bardziej nowoczesne, niż do tego przywykliśmy (...). Zdjęcia te zapraszają do niespiesznej kontemplacji wycinków nieistniejącej całości – Lublina minionego. Miasta pozbawionego wprawdzie sensualnej pełni – gwaru, zapachu, odczucia relacji przestrzennych, lecz wciąż dającego się poznawać w migawkach tekstów i refleksach obrazów. Im właśnie – szczegółom, słowom, detalom i ich ułomkom, książka ta poświęca najwięcej miejsca.

(ze wstępu)

ARCHIWA PAŃSTWOWE
ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE

ISBN 978-83-956289-6-2
9 788395 628962

Lublin
Miasto minione
Urban landscape
Ewa Zarębska